ЗАЙН АД-ДӢН ВӐṢИФӢ

БАДӐӢ‘ АЛ-ВАḲӐӢ‘

II

= ЗАЙН АД-ДӢН ВӐṢИФӢ: БАДӐӢ‘ АЛ-ВАḲӐӢ‘ 2 Kl
60.A
4242

АКАДЕМИЯ НАУК СССР

ПАМЯТНИКИ ЛИТЕРАТУРЫ НАРОДОВ ВОСТОКА

ТЕКСТЫ

Большая серия

V

ИЗДАТЕЛЬСТВО ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

ИНСТИТУТ НАРОДОВ АЗИИ

ЗАЙН АД-ДИН ВАСИФИ

БАДАЙ' АЛ-ВАКАЙ'

Критический текст,
введение и указатели
А. Н. Болдырева

Том II

МОСКВА 1961

Ответственный редактор

Е. Э. БЕРТЕЛЬС

ЗАЙН АД-ДӢН ВĀҪИФӢ

БАДĀӢ' АЛ-ВАҚĀӢ'

Том II

Утверждено к печати
Редакционным советом востоковедной литературы
при Отделении исторических наук Академии наук СССР

Редактор издательства *В. В. Волгина* Технический редактор *С. В. Цветкова*
Корректоры *Л. М. Манелли* и *Э. Н. Раковская*

Сдано в набор 30/V 1960 г. Подписано к печати 26/VII 1961 г. Формат 84×108¹/₁₆
Печ. л. 43,0. Усл. п. л. 70,52. Уч.-изд. л. 78,74. Тираж 1600 экз. Зак. 943.
Цена 2-х томов 7 руб.

Издательство восточной литературы. Москва, Центр, Армянский пер., 2.
1-я Типография Издательства АН СССР. Ленинград, В-34, 9-я линия, д. 12.

فهرست کتب

بدایع القوانین 218b

بدایع الوقایع 3a

بهارستان جامی 24b, 65b, 200a

تاریخ معینی 104a

تجرید تالیف علی قوشچی 198b

تذکرة الاولیا 123a

تذکرة الشعرای ترکی (یعنی مجالس النفایس) تالیف علی شیر نوائی 85b

تنسوق نامه 133b

دلایل الاعجاز تالیف عبد القاهر جرجانی 156b

رسالهٔ معما تالیف امیر حسین نیشاپوری 7b

سلسلة الذهب تالیف عبد الرحمان جامی 65b

سیر الملوك 66a, 66b

شاهنامه 60a, 65b, 66b, 67b

شبستان خیال تالیف یحیی سیبك 137b

شرح مفتاح 94a

شرح هدایهٔ حکمت 97a, 97b

قصهٔ ابو مسلم 90b

قصهٔ امیر حمزه 90b

قصهٔ داراب 91a

قصیدهٔ تنطرانی تالیف کمال اسماعیل 3b

قصیدهٔ رایهٔ بهاریه تالیف سلمان ساوجی 3b

قصیدهٔ قسمیه تالیف سلمان ساوجی 8a, 9b

کوی و چوکان تالیف مولانا عارفی 135b

مجمع الغرایب تالیف بنائی 86a, 87a

معظم التواریخ 139a

محمد ابو الولید (مزار) 85б, 178a, 216б
محمد مومی میرزا (چهار طاق) 91б
مداین 208б
مدینه 178a
مرغاب (آب) 201a
مرو شاهجهان 205б, 206a
مشهد 29a, 84a, 165б—166б, 168a, 168б, 170б, 178a, 179б, 186a, 206a
مصر 207a
مغرب 144б, 216б
مقریان (محلّه) 176a
مکه 27б, 178a, 179б, 207a
ملك (بازار) 159б, 202б, 204a
ملك (دروازه) 159a, 174б, 185a, 186б, 188б
ملکان (مسجد جامع) 79б, 87a, 175a, 196б
ملکیان (محله) 185б
مهنه 33б
میانکال 27б
میرزا علاء الدین (چارسوق) 174б
میرك صرّاف (کاروانسرای) 159a

نخشب 75б (поля)
نسف 10a, 27б, 75б (поля), 184a
نعمت‌آباد 99a
نو (باغ) 201б
نیره‌تو (قلعه) 189б
نیشاپور 37б, 158б, 170б, 174a, 179б, 180a, 180б, 181a, 182a—183б, 193a, 216a
نیکین 219б
نیمروز (ملك) 89б

ویرانی 129a
ویرانیو 133a

هراة 29a, 71a (поля), 75б (поля), 86б, 87a, 88б, 91б, 97б, 136б, 147a, 157б, 158б, 159a, 163a, 173б, 175a, 178a, 185б, 186a, 186б, 192a, 193a, 197a, 201a, 202a, 204a, 205a, 205б, 216a, 216б
هراة (خیابان) 175б, 186a, 186б, 194a, 217a
هری 67б, 90a, 172a, 181a, 203б, 208a
هند 27a, 48б, 96a, 116a, 127a, 136a, 156a, 157a, 181a
هندوستان 27a, 54a, 96a

یاریبلاق 19б
یثرب 27б
یسی 54a, 58a
یمن 111a, 122a, 163a, 163б
یونان 108a

عبد الله انصاری (مزار) 90б, 216б
عبید الله خواجه (مدرسه) 59a
عدن 163a, 163б
عراق — 13a, 27a, 68б, 72б (поля), 86a, 87a—88a, 97б, 118б, 136a, 174б, 177б, 181a, 182a, 203a, 218a
عراق (دروازه) 141б, 159a
عراق عجم 6б, 107a
عراق عرب 6б, 107a
عطاران (بازار) 30a, 60б
عمّان (بحر) 220б

غجدوان 28a, 516٠٠
غز 68a
غزنین 66a, 67a, 67б, 68a
غوسلان 188б

فخررازی (امام) (مزار) 177б, 216б
فراخین 23б
فراط 163a
فرغانه 158б
فرکت 54a
فره 202б, 204a
فیروزآباد (دروازه) 78б, 91б, 141a

قازغرد (قازقرد) 162б, 219б
قاسم انوار (مزار) 170б
قاضی نور الدین (مدرسه) 177б
قاین 217a
قراکول 69a
قرشی 27б, 37б, 38a, 40a, 40б, 75б (поля), 184a
قزاق 60б, 219a, 219б
قزاقستان 219б
قلماق 220a
قندهار 174a, 192a
قوچقار اتا (دره) 220a
قوچقار اتا (مزار) 220a

کاپل 9б
کازرگاه 90б, 94б, 204б
کان کل 18a
کربلا 202б
کرمینه 27б
کزیو (قصبه) 192б, 193a
کعبه 47a, 190б, 191a
کلس 58a
کوسو 97б, 172a, 189б, 190a, 216a
کوفان هرات 92a
کهدستان (آب) 188б
کهدستان (اولنك) 186б, 187a
کیکاوس (چهارباغ) 154a
کوهر شاد بیکم (مدرسه) 142б, 174б, 215a

لبنان 108б
لکلکان (ییلاق) 93б, 100б

مازندران 67б
ماغیان (کول) 10a
مالان (رود — پل) 42б, 190
ماوراءالنهر 2б, 3б, 5б, 14a, 45б, 48б, 86б, 154б, 158a, 186a

داور زمین 192a, 192б
دمشق 132б, 207a
دهلو 96a
دهك 87б

رزان (دروازه) 68a
رودبار (دروازه) 68a
روم 70a, 84a, 156a, 157a, 181a, 198a, 198б

زاغان (باغ) 29a, 91б, 98a, 196a, 201б
زنکبار 15a

ساغرج 12б
ساق سلمان 71б (поля), 186a, 216a
سالار (پل) 201a
سان تاش 220б
ساوه (بحیره) 220б
سبزوار 167б, 178a, 183a, 185б, 190a
سراندیب 48б
سفید (پل) 31a, 31б
سلطان حسین میرزا (خانقاه) 175б
سلطان خراسان ــ رك: مشهد 165б
سلمان (ساق) 71б (поля), 186a, 216a
سمرقند 9б, 10a, 10б, 11б, 22a, 26б, 27a, 28a, 29a, 30a, 44б, 45б, 52б, 60б, 61б, 62a, 68б, 69a—70a, 102a, 123б, 131a, 135a, 153a, 154б, 156б, 157a, 186a, 206б
سنکین (کوه) 179б
سوغون سمر (ییلاق) 220a
سومنات 40б (газель VII)
سونکاك (عقبه) 220a

سپهرام 162б, 219б
سیستان 89б, 174a, 190a, 203a

شاش 221б
شام 113a, 207a
شاهرخ میرزا (مدرسه) 32a, 197б
شاهرخیه 60б, 91a (ییلاق), 93б, 102a, 152б, 199a (ییلاق), 200б (چهار باغ), 207a, 208б, 210б (باغ)
شرابخانه (ییلاق) 158б, 190a, 211a
شفتالو (کوچه) 176a
شکرفروشان (محلّه) 126a
شماخی 191a
شمال (باغ) 93a
شهر سبز 31a, 31б, 60a
شیخ خاوند طهور (مزار) 225a
شیرزاد 67б, 215a
شیرشتر (چول) 205б
شیروان 190б

صبران 47a—49a, 50б, 54a, 60б
صدف خانه 94б
صعلوك (قلعه) 122a

طاق کسری 208б
طبرستان 67б
طرق (آب) 170б
طوس 65б, 67a, 67б, 68a, 133a

بها الدین نقشبند (مزار) 40б
بیستون 40б (газель V), 206б

پرك (آب) 196a
پرك (بلده) 165a
پرك (ییلاق) 190a
پسکت 100б
پشتو (ده) 202б
پل سالار 201a
پل سفید 31a, 31б
پیرهراة (حمام) 197a

تاشکند 22б, 54a, 55a, 57a, 59a, 59б, 60a, 133б, 152б, 154a, 156б, 190a, 196a, 225a
تبریز 71a (поля), 71б (поля), 72a (поля), 87б, 126a, 126б, 127a, 136a
تخت الله اکبر 79a
ترشیز 78a
ترکستان 2б, 10б, 27б, 46б—48a, 49a, 51a, 52б, 53б, 54a, 58a, 60б
ترناب 184a
تلکی باش (ییلاق) 213б

جام 87б, 171a
جامی (مزار) 175б, 176б
جتن (قلعهٔ جتن) (چتیان) (ختن) (؟) 220a
جرغلنك (موضع) 141б
جهان‌آرا (باغ) 94б, 216a
جیحون 8б, 10a, 68б, 126б

چاکردیزه 12б
چشمهٔ ایوب 38a
چهل دختران (ییلاق) 6б, 96a, 184a
چین و ماچین 59a

حبش 163a
حجاز 6б, 47a, 91б, 163a
حصار 9б, 58a, 211б
حلب 207a

خای دیناران 188б
خای کازران 177a
ختن 163a, 163б
خراسان 1б, 3a, 3б, 5б, 7б, 13a, 14a—15a, 20a, 91a, 92a, 96б, 97б, 133a, 145a, 145б, 157a, 158a, 163б, 165a, 170б, 173б, 177б, 179б, 180б, 181a, 183a, 183б, 186a, 188б, 189a, 190a, 192a, 198б, 200б, 201a, 202б, 203a, 204б, 205a, 206б, 207a, 212б, 215a, 217б
خراسان 29a, 58a, 71б (поля), (в смысле Герат) 87б, 91б, 97б, 136a, 141б, 142б, 147a, 159a, 160a, 160б, 167б, 172a, 174a
خرکرد 170б
خزار 9б
خطای 27a
خواجه احرار (مدرسه) 5б, 16a, 90a
خواجه رخبند (مزار) 177б
خواجه کفشیر 12a
خواجه مختار (مزار) 216б
خواجه محمد طاق (مزار) 216б
خواف 11б

فهرست اماکن و قبایل

آذربایجان 5б, 90a
آق بغور (عقبه) 219б
آمل 9б
آمویه 8б, 10a, 26б
آهنکران 101a
اتا اریقی 91a
احمد میرك (رباط) 87a
اختیار الدین (قلعه) 186б, 201a, 202a
اخسی 55a, 59a
اسپجاب 162б
اسفنجاب 215a
اسفیدمون 44б
استراباد 93б, 174a, 179б, 180a, 201a
اسیغ کول 220a
اصفهان 128a, 217б
الغبیك (مدرسه) 15a, 15б, 40б
الغبیك (مزار) 40б
امام رضا (مشهد) ــ رك: مشهد 178a
امام فخررازی (مزار) 177б, 216б
امیر حسین سادات (مزار) 216б
امیر خلیل نیزچی (حمام) 168a
امیر علیشیر (چهارباغ) 204б
امیر غیاث (لنکر) 5a
امیر فیروزشاه (مدرسه) 174б
امیر ولی‌بیك (مدرسه) 178б
انجیل (جوی) 3б
اندلس مغرب 2a, 48б
اوبه 189a
اوزبکیهٔ شیبانیه (طبقه) 15б
اوزون احمد سایه کستر (باغ) 219б
اوزنکلوك (آب) 220б
ایوب (چشمه) 38a

بادغیسك 196б
باغ شمال 93a
باغ نو 201б
بخارا 9б, 10б, 19б, 27б, 36a, 37a, 40a, 40б (гл. VIII), 44б, 47б, 48б, 51a—53б, 70a, 104б, 105a, 106б, 124б—127a, 129a, 154a, 156б, 157a, 162б, 165a, 205б
بدخشان 129б, 130a, 133б, 200б, 206б
برکچ (پرکچ) 220б
بغداد 3a, 67б, 68a, 91б, 123a, 160б, 161a, 212б
بلخ 104б, 174a
بند قارون 186a
بنکاله 116a

نظامی 173б

نظر (سرتراش) 173a, 173б

نعمان شاه یمنی 111a, 111б, 112a, 113a, 120б

نعیم نیشاپوری 37б, 40б

نمرود 176a

نوائی — رك: علیشیر

نور ابریشمکار (حافظ) 185б

نور القضاة 178б

نوربخش (شاه قاسم) 80б, 217б

نوروز احمد ابن سیوندج خواجه خان 2б, 3б, 5a, 56б, 57б, 152a, 152б, 221б

نوری نیشاپوری 31a

نیشاپوری (امیر حسین) 7б

نیشاپوری (حسین معمائی) 77б (поля)

نیشاپوری (سید زین العابدین) 180б, 181a, 182a

نیکرای شامی 113a, 113б, 114б, 120б, 121б, 122a, 122б

واصفی 1б, 2б, 4б, 5a, 7б, 8б, 15a, 16б, 18б, 24б, 28б, 29б, 31б, 35б, 36б (اثیر الدین). 39a—42a, 44a, 45б, 102a, 104a, 129б, 133a, 152б, 168a, 170б, 172a, 180б, 181a, 183a, 189б, 205a, 210б, 224a, 225a (انصاری)

واصف (واصفی) 177б, 178a

واعظ کاشفی (حسین) — رك: کاشفی

وحید الدین (شیخ زاده) 34б, 35a

ویس قرن 163a, 164a

هارون الرشید 134a, 134б

هاشمی (خواجه) (شیخ الاسلام بخارا) 37б, 40б, 44б, 45б, 154a

هاشمی بلخی 154a

هراتی (مولانا) 157a, 158a

هلالی 25a, 65a, 74a, 157a, 157б, 162б, 163б

همارهپال هندی 28a, 127a, 127б, 135б

هندو خواجه 139a, 139б, 141a, 141б

یادکار (امیر) 186a, 187a, 187б, 188a, 189a

یادکار استرابادی (مولانا) 175a

یار محمد ترکستانی 40a

یاقوت خطاط 22б, 139a, 140б

یحیی 132a

یحیی برمکی 134б

یزید 176a, 177a, 201б

یسوی (خواجه احمد) 54a

یعقوب 136б

یعقوب بیك 64б, 65б, 87a, 87б, 88a, 88б

یعقوب بن حسن 64б

یمین الدوله 122б, 123б, 124a, 124б, 125a, 126б

یوسف 65б, 163б, 164a, 164б, 204a, 206б

یوسف (امیرزاده) 136б

یوسف ثانی 74a

یوسف کاشغری 59б

یوسف مزار چلگزی 74a

یوسف نقّاش 142a

مهدی 181a
میر جان پسر عصام الدین ابراهیم 162b
میر حاج قصیده گوی انسی 40b
میر حسین معمائی 94a
میر خواند مؤرّخ 74a, 218a
میر خوانده ــ رك: حافظ میر 66
میر دوست مروزی (خواجه) ــ رك: امیر دوست مروزی 51a
میر سید شریف 94a
میر شانه‌تراش 175b
میر عرب ــ رك: امیر عرب
میر قانونی 179b
میر قریش 171a, 171b, 172a
میر کلان (مجد الدین محمد) 73b
میر مرتاض ــ رك: امیر مرتاض
میر مغول 75b, 80a
میرزا بیرم خراسانی 173b, 174a, 174b, 175b, 176a, 176b, 177b, 178a, 178b, 179a, 179b
میرزای تریاکی 94b
میرزای نطع‌دوز 74a
میرك (مجد الدین) ــ رك: میرك کلان 74b, 75a
میرك (خواجه محمد امین) 61b, 68a, 154a, 156b
میرك چنکی 97a
میرك خورد 75a
میرك زرگر (مولانا) 133b
میرك زعفرانی 74a, 94b, 204a, 204b,205a, 216b
میرك قرشگی 75b
میرك میخچکر (خواجه) 20b
میرك میر غیاث 89a

میرکای شاهی 24b
میمندی (حسن) 66b—67b, 199a, 199b

نائی (حسن) 74a
نائی (حسین کوچك) 6b, 7a
نائی محمد 216a
نادری سمرقندی 30b, 63a
نارنج 172b
ناصر الدین محمد قاری 85a, 85b, 86a
ناصر رنگریز 89a
نامی 94a
نجم ابهری 131b
نجم ثانی (امیر) 26b, 27a, 28a, 28b, 29a, 174b, 221b
نحوی هروی (مولانا) 30b, 89b
نرگسی (مولانا) 74a
نصر بن نوح سامانی 104b, 123b, 124a
نصیر الدین طوسی 133b
نظام 63a
نظام الدین (قاضی) 94a, 145a, 145b, 147a—148a
نظام الدین امیر احمد 22b
نظام الدین سلطان ابراهیم (خواجه) 50a
نظام الدین عبدالله طیّب کند بادامی (مولانا) (کان بادامی؟) 101a, 101b, 102a, 102b, 103a
نظام الدین کرد 201a, 202a
نظام الملك (خواجه) 133a
نظام الملك دیوان (خواجه کمال الدین حسین خوافی) 85b, 94b, 200b—202b, 216a
نظام مقلد (امیر) 94b

محمد خوافی (مولانا) 11a, 11б
محمد شارختی 83б
محمد شریف پسر مولانا محمود منشی 40б, 42a
محمد شیبانی خان ــ رك: شیبانی خان ــ رك: شیبك خان
محمد صادق (شیخ) 60a
محمد صالح (امیر) 24б, 185a
محمد صراف (خواجه) 5б, 6б, 7б, 8a, 9a
محمد علی کرباسفروش (امیر) 168б
محمد مالانی (پهلوان) 95б, 96a, 96б
محمد مومن میرزا 131б, 201a, 201б, 202a
محمد میر یوسف (امیر) 96a
محمد نائی 216a
محمد ولی‌بیك 76a, 76б, 77a
محمد یوسف ثقفی 209б
محمدی (استاد) 74a
محمود (طالبعلم سمرقندی) 12a
محمود (مولانا) 33б
محمود بخاری 16a, 60б
محمود بلخی عزیزان 40б
محمود تایبادی ــ رك: تایبادی
محمود خطاط 139a
محمود غزنوی 148б, 199a, 212б, 213б, 214a
محمود منشی 37б, 40б
محمود شاه فرهی (خواجه) 201a, 202б, 203a, 203б
محمود ولی بیك 186a
محی الدین (شیخ) 59a
مرتاض (امیر) 2a, 2б, 175a
مرزبان عراقی 118б
مروارید (خواجه) ــ رك: عبدالله صدر مروارید
مستعصم بالله (خلیفه) 139a, 139б
مسعود شیروانی 34б, 94a
مسکر (استاد حسین) 20б
مشهدی (روح الله مولانا) 20б
مصطفی 163б, 167a, 169a
مطلعی (مولانا) 101б, 129a, 133a
مظفر الدین سلطان محمد ــ رك: سلطان محمد بهادر خان ــ رك: کیلدی محمد
مظفر حسین میرزا 82б, 183б—184a, 186a, 186б, 201a
معدی کرب 208a
معزی 133a
معمائی رومی 72б (поля)
معمائی (ضیاء) 24a
معمائی (میر حسین) 94a
معین الدین مؤرّخ 139a
معین الدین واعظ 94a, 147a, 147б, 148a, 151a
معین تونی 196a, 197a
مفرد قلندر 91a, 91б, 92a, 92б
مقبلی (مولانا) 74a, 157a, 158a, 177б
مقصود خمّار 30a, 31a, 34б, 35б, 36б
مقصود علی رقاص 7б
ملازاده مجلّد 30a
ملازادهٔ مولانا عثمان سمرقندی (نبیره‌اش) 94a
ملالی 18б
ملامتی (خواجه یوسف) 30б
ملك التجار 12б, 13a, 13б, 14б
مؤیّد (خواجه) 64б

کمال الدین حاجی تبریزی ــ رک: حاجی کمال الدین تبریزی
کمال الدین حسین ابن نظام الملک خوافی 94a, 201a, 205a, 216a
کمال الدین شیخ حسین 45б, 97a, 196a, 198б
کوچك طنبوری (علی) 74a
کوچکونجی خان 10б, 12б, 13a, 15a, 27б
کوچوم خان 60б
کورتی (سید شمس الدین محمد) 5a, 16a, 36a, 37a, 44a, 47a, 48б, 52б, 54a, 59a, 59б, 152б
کوفینی (آبگینه گر) 19a
کهستی ذائی (استاد حاجی) 74a
کیپك میرزا 186a, 186б
کیلدی محمد سلطان ــ رک: سلطان محمد بهادر خان 44б, 45a, 62a, 68б, 100б, 205a, 215б

گلخنی استرابادی 201б
گودرز 133a
گوینده (خواجه) 28б
گیرنکی (خواجه حسن) 79б, 80a
گیو 164б

لاری (علی) 206б, 207a
لطف الله بخاری (خواجه) 21б
لقمان 108б
لهلهبیك 5б
لیث بن غضنفر 64б
لیلاج 28a, 136a
لیلی 206б

ماتریدی (ابو منصور) 12б
ماه باریك 205a
ماه چوچوك 177б, 188б, 189a
ماه سمنانی 74a, 94б
ماهك مشعبد 66a
متوکل بالله 141a
مجد الدین محمد (خواجه) (میرك کلان) 73a, 74a, 74б, 75a
مجنون 40б (газель XXVIII)
محبّ علی 177б, 178a, 178б
محبّ علی بلبانی 6б
محمد ابو سعید (پهلوان) 93б—95a, 97a, 97б—98a
محمد الاسکری 65б
محمدِ امیر یوسف (امیر) 28a, 29a, 34б, 43a, 163б, 175a, 186a, 186б, 216б
محمد امین میرك (خواجه) 61б, 68a, 154a, 156б
محمد باقی ترکستانی پسر قراقاضی 58a, 59a
محمد بدخشی (مولانا) 25a, 77б (поля), 74a, 81a, 83б, 85a, 86a, 88б, 90a, 91a, 94a, 145a, 224a
محمد برندق برلاس (امیر) 150б, 203a—203б
محمد پارسا 38a
محمد پرغلی (؟) 14a
محمد پیر شمس (مولانا) 79б—81a
محمد جاجرمی (مولانا) 196a, 197a
محمد حاجی سمرقندی (امیر) 207a
محمد حسین (خواجه) 17б, 18б
محمد حسین قصّاب 17б, 18б
محمد خدا بنده 167б
محمد خوافی خطاط 74a, 75б

غیاث الدین شرفه (شریفه؟) (سید) 74a
غیاث الدین محمد ابن امیر یوسف (امیر) ـ رك: محمد امیر یوسف
غیاث الدین محمد خراسانی 165a—173б, 183б—184б, 187б—189a

فاضل (کوکلتاش امیر ذوالنون ارغون) 192б
فتّاح (غلام) 196б
فتح الله استرابادی 24б
فتح الله هروی 22a
فخر رازی 162б
فراهی (حاجی محمد) 147б
فرخی 66a
فردوسی 65б—68a, 133a
فرزدق 132б
فرهاد 40б (газели V, XXIV)
فریدون حسین میرزا 29a, 166a
فریدون محمد طالب 225a
فصیح الدین ابراهیم 71б, 81a—84a, 145a
فضلی 25a, 129б, 130a, 157a, 177б
فولاد سلطان 17a, 19a
فیلقوس 133a

قابلی 157a
قاسم (مولانا) 60a
قاسم احمدی 207a
قاسم میر حسینی 94б, 216б
قاسم ترکی کوی (میر) 94б
قاسم حصاری 58a
قاسم علی قانونی 6a

قاضی ابراهیم ـ رك: ابراهیم 37a
قاضی اختیار ـ رك: اختیار
قاضی سیستان 89б
قاضی عیسی 65б
قاضی زاده 89б, 90a
قاضی زادهٔ روم 11б
قبعثری 132a, 132б
قتیلی (مولانا) 13a, 62a, 62б, 63б, 65б, 135б, 154a, 183б
قراکوز انکه 187б
قریش 163a
قزیلی (مولانا) 21б, 54б
قصاب (محمد حسین) 17б, 18б
قل محمد عودی 74a
قلی خان 174б
قطب الدین علامه 59a
قطب الدین (مولانا) 212б, 213a
قمای بی 220a
قنکرات (امیر حسین) 188б
قوام الدین جعفر (امیر) 182a, 182б
قهرمان ذرّاد 28a
قوشچی (علی) 196a, 198б

کاتبی 14б, 24б, 25a, 37б, 39a, 39б, 40б, 193a—194a, 206б
کاشفی (حسین واعظ) 29a, 74a, 85б, 94a, 147б, 158б, 180б—182б, 185a, 216a
کامی (مولانا) 74a
کل شاعر (عمید باوردی) 131б
کمال (استاد) 20б
کمال اسماعیل اصفهانی 3б, 4б, 8б, 31a, 32б, 205a

عبد العزیز ابن عبید الله خان 49a
عبد العزیز (خواجه) 201a, 202a
عبد العزیز (شیخ زاده) 23б
عبد العلی بلخی 18a, 31б
عبد الغفّار 59a, 59б
عبد القادر (سید) 175a, 184a, 216a
عبد القاهر جرجانی (شیخ) 156б
عبد الله انصاری 42б, 98a
عبد الله سلطان ابن کوچکونچی 54a, 224a
عبد الله (سید) (امیر عرب) — رك: امیر عرب 47a
عبد الله صدر مروارید (خواجه، خواجکی) 83a, 94б, 95б, 98б, 157a, 173б—175a, 178a, 181a, 216a, 218a
عبد المقیم 173a
عبد المومن (مولانا) 101a
عبد الواسع جبلی 24б, 26a, 156a, 199a—200a
عبد الواسع منشی 73б, 74a—76a, 94a, 218a
عبید الله احرار 60б
عبید الله خان 10a, 10б, 23a, 27б, 28a, 37б, 38a, 38б, 39б, 40a—43a, 44a, 45a, 46б—48б, 50б—54a, 154б, 219a
عبید زاکانی 154a
عثمان 167a
عزالدین (مولانا) 137a
عزیزان (محمود بلخی) 40б, 42a
عسجدی 66a
عصامی (عصام الدین ابراهیم) 33a
عصام الدین ابراهیم 31б, 32a, 33a, 37a, 162б, 175a
عطاء الله (امیر) 90a, 94a, 175a, 216a
عطار (فرید الدین) 123a
علا الدوله سمنانی (شیخ) 59a
علاء الملك طبیب 137a
علی بن ابی طالب 72a (поля), 92б, 167a, 169б, 176б, 178б, 184a, 193a
علی اصغر (امیر) 181a, 182a
علی بغدادی 43a
علی خانقاهی 74a
علی دیلم 65б
علیشیر نوائی 7б, 33б, 34a, 65a, 68a, 70б—78б (на полях), 93б, 94б, 95a, 132б, 136б, 144б, 149a, 206б, 207a, 208a, 208б, 216a
علی صدر — رك: خواجه علی صدر
علی قوشچی 196a, 198б
علی کوچك طنبوری 74a
علی لاری 206б, 207a
علی موسی بن جعفر محمد باقر 80б
عماد الاسلام 201a, 202б
عمر 167a, 167б
عمرو امیه 208a
عمید الملك ابن نظام الملك خوافی 201a
عمید باوردی (کل شاعر) 131б
عنصری 66a, 67a
عودی (حسن) 6б
عیسی 52a
عیسی (قاضی) 65б
عین حلوای 87a
عین القضاة (حاکم مشهد) 178a, 179б
عین القضاة همدانی 59a

غجکی (پسر استاد سید احمد) 6a, 6б
غضنفر محتسب 45б
غوّاصی 201б
غیاث الدین دهدار (حافظ) 90a—91a, 94б, 99a

شهودی سمرقندی 30б

شیبانی خان — رك: شیبك خان 6б, 10б, 11a, 15б, 24б, 25a, 28a, 32a, 75a (поля), 75б (поля), 87a, 153a, 156a, 217a

شیبك خان 174б, 183б, 184a, 186a

شیخ (مولانا) 16a

شیخ العالم شیخ 44б, 45a, 61a, 68a, 101б, 102a, 129б, 135a, 158б, 165a, 215a

شیخ باقی 59б

شیخ بهلول 70б, 71б, 83a, 83б, 89б

شیخ حسین جرّاح 92б

شیخ حسین (کمال الدین) 15б, 97a, 196a, 198б

شیخ محمد دیوان (خواجه) 22a

شیخ زادهٔ انصاری 90a

شیخم سهیلی 74a, 81a, 83б, 216б

شیخی ذائی 7a

شیر 74б

شیر علی مذهب (مولانا) 88б

شیرم شغال 83б

شیرواذشاه 130б, 131a

شیروانی (ابراهیم) 60б

شیروانی (محسن) 14a, 14б

صاحب بلخی 30б

صاحبدارا 73a (поля), 77a (поля), 77б (поля), 70a—72б, 76a, 77a, 81б, 83a—83б, 89б, 91a, 132б—133a, 136б, 145a

صبحی اوبهی (مولانا) 190a, 191б, 192б

صدر الدین یونس میر داماد 71б—72б

صفای (مولانا) 21a, 31a

صفی الدین علی 158б

ضحّاك 60a

ضیاء معمائی 24a

ضیا الدین خوارزمی 74a, прим.

ضیا الدین یوسف ابن عبد الرحمان جامی 175б

طاوس دیوان (خواجه) 6б

طاهر چکّه 94б, 177б

طاهر قنّاد 30б

طاهر خان 220a

طنبوری (علی کوچك) 74a

طوس 133a

طوسی (اسلم) 133a

طوسی (سید حسین) 223a

طیّب کاذبادامی (مولانا) 101a

طیفور 94б, 95a, 96б

ظهیر (فاریابی) 201б

عابد خطاط 138б

عادل شاه کشمیری 115a, 115б

عارفی (مولانا) 135б

عباس 200б

عبد الحمید بزّاز (خواجه) 21a

عبد الحمید منشی 22б

عبد الخالق ابن امیر فیروز شاه 202a

عبد الرحمن چلبی 71a (поля), 198a, 198б

عبد الرزّاق (خواجه، شیخ الاسلام) 54б, 101a, 101б

عبد الرشید خان 219б, 220б

سلطان محمد بهادر (مظفر- الدین) ـ رك:
کیلدی محمد 2б, 3б, 4б, 24б, 26б, 29б, 56б, 63a, 70б (поля), 91a, 93б, 100б, 104a, 129a, 133a, 133б, 138б, 142a, 145б, 151б, 152б, 156a, 158б, 165a, 190a, 194a, 196a, 205б, 210a, 213б, 215a, 224a
سلطان محمد خندان 37б
سلطان محمد کوسه خماکتی 206a
سلطان محمود ابن سلطان ابو سعید 197a
سلطان محمود خوانده 183б
سلطان مراد زرکر 183a
سلطان ولی 187a, 188a, 189a
سلم 189б
سلمان (ساوجی) 3б, 4б, 6a, 8a, 201б, 207a
سلمان فارسی 163a
سلمی 163a
سلیمان (وکیل خواجه فرهی) 203a
سلیمان ترخان 60a
سلیمان شاه شامی 113a, 114б, 115б, 118б
سمن بر 171б
سنبل 171б
سنجر (سلطان) 132a, 133a, 150a, 150б, 200a, 213б
سور خوانده 218б
سوزنی (شیخ) 193б
سیف سراج 168б
سیفی بخاری 71a (поля), 74a
سینا 104б, 106б
سیونج خواجه خان 2б, 3б, 44б, 54a, 56б, 58a, 59б, 100б, 101a, 151a, 151б, 152a, 153б, 223б
سیه چه خوانده 73б, 177б
شاه اسماعیل صفوی ـ رك: اسماعیل
شادی گوینده (پسر او) 202б
شاطبی 40a
شاه حسین (مولانا) 55a
شاه حسین تریاکی 216б
شاه رخ میرزا 194б
شاه علی (مولانا) 83б
شاه غریب میرزا 211a, 211б, 212a
شاه قاسم 7б, 10a, 177б, 178a, 178б, 179б, 191б
شاه قاسم نوربخش 80б, 217б
شاه محمد (پسر بی بی کل) 76a
شاه محمد خواجه زاده (خواجه) 22б
شاه محمد خوانده 73б, 94б
شاه محمد میرك 74a, 76a, 204б, 216б
شاه منصور (امیر) 183б
شاه ولی‌بیك کوکلتاش (امیر) 183a, 183б, 184a, 185a, 185б, 186б, 187a, 188a, 189a, 189б, 218б
شرف الدین زیارتکاهی (مولانا) 175a
شرف الدین علی یزدی 205a, 224a
شریف (امیر سید) 196a
شقیق بلخی (شیخ) 17a, 123a
شماع (خواجه حسین) 22a
شمس احمد تاج الدین 79б
شمس الدین صاحب کشف 196a, 197a
شمس الدین محمد (سید) ـ رك: خراسانی
شمس الدین محمد (سید) ـ رك: کورتی
شمشاد سایه پرور 74a
شوقی (مولانا) 74a
شهاب الدین اسحاق (خواجه) 211a, 211б, 212a
شهاب مدوّن 85a, 85б

دولت بخت 84б
دیوانهٔ شمعریز (درویش) 42б
دیوانهٔ نشاپوری 30б

ذو النون ارغون (امیر) 184a, 192a
ذوقی (مولانا) 74a

رئیس (مولانا) 198a—199a
رستم (میرزا) 197a
رستم دستان 68a, 91б, 133a, 141a, 164б
رفیع الدین حسین (امیر) 181a, 182a
رقیه بیکم 174a
رکن الدین کازرونی 59a
روح الله پری 94б
روحی (مولانا) 157a, 158a
روحی طنبورچی 21a
رومی (جلال الدین) 59б
ریحانی (مولانا) 190б, 191a
ریاضی ترپتی 25a, 74a, 129б, 158a

زاکانی (عبید) 154a
زال زر 163б
زبیده 186a
زردوز (حسین) 74a
زلالی (مولانا) 157a, 158a, 163б, 164a
زلیخا 65б, 163б, 164a, 164б, 206б
زنده پیل (احمد جام) 42б
زنکی چهٔ تونی 42б
زیارتگاهی (شرف الدین) 175a
زیارتگاهی (مردم ـ 28б)، (خواجه زاده ها) 177a
زین الدین (حافظ) 175a, 175б
زین الدین خوافی 211a, 212a
زین العابدین (امام) 131б
زین‌العابدین امیر مرتاض 2a, 2б, 94a, 175a
زین العابدین شکسته بند 93a
زین العابدین نیشاپوری 180б, 181a, 182a

ساقی 74a
سام 91б, 164б
ستاره بانو 105a
سحبان وایل 86б, 181a
سربرهنه (میر) 74a, 75a
سرخك کرباسفروش 204a, 204б
سرو لب جوی 74a, 94б
سعد الله ساغرچی 22б
سعدی 9б, 10a, 90a, 146a, 160б, 201б
سعید بن مسعود 35a
سعید ترکستانی (مولانا) 101a
سعید قراکولی 18б
سلطان ابراهیم (خواجه قوام الدین) 48a, 53б, 54a
سلطان حسین میرزا 6б, 28a, 52б, 75a (поля), 74б, 76a, 77a, 78б, 79б, 84a, 85a, 91б—97б, 129a, 139a, 141б, 142б, 147б, 148a, 166б, 173б, 183б, 184б, 185б, 186a, 200б, 201б, 202б, 203б, 205a, 206б, 211a, 215a, 215б, 216a, 217a, 217б
سلطان سرّاج 74a
سلطان علی (حافظ) 172a
سلطان علی درزی 186a
سلطان علی محتسب 22a
سلطان علی مشهدی 37б, 168a, 202a, 203б
سلطان علی ندیم 205a

خاقانی شیروانی 130б, 131a, 201б
خاك نرم 206б
خان میرك (خواجه) 74a
خانزاده بلبل 177б
خاوری (مولانا) 157a
خدیجه بیکم 84a, 84б, 170a, 172б, 183б, 185б, 186a, 186б, 189a, 189б, 201a, 217a, 218б
خراسانی (دوست محمد، مولانا) 20a
خراسانی (سید شمس الدین محمد) 154б, 221б—222б
خسرو پرویز 206б
خسرو پیك 95a
خسرو دهلوی 33б, 40a, 40б, 204a
خسرو شاه 129б, 211б
خصال الدین (امیر) 175a, 216a
خضر 108б, 122б, 123a
خلف (مولانا) 74a
خلیل (امیر) 175a
خلیل (مولانا) 148a
خلیل صحّاف 74a, 75б
خلیل نیزچی 169a
خواجکی — رك: عبد الله صدر
خواجکی (مولانا) 11a, 11б, 60б
خواجکی محمد چنار 76a, 76б, 77a
خواجو 6б
خواجه اصفهانی 10б, 28б
خواجه افضل 203б
خواجه افضل — پسرش 202б
خواجه خرد [او و البقا (وفا) سمرقندی] 51a, 52б
خواجه خواننده (ملا) 74a
خواجه علی اوبهی 59a
خواجه علی صدر 152б, 153a, 154a, 154б
خواجه گوینده 28б
خواجه نصیر 166a, 166б, 167б, 168a
خواجه خان میرك 74a
خواجه نظام (وزیر عبید الله خان) 50б, 51a,—53б
خوارزمی (خواجه ابوالعلا) 2a, 2б, 3б
خوارزمی (ضیا الدین) 74a, прим.
خوارزمی (محمد، مولانا) 21a
خوارزمی (میرزا) 15б, 16a
خوافی (محمد) 11a, 11б
خوافی (نظام الملك دیوان) — رك: نظام الملك
خواندمیر مؤرخ 7б
خواننده (ملا خواجه) 74a
خیاط (استاد حسین) 103б
خیاطی (مولانا) 190б, 191б

داود 6б
داود (مولانا) 196б, 197a
دلاور (غلام) 171a
دلشاد خاتون 8a
دلقك 212б
درویش احمد سلّه‌کش 91б
درویش علیشاه 78б
درویش دهکی 30б, 87a, 87б, 88a
درویش دیوانهٔ شمعریز 42б
درویش روغنکر مشهدی (مولانا) 74a
درویش محمد (پهلوان) 97a—100б
درویش محمد اوبهی 100a
درویش سرخسی 23a
دوستی 28a, 29a, 136б

حاجی پیر پکاول (میر) 78б, 79a
حاجی کمال الدین تبریزی 15a, 15б, 16б, 27a, 44б, 52б, 154б
حاجی کهستی‌ذائی (استاد) 74a
حاجی‌محمد (مولانا) 62б
حاجی محمدفراهی (مولانا) 147б
حاجم ترخان ترکستانی 62a
حاطم طائی 18б
حافظ اوبهی 73б
حافظ بصیر 6б, 73б, 94б, 216a
حافظ پاینده محمد 59б
حافظ تربتی 74a
حافظ چراغدان 74a
حافظ حاجی 73б
حافظ حسن علی 73б, 175a
حافظ حسین غمزه 71a (поля)
حافظ خوش 175б
حافظ زین الدین 175a, 175б
حافظ سلطان علی 172a
حافظ سلطان محمود عیشی (غیشی؟) 73б
حافظ (شیرازی) 81б, 87a, 94a, 191a
حافظ طوطی 15a
حافظ غیاث الدین دهدار 90a—91a, 94б, 99a
حافظ قزاق قاذونی 82б, 83a
حافظ میر 6б, 7a, 9б, 73б
حافظ میراثی 40б, 43б, 44a
حافظ نور ابریشمکار 185б
حالی 157a
حبیب دیوان (خواجه) 18б
حجاج یوسف ثقفی 132a, 132б, 209б, 210a
حجت (مولانا) 46a
حسامی مدّاح 42б
حسن (امیر المومنین) 163a, 163б, 181a—182a
حسن 40б (газель II)
حسن سلطان (ابو المظفر) 3a
حسن شاه (پهلوان) 141б
حسن شاه شاعر 74a, 207a, 208a
حسن شهریار 215a, 215б
حسن علی مدّاح 174б, 177б, 178б
حسن عودی 6б
حسن کیرنکی (خواجه) 79б, 80a
حسن میمندی 66б—67б, 199a, 199б
حسین (امیر المومنین) 87a, 163a, 163б, 181б—182a, 201б, 202б
حسین (سید امیر) 5a, 36a
حسین (شیخ) (کمال الدین شیخ حسین) 196a, 198б
حسین بازاری (امیر) 182a, 182б
حسین خیاط 103б
حسین زرلوز 74a
حسین شمّاع (خواجه) 22a
حسین طوسی (سید) 223a
حسین علی جلایر 83б
حسین کوچك ذائی 6б, 7a
حسین مسکر (استاد) 20б
حسین نیشاپوری معمائی 77б (поля)
حسین واعظ 29a, 74a, 85б, 94a, 147б, 158б, 180б—182б, 185б, 216a
حکیم بیك 157б
حمزه 208a
حمید اقرع 65a
حمید کل (مولانا) 131б
حیدر تیرگر 91б
حیدر علی مدّاح 175б

پهلوان شمس 169a, 169б, 170a
پهلوان علی 169a, 169б, 170a
پهلوان علی روستائی 97б, 98a
پهلوان محمد ابو سعید 93б—95a, 97a—98a
پهلوان زاده طرّاح 63a
پیر شمس (مولانا محمد) 79б—81a
پیر علی (؟) ــ رك: پرغلی

تاج النسب 158б, 159a, 160a
تایبادی (خواجه محمود) 12a, 71a, 79a, 79б, 81a, 83б, 84a, 94б, 97a
تبریزی (حاجی کمال الدین) 15a, 15б, 16б, 27a, 44б, 52б, 154б
تبریزی نور الله (مولانا) 19б
تربتی (غیاث الدین، مولانا) 20б
تردی (محمد بی) 220a
تنکری بردی سیونچی (امیر) 169a
تیمور خان 27б
تیمور سلطان 28a
تور 189б
تونی (مولانا) 13б
تونی درزی (استاد) 205a

جاجر بی (مولانا محمد) 196a, 197a
جادك (قاضی) 142a
جار الله علامه 109б
جالینوس 102a, 103a, 133a, 137a
جامی (عبد الرحمن) 6б, 24б, 40a, 47a, 57a, 60a, 63a—64a, 79б, 80a, 84a, 85б, 89б—90a, 131б, 149a, 151a, 154a, 157б, 175б, 196a—197a, 200a, 200б, 206б
جانك 79a
جان‌وفا (امیر) 189б
جانی (مولانا) 157б
جانی‌بیك خان 27б, 28a
جانی موله (امیر) 94б, 95a
جبرئیل 181б, 182a
جبلی (عبد الواسع) 24б, 26a, 156a, 199a—200a
جبینی 58б, 60a
جعفر علی 136б
جمال الدین (امیر) 175a, 216a
جلال الدین محمود (خطیب) 81б—83a, 84a
جلال الدین مرغینانی (امیر سید) 156a, 156б, 157a, 158б
جلال الدین یوسف نقاش 138б
جلال الدین یوسف کاشغری (خواجه) 57a, 152б, 153a
جلایر (حسین علی) 83б
جمشید 40б (газель XXX)
جنید (شیخ) 123a
جنیدك بغدادی 42б
جوکی میرزا 194б
جهانگیر برلاس (امیر) 77a, 77б, 78a

چبستری (شیخ) 190a
چکر چنکی 6a
چلبی (عبد الرحمان) 71a (поля), 198a, 198б
چمندر 218a
چنار (خواجکی محمد) 76a—77a
چنگیز 2б, 167б
چیپال شاه هندی 115б, 116a, 117a, 117б

بابا پیر 217a
بابا جمال بزباز 136a, 136б, 218a, 218б
بابا سودای 193a—195a
بابا محمود (امیر) 143б
بابا میر (میرك) 148б, 151a
بابای شیروانی 60б
بابر پادشاه (میرزا) 10a, 15a, 15б
بابر قلندر (میرزا) 179б, 200б
بازاری (امیر حسین) 182a, 182б
باقل 181a
باقی ترکستانی (محمد) 58a, 59a
باقی عراقی 74a
بایزیدك بسطامی 42б
بایسنغر بن شاهرخ 14б, 131б, 193a, 193б, 194a, 194б
بحرابادی (مولانازاده) 196б
بخاری (محمود) 16a, 16б
بدخشی (مولانا) ــ رك: محمد بدخشی
بدر (امیر سید) 94б, 96a
بدنه 79a, 217a
بدیع الزمان میرزا 183б—184a, 186a, 202б
برکهٔ هندی 136a
برناچه 28a, 29a, 136б
برندق (برندوق) برلاس (امیر محمد) 150б, 203a, 203б
برهان (مولانا) 145a
برهان کنك (مولانا) 74a
بزّاز (خواجه عبد الحمید) 21a
بساطی 33б
بطلمیوس 109a
بقراط 102a, 103a, 137a
بلائی 30б, прим.

بلبانی (حسن) 74a
بلبانی (محب علی) 6б
بلخی (عبد العلی) 18a, 31б
بلقیس 186a
بنائی (مولانا) 7a, 11б—12б, 24б, 25a, 28б, 30б прим., 74a, 75a, 79б, 86a, 87a, 87б, 88б, 89a, 174a, 207a, 216б
بهادر (میرزا) 197a
بهمن 164б
بهزاد نقاش 143a, 145a
بی‌بی روشنای 217a
بی‌بی کل کوکلتاش 76a
بی‌بی محب جنکی 201a
بیژن 115б, 133a
بیك‌کنه 79a

پارسا (خواجه) 38a
پارسا (محمد) 38a
پارسا (پسر محمد پیر شمس) 80б, 81a, 81б, 82a—84a
پرغلی (محمد) 14a
پسر استاد سید احمد غجکی 6a, 6б
پسر خواجه افضل 202б
پسر شادی کوینده 202б
پسر علمدار 91б
پسر قاضی تاشکند 60a
پسر قاضی سیستانی 89б, 90a
پشن 164б
پلنك تبرانی 42б
پورانی (شیخ ابو سعید) 211б
پورانی (شیخزادها) 40б

اختیار (خواجه) 5b
اختیار الدین حسن (قاضی اختیار) 34a, 94a, 175a, 186a, 186b, 216a, 225a
اخی زرکر 137a
ارسطو 34a, 102a, 108b, 216a
ارشد (مولانا) 167b
آزر 164b
ازرقی 67b
اژدر (امیر) 96b
اسحق (امام) 68a
اسرافیل 201b
اسفندیار 91b
اسکندر بن فیلقوس 3a, 108b, 205a
اسلم طوسی 133a
اسماعیل (شاه صفوی) 3b, 15a, 27a, 28a, 43a, 174b, 176b, 177b, 178a, 178b, 181b, 182a
اسماعیل حصاری (خواجه) 142b, 196b
اسماعیل زرنقی (خواجه) 21b
اسمعیل وراق 67b
اسمی 32b
اشرف استرابادی 42b
اصفهانی (خواجه) 10b, 28b
آصفی (مولانا خواجه) 25a, 34b, 65a, 74a, 81a, 83b, 157a, 157b, 174a
اصیلی (مولانا محمد) 157a, 157b
اطهر مطروح (مولانا) 139a
آغای خیابانی 82a—84a
آفاق (خواجه جلال الدین) 19b, 20a, 60b, 62a
افراسیاب 68a, 115b, 133a, 189b, 193a
افسری 23a, 40b
افضل (خواجه) 203b
افلاطون 102a, 108b, 198b
اقلیدس 109a
آکهی (مولانا) 211a, 212a
الاسکری (محمد) 65b
الغ‌بیك کورکان 11a, 37a, 68a—70b, 135a
امانی (مولانا) 25a, 30b, 31a, 157a, 177b, 189a, 189b, 190a, 202a
امر الله حکاك (خواجه) 20a
امیر خلیل خواننده 28b
امیر خلیل (میرزا زاده) 92a, 92b
امیر حسین (سید) 5a, 36a, 60a
امیر دوست مروزی (خواجه) 51a, 52b
امیر عرب 27b, 28a, 47a, 47b, 48b, 49a, 51a, 52a—54a
امیر علی 55a, 136a
امیر کلان طبیب سمرقندی 11a, 16b, 60b, 102a, 215a
امیر محمد امیر یوسف ← رك: محمد امیر یوسف
امیر مرتاض (زین العابدین) 2a, 2b, 94a, 175a
امیر مکرم 96b
امیر ولی‌بیك 166b
امیرکاء شاهی 17a, 18b
امین الدوله 110b, 111a
انسی 40b
انصاری (عبد الله) 42b, 98a
انوری 132a, 201b
انوری دیوانه 157a
انوشیروان عادل 208b, 209a
اوبهی (خواجه علی) 59a
اوبهی (محمود) 19b
اوروس (امیر) 189b
اهلی 25a, 157a, 157b, 177b
ایاز 66b, 67a, 148b

فهرست اسماء اعلام*

ابا بكر 167a
ابراهيم (امير) 175a
ابراهيم (قاضى) ـ رك: عصام الدين ابراهيم
ابراهيم شيروانى 60б
ابراهيم مشعشع (امير) 175a, 216a
آبگينه گر كوفينى 19a
ابن عباس 109б
ابن على 96б
ابن مقله 22б, 23a, 139a
ابن يمين 51б, 52б, 55б, 158б
ابو ريحان 134a, 134б
ابو زيد 28a
ابو سعيد پورانى (شيخ) 211б
ابو سعيد سلطان (ابن كوچكنجى) 18a, 60б, 62a
ابو سعيد ميرزا (سلطان) 98a, 134a, 174a, 197a
ابو شحنه 79a
ابو على (ابن سينا) 34a, 102a, 103б, 105a, 122б—129a, 174a, 198б, 216a, 224a
ابو على مشعبد 104б
ابو لهب 207б
ابو يوسف سكّاك خراسانى 31б, 34б
ابو يوسف (مولانا) 40б
ابو البركه (خواجه) 131a
ابو الجود 2a
ابو البقا (امير) 60б
ابو البقا (الوفا) سمرقندى (خواجه خرد) (ابو الوفا) 51a, 52б
ابو العلا خوارزمى (خواجه) 2a, 2б, 3б
ابو العدل شامى 132б
ابو المحسن ميرزا 186a, 186б
ابو المعصوم ابن سلطان حسين ميرزا 149б
ابو المليح 74a
ابو المنصور (брат Фирдоуси) 65б
احمد بن حسن (ميمندى) 68a
احمد جام زنده پيل 42б
احمد سمرقندى (مولانا) 101a
احمد غجكى (سيد) 74a
احمد غيشتى؟ غشى؟ 33a, 33б
احمد يسوى (خواجه) 54a
احمدى (قاسم) 207a
احمدى (احمد) سمرقندى 206a, 206б

* Условные обозначения: رجوع كنيد=رك

غلطنامه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۷۱۳	۴	بایذا	بایذاء
۷۱۸	۱	انداحت	انداخت
۷۲۹	۴	گر	ار
۷۳۹	۷	دبود	نبود
۷۴۷	۱۰	نموددد	نمودند
۸۳۳	۱	خوادی	خوانی
۸۷۱	۷	فرمائی	فرمائی
۸۷۱	۹	باعبان	باغبان
۹۳۰	۷	چمان	چنان
۹۳۷	۴	دطریق	بطریق
۹۳۷	۵	عیمت	غیبت
۹۴۰	۱۰	حیر	خیبر
۹۴۲	۱	ز اشکآلودی	ز اشک خود بیالودی
۹۴۵	۱	شاهروخیه	شاهرخیه
۹۴۵	۳	بیاردی	بیاری
۹۵۰	۳	روضهٔ	روضهٔ
۹۵۴	۱	گذاف	گزاف
۹۶۸	۱۲	غمچه	غنچه
۹۷۹	۲	پیشطاق	پیشطاق
۹۸۰	۴	اندوه	اندوده
۹۸۱	۴	بتّر	بتر
۹۹۰	۱	شخضی	شخصی
۹۹۶	۷	حیش	حبش
۹۹۷	۹	بر	به
۹۹۹	۱۱	غایهٔ	غائي
۱۰۰۹	۲	خادم آدم	خام آدمی
۱۰۰۹	۳	در	اندر
۱۰۳۲	۹	مقدار	مقدار
۱۰۳۲	۹	ازرد	ارزد
۱۰۳۹	۹	فرستاده	فرستاده
۱۰۵۷	۹	قیها	فیها
۱۰۶۵	۵	جراهت	جراحت
۱۰۶۷	۵	خارحی	خارجی
۱۰۷۲	۱۱	محبّ	محبّ
۱۰۷۶	۶	خُرده‌ام	خورده‌ام

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۰۹۳	۲	شاگردئی	بشاگردئی
۱۱۱۶	۶	خوردیست	خردیست
۱۱۴۳	۷	اِلَیْهِ	اِلَیْهِ
۱۱۴۳	۱۲	هاوی	هادی
۱۱۶۸	۱۱	میردم	میزنم
۱۱۸۴	۴	بهزیان	بهذیان
۱۲۰۷	۷	هزاز	هزار
۱۲۰۸	۱۰	حمع	جمع
۱۲۱۳	۱	خورد	خرد
۱۲۱۹	۸	خررد	خرد
۱۲۲۱	۶	خررد	خرد
۱۲۲۶	۸	مجوی	مجو
۱۲۳۱	۸	عرض	غرض
۱۲۳۳	۳	قصیده را	قصیده
۱۲۳۷	۶	کجا	کجا
۱۲۳۷	۷	دمط	نمط
۱۲۴۵	۱	خطب	حطب
۱۲۶۱	۲	چمد	چند
۱۲۶۲	۷	خوردی	خردی
۱۲۶۵	۵	اسحاف	اسحاق
۱۲۹۲	۳	نمیبردند	نمیبرند
۱۲۹۲	۸	رن	زن
۱۳۱۱	۹	اسکند	اسکندر
۱۳۲۱	۲	حز	جز
۱۳۳۳	۳	مقتسبان	مقتبسان
۱۳۴۴	۶	نگاه	پگاه
۱۳۴۵	۶	سراجش	معراجش
۱۳۴۸	۲	حدر	حذر
۱۳۵۶	۲	احتیار	اختیار
۱۳۵۶	۱۳	52a	52б
۱۳۵۷	۱۹	ددنه	بدنه
۱۳۵۹	۱۴	خسین	حسین
۱۳۷۴	۲	مومی	مومن
۱۳۷۵	۳	سیهک	سیبک
۶۹۶	۲	آلهی	الهی

فهرستها

کتابت متن کتاب بدایع الوقایع

زین الدین واصفی

در تاریخ ۲۰ تیرماه ۱۳۳۸

در شهر مسکو

بسعی و اهتمام ارسانیس

انجام یافت

با این همه مرض سر فرعونیش بود * ریشش نگر[1] ز انجم رخشنده دُر فشان[2]

صبح نخست چون ید بیضای موسوی * آن ریش را بُود بتمسخر کشان کشان

فرعون را جبین چه شد از لطمهٔ کلیم * روی فلک ز پنجهٔ خورشید شد چنان

نمرود خوانمش[3] که برافروخت آتشی * بهر خلیل خور ز شفق تا بفرقدان

خیلِ بعوض غم بخورندش بدن ورا[4] * از صبح بین[5] چگونه سفیداست استخوان

نی نی[6] جناب حضرت ایوب صابر است * کش کِرمها خورند تن و نیستش فغان

ایزد ز مهر مغتسلی[7] ساختش که هست * عین شفا و بر بدن او شود روان

یا آنکه حضرت زکریاست کش بفرق * تیغست ز آفتاب درخشنده بر سران[8]

یا عاشقیست برتن او صدهزار داغ * از بار غم خمید قدش راست چون کمان[9]

1. П مکر 2. П و ; Ст بر 3. Рук. 698, П خانمش 4. В рук. Ст не читается вся строка.
5. Рук. 698, Ст من 6. Ст نی از 7. В рук. Ст это слово не читается. 8. П оп. 9. П доб. следующие слова: حساب کرد غلط هر که غیر این پنداشت

[17] قصیده لیلیه لِقابله واصفی انصاری رحمه الله

گردون ز ناله‌ام خفقان داشت بهر آن * وقت غروب برد فرو قرص زعفران
چون لخت لخت بین که برانداخت از شفق * بی وقت خورد دارو از آن داشتش زیان
بهرش مسیح ساخت حبوبات از نجوم * لیکن نکرد میل بدان پیش از امتحان
یا خود دمید برتن گردون نبات لیل * از فرط خون نگر که شفق میدهد نشان
از بهر فصد [2] * نشتر ز نوک خنجرِ مرّیخ شد عیان
باشد همیشه غرق عَرَق شام تا صباح * ز آن کار او کشیده به بیماری گران
هر مه ز ماه نو خله‌اش [3] میشود پدید * ز آن رنج اشک بین ز شهب برخش دوان [4]
تکمید با مسیح کند بهر پهلویش [5] * دخنه ز انجم آرد و از صبح طیلسان
پشت فلک مؤوف ز شیبست [6] یا مرض * کش برمیان رفاده نماید رکهکشان

1 Ст بگرد 2. Это место непонятно. П تسمیه کوی شهاب بین 698 и Ст تسمه و کوی شهاب من 3. Ст چله‌اش, рук. 698 حله‌اش 4. Рук. 698 ز شهیب رخش 5. Рук. 698 پرسشش 6. П مؤدف ریشست

[15] قاضی اختیار فرمایند در خطبهٔ قصیده برده است

ای برده قصیده مدیحت دل ما * حل کرده لغات اسم تو مشکل ما

گر حاصل عمر صرف مدحت نشود * حاصل نبود ز عمر بیحاصل ما[1]

[16] وفات فرزند ارجمند فریدون محمد طالب سقی الله

ثراه[2] و جعل الجنة مثواه فی وقت الظهر یوم الخمیس[3]

اثنا و عشرین شهر رمضان المبارک سنه ثمان

و خمسین و تسعمایه من الهجرة النبویة علیه السلام

و التحیّة ۹۵۸ فی بلدة تاشکند مقبرته وقع فی

شمال مزار حضرت قطب [П. л. 270б] الاقطاب

خاوند طهور نور الله مرقده

1. П переставляет полустишия. 2. П سراه 3. Ст جمعه

دانستن روز نحس

نحس باشد هفت روز اندر مهی * رو حذر کن تا نیفتی در شبیخ[2]

سه و پنج و سیزده با شانزده * بیست و یک با بیست و چار و بیست و پنج[3]

تسبیح

ماری[4] که بود جنبشش[5] از یاد خدا * در صد سوراخ باشد اورا مأوا

طفلیست که ماهیان بر او جمع شوند * سوراخ روان گردد و او مانده بجا[6]

تخم مرغ

آن خفه که در ندارد و باشد پر * گویم باشارتی که در یابد حرّ

خوبان چو بلور او شود یاقوتین * سایند بلعل آزمایند بدرّ

1. П روزی در 2 Т چهی 3 П оп 4 П تاری 5. А جنبش و 6 На этом кончается основной текст в рук. А, и далее следует колофон Дальнейший текст представлен только в рук. П рук. 698, стр. 532 и в сталинабадской рук 314

بیزبانی دهان گشاده که دید * گه بافواه میتاینیدش[1]
گه بدستان کنند پنهانش * گه بانگشت مینمایندش

[لغز] آیینه

آن طرفه که از ظهور پنهان باشد * تعلیم بود کارش و نادان باشد
با بیرنگی هزار صورت سازد * با سخت دلی ز آه ترسان باشد

[لغز] شانه

آن لعبت شَعْرباف[2] کش نیست شعور * با نادانی بموشکافی مشهور
شمشاد نژاد باشد و بر سر سرو * گه جلوهٔ سنبل دهد و گه کافور

[لغز] شمشیر[3] [л. 225a]

آن چیست که مونس است با هر شاهی * ور[4] سوی وفا هیچ ندارد راهی
آبیست برون آمده از آتش تیز * و آنگاه فرو رفته بچوبین چاهی

1. П مشنابیدش 2. A شعریافت 3. T قیلیچ 4. C, B2, T ور

چون دیده عزیزست به پیش[1] همه کس * و آن‌گاه بتزّهٔ فروشند او را

ایضا

چیست فریندهٔ مقصد عالی و دون * در طلب خیر و شر نفع وی ازحد برون[2]

بی سر و پا تاخته کار همه ساخته * وز بیِ او باخته مرد سر و چیز کون

[لغز] سوزن

این طرفه نگر که راستی خلق پسند[3] * هم نقب زپشت و هم طلبکار[4] کمند

کوتهٔ ماریست خرد و[5] ماران دراز * آیند بسوراخش و کوتاه شوند

[لغز] قلم[6]

یاری دارم لطیف و پاکیزه‌گهر * دامن کشد و برهنه آید برسر

کاری دارد که سرزنش یابد ازاو * ور ترک کند روان زندش برسر

[لغز] انگشت بانه[7]

1. A چون دیده بود عزیز پیش 2. П بیرون ; Ст III فزون 3. T که همه خلق راست
4. T گرفتار 5. T کوتهٔ ماری است خورده 6. C, П ایضا ; T ایکنه 7. T پسند
یوزوک ; A دوات ; П, B2 оп.

لغز اصطرلاب

صحبتی[1] خوش داشتم دی با حکیم نامدار * کاملی از دانش اندوزانِ لبنان یادگار[2]

کرده طاق حجره‌اش اجزای گردون[3] منتقش * زیر سقف کرسیش اجرام دایر را مدار

مرسلی مانند موسی صاحب الواح[4] آمده * بر در غارش چو احمد عنکبوتی پرده‌دار

مریم آسا گشته امّش بی‌وقاعی حامله * طفل او عیسی‌صفت در مهد او حکمت‌گذار

گاه معراجش چو عزم ارتفاعش[5] شد براست * نعل بندد از پشیزی یا ز[6] فلسی استوار

حکم او در باب اعمال نجومی متّبع * رای او در فصل[7] احکام ریاضی مستشار

کرده استفسار اسرار سپهر از حدس[8] او * فاضلان در هر زمانی کاملان در هر دیار

تا زیک چشمش نتابد نور در چشم دگر * در نیابد[9] هیچ و باشد نور چشمش مستعار

[لغز] زر

یاری که خلایق همه کوشند اورا * شاهان جهان حلقه بگوشند اورا

1. T صحبت 2. T. л. 545a کامل و دانش پوزه عد البیان روزگار 3. A کرده 4. T اسرار
5. Все рук., кроме T. غزم از قفاعی 6. Все рук. без точек; П نار 7. Все рук. فضل; П без точек. 8. T قدس 9. A درنتابد; C, B2 بنیاید

[14] الغاز[1] مولانا شرف الدین علی یزدی

کردم از عقل کاردیده سوال * که چه گوئی بحق آن دو همال

که کجانند[2] و باکجی[3] هستند * مایهٔ امن [و] حافظ اموال[4]

خود کج و در[5] نفاق ایشان هست * [л. 2246] خایبانرا نصیب یأس و ملال

هیچ یک را گریز از آن یک نیست * که ندارند بیهم استقلال

هم عروسند هردو هم داماد * در هم آویخته نگاه[6] وصال

ثقبهٔ هریکی از آنِ دگر * بر قضیبی چو سنگ بر یک حال

ثالثی نیز باید ایشان را * لعبتی نیک نام فتح مآل

که بسوراخ هردو همچون مار * در خزد چُست و حل شود اشکال

عقل گفتا در اوّلِ اخلاص * گر بخوانی[8] میانه انفال[9]

در این رمز بر تو بگشایند[10] * فارغ آیی از این جواب و سوال

1. C, T الفاظ; B₂, П اللغاز 2. B₂, T کجایند 3. П یاکجی 4. B рук. B₂ киноварью вписано разночтение: احوال 5. A کج و وز (?); T کج دوز (?) 6. C پگاه; П نگاه; T оп. все полустишие. 7. П, C, B₂ در 8. П بخانی 9. T آن فال 10. П, T بگشاید

یک مفلس آنچنانکه اگر نام او بری * فی الحال خردهای[1] نهان گردد آشکار

یک مفلس آنچنانچه[2] محال[3] است خردهٔ[4] * گر نام او بری بزبان صدهزار بار

آمیخت خرده‌وار چو با مفلسان عور * دیدم دوگونه مفلس و متعم ز هر کنار

مبرم دو[5] خرده‌وار میانشان نشسته لیک * هر مفلسی ستاده میان دو خرده‌وار

و آن مفلس اخیر بُوَد سدّ اولین * وز هم جدا فتاده ز بیداد روزگار

[12] للشیخ ابو علی سینا[7]

کفری چو منی گزاف و آسان نبود * محکمتر از ایمان من ایمان نبود

در دهر چو من یکی و آنهم کافر * پس در همه دهر یک مسلمان نبود

[13] بدخشی راست

زبر و زیر اگر شود عالم * ای بدخشی چه غم چو[8] در گذر است

کین فلک همچو شیشهٔ ساعت * ساعتی زیر و ساعتی زبر است

1. T خورده های 2. П آنچنانکه 3. C مجال : A محالیست 4. T خوردهٔ 5. A دیدم دو : C میرد و . B₂ میرود : П میروم 6. П نشسته 7. C, B₂ и T оп целиком 8. П که

[10] [لکاتبه واصفی]

قد أیّدنا اللّه بفتح یتوالی * المنّة لِلّه تقدّس و تعالی[1]
کالشمس بدت حَشْمتنا الیوم و لیکن * الشارق فی معرضة لا یتجلّی
لو نَطْلُبُ مالاً لیقولَنّ ملوک * العبدُ و ما فی یده کان لمولی[2]
فرّت[3] فِئَةُ الخصم نعم لا یتحمّل * الثعلب فی معرکة الضَیْغَم اصلا
و فی خدمتنا جَمْع[4] ملوک لیقولون * تالله لقد آثرک الله علینا

[11] نویان[5] ل م ن و[6] ه[7] میم نون واو[8]
هستند در حروف تهجّی سه همنشین * با پیش ماه و زهره وطن کرده اختیار
در اسم خود مکرّر و در قلب اسم اسم * مفلس دو تا [و] جواهه یکی درمیان کار

1. A و تعالی تقدس 2. A لمولی ; T ملولی 3. A فوت ; T فرّات 4. T کلّ 5. П یونان ; B2 تریان 6. Ст III, IV оп. 7. Ст I, II, IV دو вместо وه 8. B2 доб. لغز ; T дает свое заглавие: نون و میم و واو حروف تهجی دا اوچی حرف باردور، کیم هر طرف دین اوقوسنگ اوز اسمی ظاهر بولور

و خلف اعنی السلطان الاکرم[1] الخاقان المحتشم محیی مراسم العدل و الاحسان قامع المآثر الظلم و العدوان ناصر عباد الله معین اولیاء الله الرؤف علی البرایا العطوف علی الرعایا مظفر الدین ابو الغازی سلطان محمد بهادر [خان] رفع الله تعالی بالفتح اعلامه و بسط فی بسیط الارض اوامره و احکامه فی شهور سنه ۹۳۵ من الهجرة النبویه علیه السلام و التحیة

کتابهٔ عمارت عبد الله سلطان [9]

قد زیّن وجه الارض من هذه العمارة المیمونة المبارکة اَلَّتِی لَمْ یُخْلَقْ مِثْلُها فی البِلَادِ[2] و کتم[3] فی قباب الحیاء و جلباب الخفاء من خجالتها ارم ذات العماد التی فی کلّ یومٍ قایلاً[4] للّزایرین هذه جنات عدن فادخلوها خالدین

1. Т الکرم 2. Коран, 89,7 3. Все рук., кроме Т. доб فی کتم 4. Так все рук.. А قال

[8] کتابهٔ عمارة گورخانهٔ سیونج خواجه خان

قد تمّت هذه العمارة المبارکة المیمونة الشریفة التی نوّرت وجه الارض بشعاشع لمعات ابّهاتها[1] المنیعة و روحت خیاشیم سواکن ملکوت السموات بروایح تراب سدة بابها الرفیعة و هی روضة التی وقعت فیها مرقد السلطان الاعظم و الخاقان الاکرم عامر صوامع الماء و الطین رافع ابنیة العدل بالحق و الیقین مُمهّد قواعد الشریعة الغرّاء مُشیّد مبانی[2] الملّة الزهراء [л. 224a] معزّ السلطنة و الدنیاء و الدین ابو الخیر سیونج خواجه خان ابن المغفور المبرور ابی الخیر خان روّح الله روحه و زاد فی غرف الفردوس فتوحه بامر من [هو][3] مستجمع لکلّ[4] شرف باهتمام ملیک[5] له خلیفة

1. C, B₂ ایهانیها ; A ابهانه ; T ابّهابنا ; Cт I, II انواره ; Cт III ابیاتها 2. A البانی 3. T доб. به 4. T بکلّ 5. A ملیکه ; C, B₂ طَیک ; T لیکن

مبسوط جامع پرداختند تا حیرت فقها در جواب فتاوی مدفوع باشد
و شبههٔ مبطلین بجواب شافی[1] ممنوع گردد

[7] دانستن غالب و مغلوب

طریقه ان یحسب بالجمل ثم یطرح[2] * تسعاً تسعاً و ینظر فی
الثامن التسع * و فی الزوج و الفرد یسمّوا اقلّها * و
اکثرها عند التخالف غالب * و یغلب المطلوب اذا الزوج[3]
استوا * و فی اِستوی[4] الفرد یغلب الطالب

ترجمه

در زوج و فرد نصرت[5] اعداد کمترات * ور مختلف شوند ظفر زآن اکثر است
گر زوج مستوی شده مطلوب ببرد * ور فرد مستوی شده طالب مظفّر است

1. A, C, B2 доб. معنی 2. A طرح; A и C дают стихотворную разбивку, отмеченную здесь звездочками. 3. T روج 4. Так все рук.: اِستواء (?) 5. T, л. 5436 تصرف

و مآرب دنیا و آخرت ایشانرا بتصدیق و امتثال آن کفایت
نمود و صلات صلوات و درود نامعدود بر زبدهٔ کاینات و
خلاصهٔ نقود خزانهٔ وجود و هدایت[1] انبیا و رُسُل اصل همه چیز
چه جزو و چه کلّ عیون شریعت از محیط دانش او سیراب اَفْضَلُ
مَن اُوتِیَ اَلْحِکْمَهُ و فصلُ الخطابِ[2] و بر آل و اصحاب
حمیده خصال وی [که] عجایب کمالاتشان بلاغاینست[3] و نوادر
حالاتشان ظاهر الروایة[4] و بر تابعین و تَبَعِ تابعین و فُقَهای
مجتهدین که با وجود استقامت بر منهاج علم و عمل بنای
شریعت را از اندراس حمایت کردند و کنز معانی و حقایق که
در آن مدفون بود وقایت نمودند گاه از صالح اعمال ذخیرهٔ آخرت
ساختند و گاه حفظ شریعت را بتالیف مختصر نافع و یا تصنیف

1. Все остальные рук. بدایت 2. Перефразировка слов Корана (38,19) 3. A بلاغتیست
4: T کیم آلارنینگ عجایب کمالاتی غایت سز و نوادر حالاتلاری نهایت سزدور

الاسلام کافهٔ انام و زبدهٔ اعمال صالحهٔ خواص و عوام است جهت تقرب بجناب[1] قدس خود [که] الصلوة معراج المؤمن بآیات بینات ترغیب نمود که [л. 2236] لقوله تعالی حافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ و الصَّلَوةِ الْوُسْطَى و قُوموا لِلّٰهِ قانِتِينَ[2] و باداى زکوة که وقایهٔ کنز و مال[3] و حرز ذخیرهٔ خزانهٔ اقبال در ضمن اعمال آن مندرج است امر نمود[4]

[6] ایضا خطبهٔ کتاب لِواحدٍ من الفضلا

لایقترین خطابی که خطبهٔ هر کتابرا بآن زینت دهند و زیباترین مقالی که ابتدای هر امر ذی بال را از آن زیور بخشند لآلیِ اُسما و جواهر حمد یکتاییست که بمحض لطف کافی و کمال وافی همه را باجناس علوم دینیّه و فصول احکام فقهیّه هدایت فرمود

1. П کتاب 2. Коран, 2,239. 3 A کنز وبال (так!) 4. C (вместо последних слов) والله اعلم

اعان الله و من اعان الله دخل الجنّة و من كَرِهَ دخولَ النارَ
فَليجْتنِبْ اهانتهم كما قال النبّى عليه السلام من اهان اولادى
فقد اهاننى و من اهاننى و قد اهان الله و من اهان
الله دخل النار فامّا من كان من المحبين فَرَوْحٌ و رَيْحَانٌ و
جَنَّةُ نَعِيمٍ[1] و أَمَّا [إِنْ] كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّالِّينَ فَنُزُلٌ
مِنْ حَمِيمٍ و تَصْلِيَةُ جَحِيمٍ[2]

[5] خطبهٔ كتاب فقه[3]

حمد بيحد و سپاس بيعدد حضرت عليمى را سزد
كه بلطف بينهايت كافى و فضل بيغايت وافى سالكان
منهاج هدايت را بذريعهٔ امتثال [امر] باقامت صلوة كه عمدة

1 Коран, 56,88. 2. Коран, 56,91–94. 3. B_2 и T оп. этот раздел целиком. В рук. C (л. 312a) он выписан на полях со следующим заголовком: خطبهٔ ختم كتاب و هم خطبهٔ فقه

النَّبِيِّينَ[1] و انطق لسانه لبيان عواقب آجاله و مبادی احواله
حيث قال عليه السلام كلّ حسب و نسب ينقطع يوم
القيامت إلّا حسبی و نسبی و قال التحيّة عليه السلام كُنْتُ
نبياً [و] آدم بين الماء و الطين صلى الله عليه و على
آله و عِتْرة الطاهرين الذين نزلت [فی] شأنهم إِنَّمَا
يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ و يُطَهِّرَكُمْ
تَطْهِيراً[2] و اصحابه الذين وردت فی حقّهم اصحابی كالنجوم
بِأَيِّهِم إِقْتَدَيْتُم إِهْتَدَيْتُم و سلم تسليماً كثيراً كثيراً ايها المؤمنون
اعلموا إِنَّ حُبَّ آل محمد بَرَاءَةٌ من ٱلنَّار و احبّاهم يوم
القيامت يدخلون معهم فی جنات عدن تَجْرِی من تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَارُ من احبّ دخول الجنّة فَلْيُبَادِر الى إِعَانَتِهِم لقوله عليه
السلام مَن اعان اولادی فقد اعانني و من اعانني فقد

1. Коран, 33,40. 2. Коран, 33,33.

فَرْعُهَا فِی ٱلسَّمَاءِ[1] وَأَستَئصل بصدمات عواصف قهره
شجرةَ الكفرةِ الفجرةِ ٱلَّتی كَانَتْ كَشَجَرةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ
مِنْ فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَالَهَا مِنْ قَرَارٍ[2] و يَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَاءُ[3]
و هو ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ الذی زَيَّنَ عُنْوَانَ شَجَرَةِ سِيادةِ خاتمِ
المرسلين[4] بطغرای التعظيم و توقيع التكريم لقوله تعالى لَقَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِٱلْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ[5] و قال[6] عزّ و جلّ يَا أَيُّهَا ٱلنَّبِیُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
شَاهِداً و مُبَشِّراً و نَذِيراً وَ دَاعِياً إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِ و سِرَاجاً
مُنِيراً[7] صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و سبحان من
كرّمه بذكر نعوت جلاله و صفات كماله كما قال جلّ ذكره
ما كان مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رسول الله وَ خَاتَمَ

1 Коран. 14,29. 2 Коран. 14,31 3. Коран. 14,32 4 A النبين 5 Коран. 9,129. 6. C. B_2. T لقوله 7 Коран 33,44 и 45

کامکار شریعت پرور و فرزندان نامدار فضیلت‌گستر و امرای با
دانش و داد و صدور با عقل و سداد و وزرای عدالت‌کیش
و نواب صلاح‌اندیش و منشیان پایهٔ خلافت و مقتبسان
انوار مشکوة سلطنت و جلالت و سایر انام از خواص و
عوام احسن الله احوالهم آنکه این عارفه را [л. 223a] مفوض
بعالیجناب مشار الیه من حیث الاستقلال شناسند و هیچکس را
باو شریک و سهیم ندانند و هرساله نشان مجدّد طلب ندارند[1]
و از جوانب برین جمله روند[2]

[4] شجرهٔ سیّد حسین طوسی

نَحْمَدُکَ اللهمّ یا من أَغْرَسَ فی حریمِ ریاض الدهر شجرة
وجود سید الانبیا فصارت کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ اَصْلُها ثابِتٌ و

1. B₂ доб. چون بتوقیع وقیع امجد اشرف اعلا رسد اعتماد نمایند. 2. B₂ доб. بتقدیم رسانند : C روند

منطق جَیِّدِ تقریر طایفهٔ تلامذه[1] و زمرهٔ طلبه را بحظ اوفی و
بهر اوفر رسانیده دم از نفحات طیبات إِنّی أَعْلَمُ ما لا
تَعْلَمُونَ میزند و همیشه حسن افادت و تفهیم و لطف بلاغت
و تعلیم ایشان در بیان معانی سبب عقاید همگنان گشته بمزید
عنایت بنهایت شرف اختصاص یافته بدانند که جمیع کانات و
معادن سوی کان فیروزه و آهن و چونکه بالفعل در او کار
میکنند هودبری سیورغال بعالیجناب مشار الیه ارزانی داشتیم[2] تا
حاصلات آن را بدست آورده صرف در وجوه[3] معاش [خود] فرمایند
و نیز حکم همایون شرف اصدار یافت که در ولایت محروسه هرکجا
اراضی میته را بحکم مَنْ أَحْیا أَرْضاً مَیْتاً فَهِیَ لَهُ إِحیا فرمایند [که]
بحسب شریعت ملک ایشان میشده باشد معاف و مسلم و
مرفوع القلم ایشان باشد و هیچ احدی در وی دخل نکند برادران

1. Все рук. تلامیذه 2. П, С, B_2 داشته شد 3. П درحوه ; B_2 درحوه ; A در وجود

و قیمت هر فرد از فضلاء انام[1] شناخته و هرکدام‌را بجای لایق و مرتبهٔ موافق در سلک اعتبار درآورد [بیت]

هست در این دایرهٔ لاجورد * مرتبهٔ مرد بمقدار مرد

شاهد صادق بر این دعوی و دلیل مطابق بر این معنی آنکه در این ولا عالیجناب سیادت‌مآب نقابت‌آیاب مولی الایمة[2] و امام الامة حاوی اسالیب الاصول و الفروع حافظ حدود المعقول و المشروع العالم بدقایق فصل[3] الخطاب الواقف علی الفتاوی المستخرجة من السنة و الکتاب الممتّص بعواطف الملک الاحد [مولانا] سیّد[4] شمس الدین محمد[4] که[5] بحکمت دقت نظر صایب‌تحریر و آداب البحث

1. A دانا ; T оп. 2. B рук. C текст дальше на полях л. 312б. 3. A, C فضل 4. П оп. 5. Рук. T вместо всего дальнейшего имеет: کیم حکمت و دقت دا آنینکدیک برکیمسا یوق ایردی تربیت و عزت‌غه مناسب و شایسته دورلار. На этом текст всей книги неожиданно обрывается. Дальше идет колофон (л. 548б). Нижеследующие разделы: 4, 6—11, 13 и 14 приведены ранее.

نبیاً [و] آدمُ بَیْنَ آلْماءِ و الطِینِ سر کشیده بود صلی الله
علیه و علی آله و اصحابه اجمعین [و] بعد بر بصایر ضمایر[1]
ارباب الباب مخفی و محجوب نخواهد بود که جوهر ذات [л. 222б]
عدیم المثال کریم الخصال ما که زینت تاج بالبتهاج سلاطین
کامگار و خواقین عالیمقدار تواند بود از معدن سلطنت باهره
و فخرن معدلت قاهرة ظهور نموده همواره آیات و احادیث
که مبنی از شرف علم و علما است که و آلَّذِینَ أُوتُوا آلْعِلْمَ
دَرَجاتٍ[2] و مَن اَحَبَّ آلْعِلْمَ و آلْعُلَما لَمْ تُکْتَبْ[3] خطیئقه
ما دام حیوتُه کالنَّقْشِ فی آلْحَجَرِ مرکوز ضمیر منیر و مکنوز خاطر
کیمیا تاثیر ما بود فِللّه الحمد و المنت [که] توفیق خداوندی
رفیق حال و مقارن احوال ما گردیده که جوهر سلطنت و معدلت
ما بحکم أَنْزِلِ آلنّاسَ مَنازِلَهُم جوهر هریک [از] علماء اعلام دانسته

1. П оп. 2. Коран, 58,12. 3. A یکسب 4. Все остальные рук. الهی

چنان پهن خوان[1] کرم گسترد * که سیمرغ در قاف روزی خورد

مالک الملکی که دهقان پردان عزتش[2] از جویبار کهکشان و چشمه‌سار ماه تابان احیای اراضیِ موات[3] و مواضع یابسات سپهر اخضری فرموده از حبوب سیّارات و بزور[4] ثابتات آن مزرعهٔ دلکشای نیلوفری را[5] زراعت نمود رزّاق علی الاطلاق که تمامی حاصلات خرمن گردونرا سحر در دلو طاحونهٔ فلک نیلگون میریزد از دقیق سفیده‌دم گِردهٔ گرم مهر از تنور مشرق برآورده در مهمانخانهٔ عالم رسم مهمانداری میانگیزد

یا من مَلَکوتُ کلِّ شیءٍ بیده * طوبی لِمَن ارتضاکَ ذُخراً لِغدِهِ[6]

و درود نا محدود بر رسولی که هنوز دهقان ازلی تخم هستی کاینانرا در زمین وجود نپاشیده بود که نهال اقبال او در جویبار کُنتُ

1. A خوانی 2. T غیرتی 3. A, B2, T اموات 4. T доб. یعنی دانه سیدین 5. A نیلوفررا 6. A رخر T ذخره ارتضیک

هلال از معدن فیروزه‌فام گردون لعل رمّانیِ آفتاب تابان هویدا میسازد و از کوه زبرجدگون [سپهر] بوقلمون یواقیت کواکب رخشان و دنانیر [ثوابت] درخشان بیرون میاندازد[1] مقدّری که از کان نقرهٔ صبح صادق زر جعفریِ خورشید خاوری برآورده هنگام شام آنرا از بهر امتحان در آتش شفق میافگند و از معدن لاجوردیِ گردون سنگ‌پاره‌های قیمتیِ [نجوم] حاصل کرده در وقت سفیده‌دم از بهر کمال محافظت آنرا در میان پنبهٔ صبح صادق نهان میکند جبّاری که آتش‌کار نادره‌کار قدرتش طلاریزه‌های انجم سیّاررا سحرگاه در کارگاه مشرق بآتش شفق و دم صبحدم[2] درگذار آورده خوان[3] زر از مهر انور ظاهر میگرداند[4] [و] مواید عواید آن خوان[5] احسانرا از مغرب تا بمشرق بفرزندان آدم میرساند [بیت]

1. A درمیآورد 2 A در آتش شفق دم صبحدم 3. B рук. C дальнейший текст на полях л. 313a
4. A میسازد 5. Все рук., кроме T. خان

[3] منشور انعام کانات و یابسات

ولایت شاش که نوروز احمدخان به سیّد شمس

الدین محمد خراسانی عنایت فرموده اند

سپاس بیقیاس حضرت [л. 222a] پادشاهیرا سزد که جوهر نفیس ذات انسانی را که بتلألوء لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنْسَانَ فی أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ[1] نورفزای دیدهٔ مسبّحان ملکوت گردیده از معدن عدم بمقتضای امر اذا اراد الله شیئا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونَ برآورد و استاد حکّاک چالاک حکمتش اورا از ناهمواریٔ صفات ذمیمه و بیاندامیٔ ملکات بهیمه بصنعت چرخکاریٔ اوامر و نواهی و وعد [و] وعید ناگشتاهی بزیب و اندام و اصلاح تمام درآورد قادر قیومی که جوهرشناس کانی[2] تقدیرش بنوک مَتین مَتین زرین

1. Коран, 95,4. 2. Так все рук.; Т оп. (كانِ ?).

خون آشام بر چرخ زبرجدفام از هول وی ترک جنگ‌آوری کرده از بهر بیع تیغ خون‌ریز خود مشتری طلب می‌نمود به سنگ رعد خورشید خاوری بیک طرفة العینی معدوم ساخت و زنگی خونریز فتنه‌انگیز شب ظلمانی را که از هیبت او کیوان زره[1] زراندود کواکب پوشیده سپر زرین ماه حمایل داشت به تیغ بیدریغ مهر سر بیانداخت إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[2] و صلات صلوات نامیات زاکیات بر آن سپهسالار میدان رسالت که بیک مشت سنگ‌ریزه خاکساران معرکهٔ ضلالت را سنگسار گردانید و چندین هزار لب تشنه و جگرسوختهٔ میدان قتال را از دریابار پنج‌شاخ کف معجزنثار خود آب زلال رسانید

1. Это слово только в рук T 2 Коран, 36,82.

آله و اصحابه الذین جاهدوا فی سبیل الله باموالهم و انفسهم من التحیة و السلام

حمد بیحدّ و سپاس بیعدد حضرت قهّاریرا سزد که سپاه ظلمت‌پناه شام قیرفام‌را قزلباش‌صفت از دیار مغرب با کلاه سرخ شفق و رماح[1] شهاب ثاقب در میدان سپهر نیلگون بجلوه[2] درآورد و هنگام صبحدم عساکر نصرت‌مآثر کافوری‌کلاه صبح صادق‌را اوزبک‌آسا از حدود مشرق برانگیخت تا سهام خطوط شعاعی نیّر اعظم آن سپاه ظلمت‌نژادرا تیرباران کرده دمار از نهاد او برآورد و سبحان الله حِینَ تُمْسُونَ و حِینَ تُصْبِحُونَ و لَهُ ٱلْحَمْدُ فی السَّمَوَاتِ و ٱلْأَرْضِ [و] عَشِیّاً و حِینَ تُظْهِرُونَ[3] قدوسی که ملتق‌انداز زهرهٔ[4] شهاب‌را که زهرهٔ[5] زهره از بیم وی آب گردیده بود و بهرام

1 C, B2 رياح 2. A بجلوه گری درآورده 3. Коран, 30.16 и 17. 4. C, B2 زمرهٔ 5. A زمرهٔ

[2] فتحنامهٔ که در انهدام نجم ثانی نوشته شد [1]

حمداً لمن فتح علینا ابواب الفتح بمفاتح سیوف جنود الاسلام و جعلها [2] رماحهم فی سماء النصرة شهاباً لرجوم شیاطین الإنس من عَبَدَةِ [3] الأصنام و هو الذی نزّل مِدرارَ [4] سهامِ القَدَرِ من سحابِ قِسیّ الظفر علی الاعداء کالمطر من الغُمامِ و استأصل بضروب خصینِ عساکرِ البَرَزَة المنصورة أشجارَ ابدانِ الکفرةِ المقهورةِ فإنّ اللهَ عزیز دو انتقام و الصلوة علی من ایّده یومَ البدر بخمسة آلاف من الملایکةِ الکرامِ و حفظه یومَ الفرار فی بطن الغار بدرع نسج العنکبوت و بَیْضةِ بَیْضِ الحمام الذی قطع بصمصام معجزته مِجَنَّةَ القمرِ لیلةَ البدر لإجْلِ إلزامِ الخِصام و علی

1. B_2, л. 4316 فتحنامهٔ نجم ثانی A . در بیان فتح نامهٔ که در زمان انهدام نجم ثانی نوشته شد
که در اهدام او نوشته شد : П, л. 266a, C, л. 313a (продолжение на полях), B_2, л. 440a, T, л 546a

2. B_2 جعلنا 3. A عبد 4. П مدر : A مدارر : T مدار

جاه و جلال و لازمهٔ کواکب سعادت و اقبال باد بالنبی و
آله الامجاد[1] ثانیاً معروض ضمیر منیر آفتاب‌تنویر کیمیاتاثیر آنکه
موانع[2] استسعاد به تقبیل و التثام عتبهٔ علیّه و سدّهٔ سنیّهٔ
قدسی‌مکان قدوسی‌آشیان که نورفزای دیدهٔ أُولِی الْأَیْدِی و
الْأَبْصارِ[3] و شرف تاج و تارک خسروان عالیمقدار است جز وجود
[این] طایفهٔ دنیّهٔ طاغیّه نبود چون بتأیید[4] و توفیق حضرت
ذو الجلال و عنایت مهیمن متعال غبار موانع از هوای مواصلت
و ملازمت سمت ارتفاع یافت من بعد این مخلص دولت‌خواه سر
انقیاد و اطاعت از خط فرمان آن عالیحضرت نخواهد تافت و سایه‌وار
در پیروی و اطاعت آفتاب عالمتاب آن حضرت خواهد شتافت [л. 2216]

[مصرع] هر چه فرمائی بجان ایستاده‌ام تسلیم را

1. Весь дальнейший пассаж до конца документа отсутствует в рук. C, B_2 и T. 2. П لوامع 3. Коран, 38, 45. 4. П эти два слова оп.

نصرت‌شعار نیاورده پشت داده روی به هزیمت نهادند و بسیار دیگر بعد از فرار طعمهٔ شمشیر[1] و هدف تقدیر گردید و تمامی جهات اموال و اثقال ایشان از خیول و مواشی و حواشی و قاعد[2] و قایم و صامت و سایم بتصرّف سپاه ظفرپناه[3] درآمد و ابطال[4] بطّال و استیصال آن ظلمهٔ جهّال بر وجهی دست داد که سکّان و قطّان بلاد و دیار از آفت مخافت آن بیدیان ایمن و مُطْمَئِنّ گشتند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَلَّذی صَدَقَنا وَعْدَهُ[5] و نَصَرَ عَبْدَهُ و أَعَزَّ جُنْدَهُ و هَزَمَ اَلْأَحْزابَ [شعر]

خدایا چو از توست این فتح و کسر[6] * بما فتح ضمّ دار و با خصم اسر
زتو بخشش و نصرت و عزّ و ناز * زما عجز و شکستگی و نیاز
طلایع جنود فتح و نصرت و لوامع سعود فوز و فرصت همواره قادمهٔ

1. A شیر 2. A قاعده 3. A نصرت‌پناه 4. П, C, B_2 ابطال بطال ابطال
5. Коран, 39,74; во всех рук. صدق . на этом цитата из Корана кончается. 6. T ظفر ; П оп.

طنین و دوار در طاس فلک دوّار افتاد و مرغان تیزپر تیر
پران که از تشنگیِ خون اعادی دهان باز مانده بودند حز از عیون
ابصار مخالفان آب نمیخوردند و زاغان کمان که در گوشه‌ها مترصدِ
چنین فرصتی بودند غیر از اجسام مردار ایشان طعمه باشیان
نمیبردند هر لحظه پیکان سهام خون‌آشام اخبار إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِی
تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ[1] بدل ایشان میرسانید و هر لحظه
خطیب تیززبان حسام شدید الانتقام خطبهٔ بلیغ فَمَن يُجِيرُ
ٱلْكَافِرِينَ من عَذَابٍ أَلِيمٍ[2] در گوش ایشان میخواند چون شامیانهٔ
آفتاب عالمتاب خاقان روز عالم‌افروزرا با طنابهای زرّین در مقام
چاشت برافراختند غارت‌گران قضا و قدر خیام دولت آن ظلمهٔ
بدکردار را طناب بریده سرنگون انداختند اخر الامر [بحکم] إِنَّ
ٱلْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا[3] طاقت صولت شیرمردان[4] کارزار و بهادران

1 Коран, 62,8. 2. Коран, 67,28. 3. Коран, 17,83. 4. A شیران مردان

ارشد عبد الرشید خان رخش یکجهتی در میدان مودت جولان داده
فرمود که در این دیار شما نسبت بما [بمثابهٔ] مهمانید مناسب
و لایق چنان مینماید که ما در پیش شما شمشیر زنیم و کارزار نمائیم
و در این باب مبالغهٔ بسیار نمودند اخر بر همین قرار یافته هژبران
بیشهٔ شجاعت و سروری و نهنگان دریای جلادت و دلاوری
که هریک در میدان مردی و مردانگی و مضمار چستی و چالاکی[1]
بارها از یکدیگر قصب السبق ربوده‌اند دامن مردی در کمر دلاوری
استوار کرده توکّل بر کرم آفریدگار کرده ندای فَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ[2] از منهیان غیب شنیده در آن جای هولناک
و ورطهٔ هلاک درآمدند طلاطم امواج [л. 221a] جنگ و وغا
و تراکم افواج فتنه و غوغا [را] بنوعی استعلا دادند که از
غلغله و نفیر کوس اسلامیان و ولوله و شهیق آن حرامیان

1. Так A, T; остальные рук. فرزانگی 2. Коран, 2,187.

آن خندقیست عریض و عمیق و در قعر آن آبیست که بحر عمّان
از خجالت آن کف حیرت برو زده[1] و بخود فرو رفته و نهر بیابان
مجرّه[2] از انفعال آن مانند بحیرهٔ ساوه خشک رود[3] گردیده [بیت]

عمق درو کار بجای کشید * کز تهِ او گشت زمین ناپدید
رفت زمین را چو حجاب از میان * از تهِ او گشت پدید آسمان

جمعی مخالفان بحکم إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ[4] آن خندق
جهنّم آسارا ملجا و ماوای خود ساخته بودند و بر بلندیهای آن
برآمده از شاخ و سنگ راهها و گذرهارا محکم ساخته علی الصباح
روز پنجشنبه هژدهم ماه صفر پیش از آنکه سکندر خورشید خاور
بر سر خنگ فلک سوار گردد و تیغ بیدریغ جهان‌افروز ظلمت‌سوز
خودرا از نیام برآرد آن کارکرده مصاف‌دیده نبردآزموده برادر اعزّ

1. В рук. A на полях بر رو زده, в тексте بر لب آورده 2. B_2, л. 435a فجره 3. A خشک رو; C خشکرودی 4. Коран, 4,141.

[л. 2206] رسانیدند کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ[1] از آنجا فرار نموده توجّه به برکج ها[2] نمودند بعد از فرار ایشان در شانزدهم ماه صفر در لب آب اوزنکلوک[3] خبر رسیدن عبد الرشید خان رسید از غرایب امور آنکه تا آن [غایت] اصلا از یکدیگر خبر نداشتیم باوجود آنکه از جانبین متعاقب ایلچیان در رفت وآمد بودند اما یکی از ایشان راه بمقصود نبرده کار بجای رسید که از ملاقات یکدیگر مایوس گشته بودیم و بوادیِ توکّل مانوس اما اعتماد بر همان[4] عهد و پیمان کرده میرفتیم و روز هفدهم ماه مذکور در موضع سان تاش[5] ملاقات واقع شد چون لشکر نصرت قرین ظفر اقتران پیِ تازهٔ مخالفان دیدند طریق مسارعت و سبیل استعجال مسلوک داشته نماز دیگر همان روز بر سر برکج ها به مخالفان رسیدند و

1. Коран, 74,51. 2. Т پُرکج موضعی غه; С, В2 без точек. 3. Т اوزنکلوسوی 4. А بهمان
5. П بیان تاش

مقولهٔ محالاتست و رسیدن کمند باصره بر شرفهٔ غرفهٔ آن از جملهٔ خیالات گرانیش پشت گاو تحت الثریٰ شکسته و نوک تیغ تیز قلّهٔ آن سینهٔ شیر فلک دریده [بیت]

گر بماند در پی آن کوه اعظم آفتاب * تا قیامت کس کجا بیند بعالم آفتاب

[بیت]

بعد از هزار سال ببام زحل رسد * سنگی اگر ز قلّهٔ او افکند کسی

آن حصن حصین و آن قلعهٔ متین را مقرّ و مناص و وسیلهٔ استخلاص خود خیال کرده بمقتضای و ظنّوا أنّهم مانعتهم حصونهم[1] برای استحکام آن سنگ و شاخ بسیار جمع کرده بودند نماز دیگر که جمشید خورشید سرادقات جلال بر دیار مغرب زد عساکر نصرت مآثر بدامن آن کوه نهضت نزول نموده منهیان غیب ندای أینما تکونوا یدرککم الموت و لو کنتم فی بروج مشیّدة[2] به گوش خیل مخالفان

1. Коран, 59,2. 2. Коран, 4,80.

چنان دریاییست که [همواره شتران مست] کف‌انداز موجش با
بختیان زبردست گردون انگیز جنگ دارند و جهاز ذات الواح[1] سفاین را
از کوه کوهان فکنده با هندوی ساربان زحل حمله میآرند کیوان ازبهر
صید ماهیانش هرشب از عکس سپهر نیلگونِ مکوکب دام میسازد
و از بهر کام نهنگ محیط آشامش در وی از ماه نوشت میاندازد[بیت]
سهمگین آبی که مرغابی در او امین نبود * کمترین موج آسیاسنگ از کنارش دررود
عساکر همایون چون قضای آسمانی از قوچقاراتا متعاقب ایشان متوجه
گردیدند[2] جماعهٔ مخالف که تزاحم افواج عساکر محیط‌آسا و تلاطم امواج
بحر زاخر[3] هیجا مشاهده کردند التجا بقلعهٔ جتن[4] آوردند که آنرا
طاهرخان برای دفع لشکر قلماق بر دامن کوهی بنا کرده بلندیش
بدرجه‌ایست که [طایر][5] خیال را بر فراز ذروهٔ آن پرواز کردن از

1. T ذات الالواح 2. A از قوچقاراتا متوجه ایشان شدند 3. A زاجر 4. П چتن ; C, B₂ چتن . T چیین 5. C, B₂ طاهر

قوچقار اتا روّح الله روحه و زاد فی غرف الفردوس فتوحه
در آمده به ییلاق سوغون سُمُر[1] نزول نموده‌اند از اعیان سپاه
شجعان سابق الرکب یَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ[2] قمای بی و تردی
محمدبی که هر یک در بحر حرب نهنگی اند دریاکش و در مقام
طعن و ضرب گردن‌کشی اند چون آتش با فوجی از عساکر
جرّار کینه‌گذار که بباد [حمله] کوه گران‌سنگ را سبک از پیش
بردارند و گاهی که آتش دغا برافروزند بنوک ناوک قبّهٔ زرنگار
خورشیدرا بر سپهر لاجوردی افلاک دوزند بآن مأمور گشتند که
عقبهٔ سونکاک را پیش از رسیدن مخالفان محفوظ سازند و سر
راه بر ایشان گیرند مشار الیهما زبان گرفته خبر ارسال نمودند که
آن جماعت از [درهٔ] قوچقاراتا متوجه اسّیغ کول شدند و آن

1. Такая огласовка в рук. А; П شُمُر (?); С سمرقند; Т سمرقند سغدی غه 2. Коран, 3,149 и 160, 8,42.

و ایمان در دفع آن مخالفان [سمت] انعقاد یافته بود بحکم
وَ لَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا[1] بساختگی و یراق دفع
قزاق توجّه فرموده با لشکر انبوه کوه‌ستوه دریاشکوه در روز
پنجشنبه بیست و ششم[2] شهر محرم الحرام از کنار آب سیرام
رایات نصرت‌پناه بجانب قزاقستان متحرک گشته موضع نیکلین
که از جملهٔ شهرهای قدیم است و حالا مُنْهدِم گردیده مضرب خیام
نصرت‌انتساب گشت و اوتاد و اطناب در آن منزل از نجوم
و شهاب درگذشت در آن منزل فرقهٔ‌را از ملازمان رایت سعادت قرین
بر چهارباغ اوزون احمد سایه‌گستر آمد و آن خجسته باغیست
که ارم‌را از آن بر دل داغیست صفایش چون لقای خوبان
زیبنده و هوایش چون کرشمه‌های محبوبان فریبنده آنجا بسامع
ملازمان [л. 220a] رسید که جماعت مخالفان بمزار فایض الانوار

1. Коран, 16,93. 2. T یکرمه آلتی سیندا

وفور قوّت و استعداد و باستحکام شوامخ جبال و شواهق تلال مستظهر گشته پای در دایرهٔ بغی و عناد نهاده سر از گریبان فتنه و فساد برآورده بودند و اراقهٔ دماء مسلمانان هدر و غارت اموال ایشان غنیمت شمرده‌اند از درگاه مجیب الدعوات استدعا می‌نمود [و] قاصدی از نزد آن برادر [اعزّ] کامگار و منظور نظر حضرت افریدگار نَوْر حدیقهٔ آفرینش نور حدقهٔ دانش و بینش ماه شب‌افروز روزافزون شاه مُخالف‌سوز ربع مسکون رافع لواءِ العدل و الاحسان دافع ظلمات الظلم و الطغیان المختص بعواطف ملک المستعان عبد الرشید خان رسید و کتابتی از خان مشار الیه رسانید [بیت]

آمد ز غیب نامهٔ سربستهٔ بمهر * مضمونش این حدیث که فرصت غنیمت است

چون در دامن عقبهٔ آق[2] بغوز بآن برادر اعزّ عهد و پیمان مؤکّد بمواثیق

1. Только A. 2. A آن ; П آق بغور

و میباشد که بعون عنایت ربّانی و بوسیلهٔ تاییدات [л. 2196]
سبحانی عزّ شانه تیسیر اسباب مواصلت و وسایل ملازمت این
مخلص بآن عالیحضرت که هر آیینه متضمن حصول رایات جهانگشائی
و مُستَتبع وصول سعادات[1] و فرمانروائی است و لا کلام رفاهیت
حال کافهٔ انام و فراغت بال عامهٔ خواص و عوام بدان منوط و
مربوط است از پس پردهٔ غیب جلوهٔ ظهور نماید فللّه الحمد و المنّة
که بمقتضای إذا أرادَ ٱللّه شیئا هیّأ أسبابَهُ در غرّهٔ شهر محرّم
الحرام در دامن کوه قازغد[2] که مضرب خیام عساکر نصرت انجام
گشته بود وَ مِنْ آنَاءِ ٱللَّیْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرَافَ ٱلنَّهَارِ[3] سبیل
که مستلزم قلع و قمع ابنیهٔ دولت آن طایفهٔ اباطیل طاغیّه
و اضالیل باغیّه جماعهٔ قزاق پرنفاق باشد که بکثرت اعداد و

1. A سعادت 2. П قازغرد 3. Коран, 20,130; во всех рук. вместо و فی — و مِنْ и оп. فَسَبِّحْ

شاهانه مهِ دوهفته کرده بدونیم * مردانه مصاف بدررا بشکسته

صلی الله علیه و علی آله و اصحابه اجمعین بعد هذا اینهای
رای عالم‌آرای مشکل‌کشای عالیحضرت عالیجناب سلطنت‌مآب
الخان المعظم و الخاقان المکرّم اصدق السلاطین قولاً و دیناً
احقّ الملوک و الخواقین صدقاً و یقیناً واسطهٔ طلوع انوار الامن
و الامان وسیلهٔ وفور آثار العدل و الاحسان ناصب رایات
الفتح و النظفر رافع الویة العدل بین زمرة البشر فَلَکُ بِهِ
قَمَرُ الخلافت طالِعُ و بِعَدْلِهِ نَجْمُ الایالت ساطِعُ[1] [بیت]
سپهر سلطنت شاه جهان اسکندردوران * معزّ الدین ابو الغازی عبید الله بهادرخان
خلّد الله ظلال سلطنته[2] علی مفارق العالمین و أبّد کمال نوال
عاطفته[3] الی یوم الدین آنکه همیشه همگی همّت محبّت‌اندیشه
و همواره نیّت خاطر مودت‌پیشه بدان مصروف و معطوف بوده

1. A, П доб. را 2. A سلطانه (?). 3. T کماله و نواله

السیر هلال را بزبان گیری بجانب لشکر زنگیان فرستاد و هراول
زرین کلاه خاقان آفتاب عالمتاب را که عبارت از صبح صادق
است بنهب[1] و غارت منهزمان آن لشکر ظلمت مآب
رخصت داد جبّاری که بحکم جهانمطاع واجب الاتباعش غارتگران
خاقان روز بنات النعش را که دوشیزگان و مخدّرات سراپردهٔ
فلک نیلگونند[2] اسیر فرمودند و حمل و ثور که از جملهٔ مواشی
و سوایم صحرای گردونند برسم یغما از هم ربودند بعد از تصدیر این
مقال و تصویر این خیال نعت سروری لایق که درّیِ برج
سعادت بلکه دُرّ درج[3] شهادت را از شهد لب بسنگ بدگوهران
نثار کرده درة التاج تارک مروت ساخت و ماه علم عالمگیر
گسترده معاندان را در قعر چاه بدر انداخت [بیت.]

آنکو بجهان در نبوّت بسته * در معجزه جان دشمنانرا خسته

1. A نهیب 2. Все рук. نیلگون 3. A برج

و نضّر بمیاهِ[1] عیون النظفر حدایقَ الحشمة و الجلال الذی قطع شوک[2] الشرک مناجل صمصام جنود الاسلام بالغلبة و الاستئصال و ارسل صواعق صوارمِ احزابنا علی الاعداء فاصاب بهم و هو شدید المجال[3] و الصلوة علی من أیّدَهُ فی یوم بدرٍ و حُنَیْنٍ فغَلَبَ علی الکفرة فی صَفِّ القتال و علی آلهِ و أصحابهِ الذین جاهَدوا فی سَبیلِ اللّٰه باموالهم و أنفُسِهِمْ بالغُدُوّ و الآصال. حمد و سپاس و ستایش [بیقیاس] قهّاریرا سزاست که بهر حفظ شبیخون سپاه ظلمت‌پناه شب غنبرین‌سلب لشکر پراکندهٔ انجمرا بر فراز قلعهٔ نیلگون گردون برآورد و بسنین رمح نیزه‌داران شهب ثواقب[4] دامن دشت افق‌را بخون زنگیان شب گلگون کرد پادشاهی که بیک سریع

1. T بمیامن ; C بمناه ; B₂ مناه ; П عنهاه (?) 2. T شوکت 3. Все рук. محال 4. A شهاب ثواقب رمح سنینی برله یعنی نیزه‌سی تیغی برله ; T ثاقب

نوازرا جمع ساخته نماز شام که هندوی مسخرهٔ زحل مهرهای کواکب را
در طاس نیلگون فلک انداخت و دستار [مُعقَّد] مهر از سر
سپهر از خنده بر پس سر افتاد آن غلام سور با یک یک از سازندگان
فی انبان مقعد خودرا ساز میکرد و کارها می‌نمود که هوش از اهل
مجلس میربود آخر بر همه غالب میآمد

[XLVI] منشآت متفرقه که بالتماس بعضی از احبا از کتاب بدایع القوانین[1] نوشته شد اینست فتحنامهٔ قزاق.

حمداً[2] لِمن فتح علینا و علی اِخواننا [л. 219a]
ابواب نیل المطلوب بمقالید سیوف النصرة و الاقبال

1. Так только рук. 1320, л. 512a и T. Остальные рук. بدایع الوقایع 2. T احمد

و غریبتر آنکه از کاغذهای ملوّن مقدار تنگه‌ها بریده بود و هر پولی
از آنها در زیر قطعهٔ کاشی پنهان میکرد و آن قطعه‌های کاشی را
بشکل دایره میچنبید و میگفت ای سیره کاغذ فلان رنگ را بیار
آن سیره در میان دایره مینشست و بدور دایره نگاه[1] میکرد
و آن کاغذ مطلوب را بنول خود بیرون میآورد و هرگز غلط نمیکرد
و از همهٔ اینها غریبتر کارهای سور خوانده بود غلام سخرهٔ بود
در دوازده مقام و بیست و چهار شعبه و شش آوازه و هفده
[بحر] اصول که کلیات موسیقی است عملی بسته و ساز
غچک را بسیار خوب مینواخت و نی انبان مقعد خودرا به
آن ساز میکرد[2] و کارهای میکرد که استادان[3] فن موسیقی در
دایرهٔ حیرت افتاده از جملهٔ حلقه‌بگوشان او میشدند امیر شاه‌ولی
کوکلتاش و خدیجه‌بیگم جشنی آراسته و اهل ساز و [ارباب]

1. Остальные рук. نگاهی 2 Остальные рук. میساخت 3 А доб. این

سوار شود و به حمّام رود این سخن را که میشنید لرزه بر وی میافتاد و میغلطید و چهار دست و پای خودرا دراز میکرد و نفس وی منقطع میشد بابا جمال بر سر وی نشسته نوحه آغاز میکرد که فغان از خلق برمیآمد بعده میگفت [که] ای چمندر زیبائی رعنائی بالابلندی ابروکمندی لبها چو قندی پسته‌دهانی مورمیانی راحت جانی ترا طلب میکنند که از کوه مختار [ترا] سنگ بار کند و بجوال دوزی پشت و پهلوی ترا فگار کند و هر جفای که از آن بدتر نباشد با تو کند چونست قبول داری بمجرّد گفتن این سخن از جای بیجست و عرعر میکشید و بگرد معرکه میگردید و یک آویز خود از غلاف بیرون میکرد و کارهای میکرد که مردم از خنده بیهوش میشدند

و از جملهٔ غرایب آنکه بابا جمال سیرهٔ داشت که پل را هرچند بلند میانداختند پرواز میکرد و آن را از هوا گرفته پیش بابا جمال میآورد و قفس او هرگز از ده پانزده تنگه پول خالی نبود

معرکه میگردید و دست بر محمد نامی میزد و علی نام‌را نیز پیدا میکرد
این بابا جمال خری داشت که اورا چمندر نام کرده بود و از برای
وی صوتی بسته بود و هر عضوی از اعضای [ویرا] به چیزی
تشبیه کرده که اهل فضل و ارباب فصاحت و بلاغت اورا تحسین
می‌نمودند و آنرا مسجّع و مصنّع ساخته در آهنگ چارگاه بنجگ بنوعی
ساز میکرد[1] و آن چمندر اصولی می‌نمود که عقل عُقَلا حیران میشد
و میگفت ای چمندر زن عجوزی گنده‌پیری عاشق تو شده و
شیفتهٔ تو گردیده بجای آب گلاب و بجای جو مغز پسته و بادام
قندی بتو میدهد و ترا در [л. 218б] سایهٔ درختی نگاه میدارد که
از طوبی خبر میدهد و از سقرلات عمل نبات از برای تو جُلی
میسازد و هرگز ترا بار نمیکند [و] همین آرزو دارد که بر تو[2]

1. A доб. کہ и на поля выносит еще одно добавление: عقل خیره میگشت 2 A ترا

محکم و مضبوط نبودی[1] از سماع تغنّیِ او زیر و زبر گردیدی[2] و
شتر وی سر و گردن میافشاند و آواز حزینی میکرد که گویا
چیزی میخواند و این بابا جمال بُز کبودی داشت در غایت عظمت
و ریش آن بز در درازی بحدی بود که نزدیک بزمین میرسید
معرکه میگرفت که قریب بهزار کس جمع میشد بابا جمال گردن آن
بزرا گرفته از معرکه بیرون میبرد کسی از اهل معرکه انگشترین به
کسی داده پنهان میساخت بر وجهی که هیچ‌کس نمیدانست که
آن انگشترین با کیست بعد از آن بابا جمال آن بزرا در معرکه
درمیآورد و رها میکرد و آن بز میگردید و یک یک‌را بوی[3] میکرد
ناگاه دست بر یکی میزد تفحّص میکردند انگشترین از وی ظاهر میشد
اگر فی المثل صد نوبت این کار میکردند تخلّف نمیکرد بابا جمال
بوی میگفت که ای بز بعشق محمد که محمد نامی پیدا کن بگرد

1. T بودی. все рук : باغلیغ بولسا ایردی 2. A گردید 3. A بو

برمیانداختم

از جملهٔ عجایب و غرایب که در زمان سلطان حسین میرزا سمت ظهور یافت که مورخان و واقعه‌نویسان مثل امیر خاوند و خواجگی عبد الله صدر و مولانا عبد الواسع در تواریخ[1] خود ایراد نموده‌اند آن است که در تاریخ سنه تسعمایه[2] بود که بابا جمال نام شخصی از ولایت عراق به خراسان آمد و شتری داشت که کریمهٔ «و لَکُمْ فیها جَمالٌ حین تُریحونَ و حِینَ تَسْرَحُونَ»[3] گوئی در شان او بود و آیت «أَفَلَا یَنْظُرُونَ الی الْإِبِلِ کَیْفَ خُلِقَتْ»[4] مناسب حال او می‌نمود و این شتر را بر سه‌پایهٔ قدحی[5] برمیآورد و در آهنگ بیاتی و عُربان عملی بسته بود و اگر نه بختیان افلاک بزنجیر مجرّه

1. A. تاریخ 2. T یعنی توقوز یوز 3. Коран, 16,6. 4. Коран, 88,6. 5. B₂ سه‌پایه بلند سه‌پایه اوزره T: و قدحی

دعوی کرده که جمیع علوم را [کما ینبغی] میدانم از علوم غریبه و
غیره [و] دعوی ولایت و کرامت و مقامات نموده و از جملهٔ
خوارق عادات وی اینکه [دعوی کرده که] من اعجایزرا بسرحدّ
بکارت میبارم و سلطان حسین میرزا نیز این را از وی قبول کرده
بوده و ملاحظه فرمایند که در ضمن این چه مقدار قباحت و فساد
مندرج است و از جملهٔ شرایط امامت [a. 218a] و سلطنت
علم است تا حدّ اجتهاد و عقل و عدل و اتّصافِ امام باین
صفات ثلثه از اوجب مواجب و الزم لوازم است پادشاهی که
در مثل این امور اینچنین غرور یابد چگونه قابل سلطنت و
امامت و پادشاهی باشد ای دریغ که مرا باین امور اطلاعی[1] نبود
و الّا بر ذمّهٔ همت خود واجب و لازم میساختم و پیش از این
بچندین[2] سال تخم فساد و بیداد اورا از زمین بهشت‌آیین خراسان

1. A اطلاع ، 2. A چند

خود همین بیش نیست که اینچنین مکارهٔ فاحشه اورا در جوال غرور
کرده بحکم النّاسُ عَلی دِینِ مُلوکِهِمْ جمهور اصناف خلایق
خراسان را فریب داده و قبل از این آن کیمیاگر دزد قلاب که
مدت هفت سال در زندان اصفهان محبوس بوده اورا بآن نوع[1] اعزاز
و اکرام[2] تربیت نموده که اشراف و اعراف پای اورا میبوسیده‌اند
و تراب اقدام اورا در دیده میکشیده‌اند و خود تأسّف میخورده [و
میگفته] که ای دریغ پای من یاری نمیدهد تا پیک‌صفت در
جلو آن حضرت روم و آن قلّاب حرامزاده میگفته که بکبریت
احمر دست و پای ترا معالجه میکنم اگر چه فلج مقطوع الطمع بیست ساله
است کسی را[3] عقل و تمیز این باشد که این نوع مهملات و مزخرفات را
قبول کند چگونه قابل امامت و سلطنت خواهد بود و قبل از
این شاه‌قاسم نوربخش که بحماقت و جهالت و بطالت مشهور بوده

1. A انواع 2. A доб. و 3. A доб. که

کرد و فرمود آن زنرا که دهان خودرا پر آب کن و پریانرا گوی تا سخن گفتند چنان کرد از وی دم بیرون نیامد حضرت خان فرمودند که این زنگ مکّاره همهٔ اهل خراسان را از شاه و گدا در جوال غرور کرده پس فرمودند که اورا در سر چارسو بردار کردند و در مجلسی که همهٔ اکابر و اعالی و افاضل و موالی و سادات عظّام و علماء علّام و مشایخ کرام و قضاة انام حاضر بودند[1] گفت[2] که این سخن اظهر من الشمس و ابین من الامس است که از زمان حضرت رسالت پناهی صلّی الله [علیه] و علی آله و سلّم[3] الی یومنا [هذا] پادشاهی بعقل و دانش و فراست و طبع و[4] کیاست و دقت و لطافت فطرت مثل سلطان حسین بایقرا بر تخت و اریکهٔ حشمت و شوکت ننشسته عقل و دانش وی

1. A доб که 2. Все остальные рук. خان شیبانی فرمودند 3. Формулу дают A и T (частично); затем A доб بعد از خلفای راشدین 4. C, B_2 оп.

بیرون میامد آن زن میگفت دو پیری را تسخیر کرده‌ام که همواره با من همراه‌اند و مثل کِراماً کاتبین[1] طرفة العینی از من جدا نیستند و آنکه در جانب راستست بابا پیر[2] نام دارد و آنکه در طرف چپ است بی‌بی روشنای و نفس الامر آن بود که بورزش همچنان ساخته بود که آن دو آواز از دو سوراخ بینیِ او بیرون میآمد اما هیچ‌کس نمیفهمید و آن زن زنان منهیه[3] داشت که به خانه‌های اعیان خراسان میرفتند و همه جزئیات آن [л. 2176] خانه‌ها را معلوم میکردند و بوی خبر میآوردند و آن زن در آن خانه‌ها درمیآمد و همه جزئیات را مشروح میگفت مردم حیران میماندند و اورا چیز بسیار میدادند تا قریب بده سال آن مقدار مال و ثروت و جمعیت حاصل کرده بود که در تمام خراسان هیچ‌کس را حاصل[4] نبود در زمان فتح خان شیبانی آن زن را پیش خان آوردند. حضرت خان تأمّل بسیار

1. Коран, 82,11. 2. B₂ بابر ; T بابا بیرم 3. T جاسوس خاتونلاری 4. C, B₂, П میسّر

سر خیابان بر دار کرده تیرباران ساختند

چون این حکایت بآخر رسید و این داستان بپایان انجامید آن عالی حضرت فرمودند که واقعهٔ بی بی روشنای نیز [عجب] غرابتی دارد و خاطر باستماع آن بسیار متوجه است معروض داشته شد که [1] شاها تا زال عیّارهٔ محتاله جهان [2] فرزانگان عالم تجرید را فریب میدهد همیشه ذات عدیم المثال واجب الامتثال از مکر و کید شیاطین الجنّ و الانس در سرادق عفت خداوندی [3] محفوظ و مأمون باد در تاریخ نهصد و چهار بود که از ولایت قاین عورتی را به پیش مهد علیا [4] خدیجه بیگم آوردند که از زیر بغل راست وی آواز ثقیل تنناکی [5] ظاهر میشد که کسی سخن میگفت و از زیر بغل چپ وی آواز نرم حزین

1. Нижеследующее риторическое обращение узбекский перевод оп. целиком. 2. С, П جهانِ و خدیجهٔ کبری 3. Остальные рук. آلهی 4. П, С и Т доб. جهان, после чего П еще доб. 9 5. Непонятное слово; B_2 صعبناکی

که من از شما جدا نمیشوم اگر مرا پاره پاره و ذره [ذره] سازید
میرزا فرمود که چه شود که[1] همچنین باشد آن شخص برهم زده شد
و ناچار قبول کرد چون میرزا را در گرم‌خانهٔ حمام بردند کیمیاگر لنگی
بسته بود بدنه گفت شاها ملاحظه فرمایید که چرا یک ران مبر
از آنِ دیگر کلان[2] و قوی تر است وجه[3] آن چه باشد
میرزا فرمودند راست میگوئی بدنه فی الحال برجست و لنگ را
کشید در روی ران او دشنهٔ ظاهر شد که آنرا برفاده بروی
ران خود بسته در[4] تیزی و تندی که اگر آن را بگردن گاوی
زنند حائل نشود چون پرده از روی کار برداشته شد آن مردک
گفت که ها سلطان حسینِ بایقرا عجب دولت پایدار [و
قوی] داشتی و اگر نه تو و این پسر [اگر] هزار جان میداشتید
یکی بسلامت نمیبردید اورا همچنان برهنه بر ارابه انداختند و بر

1. A, C کو 2. П, C, B_2 کلانتر 3. Все остальные рук. جهة 4. A به

عالمپناه را به حمام برده اکسیر احمر و کبریت اکبر مالد و چنان سازد
که آن حضرت قدم بر زمین ماند و بی مدد و اعانت کسی از حمام
بیرون آید و در آن ایام هر روز بطواف مزارات هراة مثل خواجه
عبد الله انصاری و خواجه محمد ابو الولید و امیر حسین سادات
و امام فخر رازی و خواجه محمد طاق[1] و خواجه مختار میرفت
اما قصد وی آن بود که شاید فرجهٔ یابد [л. 217a] و فرار
تواند نمود اما صد کس ملازم او بودند که طرفة العینی یکی از
ایشان غایب نمیشدند[2] روز چهلم مقرّر شد که میرزا را به حمام
درآورد چون بسر حمام آمدند کیمیاگر گفت میباید که بغیر از من
و میرزا هیچ کس در حمام نباشد میرزا را چهرهٔ بود بدنه[3] نام در
کمال حسن و ملاحت و نهایت خوبی و لطافت[4] گفت شاها
وجود من چه منافی معالجهٔ ذات شریف شماست دانسته باشید

1. П эти три слова оп. 2. A نبود 3. П, л. 261a بَدَنه 4. T оп.; остальные рук. صباحت

طلای خالص از اکسیر بیرون میآورد[1] بعد از یک ماه میرزا فرمودند
که بر رای[2] زرین[3] حضرت میر که اکسیر دولت و کیمیای سعادت
است مخفی و محجوب نخواهد بود که باندازهٔ اکسیر طلا حاصل میشود
چه[4] لازم است که باین صرفه باشد[5] گفت که پادشاه خوب میفرمایند
اما اکسیر قلیلی مانده و کس فرستاده‌ام که از مشکوة مغرب
اکسیر آورد و از مدت رفتن وی شش ماه گذشته و شش
ماه دیگر میباید که او باینجا آید و مقداری که از اکسیر مانده
آنرا برای معالجهٔ دست و پای [حضرت] پادشاهی که [سلامتی آنها][6] ارکان
دولت و سعادت [عامّهٔ] برایا و حضور و مسرّت رعایا است[7] صرفه میکنم ومقرّر
ساخت که تا مدت چهل روز تدهینات و معالجات کند و روز چهلم پادشاه[8]

1. T اول هرگون دا خراسان تاشیغه بر باتمن مسنی طلای خالص
2. A برای 3. T زرزین 4. C, B2 و چه قیلیب اکشیردین چقارور ایردی
5. T نه لازم دور کیم مونکا صرف بولغای 6. Только A. ارکان 7. C, B2
کیم T ; که رفاهت خواص و عوام بذات اوست П ; دولت و سعادت عامهٔ برایا است
8. Остальные рук. پادشاه را عامّه برایانینک دولت و سعادتلار یدورور

مصاحبان اورا تعیین نمودند و منحصر گردانیدند در دروازه کس امیرعلیشیر
و مولانا حسین واعظ و خواجگی عبد الله مروارید و حافظ بصیر و
محمد نائی و کمال الدین حسین نظام الملک [л. 2166] و امیرشیخم
سهیلی و مولانا بنای و میرک زعفران[1] و شاه محمد میرک و قاسم
میرحسینی و شاه‌حسین تریاکی و مقرّر شد که طعام او در
حضور میرزا پخته شود و میرزا آن طعام‌را بدست خود مهر کرده
به پیش وی میفرستاد و تزلزل و تذبذب در شهر هراة افتاد و
نرخ بعضی چیزها تغییر [فاحش] یافت مسی که یک من
خراسان به پنج تنگه بود به سی تنگه قرار گرفت و یافت
نمیشد و قلعی که [یک] مثقال بدو پول بود به بیست
دینار شد بعده مقرّر کردند که اسباب و ادوات کیمیاگری در
طرنجانه در حضور میرزا باشد هر روز یک من مس بوزن[2] خراسان

1. П زعفرانی 2. П, л. 261a доб. سنگ

طویل القامة و عظیم[1] الجثة بود که از دور اورا کسی که میدید خیال
میکرد که بر شتری سوار است و دیگران در گرد وی پیاده اند صوف
مغربی پوشیده بود و آستینهایش کشاده که روی و محاسن خودرا
تمام در آستین پنهان میکرد و همین چشمهای وی می‌نمود خواجه
نظام الملک دیوان رسید و فرود آمد و ران و رکاب اورا بوسید
و اکابر عظام مثل شیخ الاسلام و علماء علّام و قضاة انام مثل
امیر جمال الدین و امیر خصال الدین و سید عبد القادر و[2] ابراهیم مشعشع
و امیر عطا الله و امیر محمد امیر یوسف و قاضی اختیار و سایر علما
و فضلای هراة رسیدند و فرود آمدند بهیچ کدام التفات نکرد و سر
فرود نیاورد باین دبدبه و عظمت اورا در طرنخانهٔ[3] باغ جهان آرای
فرود آوردند سلطان حسین میرزا تاسّف میخورد که ای دریغ پایهای
من اعانت نمیکنند که در جلو آن حضرت پیاده روم [حضرت میرزا]

1. A کثیر 2. A доб. امیر 3. A طرانخانهٔ

و یاقوت و فیروزه و زبرجد و مروارید و لؤلؤ و عنبر عدیم النظیر است و اینهارا بنوعی میسازد و میپردازد که مبصران موی‌شکاف پَیْ بکُنْهِ آن نمیبردند و در جمیع علوم خصوصاً در علم طبّ و حکمت ارسطو و ابو علی‌را سبق میگوید سلطان حسین میرزا و جمیع اکابر و اشراف ولایت خراسان تحف و هدایا و عرضه‌داشتها فرستادند و اورا باعزاز و اکرام تمام طلبیدند در وقتی که بکوسو[1] رسید که در پانزده‌فرسخی هراة است جمیع خلایق هراة از پیر و جوان و خرد و کلان و مرد و زن و بنده و آزاد و سیاه و سفید از هفت‌ساله تا هفتادساله از شهر بیرون آمدند [و تمام دشت و صحرای ساق سلمان که در دوفرسخی شهر هراة است در زیر خیمه و خرگاه و سراپرده و سایه‌بان و کندلان مختفی گردید حرمهای محترم و امرا و وزرا و ارکان دولت و سایر اکابر و اشراف بیرون آمدند] وی بمرتبهٔ

1. A بکوسور

کیمیاگر هم غرابت تمام دارد[1] [که] خاطر متوجّه استماع آن است
معروض داشته شد که شاها تا کیمیاگر دوران هر نماز شام مس پاره‌های
شفق را در کارگاه مغرب میریزد و شوشه‌های زرّین شهاب ثاقب
و کلیچه‌های طلای خالص کواکب را بر طبق [فلک] زبرجدی کرده
باهل عالم مینماید طلای قبّهٔ تاج باانتهاج سلطنت بجواهر و یواقیت
دولت و شوکت [л. 216a] مزیّن و آراسته باد در تاریخ سنه
اثنی و تسعمایه بود که آوازه او اراجیفی در شهر هراة افتاد که در
ولایت نیشابور شخصی پیدا شد که علم اکسیر و کیمیارا نیکو میداند
و قدرت وی باین فن[2] تا بحدّیست که در یک شبانه‌روز صد من
مس و صد من قلعی را طلا و نقرهٔ [خالص] میسازد و تبدیل جمیع
معدنیات بعضی را به بعض بغایت نیک میداند و در ساختن لعل

1. Все остальные рук. غرابتی دارد 2. Все остальные рук. در این امر; с этого слова в рук. B_2, л. 427a возобновляется старый почерк. Очевидно, лл. 425a и 426a — позже заполненная лакуна.

به کلّهٔ مناره رسید منجوق اورا که قبّهٔ بود از مس برداشت بجای وی چوب ده‌گز که سوراخها داشت محکم ساخت و بر بالای آن چوب برآمد و سر خودرا بر سر آن چوب گذاشت و پایهای خودرا بالا کرد و کمانی بر دست گرفت و تیری[1] بهر جانب انداخت فغان از خلق برآمد اتفاقا در آن روز بادی بود که درختان عظیم‌را از بیخ و بن برمیکند میرزا بیطاقت شد و گفت آن مردک جاهل‌را گویید که زود فرودآید که مرا طاقت دیدن [این] کارهای وی نیست انگیز فرودآمدن کرد چون فرودآمد حضرت پادشاه اسپ خاصهٔ بزین و لجام و سروپای مناسب و مبلغ ده‌هزار تنگه بوی انعام فرمود و سایر خلق آن مقدار بوی انعام کردند که عدد آن در خزانهٔ خیال هیچ محاسبی نگنجد

حضرت سلطنت‌مآبی کیلدی محمد سلطان فرمودند که حکایت

1. A تیر

حضرت در پای آن مناره جمع آمدند حسن شهریار[1] چهار میخ [آهنی] داشت دو میخ را بقد سینهٔ خود در مناره جای داد و بر بالای یک میخ ایستاد و نعلی از سنگ ساخته بود بسنگ خراسان ده من و آنرا بر آن میخ دیگر آویخت بعد از آن بقد خود دو میخ را در مناره کوفت و دو پای خودرا بر آن میخ محکم کرد و خودرا سرنگون آویخت و دو میخ پاینه را برکند و برگشت و بر بالای میخ بالاین[2] ایستاد و باز دو میخ را در برابر قد خود [در مناره] کوفت [و] بدین طریق بالا رفتن گرفت تا روز دویم به پیش گلدسته رسید و آنجا میخ کوفتن محال بود زیراکه آن پنجرهٔ بود در زیر گلدسته چوبی سه گز محکم ساخت و چوب دیگر در پای گلدسته محکم کردند[3] و چوب دیگر دو سرشرا بر سر آن چوب بند ساخت و از آنجا از گلدسته بالا رفت و چون

1 T حسن شهریار شاه 2. A بالا 3. Π کرد : T اینّی

است که بر روی منارهٔ مدرسهٔ گوهرشادبیگم بالا رفته خاطر باستماع
آن بتفصیل[1] بسیار مشعوف است بعرض رسانیده شد که
شاها تا معماران ملاء اعلا منار ابیض صبح کاذب را در پیش طاق
رواق ایوان کیوان زبرجدی هروقت صبح دم[2] برمیافرازند و منارهٔ برآی
مریخ بمیخ شهاب ثاقب بر فراز آن برمیآید منار ابهت و عظمت
و ایوان حشمت و جلالت در ساحت میدان دولت پایدار و برقرار
باد در تاریخ سنه احدی و تسعمایه[3] بود که شخصی حسن
شهریار[4] نام از ولایت شیراز به ولایت خراسان آمد و آوازه
در شهر افتاد که این شخص بر روی منارهٔ مدرسهٔ گوهرشادبیگم
بالا میرود [л. 2156] و در پای آن مناره خلایق[5] جمع آمدند
و معرکه‌ها میگرفتند بر این نهج یک ماه گذشت بعد از آن سلطان
حسین میرزا با جمیع پسران و امرا و وزرا و ارکان دولت و اعیان

1. Только С, П. 2. С, П صبح‌گاه 3. Т توقوز یوز بر 4. Т حسن شهریار شاه 5. А خلق

بر تخت [بخت] شاهی [و سریر شهنشاهی] قرار گرفته بود
[و افاضل و اعالی و] اکابر و موالی تشریف حضور شریف ارزانی
داشتند که جناب حضرت شیخ العالم قدوهٔ مشایخ الاعظم[1] فرمودند
که از [عالی]جناب اعلم العلما افضل الفضلا مولانا امیر کلاف
[طبیب] سمرقندی منقولست که فرموده‌اند که فلک در دوران خود
آیین و چهارطاق بندی خیال کرده بود و این کار وی در زمان
[و دوران] سلطان حسین میرزا بایقرا واقع شد [و] در
واقع میتوان گفت که آیینبندان و صنعت‌گران[2] ملاء اعلا از
زمانیکه چهارطاق نه‌رواق زبرجدی را بسته‌اند امثال این عجایب
و غرایب که در زمان آن پادشاه دینپناه ظهور یافته پرتو امثال
آن بر دیوار کاینات نتافته حضرت سلطنت‌مآبی[3] فرمودند که
یکی از امور غریبهٔ که در زمانش ظهور یافته برآمدن آن شخص

1. T حضرت شیخ العالم شیخ 2. A صورت‌گران 3. A اعلی

در حکم خدای تقصیری واقع شود چون دیدم که سر پسر و برادر و خویش من نیست خدای را شکر گفتم که این بدنامی در خانه‌دان من واقع نشد و نان خشک برغبت از آن خوردم که از آن وقت که این قضیه را شنیدم سه [شبانه‌]روز بود که چیزی نخورده بودم

حکایت [XLV]

در تاریخ ۹۳۵[1] بود[2] که [عالی]حضرت [سلطنت منقبت فلک رفعت ملک صفوت] فصّ[3] خاتم معدلت گستری بدر طارم رعیت پروری المؤیّد بتاییدات الملک الصمد [مظفر الدین] سلطان محمد در ولایت اسفنجاب[4]

1. T, л. 529a نوقوز یوز اوتوز بیش ; C, B₂ نهصد و بیست و پنج ; П نهصد و پنج 2. C доб. برکهٔ ; B₂ نیز 3. A نقش ; T оп. 4. П اسفجاب ; C, B₂ اسفنجات ; T اسفیجاب

که شمع را باز روشن کرد[1] و سررا طلبید و احتیاط [بسیار]
کرد[2] و سجده کرد و گفت از جنس خوردنی هرچه[3] داری
بیار خشک پارهٔ سه روزه پیدا شد [اورا] برغبت تمام خورد
بعد از آن[4] سلطان روان شد و گفت مهمّ ترا کفایت[л. 215a]
کردم[5] گفت شاها اگرچه مشکل مرا حل کردی اما چند مشکل
دیگر بر روی جانم ماندی که شمع بکش سبب چه بود و آن
سررا احتیاط بسیار نمودی و سجده بجای آوردی و دیگر نان
سه روزه را برغبت تمام خوردی[6] سلطان محمود گفت که شمع را
بواسطهٔ آن کشتم که بخاطر رسید که در ایام دولت من کسی
که اینچنین دلیری کند یا فرزند و یا برادر و یا خویش نزدیک من
خواهد بود[7] گفتم که مبادا در وقت کشتن دست من بلرزد و

1. П سازد 2. П نمود 3. A هرچیز 4. A بعده 5. Остальные рук. مهمّ تو کفایت
6. Остальные рук. بآن رغبت خوردی 7. Остальные рук. او پسر من یا شد
برادر من یا خویش نزدیک من میباید بود

سر ریسمان را بر در بارگاه خواهم گذاشت[1] تو میآئی و آن ریسمان را میکشی من بیرون میآیم[2] آن شخص برگشت اتفاقا دو شب نیامد شب سیم که آمد آن شخص بدرگاه آمد و آن طناب را کشید سلطان محمود جامهٔ سیاهی در بر و تاج سیاهی بر سر و خنجر برهنه بدست بدرآمد گفت کجائی راه را سرکن او در پیش [و] سلطان از قفای او میرفت تا به خانهٔ او رسید گفت از کجا درمیباید رفت که آوازی نشود که مهمّ فوت نگردد[3] از دیواری بالا رفته بسرا درآمدند سلطان دید که در روی جامه‌خواب شخصی دست در گردن زن او انداخته در خواب است و شمع در لگن میسوزد سلطان فرمود که در آی و شمع را بکش آن شخص شمع را بکشت بعد از آن سلطان درآمد و سر آن شخص را[4] از تن جدا کرد و فرمود

1. C, B_2 بست ; П оп. 2. Остальные рук. آیم 3. A که او مطلع نشود 4. A سر اورا

اهمال میکنم سر مرا به صحرای عدم میاندازد و بغیر اطاعت چاره
ندیدم [آن شخص از قفای من آمد و درِ سرای مرا از پس
بربست من با خود گفتم که اگر مردم‌را خبر کنم تا دررا گشایم آن
شخص میگریزد و بغیر از بدنامی چیزی حاصل نمیشود بغیر از
صبر چاره ندیدم] و در بیرونِ در نشستم و دندان بر دندان نهاده
میلرزیدم تا وقت صبح دم که قصد بیرون آمدن کرد بر گوشهٔ رفتم
تا دور شد با خود گفتم که اگر به پادشاه رسانم پادشاه و من
هیچکدام اورا نمیشناسیم بیفایده میشود صبر کردم شب دیگر
باز پیدا شد همان [نوع] معامله کرد دیگر شما میدانید سلطان
محمود گفت که او باز خواهد آمد این نوبت هر وقت باشد
به درگاه من حاضر شو گفت شاها تو پادشاهی در
آن وقت که حدّ آن دارد که حال مرا بعرض تو رساند سلطان
محمود گفت که من ریسمانی بر سر پای خود خواهم بست و یک

نوکر شما حکم شمارا گوش[1] نکند و گردن ننهد از شما کسی چه
طمع دارد[2] من از سلطان محمود غزنوی حکایتی شنیده بودم از
شما طمع آن داشتم دریغ امیدهای ناروایم [л. 2146] فغان از
دردهای بیدوایم آن حضرت فرمودند که چگونه حکایتی است بگوید
تا بشنویم بعرض رسانیدم [که] در زمان سلطان محمود غزنوی
شخصی پیش او درآمد و گفت شاها دادخواهی دارم و بغیر
شما هیچ کس محرم [آن] راز نیست اگر خلوتی میسّر شود
بعرض رسانم سلطان محمود خلوتی ساخت و لوای دادگستری
افراخت گفت شاها پیش از این بچند شب قریب به خفتن بود
که با اهل و عیال خود نشسته بودم که ناگاه شخصی شمشیر برهنه
بدست بر سر من و اهل و عیال من درآمد و شمشیرا حوالهٔ فرق
من کرد و [مرا] گفت بیرون رو دیدم که اگر یک سر موی

1. Все остальные рук. اطاعت 2. A کند

و به خیمهٔ خود رفتم و بهای های گریستن آغاز کردم یکی از چهره‌های
سلطان از درِ خیمهٔ من درگذشت آواز گریهٔ من شنیده بعرض رسانید
سلطان فرمود که مگر [از جای] خبر موحّشی ناخوشی آمده باشد زود
رو و ملّارا طلب نمای آن شخص آمد و گفت شمارا سلطان طلب
می نماید فقیر بملازمت حاضر شدم آن حضرت فرمودند که شمارا چه
شده[1] و چرا میگریید گفتم بحال خود و بحال شما میگریم بحال
خود [بنابر] آنکه بامیدواری در ملازمت شما کمر بندگی بر میان
جان بسته‌ام که مهمّات دنیا و اخرت خودرا در ملازمت شما
بسازم اکنون نه دین دارم و نه دنیا خودرا خسر الدنیا و الاخرت
میبینم و بر حال شما از آن میگریم که شمارا مثل پادشاهان زمان
ماضی خیال میکردم مثل سلطان سنجر ماضی و سلطان محمود غزنوی
و سلطان اسمعیل سامانی شما که همچنان پادشاهی باشید که

1. Остальные рук. رسید

حکایت [XLIV]

در تاریخ نهصد و سی و پنج[1] بود که در ییلاق تلکی باش عالیحضرت سلطنت منقبت سلطان الاعظم مولی ملوک العرب و العجم المختصّ بعواطف الملک المنّان ابو المظفر سلطان محمد بهادر خان خیمه و بارگاه بعیوق فلک لاجوردی رسانیده بودند که شخصی برسم دادخواهی بزانو درآمد و گفت شاها نشان میمون و فرمان همایون عالی را بفلان کس بردم انقیاد نکرد و گردن ننهاد سلطان در خشم شد و گفت مردک من خود روم و اورا بیارم من که این سخن را شنیدم تصوّر کردم که کسی [دست] در درون من درآورد[2] و دل و جگر مرا کند گریه بر من غلبه کرد و طاقت نیاوردم برخاستم

1. T, л. 5266 توقوز یوز اوتوز بیش 2. A درآمد

باشند معلوم توان کرد مثلا سه در دل گیرند نصف آن یک و نیم
است کسر دارد[1] آن را صحیح ساخته یعنی دو سازند و[2] برآن افزایند پنج
شود پس نصف پنج که دو و نیم است نیز کسر دارد سه ساخته برآن افزایند
هشت شود پس گوید نه طرح کن چون نه نباشد کسر اول را که گفته‌ایم یکی
اعتبار کرده و [کسر] دویم را دو اعتبار کرده سه شود[3]

[11] مسئلة فی استخراج الخاتم.[4] اذا اخذ خاتم الذّهب فی احدی [ل. 214a]
یدیه [و] خاتم الفضّة فی الید الاخری فأمره أن یأخذ فی الید التی فیها
خاتم الذهب عدداً زوجاً[5][6] الید فیها خاتم الفضّة عدداً فرداً ثم یضربه ما فی
یمینه فی عددٍ زوجٍ و ما فی یساره فی عددٍ فردٍ و یجمع[7] المبلغین و
ینصّفه فإن وقع فیه کسرٌ[8] فخاتم الذهب فی یمینه و إلّا ففی یساره
و کذلک یفعل إن کانت احدی یدیه فارغةً و فی اخری[9] خاتمٌ

1. C باشند 2. A ساخته 3. На этом кончается текст рук. B, л. 334б, поля. 4. Эта задача только в рук. A, П, л. 259a. 5. Все рук. فمر 6. П عددٌ روّجٌ 7. A بجمیع 8. A کسره 9. A اخرا

[8] سبوی ده منی پر شیر هفت منی و سه منی خالی چگونه من را در هفت توان کرد بی ترازو[1]

[9] گرگ و گوسفند و پشتهٔ علف و لب رود حکایت سه مرد[2] هرکدام زنی دارند بر لب دریا و هیچ کدام بر یک دیگر[3] اعتماد ندارند و کشتی دو کس را بیش[4] نمیبرد چگونه گذرند

[10] مسئله.[5] عددی را که در دل گیرند نصف [آن] عدد را بر آن بیافزایند باز مجموع را بر آن بیفزایند مزید اول اگر کسر[6] داشته باشد [صحیح سازند و آنرا یکی اعتبار کنند و مزید دوّم اگر کسر داشته باشد] نیز صحیح ساخته بر آن افزایند و آن را دو اعتبار کنند پس نه نه طرح کنند و هر نه را چهار اعتبار کنند آن عدد را که در دل گرفته

1. Так все рук. Текст испорчен ? B, л. 334б (поля). T дает только вторую часть под названием: مطایفه: بوری و قوی بر دسته علف آریک کناری آنداق اوتکار کیم بر و بر دین یماسون 2. A مردم 3. Остальные рук. بر دیگری 4. B زیاده از دو کس 5. T سوال 6. B_2 کثر и далее всюду так.

انْ كان فى يدک اثنين ففى البنصر و قِسْ عليه الباقى

[6] باب اخر اذا قلت لِرجلٍ تفكر من الايام شيئاً

واجب أَنْ تعلم كم تفكر فقل له يضرب ما تفكر [فى ثلثة

ثم يضرب][1] فى خمسة ثم قل له يحط عنه خمسة عشر[2]

فكلما[3] حط عنه خمسة[4] عشر فخذ انت واحداً حتى لا يبقى

معه شىءٌ كان تفكر ما فى يدک فافهمه

[7] باب اخر تقول تفكر فى كلا اليدين[5] شيئاً سواء حتى

اخبرک كم الذى تفكرت ثم يقوله[6] اضعفت ما فى يدک

اليُمْنى ثم[7] قل له اضعف ما فى كل اليدين ثم قل له

ايضاً اضعفت ما فى كل اليدين ثم قل له اسقط من اليُمْنى

ثمانيةَ و كلما حط ثمانية اخذت انت واحد حتى لا يبقى شيئاً

1. Заключенные в скобки слова рук. П оп. 2. А عشرة 3. Все рук. فكما 4. А خمس 5. А доб. ثم قل له ايضاً 6. А يقولى له 7. П оп.

[4] اذا قُلْتَ تفكرْ شيئاً فقل اِضْرِبْ ما تفكّره عشرة ثم
اضربه فى خمسةٍ قل اَسْقِطْ عنه خمسين فكلّما حط عنه
خمسين اخذت [л. 213б] فى يدك واحداً حتى لا يبقى
معه شىءٌ فاذا لم يبق شىءٌ فقل له ما فى[1] يدك
[5] باب آخَرُ اذا قلت لرجل اجعل خاتمَك على أىّ[2]
اصبعٍ شِئْتَ حتى اخبرك فى[3] اصبع هو فقل له تاحد[4]
الخنصر [الى] ذلك الاصبع الذى هو فيه الخاتم و قل
له تضربه فى الاثنين فما بلغ[5] تضربه ايضا فى خمسة ثمّ
مُرْهُ فلتحطّ عشرةٌ[6] عشرة فخذ انت واحداً حتى لا يبقى
معه شىءٌ فانْ كان فى يدك واحد فهو الخنصر و

1. C, B₂ باقى يدك; A تاقى 2. B, C, B₂, T весь этот и следующий арабские тексты оп., а рук B 649, л. 152б (поля) вообще заканчивает этот раздел. 3. Следует доб. أىّ (?). 4. Смысл неясен; П اخذ; остальные рук. تاحدى 5. A فابلغ 6. П оп

[2] شخصی شصت انار به کسی داد [و گفت] که سی انار
دو بیک پول میفروشی که از آن پانزده پول حاصل میشود و
سی انار دیگر سه بیک پول میفروشی که ده پول حاصل میشود[1]
که مجموع بیست و پنج پول میشود در راه انارها بهم مخلوط شد
علاج آن است که هر پنج پنج بدو پول فروشد چون چنین
فروشد بیست و چهار پول حاصل میشود میباید دانست که
یک پول در کجا غایب میشود و کیفیت مزدوجین[2] بطریق
مذکور که[3] پنج پنج بدو پول باشد [که] بیست و پنج پول
حاصل شود چه نوع است

[3] فایده. کبوتری ببلوک کبوتری گفت ای صد کبوتران ایشان گفتند اگر
برابر ما و نصف ما و نصف نصف[4] ما و تو نیز آئی صد کبوتر میشویم. ۳۶

1. Остальные рук. که ده پول باشد 2. П, C مردحین(?); B₂ مردحین; A مرد T оп., B مرد چین
3. A بطریقهٔ که 4. П بعنف

پای دزدرا گرفت دزد از سر دیوار بر سر و روی ترک رید گفت هی چوماق[1] نی قوی افتابه‌نی کیتور[2]

[19] حکایت زنی چیزی را گفت کون بسیار مده که در آن دنیا در عذاب باشی گفت تو غم خود خور که ترا جواب دو سوراخ میباید گفت

[XLIII] مشکلات حسابی که بفرمودهٔ آن حضرت نوشته شد[3]

[1] شخص در باغی درآمد که هفت دربند دارد و با هر دربان شرط کرد که هر انار که آرم[4] با تو مناصفه کنم چند انار بر باید داشت[5] که[6] یکی [باو][7] ماند. ۱۲۸

1. B_2 حقماق نی 2. T کیلیتور 3. B, л. 332a, поля; B 649, л. 152a, поля 4. Остальные рук آورم 5. Так A. Б. B 649; остальные рук. باید برداشت 6. A доб تا 7 C. B_2 با او

چنین میکنی گفت باری اگر نماز نباشد[1] کفش باشد

[15] حکایت شاعری دید که کسی در مسجد غلام بارگی[2] میکند منع کرد بعد از آن خود مشغول شد آن کس اعتراض کرد شاعر گفت نشنیده که یَجُوزُ لِلشّاعِرِ ما لا یَجُوزُ لِغَیْرِهِ

[16] حکایت مغلمی با بچهٔ تا نیمه قرار داد و تمامی را استعمال کرد بچه گفت چرا چنین کردی گفت من نیمهٔ آخررا قرار کرده‌ام

[17] حکایت[3] مغلمی در مسجدی پسررا وطی مینمود جمعی حاضر شده اعتراض کردند که این چه جای مهلاتست مغلم گفت من مسجدرا جای امن خیال کردم این هم جغول خانه بوده‌است

[18] حکایت[4] دزدی به بستان ترکی رفت ترک به دنبال وی دوید دزد بر سر دیوار برآمد ترک نوکر خودرا میگفت هی چوماق[5] کیتور چون

1. Только П; остальные рук. باشد; Т باری اگر نماز بولسا کفش هم بولسون; С, B_2 доб. باری 2. П اغلام بازی 3. В рук. А, B_2 этот рассказ оп. 4. В рук. А этот рассказ оп. 5. С, B_2 چقماق; Т چوماق نی

[11] حکایت جوحی[1] گرسنه بدیهی رسید که کسی خسته دید[2] گفت من اورا علاج میکنم[3] روغن و نان طلبید و لقمه لقمه بر سر آن بیمار[4] میگردانید و میخورد بعد از آنکه [سیر شد] [از سر آن بیمار][5] بیرون رفت رئیس[6] مرد گفتند[7] چه واقع شد گفت اگر من آن نمیکردم نیز مرده بودم[8]

[12] حکایت[9] قزوینی انگشترین در خانه گم کرده بود و در بیرون[10] میطلبید گفتند این چه معنی دارد گفت چکنیم خانه تاریک است و کوچه روشن

[13] حکایت[11] زنی در مجلس وعظ در پهلوی معشوق خود افتاد کیر اورا گرفت و از خوشی نعره زد واعظ گفت ای عاشقه‌گر بر دلت زد گفت ای مخدوم بدستم رسید

[14] حکایت[12] کسی در مسجد با کفش نماز میگذارد[13] گفتندش[14] چرا

1. П جوحی, جوعی (?); A, T, C جوجی 2. П доб. در حال 3. П доб. از مردم بیمار 4. A,C,B₂ بیمار در حال بعد از اول خسته باشیغه T: رئیس 5. Только П. 6. B₂ ریش 7. П برآمدن جوعی مرد از او پرسیدند 8. Остальные рук. میمردم 9. C, B₂, T этот рассказ оп. 10. П کوچه 11. A этот рассказ оп. 12. A этот рассказ оп. 13. C, B₂ میکرد 14. П گفتش C, B₂ оп.; T دیدیلار

و شب اورا بگائید پدرش از او پرسید که مسلمانی را چون یافتی
گفت روز کیر میبرّند و شب کون میدرّند[1]

[8] حکایت شخصی را پسری آمد سوراخ کون نداشت سه روز
بیش زنده نبود مولانا قطب الدین فرمود که ما در عمر خود یک
کون درست ندیدیم آن[2] هم زیاده از سه روز زنده نبود

[9] حکایت مولانا قطب الدین بچهٔ را در خانهٔ مدرسه میوضعید
کسی میخواست که درآید مولانا گفت هله ای [л. 213a] مردک
از تنگئی خانه ما دو کس بالای هم رفته‌ایم [ترا گنجایش نیست][3]

[10] حکایت شخصی صوفی و خرسی را در باغ گرفت صوفی را
میزد و خرس را نمیزد [صوفی[4] گفت خرس را چرا نمیزنی][5]
گفت[6] زیرا که او میخورد و نمیبرد و تو هم میخوری و هم میبری

1. A و شب کیر میزنند 2. A او 3. Только П, л. 258a. 4. П شخصی 5. Только A, П.
6. Дальнейшее в рук. П آن شخص هم میخورد و هم میبرد: C, B₂ оп

که فلان کس بتو شبیه‌است حاکم اورا طلبیده گفت[1] که میگویند
که تو با من مشابهت تمام داری وجه مشابهت آن میتواند
بود که مادر تو دلاکی میکرده باشد و بخانهٔ مردم ترک میرفته
آن شخص گفت که مادرم عورت مستوره بود اما پدرم در
خانهٔ مردم ترک محرم بود

[6] حکایت اعرابی در شکارگاه مهمان خلیفهٔ بغداد
شد خلیفهٔ بغداد شراب میخورد بکاسهٔ اول دعوی کرد
که من از امرای مهدی‌ام در دوم گفت من مهدی‌ام و
در سوم گفت پیغامبرم عرب عزم رفتن[2] کرد گفت اگر
کاسهٔ دیگر میخوری دعوی الوهیّت میکنی[3]

[7] حکایت ترسابچهٔ مسلمان شد محتسب فرمود تا اورا ختنه[4] کردند

1. Остальные рук. طلبید و بعد از آن گفت 2. А کرفتن 3. П میگوئی خدایم
4. Все рук., кроме Т, خطنه

باشد [در قیامت] آن معطی را بر گردن او نشانند و بر صراط گذرانند

سلطان چون شنید اضطراب نمودن[1] گرفت دلقک[2] گفت اندوه

مخورید شما نیز پیاده نخواهید ماند

[2] حکایت قزوینی در خانهٔ خود درآمد دید که کسی از خانه‌اش

بیرون میآید برنجید و گفت لعنت بر این حمیّت که تو داری که هر روز

بخانهٔ مردم میروی چرا همچون ما زنی نمیخواهی که صد کس دیگر[3] بتو محتاج شود[4]

[3] حکایت پیره‌زنی را پرسیدند که دهی میخواهی یا گیر سختی

گفت من بروستائیان آشنائی نمیتوانم کرد

[4] حکایت پیره‌زنی را گفتند ترا پالوده میباید یا گیر گفت من

دندان از کجا یابم[5] که پالوده خورم

[5] حکایت در خراسان [گویند که] حاکمی بود [اورا] گفتند

1. A کردن 2. П طلحک; B_2 واعظ; T دلخک 3. Только A. 4. Остальные рук. بود

5. Остальные рук. آورده‌ام

پاره پاره سازند و [اورا] بسوزند و خاکستر اورا بر
باد دهند بشهاب الدین اسحاق خبر بردند گفت مرا پیش پادشاه برید
چون آوردندش گفت شاها چون بیگناهیِ من ثابت شد مقرّر است
که در بارهٔ من عنایتی در خاطر گذرانیده[1] باشید هیچ عنایت مرا
برابر[2] آن نیست که مولانا آگهی گناهشرا[3] بمن بخشید و از او عفو
فرمایید میرزا گناه مولانا آگهی را عفو فرمودند[و از جریمهٔ [л. 212б] وی درگذشتند][4]

[XLII] مطایبات ظرفا که بفرمودهٔ آن عالیحضرت نوشته شد[5]

[1] حکایت[6] سلطان محمود [غزنوی] در مجلس وعظ
حاضر بود واعظ گفت که در اخبار آمده که هر کس اغلام کرده

1. A داشته 2. A هیچ عنایتی در برابر 3. A مولانا آگهی را 4. Только A. 5. Рук. B 649 на полях лл. 150б—151б. 6. В этой и следующей главе рук. T каждый раздел озаглавлен словом مطایفه (так; очевидно مطایبه)

آگهی گفت که بلی شاه من اینرا دانسته بودم این اندوه‌را بشما نپسندیدم میرزارا بخاطر رسید که مبادا این کاررا وی نکرده باشد و در بارهٔ خود تهمتی بر خود بندد میرزا گفت که مولانا آگهی تا [این خطّرا] در پیش من ننویسی و این مهررا در نظر من نقش نکنی مرا باور نمیآید آگهی دوات و قلم طلبید و آن خطّرا فی الحال نوشت و آن مهررا بقلم موی[1] انتقاش نمود که آن خطّ پیشینه و این خطّرا بهم آمیخت و هردورا پیش میرزا انداخت[2] بدشواریِ بسیار فرق توانست کرد بعد از آن میرزا گفت که ای آگهی از خدا نترسیدی و شرم نداشتی که عیاذ بالله اگر احتیاط نمیکردم و اورا میکشتم از عهدهٔ وی کی بیرون میآمدم[3] تو مسلمان باشی و شیخ‌زادهٔ[4] شیخ زین الدین باشی که قطب عالم بوده اینچنین کاری میکنی چهره‌هارا فرمود که آگهی‌را بر سر چارسو[5]

1. T. л. 5236 مو قلمی بیلا 2. Остальные рук. نهاد 3. A می آمدی 4. A تو شیخ زاده 5. A دار باشی و از اولاد

تقلید کرده که مگر روح القدس تواند کرد شاها من نمیگویم که مرا مکشید
که کشتن من از اوجب[1] مواجب و الزم لوازم است اما توقّع آنکه
تبندی سبک [л. 212a] دست بردن به تیغ * بدندان گزی پشت دست از دریغ
اندک میری فرمایند[2] شاید که پرده از روی کار [بر] افتد میرزا از
بعد چهره‌ها پرسید که شما هیچ دانسته‌اید که به شهاب الدین اسحاق
در ا خانه که بدی[3] دارد چهرهٔ گفت شاها یک روز من در پس
پشت مولانا آگهی نشسته بودم شهاب [الدین] اسحاق میگذشت
مولانا آگهی گفت که هی قلتبان اگر من ترا بخاک برابر نسازم
مرد نباشم میرزا گفت خاموش باش که دانستم روید و مولانا آگهی را
حاضر سازید چون آمد میرزا فرمودند که ای مولانا آگهی رحمت بر تو باد
عجب کار پسندیدهٔ کردی و مرا عجب از جفای آن مردک خلاص
کردی پدرم بزور[4] اورا صدر من ساخت و کوه‌بار بر گردن من انداخت

1. А, П واجب; Т оп. 2. А تاخیر فرمایید 3. Все остальные рук. عداوت 4 П برادر

کتابتی نوشت مضمون آنکه مخدوما حضرت اعلی خاقانی فرزند خودرا
بملازمان آن نوع سفارش کرده‌اند که معلوم است و شاهزاده بی‌اعتدالی
و بی‌اندامی[1] از حد و اندازه در گذرانیده‌اند [یا] اورا نصیحت فرمایند
یا عرضه داشتی[2] به حضرت اعلی نویسند و مهر شهاب الدین اسحاق را
بقلم موی[3] بنوعی تقلید کرده که شهاب الدین اسحاق نیز فرق
نمیتوانست کرد و این خطرا در دیوانخانه انداخت که بدست یکی از
چهره‌های خاص افتاد و آن چهره [آن] خطرا به پیش میرزا
آورد میرزارا حال غریبی دست داد شهاب الدین اسحاق را طلبید و
در خلوت آن خطرا بدست وی داد و گفت من در حق تو چه کردم
که تو در بارهٔ من این دشمنی کردی شهاب الدین اسحاق سر برهنه
کرد و گفت شاها نمیتوانم گفت که این خط منست و نمیتوانم
گفت که این خط من نیست کسی این خط و مهر مرا بنوعی

1. T ناهموار لیق 2. A عریضه داشتی 3. A مو : T قلم موبیله

خود داروغه میگذاشت و میگفت حصّهٔ وی از پادشاهی همین است
که در ایام حیات منست بعد از من معلوم نیست که اورا از
پادشاهی بهرهٔ باشد در وقتی که پادشاه بقصد قلع و قمع خسروشاه
متوجه حصار شد شیخ ابو سعید پورانی را طلبیده شاه‌غریب میرزارا
بجناب شیخ سفارش بسیار کرد و گفت که مطموع و مامول از مکارم
اخلاق آنست که در ایام مفارقت این مخلص از احوال و اوضاع
این فرزند کمینه غافل نباشند [اگر در اطاعت تقصیری واقع شود
البتّه اعلام فرمایند آن مقدار مبالغه نمود که فوق آن متصوّر نباشد]
چون میرزا بسفر متوجّه شد مولانا آگهی کمر کینهٔ شهاب الدین اسحاق[1]
بر میان جان بست و خط اورا مشق کردن گرفت و باندک زمانی
خط خودرا بخط او همچنان شبیه ساخت که هیچ مدقّقی فرق نمیتوانست
کرد [که از دیگری باشد][2] از زبان شهاب الدین اسحاق بشیخ پورانی

1. A کرد 2. Только A.

میشناخت این شعر از اوست که گفته است

دوستان هرگه گذر سوی مزار من کنید * جای تکبیرم دعای جان یار من کنید

قاتلم را تا ز خیل مهوشان دانید کیست * صورتش را نقش بر لوح مزار من کنید

و اورا صدری بود شهاب الدین اسحاق نام و در سلسلهٔ[1] میرزا جوانی بود از نتاج[2] شیخ زین الدین خوافی [و] مولانا آگهی نام داشت که در آن زمان بسن او بقابلیت و حیثیت و فضیلت [او] دیگری نبود در طالبعلمی عدیم المثل و در اصناف شعر و سایر فضایل بینظیر و در هفت اقلیم بهفت قلم بی‌مانند بود و میرزا را بوی بسیار محبت و اختصاص بود و اورا داعیهٔ بود که صدر میرزا باشد اما شهاب الدین اسحاق مانع کلّی بود سلطان حسین [л 2116] میرزا هرگاه بسفر[3] میرفت میرزا شاه غریب را بجای

1. Остальные рук. ملازمت 2. T شیخ زین الدین خوافی مشایخ لاری سلسلهٔ سی دین. остальные рук. سلسلهٔ 3. A شکار

[XLI] داستان مولانا آگهی و خواجه شهاب [الدین] اسحاق

در ییلاق شرابخانه در تاریخ نهصد و سی و پنج[1] بود که آن عالی‌حضرت نهضت نزول فرموده بودند روزی فرمودند بسیار دلگیر میشویم اگر [گاهی] حکایتی میگفته باشید که دفع ملال[2] شود دور نیست معروض داشته شد که میرزا شاه غریب که یکی از فرزندان سلطان حسین میرزا بود در حین خوردی از بقش[3] خرگاه افتاده استخوان پشت و سینهٔ او از جا رفته بکُری شده بود [و] بغایت خوش‌طبع بود و شعرا بسیار[4] خوب میگفت و خوب

1 T. л. 5216 توقوز یوز اوتوز بیش 2. Остальные рук. ملالی 3 Ст III نقش 4 A بغایت

دلگیر نگذارید ملّای معلّم بیرون رفت این پادشاه خربزه‌را پاره کرد
و این پسر مشغول خط نوشتن بود هرچند پادشاه گفت که
میل فرمایید او ترک خط نوشتن نمیکرد[1] تا آنکه پادشاه پارهٔ
از آن خربزه‌را به نیش[2] کارد گرفته پیش دهان آن پسر آورد
ناگاه عطسهٔ زد و نوک کارد در کام او خلید و آن پسر
فی الحال هلاک شد آن پادشاه‌را حال غریبی واقع شد [با خود]
قرار داد که بر بام رود و خودرا سرنگون از بام[3] اندازد و هلاک
گرداند [چون برآمد] دید که همان مرغ که اورا آورده بر کنار
بام نشسته دست در پای[4] او زد باز آن مرغ اورا آورده بر بام
قصرش نهاد[5]

1. Остальные рук. او ترک خط نمیداد 2. Остальные рук. نوک 3. Остальные рук. доб. بر کنار بام قصر پادشاه یمن نشست П 5 بال 4. Т оп., остальные рук. قصر

بخاطر رسید که مرغ غافل است شاید که توانش گرفت دست بر
پای او زدن همان بود و پرواز کردن همان چون نظر کرد دید که
اورا یک منارہ وار بجانب[1] آسمان برده است[2] [3][بعد از مدتی]
متوجه نشیب شد تا[4] پایهای او بر زمین رسید دست از پای[5]
مرغ گذاشت خودرا در صحرای دید نزدیک شهری چوپانی به نظرش
درآمد که گوسفندی میچرانید جامه‌های پادشاهانهٔ خودرا با جامه‌های
وی معاوضه کرد و بشهر درآمد پدر آن پسر التزام کرده بود که
درویشان و غریبانرا مهمانداری میکرد این پادشاه‌را درون دروازه
دیده مراعات کرده در خانه برد دید که در خانه مرد ملّای عزیزی
و پسر صاحب جمالی نشسته [л. 211a] پدر این پسر طبق خربزهٔ[6]
پیش ایشان نهاد و از برای طعام رفت و گفت شما این عزیزرا

1. Остальные рук. بعنان 2. Остальные рук. بالا برد 3. Остальные рук. و از آنجا 4. Остальные рук. گذاشت و گفت: 6. Остальные рук. дальше так: من از برای طعام میروم 5. Остальные рук. بال بعد از مدتی

بعرض رسانیدم که شخصی را خدای تعالی پسری داد و آن
شخص را مصاحبی بود[1] منجم از وی التماس نمود که از برای
پسر وی طالع مولودی نوشت در آنجا آمد که در سنّ چهارده‌سالگی
این پسر بر دست پادشاه یمن کشته میشود و اگر این خطر را گذراند
عمر وی بصد سال میرسد[2] بغایت پریشان شد این شخص پسر
خودرا غریب محافظتی میکرد تا بسنّ چهارده‌سالگی رسید معلّمی
از برای او تعیین کرده بود و اورا از درون خانه بیرون نمیگذاشت
تا آنکه وقت قضا رسید روزی پادشاه یمن را که از آنجا تا باینجا[3]
که این پسر ارت یکساله راه است[4] ملالتی دست داد بر بالای
قصر برآمد دید که مرغی در غایت بزرگی بر گوشهٔ بام نشسته
چنانچه عادت مرغانست که منقار بر بال خود میکشند پادشاهرا

1. Остальные рук. و آن شخص مصاحبی داشت 2. Остальные рук. خواهد رسید 3. Остальные рук. تا این شهر 4. A بود

کنند پادشهان بزرگ صاحب‌رای * بحسن رای تو صد آفرین و صد تحسین

همیشه تا بجهان از عمارتست نشان * مدام تا بود اندر زمان[1] مکان و مکین

اساس دولت و اقبال و حشمت و جاهت * بود چو قایمهٔ عرش [л. 2106] پایدار و متین

20 بر آستان تو این[2] قدر واصف را بس * که هست جاش بسلک ملازمان کمین

بود همیشه خداوند یار و یاور تو * مدام روح نبی باشدت ظهیر و معین

حکایت [XL]

روزی در چهارباغ شاهرخیه آن [عالی] حضرت بنوک کارد خربزه نوش میکرد فقیرا چیزی بخاطر رسید موجب تبسّم شد حضرت فرمودند که موجب تبسم چیست[3] گفتم که ملازمان بنوک کارد خربزه نوش میکردند مرا حکایتی بیاد[4] آمد فرمودند که آن کدام حکایت[5] است

1. A جهان 2. A بر آستانهٔ این 3. Остальные рук. چه بود 4. Остальные рук. بخاطر رسید ; T خاطرغه کیلدی 5. Остальные рук. حکایت کدام

کبودئی رخ گردون ز چیست میدانی * برآستان رفیعش ز بس که سوده جبین
ز بحر نیل فلک ز انجم آورد دوران * پی نثار درش صد هزار درّ ثمین
فلک برای درِ این عمارت آورده * ز انجم و مهِ نو میخ و حلقهٔ زرین
ز رشک حلقهٔ زنجیر پیچ پیچ درش * شدست جعد بتان تابدار چین برچین
کجا بگوشهٔ باش رسد کمند شهاب * رود اگر بمثل بر فراز عرش برین
چه نسبت است بدین قصر چرخ گردونرا * کجاست اسفل سجّین و اوج علیین
نهاده پنجره‌هایش هزار دیده براه * برای مقدم اقبال شاه دولت و دین
سپهرمرتبه سلطان محمد آن شاهی * که قیصر است برابش گدای خاکنشین
شهی که چاکر درگاه اوست صد خاقان * غلام حلقه بگوشش هزار خسرو چین
اگر سکندر و دارا بعهد او بودی * شدی بجان و دلش چاکر و رهی و رهین
بعقل و علم سکندر نهاد و لقمان رای * بعدل و جود فریدون فرّ است و جم آیین
شها زبرجد گردون نگین خاتم تست * تمام روی زمینت بود بزیر نگین

1. A نجم 2. П, C, B₂ براه 3. A فغفور 4. A درا

که[1] میرید[2] پسر شما بدتر از شما باشد حجّاج خنده کرد و گفت ترا بخشیدم و اورا تربیت کرد

چون این حکایت بانجام[3] رسید معمار عمارت سلطانی بعرض رسانید که عمارت نزدیک باتمام رسیده قصیدهٔ میباید که بر کتابهٔ آن عمارت نوشته شود باین کمینه اشارت فرمودند که میباید که امشب تمام شود که فردا بآن کار مشغولی نمایند عدد آن ابیات بیست [و یک] بیت میباید و آن ابیات اینست

بسی بگردِ جهان سیر کرد چرخ برین * عمارتی بفضا و هوا نیافت چنین
بدین عمارت عالی سپهررا نرسد * که در مقابله آید بزینت و تمکین
که هر دورا چو بمیزان قدر سنجیدند * سپهر سوی سما رفت و این بروی زمین
بخاک روئی این قصر از پی جاروب * گرفته روح قدُس[4] گیسوان حور العین[5]

1. П оп. 2. Остальные рук. بمیرید 3. Все остальные рук. باتمام 4. Т قدّوس 5. Так все рук.

سیاست من شدی گفت آن[1] شخصی که ظلم و تعدّی و بیدادی
کرده[2] باشد و خلق فنای اورا از خدا طالب باشند و وی
در مهلکه و ورطهٔ افتاده باشد و نزدیک بهلاکت رسیده شخصی
اورا لا عَنْ شَیءٍ[3] از آن بلا خلاصی[4] دهد و بلای اورا باز
برسر خلق آورد بر وی چه باید کرد آن شخص دریافت و
گفت شاها دانستم که چه میگویید آن ظالم که بر خلق خدای
ظلم و ستم میکند شمایید و در بلای افتاده بودید [و] من
[شمارا] خلاص کردم بنابرین که پدر شما که برسر ما حاکم بود
ظلم و تعدی بسیار میکرد و خلق اورا نفرین میساختند[5] بامید
آنکه [л. 210a] شما که پسر اویید شاید که بهتر از او باشید
چون او مرد شما بصد حرامزادگی [او] بودید ترسیدم که مبادا

1. Только А. 2. П میکرده 3. В рук. Т переосмысление: اول لاعن نی 4. Остальные рук. خلاص 5. Остальные рук, میکردند

گفت شاها جهة ظاهر[1] است زیرا که موی سر پوشیده است باد و هوا در وی تصرّف کم دارد و موی محاسن در شبانه‌روزی بکرّات شُست و شوی میباید باد و هوارا تصرّف در وی[2] بیشتر واقع ست گفت راست گفتی و از تیغ من خلاص شدی

روزی حجّاج ظالم بشکار رفته بود از لشکر جدا افتاد در شب تاریک بآب افتاده نزدیک بهلاکت رسیده بود شخصی اورا نشناخته[3] از آن آب خلاص کرد حجاج از او پرسید که چه نام داری و در کجا میباشی گفت فلان [و] در فلان محلّه چون صباح شد و حجاج بر تخت نشست گفت فلانی را از فلان محلّه بیارید چون آوردند حجاج گفت از [تو] چیزی میپرسم اگر براستی جواب دادی[4] رستی و الّا عرضهٔ تیغ

1. П حاضر 2. Остальные рук. تصرف هوا در او 3. Остальные рук. شناخته . T
4. Остальные рук. اگر جواب بصواب گفتی تانیمایین

بِاَضْدَادِهَا از حجّاج ظالم نیز حکایتی فرمایند معروض داشته شد
که حجّاج را محمد یوسف ثقفی نام بود و بواسطهٔ حُجّت اورا حجّاج
میگفتند که بواسطهٔ احتجاج مردمرا میکشت[1] آورده‌اند که شخصی را
پیش وی آوردند که موی سر او سفید و موی محاسن او
سیاه گفت که سبب چیست که موی سرت سفید و موی
محاسنت سیاه است جهة معقول گوی و اگر نه ترا میکشم
گفت شاها جهة آن است که در شکم مادر بودم که موی سر
من برآمده[2] بود و [بعد] از تولدم[3] [به] بیست[4] سال موی
محاسن من پیدا شد آن پیر و این جوان مانده حجاج خندان
شد و گفت از تیغ من خلاص شدی شخص دیگررا آوردند بر
عکس موی سر سیاه و موی محاسن سفید گفت تو جهة گوی

1. T. л. 518a احتیاجی بولمایین خلقنی اولتورور ایرکان 2. Остальные рук. موی بر
سر من دمیده 3. A تولد 4. A بسی

از انوشیروان عادل منقولست که پادشاهان عجم‌را مهمانی
میکرد در وقت آش کشیدن خوان‌سالار خوانِ آش‌را میخواست
به پیش انوشیروان نهد پای [وی] بدامنش در پیچید و آش
گرم بر روی شاه ریخت فرمود که جلّاد اورا در عرق بارگاه گردن
زنند فی الحال خوان‌سالار خوان آش‌را تمام بر سر انوشیروان
ریخت نوشیروان گفت ای بدبخت این چه کار بود که کردی عذرخواهی
بدتر از گناه گفت شاها آوازهٔ عدل تو [از] قاف تا بقاف رفته
از من بی‌اختیار جریمهٔ صادر شد و من مستحقّ کشتن نگشته‌ام اگر
مرا میکشی دامن عدل تو بخون من آلوده شد[1] [و] عدل تو در عالم
بدنام میشود[2] من بقصد گناهی کردم که اگر مرا بکشی گناه کاری‌را کشته
باشی [از این وجه][3] بدنام نشوی نوشیروان [л. 2096] اورا تربیت عظیم فرمود
عالیحضرت سلطنت‌مآبی فرمودند که بحکم اَلْاَشْیَاءُ تَتَبَیَّنُ

1. Остальные рук. آلود 2. П میشدی 3. Только A.

سال بر میدهد تو از این درخت چه بر خواهی خورد پیر گفت شاها
دیگران کاشتند و ما خوردیم * ما بکاریم دیگران خورند[1]
انوشیروان را خوش آمد گفت زه هرگاه انوشیروان بزه تحسین گیرا
آفرین میکرد گنجور وی اورا یک هزار اشرفی میداد چون آنرا استیفا
نمود خنده کرد و گفت شاها شما فرمودید که این درخت بعد از
سی سال بر خواهد داد اینک این درخت [از شرافت عدل تو][2]
همین ساعت[3] بر[4] داد انوشیروان باز گفت زه گنجور هزار اشرفی
دیگرش داد گفت هر درختی سالی[5] یکبار بر میدهد این درخت
من در یک زمان دو بر داد انوشیروان خندان شد و گفت زه
گنجورش یک هزار اشرفی دیگر داد [و] گفت برانید[6]
که این پیرک خزینهٔ مرا خالی خواهد ساخت

1. A بخورند; в стихотворной форме только в A: остальные рук. دیگران درختان نشاندند ما بر خوردیم
ما نیز درختان نشانیم تا دیگران بر خورند 2. Только A. 3 Все остальные рук زمان 4
C, B_2 بار 5. A سال 6. T سورونگ کیم

در برابر گاو تو صد گاو بدهم چه میگوئی گفت ای پادشاه اگر صد گوشک
زرنگار و هزار گاو عنبر بدهی این ویرانهٔ خودرا [л. 209a] نخواهم
داد [انوشیروان گفت که] این [مبالغه] خالی از حکمت نیست
مقصود چیست گفت مقصود آن است که تا انقراض عالم گویند
که انوشیروان عادل همچنان پادشاهی بود که پیره‌زنی با او معارضه
کرد و عدل او مانع آمد که بر وی تعرض نماید[1] غرض من نیکنامی
و دولتخواهی تست وگرنه خانه و گاو من چه خواهد بود عالیحضرت
سلطنت پناهی فرمود که از این حکایت مارا انبساطی دست[2] داد
دیگر حکایت گویند معروض داشته شد که انوشیروان عادل براهی
میگذشت پیرمردی جوزین[3] میکاشت گفت ای پیر مگر ترا از فلاحت
و دهقانی خبری[4] نیست نشنیدهٔ که درخت جوزین بعد از سی

1 П , в рук. C слово تعدی оп., в рук. B_2 тоже. по затем другой рукой над строкой приписано تعرّض 2. C, B_2 روی 3. T поясняет یعنی غوزیناچی
4. A خبر

از رخام و مرمر بود و از سنگهای ملوّن آنرا ترتیب کرده بودند چون آن عمارت باتمام رسید اکابر و اعالی و اشراف مدائن‌را ضیافتی فرمود و گفت اینچنین عمارتی در معمورهٔ عالم هیچکس دیده[1] باشد همه گفتند لَمْ یُخْلَقْ مِثْلُها فی الْبِلادِ[2] شخصی گفت این عمارت یک عیب دارد که در پهلوی این طاق پیره‌زنی خانهٔ دارد دود میکند و آن دود در ایوان می‌پیچد و نزدیک بآن رسیده که آن طاق بمثابهٔ[3] [طاق] ابروی خوبان سیاه گردد[4] و گاوی دارد که گذار[5] وی بر روی این فرش است و فضله[6] بر روی این فرش میاندازد انوشیروان آن زنرا طلبید و گفت ای مادر من عمارتی ساخته‌ام که مثل این عمارت[7] در عالم نیست و این عمارت مرا گاو تو ضایع کرده‌است[8] در برابر این عمارت تو کوشکی زرنگار و

1. A شنیده 2. Коран, 89,7. 3. A مثل 4. A شود 5. A گذر 6. П доб. بودی (?)
7. A مثل او 8. Остальные рук. ضایع دارد

حکایت [XXXIX]

در تاریخ نهصد و سی و هشت[2] بود که حضرت اعلی خاقانی سلیمان‌مکانی در باغ شاهرخیه در دیوانخانهٔ اعلی بر تخت بخت سلطنت قرار گرفته از این کمینه سوال فرمود[3] که طاق کسری که بانیِ آن نوشیروان عادل است در کدام ولایت است و کیفیت آن چگونه بوده است معروض داشته شد که آن عمارت در شهر مداین است و ارتفاع آن طاق از چکهٔ[4] آن تا سر ایوان یک صد و بیست گز بود تا غایت آنچنان عمارتی بنا نشده میارند که فرش آن صفهٔ عالی

1 Только T. A и C выделяют начало надчеркиванием первых слов. B рук. П первые слова выписаны красной тушью. B рук. C на полях приписка: بیان طاق کسری 2. A شش. T توقوز یوز اوتوز سکّز 3. A پرسید 4 Тюркское čeпe?

که پدرم از دار الفنا بدار البقا [л. 2086] رحلت نمود میر
جهة تکفین و تجهیز چیزی خواهد داد به بازار رفته اسباب معاش
خریده به خانه آر چون باین صورت به پیش میر آمد میر اورا
طلبید و پرسید که واقعه چیست گفت پدرم وفات کرد و عمر بشما
بخشید میررا رقتی شد و گفت دریغ از مولانا حسن شاه که از
نوادر روزگار بود مبلغ سیصد خانی بوی انعام فرمود پسر مولانا
به بازار[1] رفت و آنچه مولانا[2] گفته بود خرید و بدر خانه مولانا برد[3]
روز دیگر ملا بدر خانهٔ میر آمد چون چشم میر بوی افتاد از خنده
پشت بر دیوار نهاد و گفت ای ملا شما مرده بودید این چه
حالتست گفت ای میر اگر آن انعام نمیشد[4] مرده بودم میر
سروپای مناسب و مبلغ یک هزار دینار کپکی بوی انعام فرمود

1. Остальные рук. پسر ملا بسر شور 2. Остальные рук. ملا 3. Остальные рук بخانه برد
4. Остальные рук نمیکردید

ای دل وفا مجوی ز شمشیر و اسپ[1] و زن * شفتالو از چنار نیابی و از غرب[2]
مردان ببین که از جهة زن چه میکشند * ای روی زن سیاه بهر دو جهان چو شب[3]

این قصیده شصت بیت است آنچه بخاطر آمد همین بود[4] اما قصاید
و مقطعات او [در هیجا] اکثر من أن[5] یُحصی است از جملهٔ
ظرافتهای مولانا است که در زمستانی[6] در کمال قلاشی بود پسر
خودرا فرمود که کبود بر سر خود بندد و جامهٔ کبود در بر خود کند و
گفت بدر[7] خانهٔ امیر علیشیر رو[8] میر که ترا بیند و پرسد گوی

1 A и 8585: П آب 2. Т به از رطب (Это бейт 22 ред. Б). 3. Ред. Б خاک سیاه بر سر این و نی جلب. Кроме того, ред. Б имеет следующие два бейта (27 и 28), полностью отсутствующие в ред А

معجر ز یزد کرد[а] بهاری و شربتی * پوشیدنی[б] کتان[в] زوالا و از قصب
از کاسه‌های چینی و چاچی و بیخ نی[г] * شربت ز قندریزه[д] و از مشک ناب[е] حب

(а) все рук неясно; б) С, В2 پوشیدن в) Ст I, II کتانی г) слово неразборчиво; Ст I, II بیخ نی д) Т ریزد е) П زمشک نبات 4 Перед этой фразой в рук. П, л. 254а красной тушью написаны слова اما آنینک قصاید و مقطعاتی بعد او انکه گفت که (?) 5 А لا П الا; Т, л. 516а لا بعد و لا یحصی 6 А زمستان 7. А در 8. С, В2 کبود بر سر خود و جامه در بر کن و به خانهٔ امیر علی شیر رو

در سلک آدمی صفتانم خری نیم * یا اشتری که کش نه مهار است و نه خطب

با آنکه واگذاشتم آن شوم و فارغم[2] * ترسم که درّهٔ نخورم ثبّت تبّت تپ

شکر خدا خلاص شدم از زنی که او * کاهل نماز بود چو حمّالة الحطب[3]

45 فردا بروز حشر که قاضی شود خدا[4] * آنجا جواب دعوی خود میکنم طلب

یک لحظه گوش ساز[5] و بفریاد من برس * ای رزق خلقرا کف کافیِ تو سبب

از بیزنیست خانه‌خرابی و درد دل * وز مفلسیست این الم و رنج و آن تعب

درّیست نظم من بلطافت ولی چه سود * در در کدام گوش توان کرد بی ذهب

القاب بنده خواجه حسن شاه شاعر است * اکنون فتاده است باین نام و این لقب[6]

50 در حق این کمینه بحق خدا یکیست * . . . . .[7] ار کنند بپوشند چارقب

کو آن کسی که شربت آبی بمن دهد * چه جای شربتی که بود در علاج تب

ترسم بسان غوره کند روی خود ترش * از هرکه التماس کنم خوشهٔ عنب

1 A и 8585 کس بجهانست و برحطب 2. A и 8585 دارم بغیر از این سخن اما نگفتنیست

3. Коран. 111,4. 4. A и 8585 خدا شود 5. A и 8585 دار 6. Это бейт 21 ред. Б. 7. 1440 زرم ادا کنند: Ст III (زردوزم ?) دردوزم A и 8585 کرده رزم

دشنام میدهند و بجائی نمیرسد * مانند خارجی که کند بر امام سبّ
مانند دشمنی که شبیخون همیزند * از ترکتاز بر سر من میکنند دب
تا آمده قمار چو برگشت داو من * هربار من دوخرزنم و هردو چهار لب [2]
در تنگنای ششدرم و مات مانده‌ام * در باختم هر آنچه مرا بود بیک قلب [3]
مانند کودکی که نکرده سبق درست * وآنگه معلمش بگذارد سوی ادب
دیوانه گشته‌ام سخن من بر بطالت است * همچو کسی که بوزه خورد یا کَهِ کنب
فرزند نیز مرده و مانده نبیره‌ها * طفلان نارسیده رسیده بجد ز اب
القصه همچو حمزه بصد مار [4] گشته‌ام * عمرو اُمیّه نیستم و معدی کرب
زن سنت است خواستن اما گذاشتن * نه فرض و واجب است نه سنت نه مستحب [5]
مردم غرب بخانهٔ قاضی درون شوند * یا رب مرا چه شد که برون آمدم غرب
شکر خدا که قاضی شهر هری نیم * بر قول کاظمی منِ گیدی زن جلب [6]

1. Бейты 30—32 ред. Б оп. 2. A и 8585 هربار او دوخرزند و من چهارلب (Это бейт 17 ред. Б).
3. Слово непонятно. Этот бейт только A и 8585; A пишет так: قدم ب 4. A и 8585 بار 5. Это бейт 8 ред. Б. 6. Это бейт 20 ред. Б.

در سر از آن شراب نمانده بجز خمار * خارم بپا شکسته ازو پا شده بطپ[1]
آبم ز سر گذشته و از غصّه میطپم * کس نیست گویدم که در این آب و گل مطپ[2]
مشکل حکایتیست کسی را بآن کسی * کو دست راست باز نداند ز دست چپ
در حالتی که گوشت ز ناخن جدا شود * آن خارخار در دل دردست با جرب[3]
مصحف بفال خویش گشادم بفال من * تَبَّتْ یَدَا أَبِي لَهَبٍ آمد و وَتَبَّ[4]
مادرزن حسود و برادرزن مُسِرّ[5] * یا رب کنند حشر قیامت به بولهب[6]
تعلیم میدهند که او پیر و تو جوان * در دست هرچه داشته باشد ازاو بقپ
ترک اند هردوشان سخنی گردو میکنم[7] * آن گویدم که تک تور و آن گوید اغزی یب
اول اینه دور که بارتورور[8] من اینه من که یوق * اول اینه دور که یوق نیمه هرقیدا بولسه تپ
نحسند مثل عقرب و مریخ هردوشان * زن همچو ذو ذنابه و مادر چو ذو ذنب

1. 1440, Ст III تا شده رطب; ред. Б оп. весь бейт. 2. А и 8585 در ریگ همچو ماهی و میکویدم بطپ ; ред. Б оп. весь бейт. 3. Этот и предыдущий бейты ред. Б оп. 4. Коран, 111,1 (Это бейт 12 ред. Б), 5. Ред. Б مسیر ; ред. А и Ст I, II, III مرا 6. Это бейт 9 ред. Б. 7. Т بر رغم بیرماق ; ред. Б باریوق و هردوشان سخنی گردو میکنم (Это бейт 10 ред. Б). 8. А, Ст III و من اینیم, (Это бейт 11 ред. Б).

آنجا فتاد کوکبم از اوج تا حضیض * آنجا رسید اخترم از رأس تا ذنب[1]

دار القضا و بحث زن و شوی و جنگ و بانگ * از بعد گفتگوی بصد عیب[2] و صد شغب

بگشاد پا ولی[3] سر خودرا خزید باز * با آنکه هرگزش نزدم[4] از سر غضب

سوگند میخورم بکلام خدای خود * از ابتدای فاتحه تا سورهٔ وقب[5]

در جامهٔ خواب آنچه زمردی و راستی است * تا قدر و قوتی که مرا بود[6] در عصب

من باوجود پیری خود کار کرده‌ام[7] * گاهی دوهفته یک شب و گه هفته دو شب

سودای پیرمرد حریص و زن جوان * تا روز بوسه‌های جوانانه چپ و چپ[8]

لب از لب حبیب جدا کرده‌ام بزور * میجویمش کنون من دیوانه لب بلب[9]

او هم فتاده است بجاهی چو آن کسی * کو از منارهٔ بفتد بر زمین ترب[10]

اکنون هزارساله ره اندر میان شده * از دلبری که دور نبودیم یک وجب

1. Ред. Б оп. весь бейт. 2. П سوز; остальные рук. ред. Б شور (Это бейт 24 ред. Б). 3. Ред. Б پای خود 4. A. 8585 نرود; T и Ст I, II بغرودم از غضب; C, B_2 بغرودم 5. Коран, 113. 6. T هست 7. T میکنم 8. Ред. Б этот бейт оп. 9. Это бейт 7 ред. Б. 10. Ред. Б من هم فتاده از سر خواری چو آن کسی * کو از سر منار فتد بر زمین ترب

در شعر و در ندیمی و در علم و در ادب * نی در عجم یکی چو من است و نه در عرب

دنیای دون که قدر ندارد بخاشهٔ[1] * در چشم همّتم چو خلالیست از خشب

استاد عصر خویشم و هر جا که میروم * از مکّه مصر و شام و دمشقست تا حلب[2]

اینم [л. 2076] حسب بس است که بگذشتم از نود[3] * در لطف شعر و طبع مرا بس بود نسب

بیت من است از همه ابیات شاه‌بیت * شعر من است از همه اشعار منتخب[4]

لیکن[5] بدور خسرو غازی در این دیار * امسال اوفتاد مرا حالت عجب[6]

کو محرمی چنانکه توانم حدیث گفت * تا خود چه بود حاصل عمر و مکاسب[7]

عمرم بسر رسیده و در حالت چنین * در سال هشتصد و نود و نه سر رجب

در خانه جنگ کردم و بردند بنده را * در پیش قاضی که عزیزست و منتخب[8]

بار شریعتست که اشتر نمیکشد * آن اشتریکه تنگ برو باشد و حطب[9]

1. Ред Б оп. весь бейт. 2. Ред. Б شادم برای آنکه نسب دارم و حسب 3. Ред. Б که هشتادم و نود 4. Ред. Б оп. весь бейт. 5. Ред. Б بنگر 6. Ред. Б дает здесь второе *мисра'* бейта 8, который целиком повторяет в качестве бейта 29. 7. Ред. Б оп. весь бейт. 8. Это бейт 4 ред. Б. 9. Ред. Б بسته (Это бейт 6 ред. Б).

کی بگیرم سر کل سابقهٔ بود ازل * بلکه بر خایهٔ من صدقه شدی صد سر کل

ای کلک ریش مپندار که آن بر منهت * هست بر خایه [و] مویم رخ و ریش تو بدل

سر بیموی تو گویم مثلا کیر منست[1] * کون بیموی تو اینست مکر مثل و مثل

خنده‌ها چون بکند[2] بر سر کل لاده کسان * بر سر کلّ سیه روی زدی نحس زحل

همچو وی[3] برف صفت کلّهٔ وی[4] شوره کند * کل شکفت است بگیر سر من مثل حمل

لنک لنکان چو روم مجلسِ تو ای مدّاح * عذر من بشنو [و] با من تو مکن کل کل کل[5]

این غزل نیز از[7] امور عجیبه[8] است اما رتبهٔ مولانا حسن شاه شاعر از آن برتر است که اورا در سلک این طایفه توان داشت و لیکن در شعر طرفگیها و ظرافتها دارد بنابران اورا در این ردیف میآرند قصیدهٔ جهة کدخدائی گفته و بسی در آنجا لطایف و ظرایف درج کرده و آن قصیده اینست[9]

1. П, л. 253а ای کل; T چو سر کیر منست; C, B₂ مثلاً کیر منست (против размера). 2. T نکند 3. Так только Ст III; Ст I, II همچنین; остальные рук. در 4. A وی; П بی 5. C, B₂, T چه 6. Это, возможно, по-тюркски. 7. A در این غزل هزار امور 8. C, B₂ доб. و غریبه; T это предложение оп. целиком. 9. См. Введение, стр. 44.

دختر سلطان مشرقرا که زال چرخ صبح اسفیده کرد
شاه مغرب کرد ازاله دختر خون شفق دادش خبر
بیلکی[1] چون کرد زهره مشتری از بهر ساچق یک طبق
کرد پر دُر[2] از کواکب از سپهرش چادر او از ستر[3]
کوفت [کوس] چرخ و سِنْجِ ماه و خور مریخ بر[4] بام زحل
کرد حنّا و نگار از خون ثورش در تغار چرخ تر
از دنانیر و دراهم[5] گر علی لاری نیابد وصلهٔ
همچو بنّای و قاسم[6] احمدی[7] گو باد بر گیر او لار[8]

در شاهرخیّهٔ ترک[9] لنکی[10] بود که شعرهای ترکی امیر علیشیررا بغایت خوب جواب میگفت اما قصّه‌خوان[11] [کلی]را بفارسی این نوع هجو کرده بود که

1. Слово непонятно. 1440 بیلکی; 3392 نیلکی 2. C, B2, 3392 زر; 1440 پرداز (?) 3. Так Ст I, II; во всех остальных рукописях свои неясные разночтения. 1440 جامه‌وار آستر (?) 4. Ст I. II از 5. A از دراهیم و دنانیر 6. П قایم 7. A احمد 8. Слово непонятно; далее возобновляется текст в рук. T, л. 5146. 9. T ترکلی 10. T оп. 11. A جوانرا; T اما کلی بار ایردی فارسی تیلی بیله جوان کلی را П; آنی بو نوع هجو ایتب ایردی کیم

5 زحیض و غارهٔ لیلی و اشک چشم مجنون دشت و صحارا

شقایقهای نعمان لاله‌های سرخ و زردش در چمن بودی [A. 207a]

عبیر خاک کویش عنبرِ سارا گلاب افشان برد[1] هر دم

که همچون درّ و مروارید اشک من برویش آبزن بودی

علی لاری اگر شعر تو گردد همچو شعر خسرو و جامی

چو طوطی آینه از روح سلمان در سخن با وی حَسَن بودی

در این اثنا امیر محمد حاجی سمرقندی این شعررا که

آسمان ز انجم زره پوشیده هرشب تاسحر * تا خدنگ آه من بروی بیابد[2] کارگر

بخراسان فرستاده بود و جوابشرا علی لاری چنین گفته بود که

برقعی بر تخت سلطان از ترنج افشاند نارنج هر سحر

پوست[3] یوز و پلنگ از زخم تیرش مهر میارد سپر

1. برد (?) 2. П نکردد 3. Так по размеру; A, 8585, 1440, Ст III پوستین ; все остальные рук. پوستی

چون این مطلع به میر رسید در بدیهه فرمود که

ترا ز آن پوستین انعام کان بوی گران آمد * تو بودی درمیان پوستین آن بوی از آن آمد[1]

در خراسان [طرفه] مردک دیگری بود که اورا علی لاری میگفته‌اند تعریفش را از اشعارش استخراج میتوان نمود سلطان حسین میرزا بَرَّدَ اللّٰهُ مَضْجَعَهُ شاعران را بجواب این شعر حضرت مولوی که[2]

من آواره را گر دل بجای خویشتن بودی * کجا زین گونه رسوا گشته در هر انجمن بودی

امر فرمود علی لاری این غزل را بدین نمط[3] جواب گفته که

اگر لعل بدخشانرا عقیق شعله آهی ز یوسف مصر من بودی

زلیخارا چون چراغ چشم من سوزد که ای خود کاشکی روی او با روی من بودی

بکرد بیستون از جوی شیرش خسرو پرویز بسی اگر مانع نمیگشتی

قروت و شیر و قیماق و پنیر و ماست بَهْرِ کوهکن بودی

1. Весь следующий эпизод, связанный с поэтом 'Алӣ Лари, рук. T оп 2. A امر فرمود 3. A طریق

اشارت بر آن است امیر علیشیر شاعران را فرمود که قصیدهٔ شتر حجرهٔ کاتبی را جواب گویند مولانا احمدی آن قصیده را بمدح امیر علیشیر تمام کرد بوقت خواندن چون باین بیت رسید که

به پیش حجرهٔ تو چون شتر زنم زانو * اگر ز حجره چو اشتر برون کنی گردن

امیر فرمودند که ای مردک تو مرا هجو کردهٔ فرمود که اورا برسته در حوض آب انداختند و اورا همچون سگ تر ساختند در لب حوض گربهٔ بود در حوض افتاده غوطه خورد[1] چون احمدی سر از آب برآورد[2] و گربه را بآن حال دید فریاد برکشید که ای امیر این گربه نیز قصیدهٔ شترحجره را جواب گفته میر خندان شد و اورا بخشید هوا سرد بود پوستینی باو انعام فرمود احمدی از برای آن پوستین قصیدهٔ گفت مطلع آن قصیده آن بود که

مرا یک پوستین انعام از آن میر کلان آمد * که از بوی بدش شهری بفریاد و فغان آمد

1. A خورده 2 A از آب برآمد

بر سرش جهة آشیانه خاشاک آورده[1] ریش ویرا بآن تشبیه نموده ملاحظه فرمایید که ازاین [بیت تا آن] دو بیت چه مقدار تفاوت فاحش است هیچ کس نگوید که قایل این ابیات یک کس است و این بیت نیز از اوست که در جواب [این] غزل حضرت مولوی که[2] [л. 2066]

دی[3] چو[4] دید آن مه مرا از راه[5] گردیدن چه بود * و[آن] روان گشتن بخاک نرم غلطیدن چه بود[6]

گفت[7] که

در سمرقند آن همه عمدا بگردیدن چه بود * رفتن و آن گه بخاک نرم غلطیدن چه بود

حضرت مولوی در ایام لوندی در سمرقند [سیر] میفرمودند[8] که گذر ایشان بسر کوی جوانی افتاده که اورا خاک نرم میگفتند جوان را ظرافت بر آن داشت که گفت این خر خراسانی اینجا بچه کار آمده حضرت مولوی فرمودند از برای آنکه میخواهد بخاک نرم غلطد مطلع مولانا احمدی[9]

1. Все остальные рук. جمع کرده 2. A گفته 3. T оп. 4. П چه 5. A از دور 6. П و آن و او A 7. A و آن روان بگذشت بر خاک غلطیدن T : روان بگذشتن و آنکه بخاک نرم گفته 8. A میفرموده اند 9. Все остальные рук. احمد

که امثال این مهملات و مزخرفات میگویند و در آن بسیار جد و جهد[1] می‌نمایند آیا آنرا چنانکه هست اعتقاد دارند یا از روی ظرافت با مردم طرح مسخرگی میاندازند فقیر بعرض رسانید که ماهیت و حقیقت این نوع مردم‌را دانستن بسیار مشکل است[2] اینک مولانا احمدی[3] سمرقندی این نوع ابیاتها دارد که

از مو نتوان ساخت میانی که تو داری * وز غنچهٔ سیراب دهانی که تو داری
بر نالهٔ شبهای اسیران نکنی گوش * فریاد ازاین خواب گرانی که تو داری

و این بیت هم از اوست که در هجو مولانا سلطان محمد[4] کوسهٔ خمالکی[5] گفته که

الا ای کوسه ترک شبان خنجکر ایلی[6] * مثال ریش تو گفتم خس[7] موسیچهٔ قندیلی

در گنبذ مشهد حضرت سلطان خراسان قندیلی[8] آویخته موسیچه

1. Так T; П оп.; A تجدد (?); C, B₂ بجد (?). 2. Только A. 3. П رحمی; A احمد; C, T احمی; B₂ اجمی 4. Все остальные рук. احمد 5. A خجاکتی (?); T, C حجاکتی; П, B₂ حجالتی 6. T, C, B₂ خجکرانی 7. A, П, C, B₂ حسن 8. Остальные рук. доб. طلا

باتفاق از برای وی قصیدهٔ گوییم و بحضرت سلطان گذرانیم[1] و مدعایش را بحصول[2] رسانیم مقرّر است که پسندیدهٔ[3] کرم خواهد بود حاصل [که] در یک لحظه آن قصیده را سرانجام نموده شد اورا با قصیده بحضرت اعلی بردیم و بعرض رسانیدیم فرمودند[4] که [از دو بیت اول را شنیده بودم ناموزون بود گفتم آری باصلاح مخادیم این قصیده موزون شد فرمود که] آن قصیده قابل اصلاح نبود شما قصیدهٔ دیگر فرموده‌اید باری بهر تقدیر مدعیات او به حصول پیوست اسب خوبی بزین و لجام و سروپای مناسب بوی انعام شد و منصب احتساب[5] مرو بوی مفوّض گردید[6] روز دیگر که حضرت سلطان در دیوانخانهٔ دولت‌پناه بر تخت سلطنت نشست از این کمینه پرسیدند که بسیار از شاعران دیده میشود

1. Остальные рук. رسانیم 2. Остальные рук. بوصول 3. Остальные рук. پسندیده‌ام; T مقرّردور کیم پسندیده توشوب سلطان کرم قیلغوسیدور 4. T доб. سلطان; остальные рук. فرمود 5. С, B_2, П доб. در 6. А شد

قصیده درج کرده‌ام چون مرا بملازمان معرفتی نبود گستاخی کرده
بی‌وسیلهٔ شما[1] آن قصیده‌را بعرض سلطان رسانیدم[2] چون بنیاد
کردم و دو بیت خواندم آن حضرت پرسید که این قصیدهٔ خودرا به
فلانی خواندهٔ گفتم نی [л. 206a] فرمود که برو و بعرض او رسان
اگر پسند او افتد همین مقدار گوید که این قصیده بد نیست مدعای
ترا حاصل گردانم و آنچه مقصود[3] توست بتو ارزانی فرمایم اکنون
مخدوما از رضای خدا که مرا محروم نگردانید گفتم که قصیدهٔ خودرا بخوان
که مخادیم اصغا نمایند چون بنیاد کرد مصرع اوّل مطلع ناموزون[4]
بود بیت ثانی بیمعنی و از حلیهٔ نظم بیرون یاران بنیاد خنده کردند
و اورا شرمنده ساختند بیاران گفتم که طالع این مردک مدد کرد که
[این] در حضور شما واقع شد حالا مصلحت در آن می‌نماید که

1. Все остальные рук. доб. خواستم که 2. Все остальные рук. رسانم 3. A مداعی 4. A بی‌موزون

محمد بهادر خان متوجه ولایت خراسان شد عساکر همایون[1] چون
[بولایت] مرو شاهجهان[2] نزول فرمود روزی جمعی از شعرا
و فضلا تشریف حضور ارزانی داشتند شخصی از دور پیدا شد
[و] بسرعت هرچه تمامتر متوجه این مجلس گردید چون رسید
پرسید که مولانا واصفی کدام است مخادیم اشارت فرمودند فی
الحال در پای این فقیر افتاد و روی خود به کف پای این
کمینه نهاد هرچند منعش کردم میسر نشد گفتم ای عزیز تو
چه کسی و مقصود و عرض تو چیست[3] گفت من مرد شاعرم
و از بخارا باین لشکر همراه گشته‌ام و در چول شیرشتر[4] اسپ
من سقط گردید و [همه] این راه را پیاده طی کرده‌ام و قصیدهٔ
گفته‌ام در مرثیهٔ اسپ خود [و] بعضی از مقاصدی که دارم در آن

1 A نصرت آیین 2 П. С. B₂ شاهجان 3. A ای عزیز مقصود تو چیست 4 A وقتیکیم شیرشتر موضعیه یتکاچ T л.5126: و در خوبی شیرشتر 2516 л. П. . و چون شیرشتر آتیم سقط بولدی

چادرشبهای برگهارا از بام کشادند باد آنهارا در درون خانه درآورد
میرک که اینرا [1] مشاهده کرد بسان گل سیراب گریبان تا بدامن
چاک زدند [2] و تمام اهل مجلس گریبان چاک زده فریاد و فغان
برآوردند پیران صحبت دیده که در آن مجلس حاضر بودند میفرمودند که
تا بنای هراة است معلوم نیست که همچنان صحبتی منعقد شده
باشد و الله تعالی اعلم

[XXXVIII] داستان علم [3] عزیمت افراشتن سلطان صاحبقران کیلدی محمد سلطان بصوب ولایت خراسان در تاریخ نهصد و سی و پنج [4] بود که مظفّر الدین سلطان

1. A اینهارا 2. Так все рук.: T چاک قیلیب ناله‌غه کیردی 3. Только A. 4. T. л. 512a توقوز یوز اوتوز بیش

فرمودند که مگر خواجه‌زاده‌را از صحبت ما ملالی شده که از این صحبت
غیبت فرموده اند[1] ناگاه خواجه‌زاده [л. 2056] درآمدند و گفتند که
مخدوما بر زبان دربار گوهرنثار شما گذشت که فصل خزانرا تعریف
کردید بخاطر رسید که عمر غنیمت است و بروی اعتمادی نیست چنانکه گفته اند
همچو بلبل های وهوی کن که برخواهد پرید * مرغ روح از شاخسار عمر[2] تا هی میکنی
مناسب چنان نمود که آن فصل از کتاب [عنایت] الهی خوانده
شود و آن باب از [دفتر] فضل نامتناهی مطالعه کرده شود
چه باشد اگر ما دعا کنیم و شما آمین گویید شاید که به برکت آمین
شما دعای خسته‌دلان مستجاب گردد این گفت و دست
به دعا برآورد خواجه که[3] گفت
من دعا میگویم او[4] آمین خدایا[5] ازکرم * در دعای من بین ضایع مکن آمین او[6]

1. A فرمودند 2. Все остальные рук. مرغ عمر از شاخسار روح 3. Остальные рук. خواجکی
4. A و 5. Остальные рук. آلهی 6. П(A امنی) دعاغه قول کوتاریب دیدی T : گفت
امن او ضایع مکن

مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است * اجرام[1] کوهپایه نهان در میان برف
میرک زعفران[2] فرمودند که از فصول اربعه مرا هیچ فصل بهتر از فصل
خزان نیست که اوراق اشجار متلوّن گشته و باد آنرا بر سر سایران
چمن میافشاند خواجه کمال الدین حسین[3] که این سخن شنید
از مجلس بیرون خرامید و به تیم بزّازان کس فرستاد که از
قماشهای قیمتی مثل پارچه[4] و زربفت و ابیاری [و اطلس
خطائی و دیبا و اکسون] و قماشهای که چشم بیننده مثل آن
ندیده صد پرچه[5] آوردند و استاد تونی درزی که خیّاط سلسلهٔ
سلطان حسین میرزا بود [آوردند که] این اقمشه را برگها بریدند
و فرمود که آنرا در چادرشبها کردند و بر بالای بام رو بروی ایوان
نگاه داشتند که هر[6] وقت که اشارت فرمایند ریختن نمایند میرک

1 C احرام; T جهان 2. П زعفرانی 3. Только А. 4. П, л. 250a, Т, л. 512a تاجه; А — неясно. 5. Все остальные рук. پارچه 6. П میرک

ادا میباید کرد دیگر سروپای میرک و اسپ و زین [و] پیشکش ده
هزار تنگه میباید و بیست هزار تنگهٔ دیگر بسایر خراجات خواجه‌زاده فرمود
که پنجاه هزار تنگه بسلطان علی سپارند و اورا والیِ این امر متعالی
گردانند القصه بعد از ترتیب وسایل و وسایط سلطان علی ندیم
میرک زعفران را[1] بخانهٔ خواجه کمال الدین حسین[2] آورد چنین گویند
که در شهر هراة هر جوانی که در حسن و زیبائی نامی داشت و در
میدان صباحت و ملاحت علمی میافراشت اورا باین مجلس آوردند
و از خواننده و سازنده آنچه سرآمد بود حاضر گردانیدند و شعرا و
ظرفا و ندما و حریفان مجلس آرا هرکه لایق و مناسب این مجلس
بود طلب نمودند و این در فصل زمستان بود و برف عظیمی
باریده بود و کمال اسماعیل در این معنی بیتی گفته [و]
الحق درّ لطافت[3] سفته

1 П زعفرانی را 2. Топ. 3. A معنی

پادشاهزاده‌ها و میرزاده‌های خراسانرا داعیهٔ بندگی و ملازمت
میرک بود [و] میسّر نمیشد خواجه [л. 205a] کمال الدین حسین[1]
ابن خواجه نظام الملک را در عشق وی عنان اختیار از دست رفت
مصاحبان خودرا طلبیده گفت ای یاران[2] کار من خراب است
چه تدبیر میکنید که هلاک میشوم سلطان علی ندیم که از مشاهیر
خراسان بود گفت [ای میرک] نشنیدهٔ که مولانا شرف الدین علی یزدی
چه فرموده [بیت]

شرف ز سیمبران کام دل مجوی بزر * بزر کشاده شود آنچه بست اسکندر

[خواجگی] فرمود[3] چند تخمین کردهٔ سرانجام آن مجلس را گفت
پنجاه هزار تنگه میرک را طغای ایست که اورا ماه‌باریک میگویند و
اختیار میرک بدست اوست و او مردیست بغایت ظریف و
ادباش [و] اورا بیست هزار تنگه قرض است اول قرض اورا

1 T حسن; П оп. 2. Все остальные рук. عزیزان 3. A گفت

باش که تا دویست چوب بر تن برهنه نخوری با من طمع آشنائی
مکن چون سرخک ایزا شنید دست زد و گریبان درید و خودرا
عریان گردانید و در میان سرای میرک سینهٔ خودرا بر تودهٔ برف
نهاد و میرک یکی از آن چوبها برداشت و گفت حساب نگاه دار
تا غلط نشود چون بده رسید پرسید که چند شد گفت گمان
میبرم که پنج شده باشد میرک گفت که غلط کردهٔ ده شد گفت
لا والله که از پنج نگذشته باز از سر گرفت چون به بیست رسید
پرسید گفت تِلْکَ عَشَرَةٌ کامِلَةٌ[1] میرک که [این] حالت
مشاهده کرد آتشی در دلش افتاد که نتوان گفتن چوبرا بر بام
پرتاب کرد و گریبان تا بدامن چاک زد و سینهٔ خود بر
پشت وی نهاد و چون ابر گریان شد و گفت ای یار اگر
شمهٔ از اندوه من واقف گردی بجای آب خون ناب از دیده روان گردانی

1. Коран, 2,192.

هر دم چو بیوفایان نتوان گرفت یاری * ما بیم و خاک کویش تا جان ز تن برآید

شاه محمد یکی را فرمود که از اسپ فرودآمد و اورا سوار کرده[1] بر ردیف او گردید[2] شاه محمد گفت اورا بتو سپردم اگر غایب میشود ترا هلاک میسازم این گفت و بجانب کارزگاه روان شد [و] به چهارباغ امیر علیشیر[3] فرودآمد چنین گویند که خبر بمیرک زعفران رسید کسی را فرستاد که برو و تحقیق کن که سرخک چه‌گونه اختلاط میکند آن کس خبر رسانید که هرگز سرخک را باین شوق و ذوق در مجلس شما ندیده‌ایم میرک فرمود که از درخت بهی یکچند چوب آوردند آنهارا مارصفت حلقه ساخته در تغارهٔ آب گذاشت چون سرخک بعد از دو روز آمد اتفاقا برف عظیم ببارید میرک باو گفت جناب کجا تشریف داشتند وی آغاز[4] عذرخواهی نمود گفت خاموش

1. Остальные рук. اورا به عقب سوار کرده و 2. A کردند 3. П رسیده 4. Остальные рук. بنیاد

یا نقشی باید بست در بدیهه اورا بنوعی ادا نمودی که استادان
این فنّ از حلقه‌بگوشان او شدی[1] و شاه محمد میرک [نام][2]
جوان دیگری بود که بعضی از عشاق اورا بمیرک زعفران ترجیح میکردند
روزی سرخک کرباسفروش در بازار ملک میگذشت شاه‌محمد میرک
در رسید[3] باساس[4] و کوکبه و دبدبه که مگر حضرت یوسف را بوده
باشد و اوصاف سرخک را بسیار شنیده بود و بسی متوجه بود که
باو اختلاط کند و بعشوه و کرشمه صید خود [л. 204б] گرداند
کسی اورا حاضر ساخت که اینک سرخک کرباسفروش اورا طلب
نمود و گفت جهت چیست که با وجود این [همه] فضایل که از
تو نقل میکنند صحبت و اختلاط خودرا بمیرک زعفران مقصور و
محصور گردانیدهٔ فقیران دیگر هستند که قدر ترا از او بیشتر
میدانند سرخک گفت شما راست میفرمایید اما

1. С شندی 2. Только П. 3. Остальные рук. رسید 4. А باساسه

[XXXVII] داستان[1] میرک زعفران[2]

در تاریخ هشت صد و نود و نه[3] بود که در شهر هراة جوانی پیدا شده بود[4] که اورا میرک زعفران[5] میگفتند لاله‌عذاران گلرخسارا از رشک عارض او چهره زعفرانی گشته و از اندوه لعل درّفشانش اشک ارغوانی می‌نمود و اورا عاشقی بود که اورا سرخک کرباسفروش میگفتند و مشهورست که اورا شصت هزار بیت بخاطر بود از آنجمله خمسهٔ خواجه خسرو که سی هزار بیت است یاد داشت و اورا در آن امتحان کرده بودند در علم ادوار و موسیقی مهارتش به مثابهٔ[6] بود که در هر آهنگ که فرمودندی که صوتی یا عملی

1. A دستان 2. П زعفرانی 3. Т سکز یوز توقسان توقوز 4. A شد 5. П زعفرانی 6. Все остальные рук. مهارت و قدرتش بدرجهٔ

مناسب مقرّر فرمودند و سروپای لایق نیز کرم نمودند و تا کاروان‌گاه [که] از قره تا آنجا نیم فرسخ است همراهی کردند آنجا فرود آمده طعامی کشیدند و فقیررا وداع کردند و برگشتند برادر کلان[1] چند قدمی که راند[2] برگشت گفت ما دستوری داریم که کسی را که گسیل میکنیم مصافحه میکنیم دست در بغل درآورد و کاغذی درهم پیچیدهٔ در کف دست من نهاد[3] و برادر میانه و خرد[4] نیز بر همین اسلوب[5] برادر و شاگردرا[6] مصافحه کردند چون فرودآمدیم[7] و زرهارا حساب کردیم هفتصد تنکه بود این نوع سخاوت و کرم مگر از حاتم طائی منقول باشد

1. Остальные рук. کلانتر 2. C, B2 آمد 3. Остальные рук. доб. آن‌را در بغل نهادم
4. Остальные рук. خوردتر 5. Остальные рук. доб. چون برگشتیم 6. Остальные рук. доб. نیز همین 7. A فروز

قطعهٔ از درج مولانا سلطان علی را نقل کرده بود که

گر عرض کند سپهر اعلی[1] * فضل فضلا و فضل افضل

از هر ملکی بجای تسبیح * آواز آید که افضل افضل

و آن قطعه را پیش مولانا سلطان علی برده بودند مولانا بسیار متردّد شده‌اند که [л. 204a] آن قطعهٔ وی[2] باشد یا نباشد

چهل[3] روز فقیر را در فره نگاه داشتند [و خدمتها] و تکلّفات و مهمانیها کردند که در سلسلهٔ پادشاهان امثال آن متصوّر نباشد بعد از چهل روز در وقتی که مارا اجازت میدادند اسپی با زین و لجام باین کمینه تعیین فرمودند[4] [که] تا اشهب روز با ادهم شب در چراگاه سپهر میچرید آنچنان تگاوری بمرغزار جهان نخرامیده و از برای برادر و شاگرد فقیر هرکدام اسپی با زین و لجام

کیم اول قطعه آنینک کی بولغای مو یا اوزکانینک 2. T افلاک 1. T, л. 508a

3. T доб. перед этим словом القصّه 4. A نمودند

کردی و [مارا][1] از وادیِ کرم دور انداختی و افسرده ساختی
اکنون[2] گرم شده بودیم میخواستیم که دامن و بغل اورا[3] پر سازیم
[نگذاشتی چون] حساب کردند پنجاه هزار تنگه شده بود پانزده هزار
از برای دیّت جدا ساختند و پنج هزار تنگهٔ دیگر از برای [آن] مُحَصِّل[4]
و پنج هزار دیگر از برای پنج نوکر که با ایشان همراه بودند و ما بقی بیست
و پنج هزار تنگهٔ دیگررا بآن جوان تسلیم کردند که یکچند روز در شهر
هری سیر و لوندی سازید[5] و متوجه وطن مألوف خود گردید و خواجه
محمودشاه را سه پسر بوده و خردتر ایشان خواجه افضل نام داشت
و شهرت تمام داشت که در چهار صد[6] خراسان بحسن و ملاحت
و صباحت او دیگری نبود و خط نسخ تعلیق را بغایت خوب
مینوشت و از دو وجه[7] بخوبی خط او کسی نشان نمیداد و این

1. Только T منی 2. Только A. 3. Во всех рук. خودرا и только T дает آبنک 4. П, л. 2486 مخلص 5. Остальные рук. کنید 6. B_2 и 1440, л. 299а حد: T оп. 7. П وار دوحه; T оп. Текст, по-видимому, испорчен.

یاری نداد که پیش[1] هر لئیمی دست کفچه کنم شخصی مرا گفت که این مشکل
از نزد خواجه محمودشاه فرهی حلّ میشود از این جوان بسیار درخواست
کردند که باینجا راضی شد دیگر شما حاکمید خواجه که اینرا شنید تبسّمی
کرد و گفت ای خواجه‌زاده من مرد دهقان خاکشورانی‌ام زراعت
میکنم و حاصلات آنرا صرف فقرا و مساکین میسازم شما خود میگویید
که امرای ذوی الاقتدار در خانهٔ سلطان حسین میرزا این مهمّ شمارا
کفایت نکردند من چگونه توانم کرد اینرا که گفت آن جوان چون ابر
نوبهار گریان شد خواجه خندان گردیده گفت خواجه‌زاده طعام خورید انشا الله که آن مهمّ
کفایت شود طعام خوردند بعد از آن خواجه دیوان خودرا طلبید و[2] دوات و قلم
برداشت و نوشتن گرفت [آن مقدار نوشت که] دیوان گفت مخدوما نوشتگی از
حدّ و عدّ درگذشت یکی حساب کنیم[3] خواجه گفت ای فلان عجب[4] کاری

1. Остальные рук. پیش 2. Остальные рук. доб. گفت 3. П доб. باری 4. A چکاری; T طرفه‌ایش

گفت ای خواجه حال غریبی دارم اگر فرمائید بعرض رسانم خواجه کارد به دست گرفته و همه حضّار مجلس بر همین حال[1] گفت ای خواجه من خواجه‌زادهٔ ام از عراق بحکم قضای آلهی از دست من خطائی رفت و در عالم مستی دو کس بدست من کشته شدند خونیان مرا گرفته حسب[2] الشرع برمن اثبات کردند و هرچند پادشاه و اعیان عراق به مصالحه و دیّت سعی کردند قبول نیافتاد[3] مرا بکسی سپرده بودند آن شخص مرا گریزاند بخراسان آمدم و از نوکران[4] امیر محمد برونذوق[л. 2036] برلاس شدم بعد از شش ماه این جوان چون بلای ناگهان و قضای آسمانی[5] از پی من آمد و محضری از عراق آورد و دعوی خودرا برمن به ثبوت رسانید اعیان خراسان شفیع شدند بدیّت راضی شد امرای درِخانهٔ سلطان حسین میرزا پنج هزار تنگه انعام فرمودند و مرا گردن

1. T خواجه باشلیغ پاچه مجلس حضّاری آنینک ساری متوجه بولدیلار 2. Остальные рук. بحسب 3. Остальные рук. نکردند 4. Остальные рук. و نوکر 5. A آسمان

در همین موضع که نشسته اید خواجه نشسته بودند و فقیر رو بروی
ایشان شطرنج بازی میکردیم[1] که از درِ مهمانخانه جوان صاحب جمالی
درآمد و از پی سپاهیِ شمشیربندی ترکش حمایلی[2] درآمد و در
برابر خواجه ایستاد خواجه در وی نگاهی کرد و گفت که نشینید[3]
نشستند بعد از زمانی باورچیان دستارخوانها آوردند جمع کثیری بود
خواجه فرمودند که اول پیش آن جوان و سپاهی آش نهادند همه
دست به طعام بردند[4] آن جوان دست کشیده میداشت خواجه
فرمودند ظاهراً در این طعام شبههٔ نباشد زیرا که ما مردم[5] دهقانیم
و در زراعت نیز احتیاط می نماییم[6] جوان چون اینرا شنید درگریه شد
ژاله از نرگس فرو بارید و گل را آب داد * وز تگرگ روچرور مالش غناب داد

1 A میکردم . T اوینار ایردیم 2. C, B_2 سپاهی П . سپاهی که شمشیری حمایل کرده برسر
3 T. л. 507a : ترکش بسته برمیان شمشیری حمایل کرده برسر سپاهی قلیچین حمایل قیلیب
4. Остальные рук و فرمود که بنشینید Остальные рук آوردند 5. A. T مرد 6 C. B_2
بکریه A 7 احتیات A احتیاطی П . احتیاطی نه میکنیم

این متعجب و متحیرند[1] اما فقیر بعد از وفات خواجه که بولایت
سیستان میرفتم در خانهٔ خواجه نزول واقع شد خواجه را وکیلی بود
سلیمان نام که تمام مهمات را وی کفایت میکرد وی گفت که مهمانی
بدیع الزمان میرزا را من سرانجام کرده بودم و کیفیت آن بود که این
دهِ خواجه که پشتو نام دارد یک هزار[2] خانه مردمند چون شنیدیم که
بدیع الزمان میرزا میآید به خانه‌ها خبر رسانیدم که در هر خانه دو طبق
ماهیچه مالیده تیار مانند مع اسباب و ادوات و مقرر گردانیدم
که پادشاه که فرود آید[3] بر بام خانه طبلی را[4] آواز دهیم میباید که چون
آواز طبل برآید ماهیچه‌ها بیک بار در دیگها آورد همچنان کردند کسی
که تدبیر آن نمیداند حیران میماند و همچنین خواجه سلیمان حکایت
کرد که از این امر عجیبتر و غریبتر روایت کنم استماع فرمایید روزی

1. Все остальные рук. در این امر در تعجب و تحیّراند 2 C. B_2 دو هزار П. و هزار 3 A
فروزاید 4 A. طبل را

نکوهش و سرزنش بسیار کردند زیرا که بکرم و جود و سخاوت و جوانمردی
او در امّت محمّدی[1] صلی الله علیه و سلّم[2] کسی یاد نمیداد و در
ولایت فره هر نماز دیگر منادی درمیدادند که مسافر و غریب کجاست
همهٔ غربا تا[3] نماز شام بخانهٔ خواجه در ده پشتو[4] حاضر شوند
و هر شب اقلّ مرتبه ده خروار جو مقرّر بود که به چهارپایان[5]
مهمانان صرف میشد و این شهرت تمام دارد که بدیع الزمان
میرزا که پسر کلان سلطان حسین میرزا است[6] در وقتی که
به پدر یاغی شده بود به خانهٔ خواجه محمود [л. 203a] شاه
عبور نموده بود در وقتی که خواجه در خانه نبوده میرزا در مهمانخانهٔ
وی نهضت نزول فرموده خانگیِ[7] خواجه در فرودآمدن[8] میرزا دوهزار
طبق ماهیچه کشیده بوده و خلق اطراف [و اکناف] عالم در

1. Все остальные рук. محمد 2. Формула только в рук. A, T. 3. Только A. 4. A در ده بشتو
5. П, C چهارپایان : A چهاریایان 6. Остальные рук. بوده : T оп. 7. A در خانهٔ خواجه
خوانکی : T, л. 506a 8. A خواجه اویلوکی فرآمدن

طاقت دیدن کشتن برادرم نیست و برادر خوردتر زاری میکرد و میگفت
که شما که کلانتراید طاقت نمیآرید من چگونه تحمّل توانم کرد القصّه
هرکدام خودرا بر بالای آن دیگر میانداختند و خودرا سپر آن دیگر
میساختند عاقبت الامر هردورا کشته و پوست پرکاه کرده از دروازهٔ
ملک آویختند مشهور است که پسر خواجه افضل که غنیم اینها بود
مردکی بود در غایت بیاندامی و ناهمواری اسپ[سوار[2]] از
دروازه درمیآمد [و بیرون میرفت] و در مرده‌ها نگاهی میکرد[3] پسر
شادی گوینده که از ظرفای خراسان است[4] حاضر بود گفت
هان چه نگاه میکنی باوجود که پرکاه است هنوز بهتر از توست
ای دوست بر جنازهٔ دشمن چو بگذری * شادی مکن که با[5] تو همین ماجرا رود[6]
اما کشتن محمودشاه فرهی‌را خلق بسیار نامناسب دیدند و پادشاهرا

1. A سپر برادر 2. B_2 سواری 3. A доб. و 4. C بود ; B_2 بود затем вычеркнуто. П оп., Т ایردی 5. Т بر 6. Т رسد

بودم صباح که خواجه نظام الملک نماز بامداد گذارده بود[1] و باوراد
مشغول شد[2] که نشانرا بدست او دادند چون مطالعه کرد روی
به آسمان کرد و آهی کشید که از صلابت[3] آن قلعه به لرزه
درآمد پسران را طلبید و نشان را بدست ایشان داد چون خواندند
هردو بیهوش شدند[4] خواجه نظام الملک گفت جانان پدر از
حالت امیر المومنین حسین و دشت کربلا و هفتاد و دو کس
از [فرزندان و] خویشاوندان او و احوال[5] پیغامبران که وَ
يَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّينَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ[6] از آن یاد میدهد در پیش
نظر آرید و ببیدلی و بیتحملی نکنید و صبر کنید و صواب
یابید و بدرجهٔ اِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ[7]
برسید برادر کلان میگفت که خدارا که مرا اول بکشید که مرا

1. A نماز بامدادرا خوانده 2. A شده 3. A доб. او 4. C, B₂ доб. مدهوش گشتند
5 Все остальные рук. حال 6. Коран, 2,58. 7. Коран, 39,13

که نشسته بودند[1] فاتحه التماس نمود [و] به کلانی و بابائی رسوائی خودرا پوشید

بعد از آن واقعهٔ هایلهٔ محمد مومن میرزا پادشاه کینهٔ خواجه نظام الملک را در دل گرفت و اورا بتوابع او گیرانید و بشهر[2] هراة بقلعهٔ اختیار الدین فرستاد بعد از یک ماه به میر عبد الخالق ابن امیر فیروزشاه نشانی آمد که دو پسر نظام الملک را در درون قلعه گردن زنند و پوست کنند و پر کاه سازند و نظام الملک را در روی پل دروازه پوست کنند و نظام الدین کرد[3] و عبد العزیز را در پای [л. 2026] حصار پوست کنند [و خواجه عماد الاسلام در سر بازار ملک و خواجه محمودشاه فرهی را در سر چارسوی پوست کنند] روزی که نشان آمد این کمینه با پدر خود در درون قلعه

1. Остальные рук. از برای این فقیر از این جمع فاتحه التماس نمود 2. A در شهر 3. A, П, C نظام الدین کردی و عبد العزیزی но вычеркивает: T. л. 505a کرد ; B₂ کر

تا قباحت این را خاطرنشان سازم

آفتاب من بزیر خاک و من شب تا سحر * خاک بر سر میکنم تا آفتاب آید بدر

این بعینه همین عبارت است که کسی گوید که من شب تا سحر قران میخوانم تا آفتاب آید بدر بر خوش طبعان ذوی[1] العقول این پوشیده نیست که این ترزیق[2] محض است دیگر [ای] مولانا گلخنی این چه معنی دارد که خاک آن شاهزاده را بر سر میکنید مگر شما نبّاش یعنی کفنکش اید که شاهزاده را از خاک بیرون میآرید این که گفتم خلق فغان برآوردند گلخنی را حالتی پیدا شد که بمردن نزدیک رسید فقیر گفتم این مطلع را اصلاح میتوان کرد باین نوع که

آفتابم زیر خاک و شب منِ خونین جگر * خاک بر سر میکنم تا آفتاب آید بدر

گلخنی دست در بغل کرد و دیوان خودرا که به مولانا سلطان علی مشهدی نویسانیده بود باین فقیر برسم صله بخشید و از برای این کمینه از جمعی

1. A. T ذو 2. C ترزنخ : B_2 برزنخ . A ترضع (так!)

آفتاب من بزیر خاک و من شب تا سحر * خاک بر سر میکنم تا آفتاب آید بدر

همه شاعران [که جمع بودند][1] نعره و نفیر برآوردند که از زمان وفات آدم الی یومنا هذا هیچ شاعری اینچنین مطلعی نگفته فقیر در آن وقت در سن سیزده سالگی بودم بمولانا امانی که خویش [این] فقیر بود گفتم این چه مهمل مطلعیست [که گفته][2] گفت هی خاموش کن که ترا رسوای عالم میسازد آن مردک حاضر شد گفت ای مولانا امانی این پسرک چه میگوید مولانا امانی گفت این مطلع شما [را] تعریف میکند و میگوید که این مطلع چه لطیف واقع شده گلخنی گفت وی لطافت این بیت را چه میداند فقیر به زانو درآمدم و گفتم اگر چه لطافت [این] بیت شما را نمیدانم اما قباحت بیت شما را میدانم و میفهمم چون این سخن [را] گفتم علغله از این جمع[3] برآمد گفتم عزیزان یک زمان متوجّه من باشید

1. Только A. 2. Только A. 3. C, B2, П مجمع

چون [این] مطلع را خواند گلخنی در هجو وی طرد و عکس[1] بنیاد کرد که

کیدی کس پاره زن[2] زن جلب * زن جلب[3] کیدی کس پاره زن

ابیاتی گفتن گرفت که باوجود آن ماتم جان‌سوز خلق از خنده بر زمین

غلطیدند و گفت ای مردک خرتوز برای چرخ مرثیه گفتی نه از

برای شاهزاده دیگر اگر سعدی و سلمان و ظهیر و خاقانی و انوری

زنده میبدند هرگز بمرثیهٔ این شاهزاده مبادرت نمی‌نمودند [و میگفتند][4]

که شعر ما چه درخور[5] و لایق اینچنین[6] شاهزاده باشد اما امروز من

مطلعی گفته‌ام که اگر این شاعران در این زمان بودندی غاشیهٔ

هواداریٔ مرا بر دوش جان و حلقهٔ بندگیٔ مرا در گوش اذعان

میکشیدند از شاعران که جمع بودند بغیر صدقنا و سلمنا چیزی ظاهر

نشد التماس[7] آن مطلع نمودند [л. 202a] گلخنی خواند که

1 A نرد 2. A زنی . B_2 زنِ 3. C. B_2 جلبی 4. A, П оп. 5 A خور 6 A این

7 П استماع

که از روز رستاخیز خبر میداد تمامی شهر از مرد و زن کبودپوش شدند و طرح تعزیت را در باغ نو که قریب بباغ زاغان است انداختند شعرای خراسان به مراثی شروع نمودند گلخنی استرابادی که سرآمد شعرای آن زمان بود[1] این قطعه از وی شهرت یافت که

بازار ظلم باز رواج دگر گرفت * زان کافری که مومن دین را[2] شهید کرد
آنجا یزید آمد و کار حسین ساخت * اینجا حسین آمد و کار یزید کرد

در میانهٔ باغ درخت صنوبری بود که در سایهٔ آن هزار آدم مینشستند گلخنی [پشت] بر آن درخت نهاد شعرا در گرد[3] او جمع بودند غوّاصی[4] که از مشاهیر شعرا بود مرثیهٔ گفته در سر دستار خود[5] خلانیده بود گلخنی گفت ای غوّاصی آن بوق را [که] در سر خلانیدهٔ و از اسرافیل خبر میدهی از سر برآور و صیحهٔ در دم غوّاصی مرثیه را برآورد و مطلع مرثیه این بود که

ولا ز گردش گردون[6] بیمدار دریغ * نه یک دریغ که هر ساعتی هزار دریغ

1. П доб. و 2. T مومنیٔ را 3. A بگرد 4. T خواصی 5. Только A. 6. T دوران

که در چهارفرسخی هراة[1] است باستقبال برآمدند[2] [آن] شاهزاده را مقرّر شد که در قلعهٔ اختیار الدین محکم سازند و کتوال قلعه بی بی محب جنگی[3] بود هجوم خلق هراة را بسلطان [л. 2016] حسین میرزا رسانیدند بخواجه نظام الملک مشورت کرد که خلایق[4] هراة[5] ازدحام نموده اند مصلحت چیست خواجه فرمودند که

لشکر بدعهد پراکنده به * رخنه گر ملک سر افکنده به

میرزا در حال مستی فرمودند که نشانی به بی بی محب جنگی[6] نوشتند و مبالغه نمودند که هرگاه که نشان برسد اهمال و تعلل جایز ندارد و محمد مومن را بچلهٔ کمان بچله‌خانهٔ عدم فرستند نیم‌شب بوده که نشان رسیده و کتوال به مقتضای فرموده[7] عمل نموده صباح خبر[8] در شهر افتاد

1. Остальные рук. خراسان; T شهر 2. Остальные рук. استقبال نمودند 3. C без точек; A, B چنگی; П بی بی جنگی 4. П, C, B_2 مردم; T خلایق 5. П доб. همه 6. T چنگی
7. Остальные рук. امر; T بیروق 8. Остальные рук. خبری; C, B_2 следующие два слова оп.

و سبب زوال و هلاک[1] نظام الملک با دو پسر و عماد الاسلام و نظام الدین گردد که[2] خواهرزادهٔ نظام الملک بود و خواجه عبد العزیز و خواجه محمود شاه فرهی[3] آن بود که محمد مومن میرزا که نبیرهٔ سلطان حسین میرزا بود و پسر بدیع الزمان میرزا در استراباد حاکم بود سلطان حسین میرزا بانگیز خدیجه بیگم پادشاهی استرابادرا به مظفّر حسین میرزا که پسر خدیجه بیگم بود داده بود چون مظفر حسین میرزا به استراباد لشکر کشید محمد مومن میرزا بجنگ برآمد و گرفتار شد و این مطلع از اوست [که] در آن وقت[4] گفته بود

منم کز تیغ من بس بیشه خالی از غضنفر شد * فلک یاری نکرد ای دوستان دشمن مظفّر شد

در آن وقت میرزا بر لب[5] آب مرغاب خیمه و خرگاه زده نشسته[6] بود مظفّر حسین میرزا محمد مومن میرزا [را] به هراة فرستاد چون خبر رسید[7] خلایق از مرد و زن و سفید و سیاه و پیر و جوان به پل سالار

1. Все остальные рук. доб. این جماعت که 2. T, л. 503a گرگه کیم ; A گرکه ; C گرکه ; в рук. B_2 вычеркнуто کر ; П دگر که 3. T فراهی 4. A доб. که گرفتار شده بود 5. A کر 6. A بلب 7. Только A. 8. Остальные рук. доб. از

راست نست و پسر خرد وی که عمید الملک است چشم چپ نست و کمال الدین حسین شعررا بغایت خوب میگفت و خوب میشناخت و گفت و گوی[1] شعریهٔ او بمثابهٔ بود که در مجلسی که افاضل[2] سخن شعر در میان میانداختند وی که بسخن درمیآمد[همه] مهر سکوت بدهان میانداختند این مطلع از اوست که در وقتی که بند بر[3] پای او افکنده[4] از لب آب مرغاب به شهر میآوردند گفته بود

بر پای بود بند و بره سنگ[5] جفایم * ترسم که جهد آتش و سوزد سر و پایم

این بیت نیز از اوست که[6]

ما آبگینه‌ایم و شویم در شکست نیز * آزرده گردد آنکه بود در شکست ما

این معما باسم قاسم نیز از اوست

تا سرو ناز قدّ تو از چشم شد نهان * سروی برآمد از نم چشم بیاد آن

1. A بگفت وگوی · 2. A اکابر 3. A در 4. Остальные рук. نهاده 5. A خار 6.

Следующий стих и вводные слова к *mu'ammā* рук. C, B_2 и T оп.

بدخشان سپهر بیرون آمده جزع دیدهٔ هیچ بینندهٔ برمثل آن لعل نیافتاده
و آن برابر دل گوسفندی بوده و نام بزرده پادشاه‌را بر وی کنده بودند
میرزا بابر قلندر فرموده که آنرا در هاونی صلایه کرده و از برای
معاشران معجون ساخته‌اند سلطان حسین میرزا فرموده‌اند که مرا
در درج سلطنت لعلیست که در خزانهٔ هیچ پادشاهی نبوده بعضی
از مخصوصان گفته‌اند که شاها ما هرگز نشنیده‌ایم که آن لعل
بوزن [л. 201a] چه مقدار باشد فرموده‌اند که تخمیناً[1] به سنگ
خراسان شصت من باشد همه حیران شده‌اند[2] که در این
اثنا خواجه نظام الملک پیدا شده[3] پادشاه فرموده‌اند[4] که آن
لعل که تعریف کرده‌ام[5] وی است بحقیقتئی دنیا و بیوفائی
پادشاهان را بین که این چنین لعلیرا عاقبت کاهربا ساختند و آن
پادشاه بارها میگفته که کمال الدین حسین که پسر کلان نظام الملک است چشم

1. Только А. 2. П شدند 3. А شده‌اند 4. П فرمودند 5. Остальные рук. کردم

درست کرده بوده و بآل عبّاس خودرا منسوب گردانیده شجرهٔ نوشته بود که تمامی اکابر و اعالی و اهالی[1] ولایت خراسان نام خودرا بر[2] آن شجره نوشته بودند و آنرا پیش [حضرت] مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی [قدس الله سرّه السامی] فرستاد[3] و آن حضرت از ثبت نام شریف خود ابا کردند خواجه نظام الملک بملازمت مخدومی آمده نیازمندی بسیار نمود آن حضرت از روی ظرافت این رباعی را فرمودند تا بر آن شجره نوشتند

آنرا که بود نور نبی در بشره * حاجت نبود بطول و عرض[4] شجره
وآنرا که زرخ نتابد این نور سره * شجره ندهد بغیر لعنت ثمره

روزی پادشاه با خواص درگاه سپهر اشتباه نشسته بودند از لعل بورک[5] سخن در میان افتاد که از آن زمان که لعل رمّانی آفتاب از [کان]

1. A اهالی و اکابر و موالی و اعالی 2. A در 3. A برونند 4. T بطول و عرض و شجره
5. T یوزدک لعلی

بهنگام نبرد و دانش و یارا[1] و آرایش * زحل کین و عطارد فهم و زهره طبع و مه پیکر

[XXXVI] داستان خواجه نظام الملک خوافی که وزیر سلطان حسین میرزا[2] بوده در [ولایت] خراسان

روزی در چهارباغ شاهرخیه جمعی از فضلا و شعرا در ملازمت حضرت سلطان [حاضر] بودند آن حضرت از این کمینه پرسیدند که [سلطان مغفور مرحوم][3] سلطان حسین میرزارا وزیری بوده که اورا نظام الملک میگفته اند و [همچنین] مشهورست که هرگز از باغ وزارت مثل او سروی نخاسته و بر زیلوی امارت مانند او سروری ننشسته و او نسب خودرا بصحابهٔ کبار رضوان الله تعالی علیهم اجمعین

1. T یارای; остальные рук. یاری 2. П далее بود و اصل از ولایت خراسان 3. Только A.

درخت عزّ و تمکین و جلال و قدر او دارد * سعادت بیخ و رفعت شاخ و قوت برگ و حشمت بر

بود پیوسته عمر و رای و بخت و دولت اورا * ملک داعی فلک راعی جهان بنده قضا یاور

بیندازند پیش رمح و گرز و تیغ و تیر او * هژبران چنگ و پیلان یشگ[1] و ماران زهر و مرغان پر

ز بخت و دولت و تایید و یمن او همی خیزد * ز خارا زر ز رکان گوهر ز یم عنبر ز نی شکّر

بماند در ثنا و شکر و مدح و افرین او * زبان عاجز خرد حیران سخن قاصر قلم مضطر

ایا در ساعد و انگشت و گوش و گردن[2] ملکت * ظفر یاره امل خاتم هنر حلقه شرف زیور

ترا زیبد گهِ جنگ و مصاف و کسر درهیجا * فرس گردون کمر جوزا سپر کیوان علم محور

بچین و ترک و هند و روم پیشت بر زمین مالند * [8. 2006] جبین فغفور و رخ چیپال و لب خاقان و سر قیصر

شود خصم ترا در دیده و کام و دهان و لب * بصر ناوک زبان ناچخ سخن ژوبین نفس خنجر

بریزد زهره و دندان و شاخ و پنجه در رزمت * ز ببر و یوز[3] و فیل مست و گرگ تند و شیر نر

ترا شد چون سلیمان را وحوش[4] و طیر و جن و انس * قضا سغبه[5] قدر سخره جهان بنده زمان چاکر

1. A لنگ; B, B2, C اشنگ; П یسنگ; T پسنگ 2. A کردنی 3. T پلنگ روز; A, П неразборчиво. 4. A سلیمان وار وحش 5. B2 صغبه; Ст I, II سفیبه; T оп. (سفتنه?)

نباشد چون جبین و زلف و رخسار و لبت هرگز[1] * مه روشن شب تیره گل سوری می احمر

ز درد و حسرت و اندیشه و تیمار تو هستم * بدل گرم و بدم سرد و بلب خشک و بدیده تر

ندارم از غم و رنج و جفا و جور تو خالی * لب از باد و سر از خاک و رخ از آب و دل از آذر

بمانند دل و عیش و سرشک و چشم من داری * دهان تنگ و سخن تلخ و لبان لعل و میان لاغر

بحسن و رنگ و بوی و طعم در عالم ترا دیدم * قد از سرو و بر از عاج و خط از مشک ولب از شکر

سزد گر من ترا خوانم[2] بطوع و طبع و جان و دل * کنم خدمت برم فرمان نهم گردن شوم چاکر

شهنشاهی سرافرازی خداوندی[3] جهانداری * معزّ دین معین حق مغیث خلق شه سنجر

جهانداری که بی یار و قرین و جیش و شه آمد * بعلم و حلم و عزم و جزم و بزم و رزم و فخر و فرّ

خداوندی که وقت جود و حرب و مهر و کین دارد * کف حاتم تن رستم دم عیسی دل حیدر

شهی کو هست گاه جنگ و سنگ و سیرت وهمت * زمان خشم و زمین حلم و ملک قدر و فلک مجمر

بتدبیر و دها و عدل و توفیقست[4] همواره * مخالف سوز و دولت ساز و ملک آرای و دین پرور

1. T لب کوهر 2. П,C, л. 277a, B₂, л. 3986 خانم 3. A خداوند 4. A عقل و تدبیرست
T عدل و توقیع

تربیت از کیوان [در] میگذرانیم من [که] قصد این کار کردم
سلطان فرمودند که دانم چه خواهی کردنا من خیال کردم که سلطان
مطلع شده این سخن [را] گفت سلطان خدایرا شکر بسیار
گفت و پرسید که این بیت کیست که حرز جان من شد و
سبب امن و امان من گردید حسن میمندی برانو درآمد و گفت
شاها این بیت همان کس است که بر [л. 200a] سر شاخ نشسته
پایان شاخ را میبرید سلطان محمود عبد الواسع را در تربیت کشید
کار او بجائی رسید که در مدح سلطان قصیدهٔ چار در چاری[1]
گفت که حضرت مولوی جامی در بهارستان فرموده‌اند که از آن
وقت که آن قصیده‌را گفته هیچ کس از عهدهٔ جواب او کما ینبغی
بیرون نیامده و آن قصیده اینست

که دارد چون تو دلداری نگار[2] چابک و دلبر * بنفشه‌زلف و نرگس‌چشم و لاله‌روی و نسرین بر

1. Остальные рук. چار در چار 2. А доб. و

بتفصیل گفتند حسن آن جماعت را انعام بسیار کرد و فرمود که آن
بیت را به خط جلی بر دیوار گرمخانهٔ حمام[1] نوشتند در جائی که سلطان
روی بآن جانب مینشیند چون سلطان به حمام درآمد و به جای
معهود قرار گرفت سرتراشرا فرمود که سرشرا تراشد در وقتی که مویهای
زیر محاسنش را[2] میتراشید چشم سلطان بدان بیت افتاد خواند که
اشترا[3] کلج گردنا دانم[4] چه خواهی کردنا چون سرتراش شنید که
[سلطان گفت] دانم چه خواهی کردنا دست وی بلرزید و استره از
دست وی بیفتاد سلطان فرمود که اورا گرفتند و گفت راست گوی
چرا دست تو لرزان شد و استره از دست تو افتاد گفت بجان
زنهار حال اینست که امرای سلطان باتفاق با برادر سلطان یار
شده اند و مرا از راه برده گفتند که اگر سلطان را سر میبری سر ترا در

1. A بدیوار حمام 2. Остальные рук. که در زیر محاسن است 3. T ای اشترا
4. T بینم

عبد الواسع جبلی میگویند مرد کهستانی ام پشتهٔ هیزمی بشهر میبرم و میفروشم و اوقات میگذرانم نوکران حسن رسیدند فرمود که اورا بر اسپی سوار کردند و به خانهٔ خود برد و به جمعی از شعرا و فضلا که در ملازمت او بودند سپرد و گفت میان من و سلطان ماجرایست اگر باعانت شما جانب من قوّت گیرد و راجح شود شمارا آن مقدار رعایت و تربیت نمایم که از مال و منال عالم غنی و مستغنی گردید میباید که باین شخص اصلا نثر سخن نگویید و بیکدیگر هرچه گویید میباید که منظوم و موزون باشد مدتی باین اسلوب گذرانیدند روزی بسیر صحرا رفته بودند به کنار پنبه‌زاری رسیدند شتری ستاده بود عبد الواسع گفت

اشترا[1] کجگردنا دانم[2] چه خواهی کردنا * گردن نمودی کج مگر پنبه بخواهی کندنا

جمع شاعران که آنرا شنیدند خوشحال شدند و پیش حسن آمدند و واقعه‌را

1. T, л. 4996 ای اشترا 2. T بینم 3. П خوردنا

مربّی حاصل نمیشود [و] حسن میمندی میگفت[1] هرچند آدمی
ناقابل و بیصلاحت باشد بتربیت مربّی و اهتمامش عدیم
المثل و معدوم النظیر میگردد روزی این هردو مناظر[2] برسم شکار
برآمده از لشکر جدا ماندند گذرشان بدامن کوهی افتاد سلطان محمود
دید که شخصی بر بالای جوزنی بر قلّهٔ کوهی بر شاخی نشسته و
پایان شاخ را میبرد حسن میمندی را گفت که از مکابره درگذر و نظر
بر سر این درخت انداز و این شخصی را مشاهده کن و انصاف
بده که تربیت در این شخص چه اثر داشته باشد حسن گفت
با وجود این اگر تربیت یابد از نوادر عالم میگردد سلطان محمود در
اعراض [л. 1996] شد و گفت تو این مردرا تربیت کن تا به بینم
چه میکنی این گفت و برگذشت حسن فریاد کرد که [این شاخ را
مبُر و] فرود آی فرود آمد حسن پرسید که چه نام داری گفت مرا

1. A, П گفت 2. П, B_2 مناظره ; C در مناظره ; T, л. 4986 оп.

ظاهر شد که حضّار مجلس را رحم بر او آمد مولانا رئیس گفت ای چلبی بر خود چه داشتی که برسوائی علم افراشتی ما ترا طالبعلم خیال میکردیم تو خود غریب[1] زبون ظاهر شدی الحاصل که چلبی از مجلس بنوعی بیرون رفت که شرح [آن] نتوان کرد

چون [این] حکایت بنهایت رسید آن عالی‌حضرت سلطنت‌منقبت فرمود که داستان عبد الواسع جلی یک نوبت در یلاق شاهرخیه افتتاح نموده بودید[2] مانعی پیدا شد که باختتام نرسید اگر آن داستان از اوّل تا آخر[3] مسموع گردد دور نمی‌نماید[4] معروض داشته شد که میان سلطان محمود غزنوی و حسن میمندی مدّتها این مناظره و مجادله بود که سلطان محمود میگفت که قابلیّت و استعداد در آدم ذاتی و فطرت است بسعی و کوشش

1. Остальные рук. доб. و 2. A اتفاق افتاده بود 3. A اخیر 4. Все остальные рук. مناسب مینماید

این سخنان شنیده شد معلوم گردید که آن طلبه بیان واقع میگفته‌اند
این چه مهملات و مزخرفات و عِنْدیّات است هیچ گوش این هذیانات
ترا[1] مشنواد و مولانا را همچنان در هم آورد که گویا کبوتر ضعیفی در چنگال
عقابی زبون گردید[2] ناگاه مولانا رئیس درآمد بمجرّد درآمدنش همان حال
که مولوی را [از] درآمدن چلبی روی[3] داده بود چلبی را نیز [از]
درآمدن مولانا رئیس همان حالت واقع گردید مولانا رئیس فرمودند که
اگر این کمینه را نیز از گفت وگوی فحادیم اطلاعی باشد دور از کار
نمی نماید مولوی گفت وگوی خودرا تقریر نمودند مولانا رئیس فرمودند که
اگر مولانا علی قوشچی این سخنانرا میشنید قلم تزییف بر سخنان
خود میکشید چلبی و مولانا رئیس در هم افتادند و در تعرّض و تشنیع
بر روی[4] هم کشادند عاقبت الامر چلبی نبوغی عاجز و زبون

1. A هزیانرا 2. Остальные рук. گردیده که 3. Остальные рук. دست 4. Остальные рук. بروی

گفت [که] مخدوما سالها در آرزوی [استفادهٔ] درس ملازمان بودیم
البته عنایت فرموده فایده دریغ نفرمایید اتفاقا مولانا رئیس دیرتر آمد
و چشم مولانا در[1] راه [او] بود اهمال و تعلّل مولانارا سبب آن
شد[2] بالاخره ضرورت شد مبحث به بحث وجود رسیده بود و مولوی را
در آن جا سخنان بسیار بود چون در آن شروع نمودند و چند سخنی
مذکور شد چلبی آغاز سخن کرد و گفت مخدوما در ولایت روم
بعضی از طلبه سخنی که از ولایت خراسان بدان جا میبردند[3] و به
شاگردئی ملازمان انتسابی داشتند از خواص و مزایا و سوانح و
نتایج[4] طبیعت عدیم المثال ملازمان پرسیده میشد بر آن محمول
میگردید که از آن جا که [л. 199a] خباثت طبع طالبعلمان است
آن سخنرا[5] بملازمان بر اسلوب ثقیفه[6] میبسته باشند اکنون که

1. Остальные рук. بر 2. A سبب اهمال و تعلل ملا آن بود که 3. C, B2, П میآمدند
4. П, B, B2 مترایح (?) 5. Остальные рук. سخنانرا 6. T доб. و افترا

جمع دارید که بهمّت عالیِ شما [که] چلبی [که] تصحیف جلبی
است اورا رسوای عالم سازم [مصرع]

سزای کون کافر کیر ملحد[1]

چون روز دیگر شد[2] آوازه در شهر افتاد که چلبی به خانهٔ
مولانا شیخ حسین میرود خوش‌طبعان و مذقّقان مترصّد و مترقّب
آن مجلس شدند[3] در وقتی که درس مولانا[4] قایم شد چلبی با
جمع شاگردان خوش‌طبع به درس مولانا[5] درآمد بهیبت و صدقی
که رعشه بر بدن مولوی عارض شد بتواضع تمام پیش دوید و تعظیم
و تکریم[6] بتقدیم رسانید و از راه و رنج سفر چنانکه معهود است پرسید
اتفاقا شرح تجرید مولانا علی قوشچی در میان بود حضرت مولوی
خواستند[7] که ترک[8] درس نمایند و به مهمانداری چلبی گرایند وی

1. T оп. 2. A доб. روزی 3. A متوقع و مترصد بودند که 4. A ملا 5. A ملا 6. A
доб. تمام 7. П, C, B₂ میخواستند 8. A доб. درک

که [مخدوما] کسی را بمثل مولانا رئیس شاگردی و ملازمی باشد
از چلبی بلکه از ابو علی و افلاطون چه باک [مصرع]

بدمست را بغمزهٔ ساقی حواله کن

مولوی فرمودند که رئیسک از من رنجیده و به درس من نمیآید
گفت[1] مخدوما وی بندهٔ شماست سهلست[2] من گوش اورا
گرفته پیش شما آرم رفت و مولانا رئیس را از شرابخانه یافت و
گفت حضرت مخدومی ترا میطلبد گفت آری چلبی تا پیدا نشد
مولوی را یاد ما نیامد گفت مهمل مگوی مولوی[3] ولی نعمتند [و] اورا
بملازمت آورد مولوی گفت که ای فرزند [بخدائی خدا[4] که] درشتی
من بتو از محض شفقت و محبت بود[5] گفت مخدوما خاطر عاطر

1. A گفتند (Т دیدی) 2. A доб. یکی از شاگردان گفت (эти совершенно неуместные здесь слова переставлены нами выше, на то место, где они должны стоять, что подтверждается и узбекским переводом (см. сн. 10, стр. 1189). 3. Остальные рук. مخدومی 4. Т خدا اوچون 5. A و مرحمت است

سخن را نقل کرده‌اند گفته که شما راست میگویید یا از وی شمارا رنجشی
شده بر وی تقیفه میبندید کسی که ویرا ملا و دانشمند گویند این نوع
هذیانات و مزخرفات میگوید این چه سخن باشد خدایرا که اینچنین
نگویید این حکایت را[1] به مولوی رسانیده بودند [و] ملا[2] از وی
بسیار میترسیده[3] و از وی حساب[4] میگرفته چون به حضرت
[ملا][5] خبر آمد[6] از حال و پرکار[7] رفتند و با خود گفتند که از
آن چه میترسیدیم اکنون پیش آمد چون به خانه آمدند [به بعضی]
از شاگردان معتمد گفتند که ای فرزندان[8] [л. 1986] تا بغایت
بناموس[9] زیسته‌ام اکنون میترسم که پردهٔ ناموس من دریده شود این
غنیمیست که شما شنیده‌اید که بمن چها میگوید یکی از شاگردان گفت[10]

1. П, Т حکایت; А سخنان را 2. Т مولوی 3. А ترسید 4. П اجتناب 5. Т مولوی
6. А, С, B_2 доб. او را شنیدند 7. С сначала پرکال, потом исправляет; Т оп. 8. П, л. 243а
9. Остальные рук. بنام و ناموس 10. А شاگردان گفتند; П. С, В فرزند; B_2 оп.; Т عزیزلار
شاگردلاریدین بری; Т, л. 4966 : آن شاگرد گفت

غلام مولانا در بازار[1] مولانا رئیس را دیده [نمازشام][2] که مولانا انگیز
مطالعه کرده بوده‌اند غلام گفته که در بازار مولانا رئیس را دیدم مولانا
فی الحال برخاستند و کتابهائی که در پیش نهاده بودند برداشته در طاق
نهادند و کتابی که سبق مولانا رئیس بود در پیش نهادند مولانا رئیس
مولوی را بجان[3] میرسانید و بگفت وگوی نمیماند کار بجائی کشید که
شاگردانرا فرمود که اورا لت [و اذا کردند][4] و ادب بلیغ نمودند
مولانا رئیس ترک درس مولوی کرده در شرابخانه‌ها[5] میگردید روزی
مولوی درس میفرمودند جمعی از شاگردان سرآمد[6] [در پیش ملا]
دیر آمدند مولوی پرسیدند که سبب تاخیر[7] چه بود گفتند که در
خیابان بودیم که غوغای پیدا شد پرسیدیم گفتند که عبد الرحمن چلبی
از روم آمده و او همچنان کسی بوده که از شاگردان مولوی جمعی
بروم رفته بوی ملاقات کرده‌اند از سخنان مولوی طلبیده یک چند

1. A доб. نمازشام 2. A оп. 3. П, C بجای 4. Только A. 5. A, C, B_2 سرابخانه 6. A оп. 7. Aоп.

شد [л. 198a] و فرمودند که ما در مجلس پادشاه آوازی بلند کردیم
تا آن بلاف و گزاف محمول نشود میگویم که بنای این مدرسه
شریفه [شک نیست] از گل و خشت است من ثابت
میسازم که از نقره طلاست کیست که گوید لا نسلّم [تا] بر
وی ثابت گردانم هیچ کس را مجال آن نشد که دم زند کیفیت
مجلس را به پادشاه رسانیدند پادشاه شیفته و فریفتهٔ وی گردید
و مقرّب الحضرت پادشاه شد بر وجهی که مهمات مملکت
و امور شرعیه بتمام مفوض و موکول به قبضهٔ اختیار و
حیطهٔ اقتدار وی شد چنین گویند که با وجود این همه مشاغل
درس را تعطیل نمیکرد [1] و سرآمد درس وی مولانا رئیس بود
منقولست که مولانا رئیس مدت مدید بجائی رفته بود و در
آن ایام مولانا مدرس هم‌سبقان ویرا بمطالعه درس میگفته [2]

1. П, л. 242б نمیفرمودند 2. Т, л. 496a مولانا مدرّس بمطالعه دلخواه‌لاری چه درس آیتور ایردیلار

بنیدِ درایت و کف کفایت شما [باز] گذاشته‌ام این شخص اگر
این سخنان را[1] راست میگوید وای بر شما و اگر دروغ میگوید وای بر
وی شیخ الاسلام بموالی خطاب کرد و گفت شما چه میگویید همه
گفتند که پیشوا و مقتدای ما شمایید هرچه شما فرمایید سخن
همان است شیخ الاسلام فرمودند که شاها تقصیری از ما واقع
شده وی راست میگوید تدارک آن نمایم این بگفتند و برخاستند[2]
چون از مجلس بیرون آمدند شیخ الاسلام مولانا شیخ حسین را
کنار گرفتند و چکمن سقرلاط که در بر داشتند بر کتف وی
انداختند و دستار خودرا بر سر وی[3] نهادند و اورا بر اسپ خود
سوار کردند و با موالی بمدرسهٔ میرزا شاهرخ که در پای حصارست
درآمده مولانا شیخ حسین را اجلاس فرمودند مولانا آن روز درسی
گفتند که همهٔ موالی و اعالی و اهالی را مهر سکوت بر دهان نهاده

1. Остальные рук. سخن را 2. А, П برخواستند 3. А و دستاری که بر سر داشتند بروی نهادند

گرداب حیرت افتاده بود که چشم پادشاه بر وی افتاد یاسول را
گفت از وی [به] پرس که تو کیستی و در آن جوال چیست به
زانو درآمد و گفت تو پادشاهی که در مشارق و مغارب عالم به
داد و عدل و دانائی و مشکل‌گشائی تو پادشاهی نیست امروز
در پای تخت تو بر من ظلمی و ستمی میرود که در کافرستان فرنگ
و خطای و سومنات هند نرفته و نمیرود این علما که نشسته‌اند
اعتبار و اعزاز و اکرام ایشان باعتبار دانستن این کتابهاست
که در نظر شماست و این کمینه همهٔ این کتابهارا بر همهٔ این
مدرّسان باستحقاق[1] تمام درس میگویم بر وجهی که اکثر ایشان
سخنان مرا نمیفهمند ایشان بآن عزت و حرمت و من باین
محنت و فلاکت پادشاه به شیخ الاسلام و حضار مجلس نگاه
کرد و گفت ای شیخ الاسلام[2] من مهمّات دین و اسلام را

1. A بر استحقاق 2. Все остальные рук. оп.

نبوعی ترقی نموده که در شهر هیچ کسرا با او مجال مجادله و مناظره
نیست و این سبب بیناموسیِ همهٔ دانشمندان میشود مصلحت
چیست همه گفتند که صلاح در آن است که اورا به دیوانگی و
خبط دماغ اشتهار میدهیم و دِقَّت‌های[1] اورا بهزیان و ما لا یعنی
میبراریم برین قرار داده شد کار بمولانا [A. 1976] شیخ حسین
مشکل گردید و مدت یک سال بر این منوال گذشت عاقبت
الامر کتابهای خودرا در جوالی کرد و به پشت حمّالی داده[2] [متوجّه شد]
بباغ شهر که دیوانخانهٔ سلطان ابو سعید میرزا آنجا بود در وقتی که
اکابر و اعالی و افاضل[3] و موالی آنجا حاضر بودند حمّال را گفت که
در جائی که دادخواهان عرض احوال میکنند جوالرا بر زمین نهاد اکابر
دیدند که حریف بدین طریق پیش آمد زهرهٔ ایشان در بدن بمثابهٔ مرغ
نیم بسمل در طپیدن آمد بیکدیگر اشارت میکردند[4] و کشتیِ ایشان در

1. B₂ دقیقه‌های 2. Остальные рук. بر پشت حمالی نهاده 3. Только A. 4. A کردند

میزند هیچ احدی سبق شمارا در هیچ علمی نمیتواند گفت روید و در هر
کجا که خواهید و هرچه خاطر شما خواهد درس گویید چون از پیش
مولوی بیرون آمدند حضرت مولانا جامی[1] بوادیِ عشق و تصوّف
افتادند و مولانا شیخ حسین و مولانا معین تونی به تحصیل و
مطالعه مشغول شدند مولانا داود به منصب صدارت سلطان
محمود ابن سلطان ابو سعید مستند گردیدند مولانا شمس الدین
صاحب کشف صدر سلطان ابو سعید میرزا شد چنین گویند که
مولانا شیخ حسین بمرتبهٔ جد و جهد نمود و ابواب علوم را[2] بنوعی
کشود که شهرت تمام یافت که در مباحثه و مناظره هیچکس حریف
او نبود بدرس هر مدرّسی که رفتی بنای فضیلت و علم اورا مندرس
گردانیدی مدرسین اجتماع نمودند و گفتند که مارا عجب مشکلی
پیش آمده که شیخ حسین[3] که از شاگردان مولانا[4] محمد جاجرمیست

1. A حضرت مولوی 2. A علم را 3. T حسن شیخ 4. T доб. حاجی

رسید و پیام مولوی بدیشان رسانید هم از آن جا متوجه شدند و به
تقبیل عتبهٔ علیه مستعد گشتند و برشحات مطرات[1] بکاء شوق
صفحات وداد و محبّت را مُحشّی گردانیدند و گفتند مخدوما هم امروز
افتتاح سبق مینماییم القصه جزوهارا برآوردند و آغاز گفت و گوی
کردند مولوی هر مقدّمهٔ که بر آن اعتماد داشتند چون القا میفرمودند
حریفان آنرا بوجوه دفع مینمودند که مولانا در دست خمسهٔ متحیّره
متحیّر شده گفتند ای عزیزان [مصرع]

طبل پنهان چه زنم طشت من از بام افتاد

ای فرزندان مرا هیچ مرضی نبود در عقال[2] سرپنجهٔ شما عاجز
شدم و از عهدهٔ سبق گفتن شما بیرون نیامدم تدبیری کرده بودم
اکنون بدانید که از آن جا که شاه باز طارم چهارم که عبارت از خورشید
است از آشیانهٔ لاجوردی پرواز مینماید تا بآن جا که پر بدریای مغرب

1. П نظرات 2. T, л. 494a عُقالینکیز عُقابی سرپنجه سیدا

ایشان[1] درسی فرمودند که در تصوّر ایشانان[2] درنیامده بود هر روز یکی
از آن جمع مدرس میشدند تا مدت چهل روز [و] جناب مدرس در
این مدت [شب و روز] مشغولی می‌نمودند و مقدمات غالبی بزعم[3] خود[4]
بر شاگردان[5] ترتیب میکردند چون چهل روز گذشت مولوی را خاطر جمع
شد که آن مقدار سخن مرتّب گردید که تا یک سال شاگردان در زیر
بار آن مباحثه زبون و مغلوب خواهند بود مولوی را[6] غلامی بود فتّاح
نام گفت برو آن جماعت را حاضر گردان گفت آنهارا کجا توان یافت
[л. 197a] مولوی فرمودند که در شرابخانهٔ میرزا رستم و میرزا بهادر[7]
خواهند بود چون غلام بسر چارسوی هراة رسید آن روز [مخادیم]
باتّفاق بحمام پیر هراة درآمده بودند در وقتی که از حمّام برامده بودند[8] غلام

1. Остальные рук. ایشانرا ; T آلارغه 2. Остальные рук. ایشان 3. П, л. 2416 برضعم
4. A доб در این مدت 5. A بشاگردان ; B_2 برغم شاگردان ; T, л.493a مقدمات لار شاگردلار
6. A مولانارا 7. T میرزا رستم شرابخانه سیدا و میرزا رغمی اوچون ترتیب برور ایردیلار
8. Остальные рук. برآمدند بهادر شرابخانه سیدا

میشود همه گفتند که یاران هیچ معنی ندارد که مایان[1] خودرا ضایع سازیم
مناسب چنان است که ما نیز مشغول باشیم و نقد اوقات خودرا
در پای ارازل[2] نیاشیم[3] مولانا داود فرمودند که بجز این نتواند بود که
بدرس یکی از مدرسان این شهر حاضر شویم و گفت و گوی را قایم
سازیم حضرت مولوی فرمودند[4] که کدام مدرس است [در این شهر]
که تاب مناظره و مباحثهٔ ما داشته باشد افخم و اعظم ایشان
مولانازادهٔ بجرآبادی است همه حاضر بودید که در روز تعزیهٔ پدر خواجه
اسماعیل حصاری بر او چه داروگیری[5] گذشت مصلحت آن است
که ما هم اتفاق کنیم و هر روز بتعیین قرعه یکی از مایان مدرس
شویم بر همین قرار یافت جای درس بادغیسک مسجد [جامع]
ملکان مقرّر شد[6] آنجا رفتند قرعه بنام مولوی[7] جامی افتاد[8] آن روز

1. Остальные рук. ما 2. Все рук. ارازل (B₂ ارازل؟) 3. T, л. 492б ارازل ایاقیغه
درس موضعی بادغیسک مسجدیدا T 4. A فرموده اند 5. П, C, B₂ داروی ساچماغای
6. A مولانا 7. Остальные рук. برآمد 8. مقرر بولدی

درس حاضر شدند [л. 1966] و جزوها را برآوردند جناب مخدومی[1]
فرمودند که ای عزیزان چند گاهست که [فقیر] در خود ثقلی و
تشویشی میابم بخاطر رسیده که تنقیه باید کرد و الّا مرض مستولی
میگردد و بعد از استیلا دفع آن متعذر است[2] طالبعلمان گفتند
که مخدوما معاذ الله که آن ذات شریف و عنصر لطیف را
عارضهٔ دست دهد زحمتهای ما فقیران کَأَنْ لَمْ یَکُنْ میگردد مولانا
فرمودند اَلضَّرورات تُبیحُ اَلْمَحْظورات چهل روزی ملاحظه لازم
است چون از خانهٔ مولانا بیرون آمدند حضرت مولانا[3] جامی فرمودند
که ای عزیزان شما هیچ دانستید که حضرت مخدوم مارا چه عارض
شده گفتند ندانستیم حضرت مولوی فرمودند مایانیم مرض مولانا که بما
درمانده‌اند و هیچ علاجی نمییابند مینخواهند که مایانرا[4] چند روزی بیکار
سازند و بخود پردازند و بعد از آن همان نسبت سابق پیدا

1 A مولانا 2. Остальные рук. میشود 3. A مخدومی 4. Остальные рук. مارا

در حوزهٔ درس ایشان حاضر بوده‌اند و مسئلهٔ کحل درمیان بوده چنین گویند که میر سیّد شریف را هفت نوبت از سخن برگردانیده بوده‌اند این جماعت در پیش مولانای مذکور شرح تجرید مولانا[1] علی قوشچی میخوانده‌اند مشهور است که این جمع را بر مدرّس بنوعی استیلا دست داده بوده که یک سخن را بایشان[2] باتمام نمیتوانست رسانید مولانا شبی در تامّل شده با خود گفت اگر حال بر این منوال باشد و اشتهار یابد من که اعلم العلماء این زمان ام و در مضمار دانشوری قصب السبق از شهسواران میدان بیان میربایم چنان ظاهر شود که از عهدهٔ شاگردان خود نمیبرایم[3] زهی شرمندگی و زهی رسوای پس فکر و تدبیر آن است[4] که تمارُضی[5] [می] باید کرد و عذری پیش آورد که چند روزی ایشانرا بیکار سازیم و در وادیِ لوندی اندازیم چون بوقت[6]

1. A ملا 2. Остальные рук. بر ایشان 3. Остальные рук. بیرون نمیآیم 4. A پس تدبیری
5. П تمام راضی باید کرد 6. A وقت

لاجوردی در[1] روش و رفتار خود در برج زبرجدی متحیّر اند دشمنان جاه و جلالت در بیابان خذلان سرگشته و سرگردان باد معلوم رای انور بوده باشد که سر این سلسله عالی‌جناب حقیقت‌انتساب آفتاب فلک فضل[2] و کمال قطب سپهر دانش و افضال کمال الملّت و الدین مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدّس الله سرّه السامی بوده و دیگر مولانا کمال الدین شیخ حسین[3] و دیگر مولانا شمس الدین صاحب کشف و دیگر مولانا داود و دیگر مولانا معین تونی این پنج کس بوده‌اند که هیچ ذوی العقولی ششم ایشانرا تجویز نمیکرده و این جماعت [از جملهٔ] تلامیذ مولانا[4] محمد جاجرمی بوده‌اند[5] و مولانای مذکور همچنان کسی[6] بوده که در سنّ هژده سالگی در وقتی که امیر سیّد شریف قدّس سرّه در باغ زاغان درس میفرمودند

1. П و 2. Все остальные рук. فضیلة 3. Т مولانا حسین شیخ 4. Т доб. حاجی
5. А میکرده اند 6. А همچنین کس

[XXXV] داستان خمسهٔ مُتحیّره

در تاریخ عاشر شهر جمادی الاخر[1] سنه ثلاثه[2] و ثلثین و تسعمایه[3] بود که عالی حضرت سلطنت منقبت کیوان رفعت مشتری منزلت خورشید صفوت مریخ صدمت سلطان الاعظم مالک رقاب الامم المختصّ بعواطف ملک المنّان مظفر الدین سلطان محمد بهادرخان بقصد شکار متوجه کنار آب پرک گردیدند که در یک فرسخی شهر تاشکند است در میان راه باین کمینه گفتند که خاطر متوجه است باستماع حکایت[4] خمسهٔ متحیره که از فحول علما و رؤس فضلای خراسان بودند معروض داشته شد که [شاها][5] تا خمسهٔ متحیّرهٔ فلک

1 П. л. 2406 محرم الحرام (так!). 2. А, П احدی 3. Т تاریخ توقوز یوز اوتوز اوچ دا; С цифрами: ۹۳۱ 4. А حکایات 5. Только П, Т.

سودای آورد[1] و گفت [که] ای سودای ترا دراین
پادشاهی کردن چه چیز خوش آمد گفت ای پادشاه عالمیان
در تخت آستانه که صحبت میداشتیم جوانی همچون ماه
تابان و آفتاب درخشان بر کنار معرکه حاضر آمده بود به
گرفتن او متوجه شدیم بخت یاری و سعادت یاوری ننمود
آن جوان گریخت [که] اگر اورا میگرفتیم هم ما حضوری[2]
میکردیم [۸. 196a] و هم شما

1. П کرد ; C, B₂ کرده گفت 2. A حضور

پس آن درخت چنار جوانی ایستاده و درخت را پناه خود ساخته از
معرکه بیرون میروی و خودرا بر قفای او میرسانی و اورا مضبوط میگیری
همین اسپی که بر وی سوارم بتو ارزانی میدارم آن کس از معرکه
بیرون رفته متوجه گرفتن میرزا شد چون میرزا واقف گردید رو بگریز
نهاد و آن کس در قفایش دوان تا بدیواری رسید همچو[1] گبک دری
[بر آن] دیوار[2] [بر] دوید و از وی خلاص شد چون پادشاه
فلک نیلگون بسراپردهٔ مغرب درآمد دولت پادشاهی بابا سودای
بسرآمد جمعیتش که چون ثریا مجتمع بودند مانند بنات النعش
متفرّق گشتند علی الصباح که خسرو خاور سر از دریچهٔ مشرق
برآورد شاه بر تخت خود قرار[3] یافت ارکان دولت و اعیان
حضرت هرکدام به مقام خود متمکّن گردیدند میرزا روی به بابا

1. A همچون 2. A بدیوار 3. П. л. 240б доб. چو. все предложение оформлено в виде мисра'.

چنان مینماید که به[1] تخت آستانه که بولی[2] گاه پادشاهانست[3]
رویم و بطمطراق تمام باده نوشیم و تعظّم[4] و تحکّم فروشیم القصه
بکوکبه و دبدبهٔ تمام سوار شدند و متوجه تخت آستانه گردیدند
به میرزا رسانیدند که ای پادشاه اگر توانید تفرّج و نظارهٔ سودای
نمایید و قاعدهٔ سلطنت یادگیرید چنین گویند [که] میرزا در
لباس طالبعلمان درآمده [اوحدی پوشید و] جزودانی در بغل
انداخته دستاری آشفته [وار] بر سر بست چنانکه اورا کسی
نشناسد به کنار معرکهٔ سودای حاضر شد و در پس درختی
مختفی گردید سودای را که نظر بر وی افتاد اورا شناخت کسی را
که در پیش سودای بود و پیاله میداشت گفت که فلان بر
پس سر خود نظر کن و متوجه من باش که ترا چه میگویم در

1. A بر 2. A لولی ; П بول, Т سیرگاه لار 3. A شاهانست 4. П تعظیم ; Т تعظیم و تکریم; C и B_2 оп. оба слова.

امروز ابواب الطاف و عنایات ما بر روی تو مفتوح است طلب
کن از ما هرچه میخواهی گفت شاها از تو میطلبم که امروز تا وقتی که
پادشاه تخت فلک لاجوردی بسراپردهٔ مغرب درآید پادشاهئی خودرا
بمن تفویض نمائی[1] میرزا قبول نمودند و از اریکهٔ پادشاهی برخاسته
بدرون[2] حرمسرا درآمدند بابا سودای بر تخت پادشاهی نشست و
قاعدهٔ حکومت و فرمان روائی در [л. 1956] پیوست از هرکس در سینه
عداوت و کینهٔ داشت اورا درهم شکست [و] در خزینهٔ پادشاهی را
کشاد و بهر کس هرچه خواست داد اسپان خاصّهٔ طویلهٔ پادشاهی را
به جوانان و چهره‌های خواص[3] بخشید و گفت که [مصراع]

سلطنت گر همه یک لحظه بود مغتنم است

چه معنی دارد که پادشاهئی یک روزه را در کنج خانه گذرانیم مناسب

پادشاه T میرزا C, B₂ оп.; بر درون A 3. П. л. 240a نمایند 1. Остальные рук.

محرم چهره‌لاری ۹۵

گفت هنوز این مردک را نکشته‌اند چون بابا آواز میرزارا شنید
برجست و گفت شاها از برای خدا یک سخن دارم از من بشنو
من خون[1] خودرا[2] بحل کردم میرزا گفت [که] اورا بیارید چون
اورا پیش آوردند گفت بگوی چه سخن داری گفت شاها این
سخنی نیست که آشکارا توان گفت بغیر آنکه بگوش مبارک شما گویم[3]
امکان ندارد پادشاه خندان شد و گفت اورا بردارید و برپس اسپ
نشانید تا سخن خودرا بگوید چون اورا برپس اسپ نشانیدند لب
بگوش میرزا رسانید و گفت سخن این است که اسپ خودرا تیزتر
بران که اگر یک لحظه دیرتر میآمدی این قلتاقان[4] تمام مرا کشته
بودند میرزا خنده‌زنان بباغ درآمد و فرمود که بزم عیش انگیز کردند
بذله‌گویان[5] و مجلس‌آرایان جمع گردیدند میرزا به بابا سودای گفت

1. B_2 خود 2. C, B_2 П ترا 3. Все рук. گویند . а B_2 переделывает на گویم . Т دیسام 4. B_2, л. 3896 قلتبانان 5. А بزله‌گویان

چهارباغ بیرون آیم بعد از سه روز که بابا سودای بکورنش حاضر شد
به مقتضای حکم عمل نموده در عرق بارگاه ستاده کسی نمیگوید که
بابا زنده است یا مرده دست برآورد که ارواح مزارات این دیاررا
و خفتگان بیداررا ثواب تکبیر فرستیم حضّار مجلس خندان شدند
میرزا دست بدستار رسانید سرهنگی گریبان بابارا گرفته [اورا] بیرون
کشید که ترا حکم کشتن کرده‌اند[1] یگان یگان پیش میآمدند[2] و
میگفتند[3] که این چه حال است لعنت بر آن کس که خدمت
مخلوق کند به‌بینید که اینچنین کسی‌را که در همه آفاق اورا نظیر و
همتا نیست بی‌گناه اورا حکم کشتن میفرمایند بابارا حال غریبی
دست داد و دل برمرگ نهاد و اورا بدر باغ آورده خلایق گریه
میکردند و تاسّف میخوردند و جلّاد چشمهای اورا بسته شمشیر در
دست برگرد او میگشت که آواز هیاهوی برآمد که میرزا رسید و

1. A کردند 2. Т. л. 4886 доб. подлежащее خلایق 3. П. л. 2396 پیش آمده میگویند

نمایید[1] اورا گذاشتند برخاست [و] رقّاصی و سماعی [در] پیوست
که زهرهٔ چنگی چنگ خودرا بر فلک لاجوردی درهم شکست اتفاقا
میرزا بایسنغر از این معنی خبر یافته کسی را فرستاد که به بین که
سودای چه [نوع سلوک] میکند آن شخص خبر آورد که ای پادشاه
سودای همان نیست که در ملازمت شما بود اینجا حکم مردهٔ داشت
آنجا کارها می‌نماید و صنعتها بپردازد که عقل عُقلا حیران است میرزا
بایسنغر[را][2] بسیار تفاوت کرد فرمود که هرگاه که سودای اینجا حاضر
شود هیچ کس متوجّه او نشود و اورا سلام [л. 195a] نکند[3] و جواب
سلام [او] ندهد و هرگاه من دست بدستار خود رسانم گریبان
اورا گرفته از پیش من برآرند که ترا حکم کشتن شد [و] بنوعی
مبالغه نمایند که اورا یقین شود که واقع است [و] اورا بدر باغ
برند و جلّادرا طلبند و چیل و اهمال میکرده باشند تا من از در

1. Остальные рук. فرمایید 2. А, П, л. 2396 оп. 3. А نگوید

تا از[1] صحبت روح افزایش این کمینه نیز محظوظ شود[2] دور نمی‌نماید
بابا سودای از رفتن ابا نمود و بهانه‌ها و معذرتها پیش آورد و
چون خبر به میرزا جوکی رسید در خشم شد و فرمود که جمعی در کمین
شدند[3] در وقتی که از در خانهٔ میرزا بایسنغر بخانهٔ خود میرفت اورا
گرفته کشان کشان بآن درگاه حاضر آوردند بابا سودای خودرا ملول
گرفت و سر در گریبان اندوه فرو برد میرزا جوکی گفت آن کسیرا که
تعریف میکردند همین است یا خود کسی دیگر است ازاین خود رایحهٔ
ادراک بمشام [طبع] نمیرسد گفتند شاها همین است
اما در وادی ستیزه اظهار وفاداری می‌نماید میرزا فرمود که
شمشیر اورا آوردند و سردپای اورا گرفتند و گفت به
سر خودم که این مردک را دونیم میکنم سودای گفت
[از] برای خدا دست از من بدارید و صنع خدارا[4] مشاهده

1. A در 2. A گردد 3. Остальные рук. доб. که 4. Все остальные рук. آلهی را

ارباب فضیلت میکرده طایفهٔ اهل بینش و دانش رو بدرگاه عالمپناه
او میآوردند و اورا برادری بود میرزا جوکی نام که در سلسلهٔ سپاهیان
آن زمان به پهلوانی و بهادری اورا عدیل و همتا نبود گویند کمان
اورا هیچ پهلوانی نمیتوانست کشید و تیر هیچ سخت کمانی به نشانهٔ
او نمیرسید بوی گفتند که برادر شما همیشه بخوشطبعان و ظریفان صحبت
میدارد و موانست او [مقصور و محصور] باهل ادراک است و
شما بمردم بیقابلیت و بیصلاحیّت آمیزش می‌نمایید [بیت]

همنشین تو از تو به باید[1] * تا ترا عقل و دین بیفزاید

برادر شمارا ملازمیست بابا سودای نام که در معرکهٔ اهل فضل فصّ
خاتم سروریست و نصّ دیباچهٔ فضیلت‌گستری میرزا جوکی قاصدی به
پیش برادر فرستاد که تعریف و توصیف بابا سودای که ملازم آن[2]
آستانست بسیار شنیده میشود اگر اورا باین جانب رخصت فرمایند

1. T, B2 باشد 2. Только П и Т (اول).

از تو همچنین نقل میکنند که گفتهٔ که من پسر خدایم گفت بلی گفته‌ام
و میگویم میرزا خندان شد و گفت پس قدرتی نمای گفت هرچه فرمایید به
تقدیم رسانم میرزا را چهرهٔ بود بغایت صاحب‌جمال اما عیبی داشت که
چشمهای او بسیار تنگ بود میرزا گفت چشمهای این جوان بسیار
تنگ است [قدرتی نمای و چشمهای] ویرا[1] ازاین عیب بری ساز
و کشاده گردان گفت شاها آنجا[2] گستاخی میشود [آن] کار پدر مُست
اگر فرمایید [من] آن چشم دیگر ویرا کشاده گردانم میرزا خندان شد
و گفت این لایق آن است که همواره ملازم درگاه عالم‌پناه باشد فرمود
که اورا بسروپای مناسب ملبّس گردانیده [A. 1946.] بر اسپ تازی نژادی
مقرون رکاب همایون گردانند روز بروز ترقّی و تقرّب او بآن آستان
عرش‌آشیان زیاده میشد چنین گویند که میرزا بایسنغر که یکی از اولاد
ذوی الاحتشام میرزا شاهرخ بود همواره اختلاط باصحاب فضل و

1. A اورا 2. A این

هر چه در حق تو میگفته‌اند هزار چندان بوده [فرد]

میشنیدم که بهتر از جانی [1] * چون بدیدم هزار چندانی [2]

ابتداء [3] آشنای [و اختلاط] بابا سودای و میرزا بایسنغر آن بوده که جمعی از ظرفا در خیابان نشسته بودند و با هم مطایبه میکرده‌اند و بابا سودای هم در گوشهٔ نشسته بود ناگاه میرزا بایسنغر میگذشته [4] جماعت مردم همه از جای برجسته اند و میرزا را تعظیم کرده‌اند اما بابا از جای بر نخاسته [5] و تعظیم نکرده آن جماعت [6] اورا طعن کرده‌اند که پادشاه میگذرد چرا تعظیم نکردی بابا گفته که مرا پروای پادشاهان عالم نیست آن جمع گفته‌اند تو پسر کیستی گفته که من پسر خدایم آن جماعت گفته اند [که] هی مهمل مگوی خدای تعالی از فرزند منزّه است تو کافر شدی غوغای شد خبر بمیرزا رسید فرمود که اورا حاضر ساختند میرزا پرسید که [ای] دیوانه

1. T, л. 486a که مرد میدانی 2. На этом кончается текст рук. B (поля л. 333б). Ниже красными чернилами: تم تم تم 3. T گفتار بابا سودای بیله میرزا بایسنغرنینگ اختلاط و آشنالیقی ابتداسی 4. A گذشت 5. A برنخواسته 6. П, C, B2 جمع بیانیدا

که آن چهار بیت در آن نوشته بود خواندن گرفت چون بسی بیت
رسید جمعی که در پهلوی او بودند اظهار تعجب نمودند[1] پادشاه پرسید که
چه میگوید گفتند که در این کاغذ چهار بیت بیش[2] نیست و این
شخص قریب بسی بیت خواند و هنوز میخواند نمیدانیم که این چه
نوع سِرّیست پادشاه پرسید کاتبی گفت که بیگاه چهار بیت گفته
شده بود که جمعی از یاران[3] برسم مهمانی به بنده‌خانه آمدند و دیگر
مجال گفتن نماند صباح که پادشاه بنده‌را طلب نمودند مجال عذر
گفتن نبود در بدیهه باین قصیده اشتغال نمودم بابا سودای گریبان[4]
انصاف گرفت و گفت [مصراع]

انصاف گفته‌اند[5] بالای طاعت است

[بیت] گرزتو انصاف آید در وجود * به که عمری در رکوع و در سجود

1. В рук. В дальнейший текст — на полях л. 333б. 2. Остальные рук. доб. نوشته 3. В доб. مهمان, после чего в рук. В 649 кончается текст этой главы (л. 156б, поля). 4. П, л. 238б оп. 5. В شیوه‌ایست

ای راست‌رو قضا بکمان تو چون خدنگ * بر ترکش تو چرخ[1] مرصع دم پلنگ

هم مهجهٔ لوای ترا آسمان غلاف * هم لشکر علوّ ترا لامکان کرنگ

انجم برای پیشکشت ز[2] اطلس سپهر * بالای هم نهاده چو تجار تنگ تنگ

مرغابیان جوهر دریای تیغ تو * هریک بروز معرکه صیّاد صد نهنگ[3]

جوانان که درآمدند کاتبی را حیرتی دست داد که دوشیزگان معانی که از در دیوار خلوتخانهٔ دل بمثابهٔ صُوَر صورتخانهٔ چین بجلوه‌گری آمده بودند از خجالت ایشان در پس پردهٔ تواری مختفی گردیدند [л. 194a] القصه تا وقت صبحدم کاتبی را مشغول داشتند و نگذاشتند که به شعر مشغولی نماید علی الصباح بعد از ادای ما وجب علی المسلمین حضرت [پادشاه] شعرا را طلبید[4] کاتبی و بابا سودای به مجلس حاضر شدند[5] حکم شد که اول کاتبی قصیدهٔ خودرا انشا نماید کاتبی کاغذی

1. T, л. 485б, B چتر 2. C, B_2 оп. 3. T ставит этот бейт вторым. 4. Остальные рук. طلب
5. Остальные рук. کاتبی و بابا سودای را مجلس حاضر آوردند فرمود

که پروانه‌صفت بر حوالیِ شمع شبستان جاه و جلال آن پادشاه میبودند و به بابا سودای محبّتی داشتند ویرا در غایت آشفتگی دیدند پرسیدند گفت ای دوستان من و [ای] ریاحین بوستان جان من تا غایت بناموس زیسته‌ام و درعمر خود مغلوب و ذلیل هیچکس نگردیده ام و هیچکس بر من ظفر نیافته و سرپنجهٔ ناموس مرا کسی نتافته حالا غنیم غالبی پیدا شده و اورا پادشاه با من در مقام معارضه و مقابله [در] آورده جوانان گفتند که بابا شما غمگین نباشید که مولانا کاتبی را امشب چنان مشغول سازیم که وی اصلا بشعر نتواند پرداخت و کشتیِ اندیشه را در بحر شعر نتواند انداخت و شما امشب آن قصیده را بدلخواه تمام سازید و صباح کاتبی را در مجلس پادشاه در دایرهٔ خجالت و شرمندگی اندازید این گفتند و بخانهٔ کاتبی درآمدند در وقتی که چهار بیت از آن قصیده در سلک نظم کشیده بود [و آن ابیات] اینست[2]

1. A حالی 2. B рук. В дальнейший текст — на полях л. 333a

که در مدح میرزا بایسنغر گفته

اختاچیِ جلال تو گوی سپهر را * بر دم اسپ بسته چو خرمهرهٔ کبود

بسیار متغیّر شد میرزا تغییر اورا دریافت کتاب شیخ سوزنی در پیش او بود گشادند این بیت برآمد که

تا کی زگردش فلک آبگینه رنگ * بر آبگینه خانهٔ طاعت زنیم سنگ

میرزا فرمودند[1] که این قصیده را یاران بیابید که جواب گویند و فرمود که در جوار دیوانخانه از برای مولانا کاتبی حجره تعیین فرمودند بابا[2] سودای در سیاه چاه غم گرفتار محنت و اندوه گردید با خود گفت که کاتبی از مشاهیر عالم است و مرا قوّت سرپنجهٔ او نیست [مصراع][3]

روباه را چه قوّت سرپنجهٔ اسد

تا کار من باو بکجا انجامد دراین فکر و اندیشه بود که جمعی از جوانان

1. A گفتند 2. C и B₂ доб. به и оп. все до слов از مشاهیر 3. B, на полях л. 335а.

باغ درآمده متوجه حجرهٔ شده که پادشاه با خواص و ندماء [زمرهٔ اختصاص] خود درآن حجره نشسته بوده‌اند پادشاه ملاحظه کرد شخصی دید [بغایت] قوی [هیکل] و طویل قامت دستار پاره پاره برسر و جامهٔ ساربانانه در بر پادشاه گفت تو چه کسی و از کجائی بچه کار میائی گفت مرد شاعرپیشه‌ام و از راه دور ولایت نیشاپور میآیم پادشاه گفت مناسب قامت و دستار خود بیتی گوی گفت

قدّ بلند دارم و دستار پاره پاره * چون آشیان لک‌لک بر کلّهٔ مناره

پادشاه خندان شد و اورا طلبید و در سلک شاعران درگاه عالمپناه منخرط گردانید بابا سودای که از مخصوصان[1] و ندیمان آن آستان سپهرآشیان بود و خودرا [ل. 1936] از حلقه‌بگوشان و متعلقان آن سلسله [مینمود] و او شاعری بود بغایت پهلوان و اورا در آن زمان ملک الشعرا می‌نامیدند و این بیت از ابیات اوست

1. Возобновляется текст в рук. В на полях л. 3356

درون اوردوی آدم ندیده چون تو سوار[1] * قضا که معرکه‌آرای لشکر قدر است

متبسّم گردید آن عالی‌حضرت از این کمینه پرسید که این شاه‌بیت از

کیست که از استماع آن بغایت متأثر شدیم بعرض رسانیده شد که

این بیت از مولانا کاتبی است که در منقبت حضرت شاه اولیا

سلطان اتقیاء اسد الله الغالب علی ابن ابی طالب گفته و

مطلع آن قصیده این است

بچشم[2] عقل اقالیم سبعه گنج[3] زر است * ولی چو در نگری اژدهای هفت سر است

آن حضرت فرمود که کاتبی در کدام زمان بوده و از کدام پادشاه[4] تربیت

یافته بعرض رسید که شاه بایسنغر بن شاه‌رخ میرزا مربّی[5] او بود و ابتداء

اختلاط او بآن پادشاه چنان بوده که وی از نیشاپور به هراة آمده

و کریاس سدره‌اساس آن پادشاه در باغ سفید میبوده کاتبی در آن

1. T سواری 2. П доб و 3. B₂ доб. و 4. C, B₂ کس 5. Только T: остальные рук میرزا شاه‌رخ

[XXXIV] گفتار در ذکر
مولانا کاتبی نیشاپوری و بابا سودای باوردی

نماز شام که فرّاشان شبستان فلک نیلی‌فام شادروان افراسیاب آفتاب را در شهرستان مغرب [بر] افراختند و گلیمهای محفوری شام را در پیش طاق رواق [ایوان] سپهر لاجوردی انداختند حضرت سلطان الاعظم مولی ملوک العرب و العجم مالک رقاب الامم ناصر کلمة الله العلیا المترقّی علی الدرجات العلی الممدوح بلسان العبد و الحرّ مظفّر الدین سلطان محمد بهادر در دیوانخانهٔ تخت کیکاوس فرمود که جشنی ساختند و طرح صحبتی انداختند یکی از حضّار مجلس [به][1] این بیت که

1. Отсутствует во всех рук : A این بیت را خواندند : T بو بیت کا متزنّم. بولدی

داور است به وی داده بود [و] وی آنرا به ظلم و تعدی بسیار
ویران کرده هیچ کسرا حد آن نبود که احوال خرابیِ آنرا به عرض میر
رساند مردم کزیو پیش من آمده عرض کردند و من پیش میر آمدم
[л. 193a] و حکایتی انگیز کردم میر گفت که [تو] این را دروغ
میگوئی تا سوگند نمیخوری از تو باور نمیکنم گفتم بآن خدای که هفده
هزار نهصد و نود و نه عالم در قبضهٔ اختیار و اقتدار اوست
که راست میگویم میر گفت مردک هژده هزار عالم بود یک عالم دیگر
کو گفتم یک عالم دیگر کزیو بود که خراب گشته میر خندان و منبسط
گردیده کزیورا صلهٔ این لطیفه به من بخشید[1]

1. П, Т доб. و الله اعلم بالصواب

این معنی خبر داشتی دخل ندارد از تو چیزی میپرسم اگر یافتی پانصد تنکهٔ دیگر بر آن میافزایم و اگر نه از تو استرداد می‌نمایم گفتم بفرمایید گفت بگوی که در دل من چه چیز است گفتم در دل شما محبت خدای و رسول خدای گفت هی بچهٔ شیطان [مکّار] مرا عجب جائی گرفتی [که] دم نمیتوانم زد گفت خوب قبول کردم اما یک چیزی دیگر میپرسم اگر یافتی پانصد تنکهٔ دیگر میافزایم[1] و اگر نه آنهارا از تو میستانم گفت بگوی که این زمان در دل من چه میگذرد گفتم در دل مبارک شما این میگذرد که صبحی عجب مردک حرام‌زاده‌ایست[2] ببینید بچه مکر این زرها از من میگیرد میر خندان شد و گفت والله که راست میگوئی که بعینه همین بود [در خیال من] و فرمود که یک هزار تنکه و اسپ و سروپا از برای من آوردند

مولانا صبحی میفرمودند که میر فاضل نام کوکلتاشی داشت که اورا بسیار دوست میداشت و کزیو که یکی از قصبات معمورهٔ زمین

1. Остальные рук. برآن زیاده میگردانم 2. Все рук ببینید . Т کورونک

واردات عالم غیبی به شما چه وارد گشته گفتم [در] سنجل ضمیر منیر
من اینچنین تصویر پذیرفته که امروز به شما از عالم غیب فتوحی رسیده
میر حیران شد چنانکه دهان او از حیرت باز ماند گفت هان گوی آن
چه چیز است اگر گوئی آنرا بتو ارزانی دارم ذکری چند گفتم و سر به
صندوق سینه افکندم[1] و سر برآوردم و گفتم که نقده ایست میر
گفت اگر گوئی چند است آن مقدار دیگر بر وی افزایم باز به ذکر
مشغول شدم و بعد از مراقبه گفتم که غالباً صد عدد است میر گفت
که اگر گوئی در چه چیز بسته است باز آنرا مضاعف سازم گفتم
همچنان که دراهم کواکب در طیلسان کبود میباشد آن دراهم در لتّهٔ کبود
است میر دست درکیسه[2] [در] آورد و آن لتّه در پیش من انداخت
از من بی‌اختیار خنده ظاهر شد میر گفت هی بچهٔ شیطان تو از

1. Здесь обрывается текст в рук. B, л. 335б (см. ниже, стр. 1160, сноска 1), при наличии двух следующих слов و سر, выписанных в виде кустоса. 2. A بکیسه

صد تنگه فرستاده [که] از برای او فاتحهٔ فاتحه[1] بخوانید که از نفس
فرح بخش شما خدای تعالی اورا شفائی و گشادی کرامت فرماید [л. 1926]
میر فاتحه خواند و آن لتّهٔ کبودرا در کیسه انداخت و آن عورت برگشت
بر قفای [آن] خرگاه پشتهٔ بود قریب بدویست قدم بر آن پشته
برآمدم و روی به قبله سر بمراقبه فرو بردم بعد از زمانی میر از خرگاه
برآمد و پرسید که آن کیست که بر بالای تل برآمده و سر بمراقبه در
پیش افکنده گفتند که مولانا صبحی است گفت اورا طلب نمائید چون
آمدم گفت ای بچهٔ شیطان [چه کار میکردی و باز] از مادر خود چه
مکر و حیله میآموختی و چه آتش فتنه میافروختی گفتم ای میر همه
عمررا در بطالت و خذلان نمیتوان گذرانید گاهی توجّه بجانب[2] قدس
خداوندی[3] نیز میباید کرد میر گفت آری شما توجّه فرمائید[4] باری امروز از

1. A. T on 2. A. T. л. 481a بجانب 3 T اقدس الهی جنابی غه : все остальные рук
آلهی 4. C. B2 میفرمایید : B. л. 3356 شما چه توجه کردید

خالی از کودنی و حماقتی نیست[1] قصیدهٔ در مدح او گفته شد و در تحمیق او درر معانی سفته گردید صلهٔ آن قصیده مبلغ هزار شاهرخی انعام فرمود و گفت[2] که از ملازمت من مفارقت منمای که سعادت دارین ترا در ضمن ملازمت من حاصل خواهد شد اتفاقا اورا در همین روز عزیمت زمین داور [و قندهار] مصمم گردید یک قطار شتر و نه اسپ با زین و لجام و خیمه و خرگاه و پنج غلام انعام فرمود اختلاط و امتزاج و مصاحبت درجهٔ اعلی یافت چون بزمین داور رسیدیم روزی بعد از نماز بامداد از خرگاه بیرون آمدم دیدم که عورتی از دور به تعجیل میآید دانستم [که] متوجه درگاه میراست خودرا در پس خرگاه کشیدم و چشم بروزنی نهادم آن عورت درآمد [و] از کیسهٔ خود لنّهٔ کبودی برآورد و گفت فلان آغاچه بدرد ولادت گرفتار است و احوال او بغایت تنگ و تار از برای ملازمان شما

1. B نخواهد بود 2. Остальные рук. انعام کرد و فرمود

اخر از من ربود صبر و قرار * کاف الف دال و نون شد اخر کار

تا یک هفته کار همین بود و کردار اینچنین بعد از آن که پدرش آمد دیگر آنجا بودن مصلحت نبود اجازت طلبیده متوجه خراسان شدم چون به هراة رسیدم در وقتی بود که امیر ذو النون ارغون در هراة بود و او کسی بود که الوس جغتای و مردم زمین داور و قندهار اورا بولایت اعتقاد داشتند و تخم[1] محبّت و ارادت او در زمین دل میکاشتند و منشاء اعتقاد آن بود که مجرم و گناه کاررا که پیش او میآوردند میفرمود که تیری را در آتش سرخ میساختند و بر زمین میانداختند و آن متهّم را میگفت که آن تیررا بردار اگر بیگناه میبود آن تیر سرخ را مانند برگ[2] لاله از زمین برمیداشت و اگر گناه کار [می]بود مثل شعلهٔ آتش در[3] جان او علم میافراشت[4] و این کلام را طغرای نشان خود ساخته بود هزبر الله الصایل هو ذو النون الکامل بخاطر رسید که این مردک

1. A доб. مهر 2. П доб. کل ; A доб. گل و 3. A بر 4. A میزد

کرام قدس الله ارواحهم منتهی میشود [л. 192a] گفتم ای شاه جوانان و ای ماه تابان چه سلسله و کدام شیخ [مصراع]

کدام یار چه دل خانهٔ که میپرسی

من یکی عاشق پیشهٔ خبیثهٔ واجب القتل کشتنی پاره پاره کردنی و سر فرود آوردم و گفتم بزن بر این تهٔ سر من آن جوان تقصیر ناکرده چنان آپونی[1] زد که [بیت]

مغز چون پنبهٔ توپی[2] بدر آمد ز سرم * همچنان زد سر آن سرو روان آپونی[3]

از جای جستم و بآن جوان پیوستم و بیکدیگر بگشتی در آویختیم [و] چون جان و جسد بهم آمیختیم گاهی اورا بآستان میانداختم و گاهی سینهٔ خودرا[4] فرش او میساختم [نظم]

لب بلب میشدیم و کام بکام * چون دو مغز اندرون یک بادام

1. T, л 481a اوپّونی и на полях یعنی غواچه دور (так) پونی 2. T پونی 3 T اوپّونی

4. A اورا

مفارقت نمود[1] من این عطیه‌را از برکت قدوم[2] متبرّک ملازمان دانستم
چه شود اگر به بنده‌خانه قدم رنجه فرمائید و سر مفاخرت و مباهات
بندگانرا بدروهٔ سپهر عزت رسانید دعوتشرا اجابت نمودم مرا به
مهمانخانه درآوردند و احترام بسیار کردند صباح خواجه پیش من
آمد و گفت مرا ضرورتی واقع شده به فلان ده میباید رفت و
پسر خودرا گفت ای شاه‌قاسم خدمت درویشانرا مغتنم دانی و
ایشانرا کماینبغی محترم داری و باین بیت مترنّم گردید که

روضهٔ خلد برین صحبت درویشان است * مایهٔ محتشمی خدمت درویشان است

و سفارش بسیار کرد و رفت مولانا صبحی فرمودند که بعد از رفتن خواجه
من و این پسر در مهمانخانه بکام دل نشستیم[3] و با یکدیگر پیوستیم
آن جوان گفت ای مخدوم عنایت نموده فرمایند که شما از کدام
درویشانید و از کدام سلسله‌اید و نسبت شما بکدام یک[4] از مشایخ

1. A زایل گردید 2. Все остальные рук. قدم 3. A نشسته 4. C, B_2 یکی

لباسهای فاخر پوشیده پیش من آمد و مرا تعظیم کرد و قواعد تکریم بجای
آورد بعد از آن غلامان و خادمان دستارخوانی و خوانی[1] بر وی طبقهای
طعام[2] آماده آوردند [و] پیش من نهادند خواجه پرسش و تفقدی آغاز
کرد و نوازشی بتقدیم رسانید که هرگز از هیچکس مشاهده نیفتاده بود بعد
از طعام دیدم که همان جوان که دل در محراب ابرویش در نماز است و جان
حزینم در پیشش در سجدهٔ نیاز از در مسجد درآمد و سر در گوش پدر آورده
سخنی گفت آن خواجه منبسط گردید و گفت اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذی اَذْهَبَ
عَنَّا[3] اَلْحُزْنَ و دست مرا بوسیدن گرفت و گفت ای عزیز ورای
این پسر مرا پسریست[4] بغایت بقابلیت و مقبول[5] و مدة مدید است
که بر بستر مرض صاحب فراش است و از وی مقطوع الطمع شده
بودیم حالا این برادرش نویدی رسانید که برادرم عرق کرد و تب وی

1. C, B₂ دستارخانی و خوانی ; П, T دستارخانی و خوانی ; B دستارخانی و خانی
2. C, B₂ طبقها
3. A عن آماده
4. A доб. و
5 B قابلیت و مقبولی

و عنایت لا کلام در حق وی مبذول گردانید بعد از چند روز رخصت طلبیده متوجه سفر حجاز شدیم چون به شماخی رسیدیم بر در دروازه جوانی را دیدیم که میخرامید و این ندا از سروش غیبی بگوش هوش میرسید که

زیر پا دامن‌کشان زلف دوتای او به بین * زیر پا افتاده چندین سر بپای او به بین

بیاران گفتم که

سوی کعبه چه روم جانب بطحا چه کنم * یار اینجاست من دلشده آنجا چه کنم

القصه یارانرا وداع کردم و رو بسوی خانهٔ آن جوان آوردم در نزدیک خانه‌اش [A. 1916] مسجدی بود آنجا معتکف شدم نماز شامی[1] بود که جماعتی آمدند و نمازرا بجماعت گذارده رفتند شخص آمد و گفت که شمارا خواجه میطلبد گفتم ای عزیز از خانهٔ خدا مرا به خانهٔ مخلوقی چه میبری و بچشم گدایان[2] [بسوی من] چه نگری آن شخص رفت و بعد از زمانی چراغی [بدست] به مسجد درآمد و از پی‌اش مردی خوش محاوره

1. B_2 شام 2. C. B, B_2 گریان

آنرا بر دماغ داشتیم[1] [بمرتبهٔ که] کاسه‌های دیدهٔ ما بمثابهٔ قدح پرخون
گردید آوازهٔ درشهر افتاد که مولانا ریحانی سکته شده خلق شهر هجوم
نمودند خبر به پادشاه رسید گفت حیف از مولانا ریحانی که خوش یار
[و] ندیمی[2] بود صدر پادشاه آمد و جهت تکفین یک هزار تنکه
آورد من گفتم که در ولایت ما رسم است که یاران خودرا خود غسل
میدهند خانه‌را خلوت ساختیم و بر بالای سر مولانا ریحانی نشستیم و
مشتی بر بینی او زدم که خون بمثابهٔ چشمه بر جوشید ریحانی برخاست
و بنشست آوازهٔ در شهر افتاد که مولانا ریحانی زنده شده نواب پادشاه
همه آمدند [و] غریب غوغائی شد پادشاه تخت روان خودرا فرستاد
که مولانا ریحانی‌را بیاورند چون اورا به پیش پادشاه آوردند گفت ای
ریحانی از آن دنیا میآئی از پدر من چه خبر داری گفت شاها معذور
دارید که فقیر به دوزخ نرسیدم و پدر شمارا ندیدم پادشاه بخندید [و] انعام

1. A پیازها در آستین گرفته و آن‌را فشرده بدماغ داشتیم 2. A доб. مجلس آرائی

آمدیم در در خرابات یاری پیدا شد که دستارهای ما[را] از رهن [شراب] بیرون آورد و این بیت را خواند که

ز راه میکده یاران عنان بگردانید * چرا که حافظ از این راه رفت و مفلس شد[A.191a]

بیکدیگر گفتیم که یاران قباحت غریبی واقع شد مبلغ مال را تلف کردیم دیگر خود از پادشاه طمع کردن معنی ندارد چه کار کنیم فقیر گفتم مرا تدبیری بخاطر رسیده که خالی از غرابتی نیست و آن آن است که مولانا ریحانی بسیار بمرگ نزدیک است و روز زندگانی او از غبار صرصر مرض بغایت تاریک اورا به مرض سکته[1] می‌میزانیم و آتش سوگ دماغی درمیگیرانیم خبر به پادشاه میرسد از برای تکفینش چیزی میفرستد باز اورا بحال میآریم اتفاق براین افتاد مولانا ریحانی بیحسّ و حرکت گردید بمرتبهٔ که مارا تردّد شد که مگر واقع[2] باشد مولانا صبحی میفرمود که من و مولانا خیّاطی پیازهای کوفته در آستینهای خود کشیدیم و

1. C, B, B2 شکسته 2. A مرده

پادشاه این قطعه را مطالعه نموده خنده بسیار کرده ما را طلبید و تعظیم بسیار کرده[1] در اخر مجلس هرکدام ما را یک صد تنگه انعام فرمود و گفت که شیفته و فریفتهٔ صحبت دلآویز شما شدیم و شما بعزیمت طواف بیت الله بیرون آمده اید و مجلس [ما] غالبا مشتمل بر ملاهی و مناهیست چه گونه تواند بود این رباعی بخاطر رسید [که]

راهیست زکعبه تا بمقصد پیوست * از جانب میخانه رهی دیگر هست
لیکن ره میخانه ز آبادانی * راهیست که کاسه میتوان داد بدست

بمجرّد خواندن این رباعی شوری در مجلس افتاده و پادشاه را کیفیتی دست داد فرمود که انگیز صحبتی کردند و اسباب عیش و عشرت به مجلس آوردند آن شب آن پادشاه بهر کدام از ما یک هزار تنگه[2] انعام فرمود چون از آن جا برآمدیم گذر ما بدر خراباتی افتاد که بآن جا درآمدیم و مدة ده روز آن جا مکث[3] متمادی شد چون بیرون

1. A نمود 2. П از ما از هزار تنگه 3. A مکث آن جا

مراحل طی کرده تا به شهر شیروان رسیدیم شاه شیروان پادشاهی بود
در غایت فضل و کمال و نهایت حسن و جمال اختلاط او مقصور و
محصور به شعرا و فضلا بود و بجز این طایفه با کسی الفت نمیگرفت
بدرِ کریاس او رفتیم حاجبی بیرون آمد و پرسید که چه کسانید و از
کجا میآئید گفتیم از خراسان میآئیم و عزیمت[1] طواف کعبه داریم
[و] اسامی خودرا عرض نمودیم حاجب برگردید و بعد از مدتی بیرون آمد
و در ما نگاهی کرد مولانا خیاطی در میان ما قوی هیکل و طویل قامت
و خوش محاوره بود [اورا] گرفته بدرون حرم برد مدة مدید گذشت
هیچ کس بیرون نیامد قطعه بخاطر آمد آنرا نوشته بدست کسی پیش
پادشاه فرستادیم و آن قطعه این بود

ما سه کس آمدیم بر درِ شاه * هر یکی را ز فضل پیرایه
چه سبب بود این نمیدانیم * کان یکی گیر کشت و ما خایه

1. A доб. خانه

و در این صوتی بسته در مقام چهارگاه که مصنّفان خراسان مسلّم میدارند
[که] در غایت خوبی واقع شده آن حضرت فرمود که شیخ چبستری[1]
مولانا صبحی را بسیار تعریف میکرد که ندیم‌شیوه و مجلس‌آرای در خراسان
مثل او نبود و میگفت که ملازمان شمارا بوی خصوصیت تمام و اتّحاد
لاکلام میبوده اگر از حالات و حکایات وی شمّهٔ مذکور گردد دور نمی‌نماید
معروض داشته شد که مولانا صبحی میفرمود که بمقتضی وَ لِلّٰهِ عَلَى
ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً[2] و بحکم و أَذِّنْ فِى
ٱلنَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً[3] مرا داعیهٔ حجّ مصمّم گردید [л. 1906]
اتفاقا بمولانا خیاطی که خیاط ازلی خلعت فضیلت [را] بقامت او
دوخته بود و مولانا ریحانی که ریاض دانش از فوایح روایح انفاسش معطر
مینمود ملاقات واقع شد ایشانرا در این معنی از خود عازم‌تر یافتم
بدلالت هادی دین قویم و هدایت دلیل مستقیم متوجه شدیم منازل و

1. Так все рук. 2. Коран, 3, 91. 3. Коран, 22, 28.

متوجه بدار السلطنهٔ تاشکند شده در نواحی شرابخانه جمعی کثیر از شعرا و فضلا در رکاب همایون همراه بودند چنانکه داب آن حضرت بود ابیات شیرین و حکایات رنگین مذکور میگردید شخصی بدین بیت مترنّم شد[1] که

بود در دعوی ابرویت مه نو تیز و تند * دید چون خورشید رویت کرد خودرا گرد و غند

جمعی از سواران روی بآن خوانده آوردند و از وی التماس اعادهٔ [آن] کردند آن حضرت فرمود که این بیت از کیست که جمع مارا گرد و غند ساخت و همه را در گرداب حیرت انداخت فقیر گفتم صاحب این مطلع مولانا صبحی اوبهی [که] این مطلع نیز از اوست [که

جبّهٔ پرپنبهٔ دارم من از فضل الله * اوبهی را در میان پنبه میدارد نگاه

و ایضا این مطلع از اوست که]

نسبت چشمت بنرگس کردم و شرمنده‌ام * از خجالت همچو نرگس سر به پیش افکنده‌ام

1. A گردید

[XXXIII] گفتار در ذکر فضایل و کمالات مولانا صبحی که نور صبح فضیلت از جبین او میتافت و مجلس افاضل از فضایل او زیب و زینت میبافت

در تاریخ سنه ثلاثه و ثلاثین و تسعمایه بود که عالیحضرت معالی‌منقبت سلطان‌الاعظم مالک ملوک العرب و العجم مظهر انوار السلطنه ظلّ الله یَأْوَی إِلَیْهِ کُلّ مَظْلُومٍ اَلّذی عُنْوانُ مَعْدَلَتِهِ بِکَرِیمَةِ اِنَّ اَللّٰهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْاِحْسَانِ[2] مَوْسُومْ السلطان بن السلطان مظفّر الدین سلطان محمد بهادر خان خلّد ملکه از ییلاق بلدی پرک[3]

1. T توقتوز یوز اوتوز اوچ 2. Коран, 16,92. 3. A ترک ; П, B₂ без точек; T بلدئ برکه

گیرند [و] اندک جفائی کنند در این که هادی میشود و مرا
به دست اوزبکان میاندازد تردّدی نبست در فکر شدم که کجا
روم ناگاه آوازی بگوشم آمد که کسی میگفت ای حسن نصر اللهرا
بگوی [که ما به سیستان رفتیم][1] اگر میروی پس فردا مارا در
سر پل مالان میبابی با خود گفتم که این لسان الغیب بود خاطر
برفتن سیستان قرار یافت و از غرایب امور آنکه در سبزوار شنیدم[2]
که مولانا امانی را گرفته خانهٔ اورا غارت کرده اند[و او] اوزبکانرا
سر شده بگوسو رفته[3] و الله تعالی اعلم[4]

1. П میرویم 2. B 649 شنیده شد 3. B 649 доб. و مرا نیافته و جفاهای عظیم دیده 4. B 649 و الله اعلم بالصواب; непосредственно за этими словами следует колофон, и текст внезапно обрывается.

درآمدند و مهمانخانه‌را کافتند هیچ نیافتند میر شاه‌ولی‌را در شکنجه
کشیدند گفت مرا شکنجه کردن هیچ فایده ندارد مگر آنکه مولانا
واصفی‌را پیدا سازید و حالا شمارا خانه بخانه و کوی بکوی می‌طلبند
مصلحت چیست گفتم اختصاص و امتزاج مرا بشما [در این شهر]
همه کس میداند اینجا بودن بلکه دراین شهر بودنِ خودرا مناسب
نمی‌بینم بخاطر میرسد که بکوسو روم آنجا یاران دارم که مرا میتوانند
نگاه داشت و صبر کردم که نماز شام شد مولانا امانی‌را وداع
و خیر باد کردم و گفتم

رفتیم ما و داغ[1] تو بردیم یادگار * بر یاد ما[2] تو هم دل خودرا[3] نگاه دار

چون پارهٔ راه رفتم بخاطر رسید که بحکم حدیث نبوی صلّی الله علیه
و سلّم أُشْتُرْ ذَهابَکَ و ذَهَبَکَ و مَذْهَبَکَ [л. 190a] من بد
کردم که رفتن خودرا بکوسو به مولانا امانی گفتم اگر نعوذ بالله اورا

1. Все остальные рук. دارد 2. П оп. 3. А, П مارا

سیصد سوار اوزبک با وی همراه مولانا امانی از پی رفت و بعد
از زمانی ممتدی آمد در غایت تغییر و گفت امر غریبی واقع شده امیر
شاه‌ولی دخترخانهٔ داشت در غایت حسن و جمال اورا محبوبی بوده
[اورا] شب بخانه آورده بوده امیر شاه‌ولی واقف شده فرموده که
اتوئی را در آتش سرخ ساخته و گریبان فرجی[1] مخمل قرمزئی اورا اوتوکش
کرده‌اند آن دخترخانه بیرون برآمده[2] و فریاد برآورده که اینک امیر
شاه‌ولی کوکلتاش دراین سرای است امیر اوروس[3] برادر امیر جان‌وفا
درگذر بوده[4] حاصل که امیر شاه‌ولی و زن اورا دستگیر کردند[5] و دیگران
گریخته‌اند بامیر شاه‌ولی گفته‌اند [که] مالهای خدیجه‌بیگم کجاست
او گفته که شمارا بسر [آن] مالها برم آن اوزبکانرا بحویلی شما برده
من هم از پی رفتم پس در حویلی خاکریز بوده به تبرزین شکستند و

1. С, П, В, B_2 فریجی 2. В دویده 3. А اورس 4. А доб. که 5. Остальные рук. و زن
ویرا گرفته‌اند

گرفت و بسیار بگریست و فوطه و کفش و فرجیِ خودرا بوی دادم
و گسیل کردم و گفت ای مولانا واصفی بیوفائی و دغائی دنیارا
به بینید که پارسال که شما در قلعهٔ نیره تو بودید و من آنجا [آمده]
بودم وی هزار نوکر مسلّح و مکمّل داشت و سر تکبّر و گردن
تجبّر بذروهٔ افلاک برمیافراشت و هزار جفت گاو زراعت وی
[بود][1] و سبزه زار فلک کمینه مزرعه از مزارع او مینمود اکنون
به بین که کار او به کجا رسید و مهمّ او بچه جا انجامید

همان منزلست این جهان خراب * که دیدست ایوان افراسیاب
همان منزلست این بیابان دور * که گم شد درو لشکر سلم و تور

روز دیگر وقت چاشت بود که غلغله و مشغله از پای حصار برآمد
دیدم شخصی برابر یابوی سوار دو دست در پیش بسته و کسی
در قفای او نشسته چون نیک نگه کردم امیر شاه ولی بود و قریب

1. Только П, л. 233б и T و مینک جفت قوش اوکوز زراعتین قیلور ایردی

مولانا امانی که از مشاهیر شعرای خراسان است[1] در پای حصار دکان
نخودبریانگری داشت و در بالای دکان حجرهٔ ساخته بود[2] که مجمع شعرا
و فضلا بود آنجا رفتم و گفتم که یکچند روز بالاخانه‌را مخصوص این
کمینه ساز و خانهٔ پیشان دکانرا از برای مهمانان گلیم انداز فی
الحال کلید بالاخانه‌را از سر دستار برآورده باین کمینه تسلیم کرد به
آنجا برآمدم و در خانه‌را بروی [خود] بستم و در پس پنجره نشستم
قریب نماز پیشین بود که شخصی [طاقیهٔ] توپی پاره بر سر و
جامهٔ کهنهٔ چرکین کوتاهی تا بسر زانو در بر پای برهنه از در دکان
در گذشت بخاطرم رسید که این امیر یادگار[3] [کوکلتاشرا] می‌ماند
[л. 1896] مولانا امانی‌را آواز دادم و گفتم که شخصی بدین صفت
از درِ دکان گذشت ازپی او دوید و بینید که کیست رفت و
گریان بازگشت و گفت میر یادگار بود بوی رسیدم مرا در بغل

1. T دور; остальные рук. بود 2. A حجره داشت 3. A یادکاررا

و گوشواره‌ها [ی خودرا] به فقیر دادند بعد از آن فقیر بغیاث الدین
محمد گفتم که مصلحت نمی‌بینم که ما با توابع و لواحق خود دراین شهر
باشیم آتشی افروخته‌ایم که از روزیکه آتش از سنگ و آهن کُن فَیَکُونَ[1]
بیرون شتافته اینچنین التهاب [و اشتعال] نیافته مناسب چنان
می‌نماید که احمال و اثقال خودرا پنهان سازیم و عیال و اطفال
خودرا به قصبهٔ اوبه فرستیم گفت عجب خوب بخاطرت رسیده
[مصراع در زبان بود ترا آنچه مرا در دل بود]
فی الحال بحویلی خود آمدیم [و] جواهر مدفونه که [در] مهمانخانه بود
برآورده در سردابه بجواهر خدیجه‌بیگم ملحق ساختیم و همین زمان[2]
غیاث الدین محمد اُلاغان کرایه کرده والده و همشیره‌ها و [عشایر]
و اقربا [از عمّات[3] و خالات و جاریات] همه‌را گرفته متوجه اوبه
شد[4] و فقیر اشیا و امتعهٔ خانه بخانه‌های خویشان کشانیدم و

1. Коран, 2,111; 3,42,52 и др. 2. A ساعت 3. C, B2 جماعت 4. A, П شدیم

تاکرا[1] بر بالای وی انداختم غیاث الدین محمد گفت [که تو] این کواره‌را بمن گذار که قوّت برداشتن آن نداری کوّارهٔ خالی بر پشت گیرچنان کردیم و از میان اوزبکان بیرون آمدیم نماز دیگر[2] بود که به پیش امیر شاه ولی آمدیم سلطان ولی را دیدیم [که] زار زار میگریست و گریبان دریده و سینه خراشیده[3] پیشتر آمدم و گفتم

مژده ای دل که مسیحانفسی میآید * که ز انفاس خوشش بوی کسی میآید

گفتم غم مخور که مقصود و مراد حاصل [شد] غیاث الدین محمد کواره‌را بر زمین نهاد ماه‌چوچوک مانند آفتاب که از زیر ابر برآید از کواره بیرون آمد غریو و غلغله از این جماعت برخاست

چه خوش باشد که بعد از انتظاری * به امیدی رسد امیدواری

زن امیر شاه ولی عنبرچهٔ داشت که در خراسان مثل آن نبود از گردن برآورد به غیاث الدین محمد داد و دختران امیر شاه‌ولی[4] انگشتریها

1. A برگهارا 2. П شام 3. Т. л. 4746 доб. فغان تاتار ایردی 4. A دختران او

گفتیم ما بزرگان این بیگم‌ایم ایشان در غوسلان باغی دارند که در تمام
خراسان بخوبی و لطافت آنرا نظیر و همتا نیست قریب به پانصد
خروار انگور دارد[1] و آن انگورها همه تلف میشود امیر حسین گفت
غم مخورید که آن باغ تعلّق بما گرفته[2] و شما هم تعلق به ما دارید
شمارا رعایت و تربیت خواهم کرد انگورهای [آن] باغ را بما شراب
اندازید بیگم‌را دیدیم که بما نگاه غریبی دارد و دانسته که ما از برای
کاری آمدیم فقیر از خانه بیرون آمدم و یک کوّاره انگوررا باوزبکان
بخش کردم و یک کوارهٔ [л. 189a] انگوررا بخانه درآوردم و گفتم
که این انگوررا نگاه دارید تا فردا وقت انگور آوردن ماه‌چوچوک در
پیشان خانه میگریست گفتم برخیز و در این کواره درآی چه محلّ گریه
است سلطان ولی خودرا شاید که کشته باشد در کواره درآمد برگهای

1. Так B; A, П ویست (?); C, B_2 انگوریست; T, л. 479a بار دور 2. П بما قرار گرفته

دو کوّاره انگور خرید یکی را بر پشت من بست و یکی را به پشت خود
بجانب لب خای[1] دینارآن روان شدیم بدر سرای رسیدیم که جماعت
اوزبکان درون میرفتند و بیرون میآمدند پرسیدیم گفتند که این سرای
امیر حسین قنگرات[2] است در آن حویلی درآمدیم دیدیم که در سر صفّه
شخصی نشسته در غایت عظمت و قریب به پنجاه[3] اوزبک پیش او
دست پیش گرفته [ایستاده اند][4] و در پیشان ایوان خانه ایست
و در آن خانه عورتیست تکیه[5] کرده ناله میکند من و غیاث الدین
محمد کوّاره های انگور را پیش آن اوزبک [بر زمین] نهاده در خانه
دویدیم و در پای آن عورت افتادیم که ای بیگم ولی نعمت ما این چه
حال است و این چه اوقاتست ای کاش دیده های ما نابینا شود
که شما را بدین حال نمیدیدیم[6] امیر حسین گفت شما چه کسانید

1. A بجانب جای 2. C, B_2 قنقرات ; A قنغرات 3. П доб. هزار (!). 4. Только A, T
5. B_2 تُنگ (?). 6. A, B نه بینیم

مرا طاقت فراق ماه‌چوچوک نیست گفتم ای فرزند بغیر از صبر و تحمل [هیچ] چاره نیست غیاث الدین محمد آید با وی مصلحتی بینیم روز دیگر غیاث الدین محمدرا در بازار دیدم باو گفتم که قضیه اینست چه فکر میکنی گفت من خبر یافته‌ام که ماه‌چوچوک[1] را حسین قنکرات[2] برده‌است[3] و او در لب خای[4] دینارانست و پای مادر او شکسته که در راه کهدستان از اسپ افتاده و آن دختر کاردی بدست گرفته که هرکس پیش من میآید اورا و[5] خودرا میکشم من در خلاصِ[6] آن دختر تدبیری کرده‌ام شاید که موافق تقدیر آید

آن چه سعی است من اندر طلبش نمایم * این قدر هست که تغییر قضا نتوان کرد

گفت برخیز که اَلْوَقْتُ سیفٌ قاطعٌ محلّ اهمال نیست و بجانب دروازهٔ ملک روان شدیم و در بیرون دروازه مردم بلوکات انگور جهت فروختن آورده بودند

1. B доб. بی 2. C, B₂ قنقرات 3. C, B, B₂ کرفته ; П оп. 4. A جای 5. A یا 6. A خلاص

نرفته و دستوزه[1] سلطان ولی را اوزبکی گرفته با مادرش به شهر برده
گفتم آلهی کمر بیگیم بشکند این چه حرکت قبیح است که کرده میر
یادگار گفت مخادیم چه ایستاده‌اید روید و هر کدام بگوشهٔ[2] پنهان شوید
[و لا علاج][3] برگشته پیش امیر شاه ولی آمده[4] قضیه را عرض کردیم
روز قیامت شد [بیت]

با سینهٔ ریش و چشم پرخون * رفتیم از این سرای بیرون

بعد از دو روز به پیش امیر شاه ولی[5] رفتم سلطان ولی را دیدم که
گریبان چاک زده[6] و کاردی بدست گرفته و چندان گریسته که
چشمهای وی ورم کرده[7] مرا که دید فریاد برآورد که مخدوم مرا بحل
کنید که من خودرا میکشم

مرا صد بار مردن به که یک دم [1886] زیستن بی او

1 B_2. T دستوره 2. A доб. خودرا کشیده 3. Только A. 4. Остальные рук. و رفتیم 5. A доб. کوکلتاش 6 A پاره کرده 7 A گرفته

غریبی در بر غیاث الدین محمد گفت غالبا فلک ستیزهٔ[1] زده پیش رفتیم و حال پرسیدیم گفت

احوال درون خانه از من مطلب[2] * خون بر در آستانه مبین و مپرس

ای عزیزان

چه گویم که ناگفتنم بهتر است * زبان در دهان پاسبان سراست

بیکم قباحتی کرده که اگر خاکدان دهررا بغربال فنا ببیزند[3] علاج آنرا نیابند بیکم را بخاطر رسیده که [تخم] مهرگیارا که در هاون محبّت بدستهٔ مودت کوفته شده بغربال شوق [به] بیزد و زنان غر درحین جماع حرکتی میکنند که معاشران از آن بغلبیره تعبیر می‌نمایند بیکم تقلید ایشان کرده خان گفته که من ترا جماع میکنم یا تو مرا جماع میکنی بو قحبه ایمش گفته از پیش وی بیرون آمده و دیگر پیش وی

1 Так только B_2, л. 374а; все остальные рук. очень ясно: شتره 2. A مبین و مپرس 3. A доб. که

خودرا از سر دست تا زیر بغل بکرباس پیچیده در میان هر پیچ بر
اطرافش جواهر تعبیه کرده [л. 188a] و رومالی چرکینی را دوسر[1] گره
کرده در گردن انداختم و دست خودرا حمایل ساختم و آن مقدار که
گنجایش داشت جواهر در درون رومال برگرد دست نهادم و آن جامهٔ
کهنه را بر بالای آن پوشیدم و غیاث الدین محمد هم بر این نهج
ساخته بی آنکه دست حمایل کند قاید من شد از آب کهدستان
گذشتیم و من ناله میکردم و غیاث الدین محمد اوزبکان را میگفت
که برای خدا بر این شکسته فقیر رحمی کنید [که] وی حاجی
و سیّد است و دست او شکسته اوزبکان پول و تنکه میدادند
بر این منوال شب و روز مشغول بودیم در عرض هفت روز
آن سرانجام یافت روز هشتم که رفتیم امیر یادگاررا دیدیم که
طاقیهٔ چرکین بر سر و فوطهٔ پاره پاره بر دی[2] پیچیده و جامهٔ

1. A در سر 2. П بر بالای آن

باری فقیر مخیل خودرا بوی گفتم گفت احسنت خوب خیالی کردی
فرمودم که پارهٔ کرباس آوردند و [همیانها] و خریطه‌ها دوختند بیگیم
فرمود که هیچ کس را بنزدیک این خرگاه نگذارند و سر یک صندوقرا
گشادند [چهل صندوقچه از وی بیرون آمد همه پر جواهر آنهارا
در همیانها و خریطه‌ها کردم صندوقهای جامه‌را گشادند] و جامه
بیرون آوردند[1] از گریبان تا بدامن مرصّع[2] بجواهر میر یادگار گفت
در این جامه سی هزار تنکه خرج شده جامهٔ خودرا بیرون کردم و
آن جامه‌را در بر کردم[3] و دامن آنرا بگرد کمر محکم کردم و یک
همیان جواهررا بر بالای دامن بر گرد کمر[4] بر بستم و جزودان کهنهٔ
داشتم رختهای[5] طلا و [طلا] آلات را از دستوانه[6] [و خلخال]
و انگشتری و گوشواره[7] در وی کرده در بغل نهادم و دست چپ

1. A جامه برآمد 2. C, T, B, B_2 доб. مکلّل 3 A پوشیدم 4. A بگرد کمر باطراف دامن
5. Остальные рук. و رختهای ; T оп. 6. T دستپانه 7 A وغیره

آنرا علاج نتواند کرد و این صندوقها را که میبینی اکثر پر از جواهر و
بواقیت است معاذ الله که خان یا یکی از اوزبکان دانند که
در این صندوقها چیست [1] در بارهٔ اینها چه فکر میکنی [2] گفتم اینها [را]
باتفاق غیاث الدین محمد میریم پدرم در حویلیِ خود سردابهٔ ساخته [3]
و درِ آنرا در جائی ترتیب کرده که مگر آن حویلی را تا روی آب
بکنند که آن ظاهر گردد در این سخن بودیم که دخترخانهٔ درآمد و
گفت که گدائی آمده و میگوید که بقراگوز آنکه [4] سخنی دارم من
گفتم کراماتی گویم وی غیاث الدین محمد است از آن دخترخانه
پرسیدم که آن گدا ریش زردی دارد گفت آری گفتم بیتردد [5] اورا
درآر چون بخیمه درآمد بیکم از خنده سست گردید گفت ای
سارق ترا چه شد که بگرد ما نمیگردی گفت ای بیکم جهت ظاهرست

1. Остальные рук. چه چیز است 2. A میکنید 3. A مرتب ساخته بود 4. П, В, A اینکه
برو و 5. A قراگوزکا سوزوم بار Г

سازد که بسیار کس قصد وی دارد

جمالش باغ پر میوه است و غوری وش غرضناکان * خدایا در پناه خویش دار از غارت غورش

در این گفت و گوی بودیم که گفتند [л. 1876] اینک بیگم آمد در خیمه مرا

که دید از خنده صفرا کرد و گفت ای ملا کجا بودی و از کوکم چه

خبر داری از احوال آنها مجملی شنید و خوشحال گردید و برخاست

و دست مرا گرفت و بخرگاه درآورد در غایت عظمت صندوقها بر

بالای هم نهاده و در گوشهٔ خرگاه یکی دختری پری پیکری نشسته که

آفتاب [و ماه][1] از تاب جمال جهان آرایش[2] بی تاب [و

توان][3] میگردید بیگم گفت که این را میشناسی که این دختر[4]

دستوزهٔ[5] سلطان ولی کوکم است که[6] دمبدم این [دخترا][7]

میربایند و داغی بر جگر خستهٔ[8] ما مینهند که هیچ حکیم و جرّاحی

1 Только А. 2. Все остальные рук. جمالش 3. Только А. 4. Только А. 5. П, В2, Т دستوره 6. Только А. 7. Только А. 8. Только А.

نمیدانید و متوجّه کهدستان شدم و بدرِ[1] خانهٔ امیر یادگار کوکلتاش
نشستم در وقتی که آش میکشیدند چشم امیر یادگار بمن افتاد گفت
باین گدا چیزی فرستید پارهٔ گوشت در طبقی نهاده پیش من آوردند
آش آزنده را شناختم بوی[2] گفتم که مرا میشناسی گفت الله ملّا
این چه حالتست گفتم خاموش [و] آهسته بمیر گوی که فلان
آمده و از کسان شما خبر آورده خیمه را خلوت ساختند و فقیرا آنجا
درآوردند امیر یادگار درآمد و مرا دید بسیار بخندید و بعد از آن بگریه
درآمد و احوال فرزندان پرسید بتفصیل گفتم خدایرا شکر بسیار بجای
آورد و گفت ای مولانا کاسهٔ ما بروی آب است نمیدانم که عاقبت
ما چون خواهد بود بیکم شمارا بسیار یاد میکند و میطلبد همچنین معلوم
کرده‌ام که میخواهد که[3] خزینهٔ خودرا از میانهٔ اوزبکان بیرون آرد و
آن دختر که دستوزهٔ[4] سلطان[5] ولیِ ماست اورا هم بگوشهٔ پنهان

1. Остальные рук. در نزدیک 2. A و 3. A میباید 4. C, П, T, B₂ دستوره 5. A محمد

با خود گفتم که بی تغییر لباس رفتن مناسب نیست به خانهٔ یکی از
خویشان خود رفتم و جامهٔ چرکین [پارهٔ] کنیزکی را در بر کردم و
فوطهٔ پاره پارهٔ غلامی را با طاقیهٔ که لایق آن بود بر سر[1] تا به
پیش ابرو پیچیدم و عصای شکستهٔ بشونی بر بسته بدست گرفتم
و تفأل کردم که بخانهٔ خود میروم اگر اهل خانه مرا نشناختند رفتنم
میمون و مبارک است و اگر شناختند رفتن از دایرهٔ عقل و خرد
بیرون است چون به خانه درآمدم همه در فریاد شدند که این گدا
کیست که اینچنین گستاخ در این خانه درمیآید چنانکه کنیزکان
چوبها گرفته بر سر و روی زدن گرفتند و مرا از خانه بیرون کردند
باز آمدم و گفتم که راست گویید که مرا نشناختید یا نه اکنون
که[2] دانستند چندانی خندیدند که بر زمین غلطیدند و گفتند که
این تلبیس [از] برای چیست گفتم در آن مصلحتیست که شما

1. A доб. نهادم 2. Только A.

خان بغایت مضطرب گردید میر محمد امیر یوسف و قاضی اختیار گواهی دادند که مظفرحسین میرزا اورا مطلّقهٔ ثلاثه گردانیده است این سخن راست بود اما باز اورا تحلیله کرده بنکاح درآورده بود و این را از خان پنهان داشتند و حضرت خان در اولنگ کُهدستان[1] که در یک فرسخی شهر هراة است بجانب دروازهٔ خوش بطرف شرق بیکم[را] بجمیع توابع و لواحق باساس و کوکبهٔ تمام در لب آب کهدستان نهضت نزول فرمود[2] بساعتی که تفاخر بدان کند ایام[3] بحبالهٔ عَقدِ نکاح[4] درآورد و میر یادگار کوکلتاش که پدر امیر شاه‌ولی بود اورا رعایت کردند [و] بر درِ خانهٔ بیکم بغایت معظم و صاحب[л. 187a] اختیار شد چون امیر شاه‌ولی شنید که امیر یادگار نزد[5] خانم اعتبار یافت فقیررا گفت که شما روید و خبر سلامتیِ مارا بوی رسانید

1. A کوهدستان ; T کُهدستان 2. T, л. 470a بیکم‌نی آندا تونشوردیلار ; П далее доб. مصراع
3. Так А, П; остальные рук. بآن انجم کند 4. П و بحباله بعقد و نکاح ; С, В, B_2 بحبالهٔ عقد درنکاح ; T حبالهٔ عقد و نکاحیغه 5. Остальные рук. پیش

دروازهٔ ملک شخصی بغلاظ و شداد سوگند خورد و این نبات را به من
داد [من] باور کردم اورا لت بسیار کردند و گذاشتند مقرّر شد که
علی الصباح کلید شهررا با تُحَف و هدایا [چنان] که رسم میباشد
به پیش خان برند و خان از برای زن مظفّرحسین میرزا که دختر
یکی از پادشاهان اوزبک بود و بحسن و خوبی شهرهٔ عالم بود غزلی
گفته و فرستاده بود چون شب شد خدیجه‌بیگم خودرا[1] در قلعهٔ اختیار
الدین متحصّن کرد[2] و زن مظفّرحسین میرزا درنیامد چون صباح
شد اکابر شهر کلیدهای شهررا با[3] پیشکش و سوری[4] در [سر] خیابان
به پیش خان بردند خان شیخ الاسلامرا بنوعی اعزاز و اکرام[5] کرد
که فوق آن متصوّر نباشد و زن مظفرحسین میرزارا طلبید گفتند که
شوهر وی زنده‌است و این زن در نکاح وی است چگونه میشود

1. Только A, 2. Остальные рук. شد 3. A به 4. A, C سورین; T سورون 5. A اکرامی

من پیش دویدم سواری پیش راند[1] و گفت تو چه کسی گفتم آه من
فلان کس ام دریغ از خراسان دریغ از خراسان گفت پیشتر ای و
پارهٔ نباتی[2] بدست من داد و گفت من محمدولی بیک ام [л. 1866]
این نبات را به پیش شیخ الاسلام بر و بگوی که غم مخورید میرزا ابو
المحسن و میرزا کیپک با پنجاه هزار سوار رسید شیخ الاسلام تبسّمی[3]
کردند و گفتند که کذب این سخن اظهر من الشمس و ابیّن من
الامس است آن شخص گفت مخدوم شما مرا بند ساخته نگاه دارید
اگر غیر واقع باشد مرا پاره پاره سازید نبیرهٔ ملازادهٔ مولانا[4] عثمان
سمرقندی[5] را بسر خیابان فرستادند که خبری آرد رفت و آمد و
گفت که تمام خیابان از اوزبکان مملوست[6] [و] از آنها اثری
[پیدا] نیست آن مردک را گفتند که اکنون چه میگوئی گفت که در

1. A دوید 2. A نبات 3. Только A. 4. A ملا 5. T مولانا عثمان سمرقندی نبیره
6. A پرست سین.

از فتح یکی از مایانرا[1] زنده نمیگذارد و تمامی شهررا اسیر و غارت میکند
خود فرمایید که این فایده داشته باشد که ده روز یا یک ماه این کار کنیم
و مآل کار این باشد خدیجه‌بیگم گریان شد و گفت راست میگویید و از
اکابر بجلّی[2] خواست[3] و [ایشانرا] اجازت داد اکابر بمدرسهٔ شیخ
الاسلام متوجه شدند و مجمع ساختند و قرار دادند که کلیدهای شهررا به
پیش خان فرستند قریب نیم‌روز سلطان علی نام درزی بود
[در مدرسه] در دوید و گفت ای شیخ[4] و ای اکابر قزدگانی و شادمانی[5]
[مر] شمارا اینک ابو المحسن[6] و برادرش کیپک میرزا با پنجاه هزار
سوار مسلح و مکمل از مشهد ایلغار کرده رسیدند در سر خیابان
نزدیک بند قارون بودم که از جانب ساق سلمان گردی پیدا شد که
ز سُمّ ستوران در آن پهن دشت * زمین شش [شد] و آسمان گشت هشت

1. B مارا 2. C, B, B₂ بجیلی; T, л. 469a بجیلیق 3. Остальные рук. طلبید 4. A доб. الاسلام
5. П доб. باد 6. T доб. میرزا

شیخ الاسلام و امیر محمد[1] امیر یوسف و قاضی اختیار و امیر سید عبد القادر و سایر اکابر گفتند که ای بلقیس زمان و [ای] زبیدهٔ دوران شما راست میفرمایید این بر تقدیریست که از شاهزاده‌ای ما امیدواری باشد شما خود میدانید که شاه بدیع الزمان و فرزند شما مظفر حسین میرزا بعد از وفات پدر چه‌گونه پادشاهی کردند و خلق را از ایشان هیچ‌گونه امیدواری نیست و شاعری قطعهٔ گفته که تمام خلق[2] [آنرا] ورد زبان دارند که

سلطان حسین شاه جهان کز علوّ قدر * بودش فراز گنبد فیروزه بارگاه
رفت و بماند بر فلک سلطنت ازاو * مانند مهر و ماه دو شاه جهان‌پناه

لیکن بهر دو نسبت شاهی بود چنانک * بر یک دو چوب پاره ز شطرنج نام شاه[3]

دیگر [ایشان][4] همچنین شکستی نیافتند که ایشانرا امکان معاودت باشد اکثر امرای ایشان کشته شده و تمامی یراق ایشان از دست رفته و شیبک خان پادشاهیست در غایت غیوری اگر سرکشی نماییم بعد

1 A ошибочно доб. و 2. A مردم 3 A ز شطرنج پادشاه 4. B доб. نه

متوجه شدیم و گفتم پراکندهٔ یکدیگر میباید رفت[1] باین اسلوب به آن
حویلی درآمدیم اما خدیجه بیگم در باغ شهر درآمد و تمام اکابر و اعالی و موالی
و اعراف [و اشراف] و ارباب و کلانتران [هراة را] طلب نموده
گفت شمایان سالها بدولت سلطان حسین میرزا دولتها دیدید و
کامرانیها کردید شمایانرا[2] رعایتها و نوازشها که وی کرد هرگز هیچ پادشاهی
نسبت بامثال شمایان[3] نکرده اکنون پسران ویرا اینچنین حادثه و واقعهٔ
روی[4] داده ایشان اگرچه گریخته اند بنابر مصلحتست باز [بر] گشته بر
سر این شهر خواهند آمد و از شما مناسب چنان مینماید که [л. 186a]
حقیقت ورزید و حقوق پدر ایشانرا منظور دارید و این شهررا محافظت
نمایید و عیال و اطفال مردم هراة را بدست جماعهٔ اوزبکان که معاش
ایشان بمردم سمرقند و [تمام] ماوراالنهر مشهور و معلوم است نه اندازید

1. С. л. 253б پراکند یکدیگررا میپایید و میروبید ; П так же, но یکدیگر ; В оп. میپایید ; B_2 میباید 2
Остальные рук. شمارا 3. В شما مردم و فقرا 4. Остальные рук. دست ; Т یوز بیریب دور

بغایت خوش‌آواز اورا میخواستم که کدخدا سازم از برای او سراچهٔ ساختم
که از قصر بهشت یاد میداد ناگاه قاضیِ قضا اورا بحوری از حوران
بهشت عقد بست و از دنیا نقل نمود[1] مرا گفت که شما حال خودرا
بیان فرمایید گفتم که مرا جمع خویشانند[2] که از [ولایت] سبزوار
آمده‌اند و در این غوغا هیچ جای ندارم که ایشانرا آنجا فرودآرم گفت
اینک این سرای[3] مرا پسر خردیست تا بسرحدّ کدخدائی او خویشاوندان
شما آنجا باشند منت عظیم میدارم بغایت خوشحال شدم باوی بآن
سراچه رفتم همچنان جای دیدم که هرکه در وی قدم مینهاد نمیخواست
که از آنجا بیرون رود آمدم با امیر شاه‌ولی گفتم و از برای وی و پسر
وی اوحدی[4] پیدا کردم و هرکدام دستاری بعلاقهٔ پایان بسر نهادند و
جرودانی بطریق طالبعلمان در بغل و عورات چادرهای کهنه بر سر

1. Остальные рук. فرمود 2. Остальные рук. است 3. В اینک سرای مذکور 4. Т, л. 4676 کهنه دلقی

نیز گریهٔ بسیار کردند و کیفیت یارانرا گفتم بغایت ملول گردیدند گفتم که
لا تَیْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِنَّهُ لَا یَیْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ
الْکَافِرُونَ[1] نومید مباشید که خداوند مسبّب الاسباب و مُفَتّح الابواب
است سبب خواهد ساخت و دری خواهد کشاد علی الصباح بحکم [л. 1856]
مَنْ طَلَبَ شَیْئاً وَ جَدَّ وَجَدَ وَ مَنْ قَرَعَ باباً وَ لجّ وَلَجَ از خانه بیرون
آمدم گذرم بپای حصار افتاد شخصی پیش آمد و گفت شمارا متردّد
می‌بینم و پریشان میبایم سبب چیست گفتم که تو اول حال خودرا گوی
گفت پیش ازاین بهفت سال شبی در خانهٔ حافظ نور ابریشم‌کار در
محلّهٔ ملکیان بودیم شما تقلید مولانا حسین واعظ کردید بر وجهی که اهل
آن مجلس همه گریان شدند و گفتند که مارا در مجلس مولانا حسین واعظ
هرگز این کیفیت دست نداده از آن وقت من بنده و مخلص و خدمتگار[2]
شمایم گفتم که حالا کجائی و در چه کاری گفت پسری داشتم طالبعلم و حافظ

1. Все рук. الخاسرون ; Коран, 12,87. 2. Все остальные рук. معتقد

آن جماعت که شما میگویید جای دادن ایشان مستلزم اسیری[1] و غارت آن کوی و محلّه است[2] که ایشان آنجا باشند در برگشتن بپای بالاخانهٔ رسیدیم جمعی نشسته بودند غالباً مجلس شربی بود یکی میگفت که امیر محمد صالح از برای چغتای عجب رباعی [خوبی] گفته و آن رباعی را خواند که

مسکین چغتای که کوندوزی تون دور آنغه[3]
احوال پریشان و قرا کوندور آنغه[4]
مغرور بولوب یر یوزیغه[5] سیغماس ایدی
سچقان توشکی[6] ایمدی مینگ التون دور آنغه

این رباعی را یاد گرفتم و بسیار گریستم و [گریان] بخانه آمدم امیر شاه ولی گفت سبب گریه چیست گفتم که این رباعی مرا بگریه آورد و او و توابعش

1. Остальные рук. اسیر 2. Остальные рук. اند 3. T, л. 467a آنکا 4. T آنکا 5. T کا
6. T توشوکی

متوجه شدند دو پاس از شب گذشته بود که رسیدیم و ایشانرا در مهمانخانه درآوردیم و همیانهارا در میان [1] دیگی که در نهایت بزرگی بود کردیم و فقیر و غیاث الدین محمد آنرا بنوعی مدفون ساختیم که اگر فی المثل لشکر اوزبک آن مدفون را در آن حویلی دانستی بدرآوردن از آنجا نتوانستی امیر شاه ولی گفت که بودن ما در این منزل مصلحت نیست فقیر فکر [2] کردم یارانی که دایم لاف [دوستی و] یگانگی و یکجهتی میزدند و میگفتند [3] که

یار مشمار آنکه [4] در نعمت زند * لاف یاری و برادرخواندگی

یار [5] آن باشدکه گیرد دست دوست * در پریشانحالی و درماندگی

دوازده کس [6] بخاطر رسید متوجه ایشان شدم بعضی رو پنهان کردند و بعضی عذر گفتند که شمارا در درون حدقهٔ [7] خود جای میدهیم اما

1. Только А. 2. А فکری 3. А باین بیت مترنم بودند 4. П یار آن باشد که 5. Все остальные рук. دوست 6. А و از آن مردم 7. П, Т доб. چشم

گردانیدیم و این افراد که بودند از مرد و زن بقدر قوت بر میان بستند
فقیر گفتم که اگر حالی از حویلی [بیرون] میرویم[1] ممکن نیست که به شهر
درون توانیم رفت[2] صبر باید کرد که شب بر سر دست [در] آید[3] من و
غیاث الدین محمد در دروازه را تا بمیانش خاکریز کردیم نماز شام که دوشیزه گان
بنات النعش همیان مجرّه را[4] پر از جواهر نجوم [л. 185a] و فلوزی کواکب
کرده بگرد کمر بستند ببام خانهٔ همسایه برآمده از درِ سرایش برآمدیم نماز
خفتن بود که بدر دروازهٔ ملک رسیدیم دروازه بان آشنا بود در را[5] گشاد
بشهر درآمدیم امیر شاه ولی گفت بخانهٔ [ما] و متعلقان ما رفتن
بغایت بیصورت است اگر چه حویلی شما[6] همین حکم[7] دارد اما
شما را باکابر و شیخ الاسلام اختصاص بسیار است ظاهر حال آنست
که حویلی شما سالم و مصون و محروس ماند القصه بخانهٔ فقیر

1. A برویم 2. T شهرغه کیرا آلغایمیز 3. A доб. چون شب بر سر دست آمد 4. C, B2 پنجره;
T оп. 5. A دروازه را 6. A доб. هم 7. П صورت

نبود جمع شدند و دامن من و غیاث الدین محمدرا گرفته گریه و
فغان[1] در پیوستند که ملائکهٔ ملأ[2] اعلی [از چشم اختران]
بر ایشان خون گریستی از کنیزکان و خانه‌دختران نیز ده نفر جمع
آمدند و مصحفی درمیان آورده سوگند خوردیم که از شما باختیار جدا
نشویم فقیر گفتم از نقود و نفایسی که دارید که قابل انتقال است آن
مقدار که ممکن است میباید برداشت به گنجینه‌خانه درآمدیم ده صندوق
نهاده بود سرهای آنهارا کشادیم پنج صندوق پر از تنگه و دو پر از
اشرفی و یکی پر از دسته‌های[3] کارد و خنجر و شمشیر و دو پر
از لعل و زبرجد و یاقوت و زمرد[4] و مروارید بود[5] گفتم که بغیر
از[6] جواهر برداشتن بیصرفگیست[7] همیانهای تنگه‌را خالی کردیم و پر
از جواهر گردانیدیم و آن چه زیاده آمد پر از اشرفی و دسته‌های مرصّع

1. A زاری 2. A, П ملهٔ 3. T, л. 466a دستهٔ مکلّل 4. Так А, 8585 и 1440; все остальные рук. доб. ودّ или заменяют زمرد на ودّ 5. A доб. با خود 6. A доб. مروارید و 7. T بیصرفه لیق

شماست از شما توقّع آن داریم که در این واقعهٔ هایله مارا دستگیری
کنید و شما و برادر شما غیاث الدین محمد از ما نبرّید اگر از این ورطه
زنده برکنار آیم عذرخواهی شمارا نمایم و الّا فَإِنَّ ٱللَّهَ لا يُضيعُ أَجْرَ
ٱلْمُحْسِنينَ[1] فقیر با خود گفتم سبحان الله زهی بزرگ خدائی که
اینچنین متکبّریرا[2] که یک نوبت شخصی کسیرا کشته بود و در خانهٔ
وی مختفی گشته سلطان حسین میرزا سه نوبت بوی کس فرستاد
که آن خونی را به من فرست تا تحقیق نمایم وی خبر فرستاد که من
تحقیق کرده‌ام بر وی تهمت است همچنین زار و زبون گردانیده [که]
بحکم ٱلْغَريقُ يَتَعَلَّقُ بِكُلِّ حَشيشٍ باین فقیر کمینه که اضعف عباد
الله است آن مقدار کار میکنند که مارا بیرون میآرید پسر و زن
و دخترش که در ربع مسکون مثل ایشان در حسن و ملاحت و صباحت

1. Коран, 11,117. 2. A شخصی را B доб. با چنین زاری انداخته П доб نگاهداشت میکنند

بظهور پیوست و سقف فلک از طنطنهٔ وَ نُفِخَ فی الصُّورِ[1] در هم
شکست در نیم ساعت نجومی از هزار کس که در آن مجلس گرامی[2] بودند
بغیر فقیر و غیاث الدین محمد و میر شاه‌ولی و اهل حرمش هیچ کس
نماند من و غیاث الدین محمد درِ دروازه را مضبوط کردیم و امیر
شاه‌ولی دست در دامن فقیر زد و گریان شد و گفت ای مخدوم شما
مدّت هفت سال است که پیشوا و مقتدای منید و زر و جواهر را
طفیل شما داشتم[4] و با وجود سوءِ مزاج و بدفعلی[5] که مراست که به
پادشاهان سر فرود نمیآوردم در اطاعت و انقیاد شما سعی بجان و
دل بظهور میرسانیدم و به پسر من که شاگرد شماست[6] بارها میگفتم
که بفرمودهٔ حضرت [л. 1846] امیر المومنین علی رضی الله عنه[7] که
انا عَبْدُ من عَلَّمنی حَرْفاً إنْ شاءَ باعَ [وإنْ شاءَ][8] أعْتَقَ وی غلامزادهٔ

1. Коран. 18,99. 2. A از 3. Только A. 4. A کردم 5. A بدفعالی 6 A بود 7. B کرم
الله وجهه ; остальные рук. оп. 8. Только T; A باعنی

مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ متفرّق شدند و خان با پنجاه هزار
کس بنواحئ شهر رسید میر شاه ولی مست طافح بود [چون]
این سخن را شنید تو گوئی طشت آتشی بر سر او ریختند از روی
اعراض گفت ای قلتبان شوم خبر و ای سیه‌زبان قبیح‌منظر این
چه حکایت موحّش و این چه خبر ناخوش بود که آوردی و مجلس مارا
فسرده کردی شیبک اوزبک را چه مجال آنکه بر سر پادشاهان ما آید
و شمشیر کشید و قصد کشتن وی کرد فقیر و جمعی [که] با وی
[طریق] گستاخی داشتیم گفتیم

بتندی سبک دست بردن بتیغ * بدندان گزی پشت دست از دریغ

لحظهٔ صبر فرمایند اگر کذب وی ظاهر شود کشتن وی در غایت
آسانیست در این گفت و گوی بودیم که آواز پای اسپان در سر
کوچه[1] ظاهر شد بصدمتی که تو گفتی که إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ[2]

1. Остальные рук. از کوچه 2. Коран, 22,1.

بگریزید اگر مجال دارید خبر در نزد[1] خدیجه بیگم آمد که شاه[2] بدیع الزمان و مظفر [л. 184a] حسین میرزا در ییلاق چهل دختران صحبتی آراسته بودند و مجلس آرایان به تزیین و ترتیب مجلس برخاسته که خبر رسید که شیبک خان از شهر نسف که عبارت از قرشی است ایلغار کرده رسید امیر ذو النون ارغون که سپهسالار و بهادر آن سلسله بود با ده هزار مرد مکمّل مسلّح دلیر صاحب شمشیر که در روز جنگ در طلب ناموس و ننگ ممات را بر حیات مقدّم میداشتند بقراولی سوار شدند در موضع ترناب[3] که در یکفرسنی چهل دختران است بهم رسیدند و جنگ در پیوستند لشکر شیبک خان بمثابهٔ سیلی که خاشاک را بردارد مردم ذو النون ارغون را برگرفتند[4] و اورا فرود آورده کشته سرشرا بر نیزه کردند[5] پادشاهان که شنیدند [ما] بَقِيَةُ ٱلسَّيْفِ[6] كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ

1. Остальные рук. که خبر آمد به پیش 2. A میرزا 3. B₂ پرتاب 4. П نیز گرفتند 5. A به نیزه برگرفتند 6. Далее Коран, 74,51.

این چه مجلس چه بهشت این چه مقام است اینجا[1] * عمر باقی رخ[2] ساقی لب جام است اینجا

دولتی گر[3] همه بگذشت از این در نگذشت * شادی گر[4] همه بگریخت غلام است اینجا

دیگری بدین ترانه مترنّم بود که

ما می همیخوریم و حریفان غم جهان * روزی بقدر همت هرکس مقدّر است

و جمله از آن غافل که هر ساعت از بارگاه[5] غیب این ندا درمیدهند که

خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی * گر فلک شان بگذارد که قراری گیرند

دیگری [این بیت را][6] میخواند که

عالم آب که بیرون برد از دل غم را * غم نداریم اگر آب برد عالم را

امیر شاه ولی باین بیت رطب اللسان بود که

من و جام شراب و روی نیکو * اگر جمشید میآمد بیا گو

ناگاه شخصی از در درآمد و گفت ای میر [این چه مهملاتست] برخیزید و

1. A оп. остальные три полустишия. 2. T لب 3. T از 4. T کز 5. П, л. 228a رازدان C, л. 250б, B, B_2 هر ساعت را غیب دین بوندا ; T, л. 464a هر ساعت را کارهای 6. Только A, T.

[ملازمانرا در خراسان] خویشاوندی[1] غیاث الدین محمد [نام بوده و] در زمان شیبک خان کارهای غریب کرده و امور عجیب بصفحهٔ ظهور آورده خاطر باستماع آن بسیار مشعوف [و مصروف] است بعرض رسانیده شد که در تاریخ سنه ثلاثه عشر و تسعمایه[2] در روز عاشورا در حویلی امیر شاه ولی کوکلتاشِ خدیجه بیگیم که در سلسلهٔ چغتای در درِ خانهٔ سلطان حسین میرزا بکلانی و اعتبار و اختیار او نبوده آن پادشاه میگفت که فرزندان حلّ[3] کوکلتاش در نزد[4] من از فرزندان من مقبولترند و تمامی امرای [عظام] ذوی الاحترام[5] سر انقیاد بر خط فرمان او داشتند و تخم امید در مزرع بندگی و اطاعت او میکاشتند صحبتی بود که در زیر گنبد کبود آنچنان محفلی کس ندیده بود سلطان محمود[6] خواننده این غزل را میخواند که

1. A خویشاوند شما 2. C, B, B_2 ثلاث عشر ; T توقوز یوز یکرمه اوچ 3. A оп.; П ولی ; B_2 آن ; T علی 4. Остальные рук. پیش 5. A, П اختشام 6. П محمد

گوسفندی کشته دعوتی ساختند چون از آن دعوت واپرداختند سلطان
مراد مرا گفت مخدوما [a. 1836] شما را بهیچ حال نمیگذاریم و به خراسان
میبریم و به قوم و قبیلهٔ [شما] میپیوندیم و از امیر شاه ولی هرچه
میطلبیم مقصود ما حاصل است فقیر نیز راضی شدم [قریب] نماز
دیگر بود که یکی از مردم صحرانشین از نیشاپور آمد و گفت در شهر غریب
[امری] واقع شده و شهر نیشاپور زیر و زبر گردیده و واقعه را تمام
نقل کرد القصه سلطان مراد اسپ کُتل [1] خودرا باین فقیر داد و
همین زمان متوجه شدیم و نماز شام بود که بسقایهٔ که در دو فرسخی
نیشاپور بود فرودآمدیم [و] بعد از شش روز به خراسان رسیدیم
بالخیر و السعادة فی الامن و الامان

چون این حکایت بعرض رسید آن عالیحضرت فرمودند [که]
جناب فضایل مآب معالی اکتساب مولانا قتیلی چنین نقل میکردند که

1. A کوتل

که اسپان خودرا اسایش بدهیم ایشانرا به خیمه درآوردند نزدیک به
این خیمهٔ که فقیر در [وی] بند[1] بود بعد از زمانی یکی از آن
چهار کس باین خیمه درآمد و در فقیر بسیار نگاه کرد و گفت شما
از خراسان نیستید گفتم بلی گفت به میر شاه ولی کوکلتاش آشنائی
داشتید گفتم من استاد پسر ویَم فریاد زد و پیش دوید و گفت شما
ملّا واصفی اید که بدین حال گشته اید [این چه حالست][2] دست
در گردنم کرد و گفت مرا نمیشناسید من سلطان مرادم زرگرِ میر شاه
منصور آن سه کس و اهل خِیام [همه] آمدند و بر احوال من
زار زار گریستند سلطان مراد آن مردمرا گفت ای کورباطنان آن
مقدار شعور ندارید که این مرد عزیز اهل این کار نیست و به وی
اهانت و خواری میکنید فی الحال زنجیر از پای من برداشتند و
عذرخواهئی بسیار کردند و از برای این محقّر[3] سروپای آوردند و

1. Остальные рук. محبوس . 2. А, П оп. 3. Остальные рук. فقیر

جامه‌های مرا از هم کندند و پایهای مرا مجروح ساختند[1] فریاد کردم
مردم از خیمه‌ها بیرون دویدند و مرا در لت کشیدند و دستهای مرا
بر قفا بستند جهة آن که چند نوبت دزد خودرا بخانه‌های ایشان
زده اموال ایشانان را[2] برده بوده مرا نیز از جملهٔ دزدان خیال کردند[3]
[و] مرا در خیمه درآورده[4] پای مرا از ستون خیمه گذرانیدند [و]
زنجیر بدو سر پای من گذاشتند صباح یگان یگان میآمدند و مرا
میزدند که فلان [و] فلان چیزهای مارا که بردی چه کردی راست
بگوی حال بر این منوال بود تا نیم روز ناگاه از جانب سبزوار چهار
سوار پیدا شدند زهرهٔ من آب شد که مبادا بطلب من میآمده باشند
اهل خیمه بیرون آمدند و پرسیدند گفتند [که] ما از خراسان بسبزوار
تحصیل برده بودیم اکنون زر نو کرده[5] به خراسان میرویم ساعتی میخواهیم

1 A کردند 2. Остальные рук.: چیزهای ایشانرا 3. A کرده 4. П, л. 227а درآوردند و هر دو
پای مرا در خیمه استوار بستند صباح و т. д. 5. См. *Введение*, стр. 36; П زره نو; Т оп.

و آنرا بکارد از پیش برداشتم اما بلندیش بمرتبهٔ بود که خودرا از
آن نتوان انداخت در تنگ خانه گلیم ابریشمی بود اندیشه کردم که
این را کمند میتوان ساخت آنرا هشت پاره ساختم و بر سر یکدیگر
گره کردم اما چیزی که یک سر ویرا باو بندم نبود بخاطر رسید که
در محاذیِ این در یک در دیگر هست آنرا گشادم و یک سر آنرا
گره[1] کردم و در میان در انداختم و درها را پیش کشیدم گره در پس
در محکم شد [л. 183a] آن سر دیگر از درِ[2] جانب کوچه پایان
انداختم و بسهولت هرچه تمامتر از بالاخانه بکوچه فرودآمدم[3] و خدای را
شکر بسیار گفتم و بیک جانب روان شدم پارهٔ راه رفتم از
کوچه بند نیشاپور برآمدم شاهراهی پیدا شد بسرعت تمام روان
شدم قریب بوقت صبح[4] بود که بسر بلندی رسیدم در پایان آن
مردم صحرانشین بودند چون فرودآمدم خیل سگان هجوم کردند و

1. Остальные рук. گرهی 2. A доб. بیرون 3. A خودرا بکوچه انداختم 4. A بصبح

در غایت بلندی که سر سرو و سفیدار بکنارهٔ باش نمیرسید و مرا
در آن خانه انداختند و درش را مقفّل ساختند و جمعی در بیرون
ایوان خفتیدند با خود اندیشه کردم که صباح که در خانه را گشادند[1]
در نیشاپور خود کسی نیست که مرا نشناسد مرا چه گویند و من
با ایشان چه گویم و خواهند گفت که شما [خود] واعظ و شاگرد
مولانا حسین واعظ باشید دزدی و شبروی به شما چه نسبت
دارد مردن از این حال بهتر است و مرا تکلیف خواهند کرد
که آنکس که پا بر دوش شما نهاد و گریخت چه کس بود اگر
گویم فتنه‌ها برخیزد و خونها ریزد و اگر نگویم چگونه تواند بود
دیوانه وار گرد خانه میگردیدم و دست به دیوارها میکشیدم معلوم شد
که این چهار در دارد سه بجانب چهارباغ و یکی بجانب کوچه آن
در که بجانب کوچه بود گشادم در پس در پنجرهٔ بود کارد فرنگی داشتم

1. Остальные рук. گشایند 2. A خواهم گفت

اندک بارانی میبارید امیر قوام الدین باین بیت مترنّم بود[1] که

صبح دم عزم[2] چمن کن که هوا معتدل است * [1826 .ه] وز تم نیمشبی راه نگرد و نه گِل است

و اصل واقعه آن است که بامیر قوام الدین جعفر[3] زن حاکم نیشاپور

که امیر حسین بازاریست امشب کس فرستاده [اورا] طلبیده سوی

چارباغ وی روان شدیم و بپای دیوارش رسیدیم پای بر دوش من

نهاده بر دیوار برآمد و مرا بالا کشید هر دو از دیوار باغ درآمدیم چون

نزدیک عمارتش رسیدیم جمع کثیری رسیدند کاردها و خنجرها و چوبها بدست

امیر قوام الدین جعفر رو بگریز نهاد و من از پی وی بدیوار رسیدیم

قدم بر دوش من نهاد و بدیوار برآمد و گریخت آن جماعت مرا در لت

کشیدند و دستهای مرا بر قفا بستند میخواستند مرا پیش امیر حسین

برند بعضی مصلحت ندیدند و گفتند که [اینرا] امشب نگاه میباید

داشت و صباح پیش میر برد مرا به بالاخانهٔ برآوردند سه آشیانه بود

1. Остальные рук. گردید 2. T سیر 3. Остальные рук. امیر قوام الدین جعفررا

و دُمَّکَ دمّی خبر میداد شبی در مهمانخانه نشسته بودم و از وسوسهٔ
عشق امیر رفیع الدین حسین گریه و نالهٔ داشتم ناگاه دیدم که از
در خانه امیر قوام الدین جعفر درآمد طاقیهٔ برّهٔ سیاهی بر سر و
لنگی در بر و شمشیر برهنهٔ در دست که بمجرّد دیدن بر دم آن
شمشیر رشتهٔ حیات بریده میشد من که اورا دیدم بخاطر رسید
که نشاید که کسی خباثت کرده بقصد هلاک من اورا برانگیخته باشد
صورت مرگ خودرا در آینهٔ تیغش مشاهده نمودم وی دید که من
ترسیدم خندان شد و گفت مترسید من امشب میخواهم که بجائی
روم و آن کسی[1] که مقرّر است بهراهی[2] من اینجا نیست و
هیچ کس اعتماد ندارم از شما توقع آنست که بمن همراه شوید
بغیر قبول و اطاعت چاره ندیدم شبی بود در غایت سیاهی و تاریکی[3]

سقی الله لیلاً کَصُدغ الکَواعب * شب عنبرین خال مشکین ذوائب

1. A کس 2. A با 3. Остальные рук. در غایت تاریکی 4. B کواکب

جبرئیل آمد و گفت یا[1] محمد خدایت سلام میرساند و میگوید که بعزت
و جلال ما که دیگر عف[2] مگوی که اگر دیگر عف[3] گوئی در کلّ
کاینات یک نااَرزیده نماند و آفریدن عفو[4] و عقوبت ما عبث
میشود اینکه مذکور شد غلغله و فریادی برآمد که گویا[5] زلزله در نیشاپور
افتاد امیر زین العابدین چکمن سقرلات عمل نباتی که جامهٔ خاص
شاه اسمعیل بوده برسم تحفه بمیر فرستاده بود باین کمینه انعام
فرمودند و امیر علی اصغر و امیر رفیع الدین حسین و امیر حسین هرکدام
اسپی بزین و لجام[6] انعام فرمودند قریب یک هفته سادات و نقبای
نیشاپور فقیررا مهمانداری کردند بعد از آن امیر قوام الدین جعفر که پسر
کلان امیر زین العابدین [و][7] بکوزنیش شاه[8] رفته بود از عراق آمد
و اختلاط او باین کمینه بنوعی در گرفت که از مقولهٔ لَحمُکَ لَحمی

1. A ای 2. C, П, A, B عفو 3. C, П, A, B عفو 4. B_2 عف 5. A доб. روز رستاخیز
شد و یا 6. B لگام 7. Только П, л. 226б. 8. П доб. اسماعیل

چرا اختیار کردند سرّ آن اینست[1] که آنکه رنگ سبز اختیار کرد
بزهر هلاک خواهند کرد و آنکه رنگ سرخ طلب نمود جامه‌هایش بخونش[2]
سرخ[3] خواهند کرد القصه جامه‌ها را پوشیدند و از خانه بیرون آمدند
و هنوز اثر ملال بر[4] چهرهٔ ایشان ظاهر بود حضرت رسالت
فرمودند که هنوز چرا غمگینید[5] گفتند عربزاده‌ها بر اشتران[6] [л. 182a]
سوارند و ما[7] پیاده ایم حضرت فرمودند که من شتر شما یکی را
بر دوش راست و یکی را بر دوش چپ نشانیدند شاهزاده‌ها گفتند
ای پدر شتران عربزاده‌ها مهار دارند[8] و شتر ما[9] مهار ندارد آن
حضرت یک گیسوی عنبرین [خودرا] بدست امیر المومنین حسن
دادند و دیگریرا بدست امیر المومنین حسین گفتند شتران عربزاده‌ها
عف میکنند و شتر ما عف نمیکند حضرت فرمودند که عف عف[10]

1. П آن سرّ آن است 2. C, B, B₂ بخون 3. B доб. و آغشته 4. C, П, B, B₂ در
5. П شدید 6. A شتران 7. B مایان 8. A دارد 9. B مایان 10. C, П, A, B عفو

عفو

شاهزاده‌ها هنوز ملول بودند پرسیدند که اکنون سبب ملال چیست
گفتند جامه‌های همه رنگینست و جامه‌های [ما] سفید حضرت
رسالت حیران شدند جبرئیل گفت یا محمد حیران مباش[1] ظرفی
طلب[2] و آنرا پر آب کن[3] [و] قدرت خدای را مشاهده کن[4]
تغارهٔ را[5] پرآب کردند[6] جبرئیل گفت از فرزندان پرسید که
هرکدام را چه رنگ میباید[7] امیر المومنین حسن رنگ سبز طلبید و
امیر المومنین حسین رنگ سرخ [طلبید] جبرئیل هردو جامه را در
آب فروبردند و هردو را گفتند که دست در آب کنید و از برای
خود جامه برآرید بفرمان خدای تعالی جامهٔ امیر المومنین حسن سبز
و جامهٔ امیر المومنین حسین سرخ از آب بیرون آمد جبرئیل آهسته
به پیغامبر[8] گفت یا محمد هیچ دانستی که هرکدام آن رنگ مخصوص را

1. B چرا حیرانی 2. Остальные рук. доб. کن 3. П ساز 4. П نمای 5. B, T طقاره
C, B_2 طغاره 6. A доб. حضرت 7. B доб. حضرت پرسیدند 8. B بحضرت رسالت
دستگاه

محمّد و معاون تو منم[1] مرا قوتی شد برخاستم و بجرأت تمام
بر منبر برآمدم ایام عاشورا بود حکایت امیر المومنین حسن [و
امیر المومنین] حسین که در روز عید غمگین بودند بخاطر رسید و
آن حکایت اینست که در روز عید حضرت رسالت صلّی الله
علیه و سلّم میخواستند که بعیدگاه روند اثر ملال بر چهرهٔ[2] آن دو
گوشوارهٔ عرش مشاهده نمودند فرمودند که ای جگرگوشهای من در
این روز همه اطفال شادمان و خوشحال اند شما[3] چرا غمگین اید[4]
گفتند ای جد[5] بزرگوار همه عرب زاده‌ها جامه‌های نو دارند [و]
جامه‌های ما کهنه است فی الحال حضرت جبرئیل نازل شد دو
جامهٔ سفید آورد از حلّه‌های بهشت حضرت فرمودند که ای جانان
پدر اینک از جامه‌خانهٔ الهی از برای شما جبرئیل جامه آورد

1. B доб. و فی الفور 2. B доб. مبارک 3. B شمایان 4. B می‌نمایید 5. С, П, B2, T پدر

[و] آن میسّر نشد و این را نیز شنیده‌ایم که مولانا حسین شاگردئی ایشان فخر میکرده‌اند و میفرموده‌اند که میان من و شاگرد من تفاوت همین است که وی خوش‌آواز است و من خوش‌آواز نیستم امشب میخواهیم که از ایشان وعظ شنویم بمجرّد همین گفتن جمعی رفتند و از مسجد جامع منبررا حاضر ساختند و بر کنارهٔ ایوان گذاشتند و مشاعل در میانهٔ حویلی افروختند و خلق نیشاپور از مرد و زن قریب به پنجهزار کس بر بامها و سرهای دیوارها و سر درختان جمع شدند در آن شب [بر] فقیر [л. 1816] یقین شد که مولانا حسین واعظ را مرتبهٔ ولایت بوده زیرا که مرا ضعفی عارض شده بود که از محالات میدانستم که توانم[1] قدم بر منبر نهم توجّه بروحانیت آن عزیز کردم [دیدم که] در پیش من حاضر گردید و [مرا] گفت [برخیز و] غم مخور که

1. A доб. که

همین نیشاپور چهل روز مریض بودم و حالا ایام نقاهت است و
من در کمال ضعف و نحافت [اگر] امشب فقیررا معاف دارید میتواند
بود گفتند حاشا لِلّه[1] که شمارا معذور دارند اگر نمیروید جزم دانید که
امیر [علی] اصغر و امیر رفیع الدین حسین میآیند و شمارا میبرند چارد
ندیدم و با آن جماعت متوجّه گردیدم چون بآن محفل رسیدیم شمعها بر
دست همه میان حویلی متوجه شدند فقیر از روحانیت پیران و استادان
خود استمداد همت طلبیدم اهل آن مجلس در تعظیم این کمینه
مبالغه بحدی رسانیدند که فوق آن متصوّر نباشد امیر علی اصغر فرمودند
[که] امشب ساز و نواز و گفت و گوی و همهٔ امورا بگوشهٔ مانید که
مآثر و سوانح و فضایل مولانا واصفی مغتنم[2] است امیر زین العابدین
فرمودند که سالهاست [که] ما در آرزوی وعظ مولانا حسین واعظ بودیم

1. A, C, T حاشا ; П حاشا که 2. B, C, T, л. 459a مُنقَسِم ; T доб. یعنی اقسام لاری
کما لالاری نینک کوبدور

نواز همه آنجا حاضراند و مجلسی است که تا بنای نیشاپور است
اینچنین مجمعی کس یاد ندارد و آن پیر بخانهٔ میر متوجه شد قریب
به نماز خفتن بود که با جمعی کثیر آمد و گفت ذکر[1] شما آنجا گذشت
غریب غوغائی شد و گفتند که ایشان شاگرد مولانا حسین واعظاند
و حیثیات شمارا به مولانای مذکور[2] بمراتب ترجیح کردند و بآن جا
رسانیدند که از در روم تا اقصای هند امروز به جمعیّت[3] و فضیلت
ملازمان کسی نیست و برادر امیر زین العابدین امیر علی اصغر فرمودند
که از این تاریخ دو[4] ماه شد که من [در] هری بودم در خانهٔ خواجه
عبد الله صدر شبی مولانا واصفرا طلبیدند افاضل خراسان و عراق
جمع بودند نسبت ویرا بآن افاضل مثل سحبانِ وایل[5] بزاز باقل
یافتیم فقیر گفتم مخادیم خوب لطف فرموده و میفرمایید [اما] فقیر در

1. B, B₂, T доб. خیر 2. Все остальные рук. حسین واعظ 3. A به حیثیت 4. П ده
5. T, л. 458б, на полях وابل نام شهر (!)

و گفت خیر مقدم شما مسافر می‌نمایید از کجا قدم رنجه فرموده‌اید گفتم
از خراسان فقیررا مراعات کرده بخانه درآورد و بر کنارهٔ حوض گلیمی
انداخت و ما حضر حاضر ساخت چون فصلی حکایت گفته شد
پیر گفت ای[1] مخدوم این بنده‌خانه جا و مقام شماست[2] و این
کمینه پیر غلام و آن مقدار تملّق کرد که حدّ آن همان باشد نام
فقیررا پرسید گفتم که واصفی گفت آن واصفی که شاگرد مولانا
حسین واعظ است گفتم آری باز برخاست و فقیررا کنار گرفت و
گفت اشتیاق مردم نیشاپور بملازمان شما بمرتبه‌ایست که معلوم
نیست [A. 181a] که بمهدی آن مقدار بوده باشد عجب بمحلّ
رسیدید که پسر امیر زین العابدین امیر رفیع الدین حسین کافیه
تمام کرده و شرح ملّا ابتدا کرده مختومه و مفتوحه‌را صحبتی ساخته‌اند
و تمام افاضل نیشاپوررا طلبیده‌اند و اهل حسن و ارباب ساز و

1. A که 2. A, B شما

پیش من دوان گذشتند مرا حالتی دست داد که پارهٔ حلوا که در دست
داشتم بر زمین افتاد استاد حلواگر پیش [من] آمد و گفت ای
جوان وای بر جان تو واقف حال خود باش[1] این جوانیست
که در عشق وی بسیار همچو تو سر [در] باخته‌اند و جان در
معرض بلا انداخته این پسر سید[2] زین العابدین نیشاپوریست
لا تحصل وصاله[3] حَتّٰی یَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِی سَمِّ ٱلْخِیاطِ فقیر برخاستم
و از پی او روان شدم کوچهٔ پیدا شد در دو جانب جوی آب
روان و بر کنار هر جوی درختان و سنگ ریزه‌ها در تک جوی
بمثابهٔ مروارید در میان این کوچه ایوانی دیدم که سر بگیوان
کشیده از آن جا درگذشتم در نهایت آن کوچه پیری دیدم که
وضو میساخت مرا دید پیش دوید و مرا دریافت و پرسش نمود

1. Остальные рук. доб. که 2. A, B, T оп. 3. Далее – Коран, 7,38.

بمثابهٔ که کسی را نمیشناختم تا چهل روز بر این منوال گذشت[1] بعد از
آن عرق آبی بر آتش [من] ریخت و مرض همچون دود از آتش گریخت
چون بحال خود آمدم و قوّت سیر و رفتار پیدا شد بسر چهارسوی نیشاپور
آمدم دکّان حلواگری دیدم که بان آراستگی هرگز ندیده[2] بودم فلک از
برای طوافیش بارگش زرّین آفتاب را بر سر نهاده طواف صفت بگرد
دکانش میگردید[3] و اطفال کواکب نعل ماه نورا از برای حلوایش
بهر سو میکشید بر در آن دکان نشستم و تفرّجی میکردم که استاد
حلواگر طبقچه از حلوا پیش من آورد من بخوردن آن مشغول بودم که
از میانهٔ چارسو غلغله و مشغلهٔ برآمد نظر کردم جوانی دیدم که
آفتاب و ماه استعارهٔ نور از روی او میگردند و گل و ریاحین از
رشک عارض او عرق شبنم بر روی میآوردند خلقی بیپایان از

1. A بود 2. T تصوّر نکرده ; остальные рук. کورمامیش ایردیم 3. T, л. 457a—457б доб
وآی قرص لیموسین و انجم نقل دانه لارین سپهر اطباقیغه سالیب زوّار یانکلیغ
آنی طواف قیلور ایردی

من بیتو نمیزیم چو آئی روزی * زنهار بخاک من قدم رنجه کنی

[نظم]

فَارَقْتُ و لا حَبیبَ لی إلّا انت * احباب چنین کنند احسنت احسنت

ظن میبردم که در فراقم بکشی * و الله لَقَدْ فَعَلْتَ ما کُنْتُ ظَنَنْتُ

در میان [این] گریه و اندوه مرا خواب برد چون بیدار شدم عورت صاحب جمالی دیدم که بر سر من نشسته و برویمالی اشک [л. 1806] از روی من پاک میکند مرا گفت ای جان مادر از کجائی و اینچنین کلفت‌مند و خار و زار چرائی گفتم ای مادر مهربان از خراسانم به غربت افتاده و بیچاره[2] و ناتوانم و هیچ کسی ندارم که تیمار من نماید گفت ای جان مادر غم مخور من مادر تو [ترا] غمخوارگی نمایم و بیمارداری کنم اینک از برای تو کسی فرستم بعد از زمانی غلامی آمد استری آورد و بخانه برد اما مرض من اشتداد یافت[3] و آتش تب تنور تنمرا بتافت

1. A فقد 2. Все остальные рук. بیمار 3. B پذیرفت

زندگی باشد بهم ملحق خواهیم شد و الّا وعده‌گاه صحرای محشر است اینجا گفتیم و گریهٔ بسیار کردیم و یک دیگررا وداع کردیم [د] باین گفتار مترنّم شدیم

پگذار تا بگریم چون ابر نوبهاران * کز سنگ ناله خیزد روز[1] وداع یاران

با ساربان بگویید احوال[3] آب چشمم * تا بر شتر نه بندد محمل بروز باران

سعدی بروزگاران مهری نشسته بر دل * نتوان ز دل برون کرد الّا بروزگاران

فقیر در سایهٔ [آن] قبر افتاده بودم و دل بر مرگ نهاده که آواز نوحه به گوش رسید که[4] میگفت

کاشکی آن روز که در پای تو زد خار اجل * دست گیتی بزدی سنگ هلاکم بر سر

تا در این روز جهان بینتو ندیدی چشمم * این غم بر سر خاک تو که خاکم بر سر

[رباعی]

رفتی که دلم ز بار غم رنجه کنی * یا خاطرم از خار[5] ستم رنجه کنی

1. T لاله روید 2. A وقت 3. T ز احوال 4. A доб. آواز حزین 5 A بار

گرسنه‌ایم مارا میل بریانی شد بدکان بریانپزی درآمدیم چون [بر زمین]
نشستیم از بازار آواز غوغای برآمد و ندای منادی بگوش رسید که سه
کس باین صفت[1] و کسوت به[2] نیشاپور درآمده‌اند ایشان را
پوشیده و پنهان ندارند و در هرکجا که ایشانرا یابند که پوشیده
داشته باشند آن کوی و آن محله‌را غارت کنند و اهل آنرا بقتل
رسانند این‌را که شنیدیم از بالاخانه فرودآمدیم[3] بریانپز گفت از پیشان
دکان دریست روی بگورستان از آنجا بیرون روید چون بیرون رفتیم
فقیررا تب محرق عارض شد [که] مجال رفتن نماند میرزا بیرم
و شاه قاسم در زیر دوش درآمده پارهٔ راه رفته در سایهٔ قبری
مرا خوابانیدند و در پیش من نشستند هرزمان از بازار آواز غوغائی
و مشغلهٔ برمیخاست گفتم آ[4] یاران شمارا مصلحت که اینجا باشید
نیست یک دیگررا بخدای سپریم بطرف استراباد متوجه شوید اگر

1. A نسبت 2. B_2 در صوب 3 A فروز 4. T ای

خویشان این پسر بودند که خبر یافته از پی آمده بودند مازاری بنیاد
کردیم [و گفتیم] که ما اصلا از پسر شما خبر نداشتیم در این
غار که درآمدیم ایشانرا اینجا دیدیم اینها گفتند که تا شمارا به پیش عین
القضاة نمیبریم نمیگذاریم گفتیم آه چه بلائی [پیش آمد][1] از آن چه
میترسیدیم بآن گرفتار آمدیم اگر صد جان داشته باشیم یکی به
سلامت نمیبریم آن جوان به پدر خود گفت [л. 180a] بابا این
فقیران راست میگویند و ایشان از ما هیچ خبر نداشتند از آن چه
حاصل که این فقیرانرا در بلا اندازی و بدست آن کافران گرفتار
سازی اورا معقول افتاد و دستهای مارا گشاد و مارا رها کرد[2]
خدایرا شکر بسیار گفتیم و از بیراهه متوجه نیشاپور شدیم بعد از سه
روز بوقت چاشت[3] ببازار نیشاپور درآمدیم میرزا بیرم گفت عجب

Только A; T ایردیکیم 2. T مرخّص قیلدی; остальные рук. سرداد 3. Все остальные рук. وقت چاشت بود که

اصل قصّه آن بوده که آن بقّال‌پسری[1] بوده در مشهد در میان خوبان ضرب المثل [بود] و میر قانونی چند گاه در مشهد بود این جوان شاگرد وی است و میر قانونی به استراباد رفته و عاشق این جوان وی‌را بدراهی داده که ترا به پیش استاد تو میبرم و اورا از مشهد بیرون آورده آن جوان به عاشق خود گفت که آن طعام‌را پیش آر که با یاران تناول کنیم رویمالی آورد در وی چند [نان] تنک و کباب شامی[2] در کمال گرسنگی بودیم برغبت هرچه تمامتر تناول کردیم و سر نهاده بخواب رفتیم درمیان خواب و بیداری بودیم [که] جمعی درآمدند چوبها بدست [و] مارا زدن گرفتند تا بر خود جنبیدیم دستهای مارا بر قفا بستند و سرهای مارا شکستند و از آن غار بیرون آوردند و از بلندی در پایان غلطانیدند [و] بجانب شهر کشان کشان متوجه شدند و این جماعت پدر و برادر و

1. A پسر بقّالی 2. T. ۸. 4556 و پارهٔ ماهی کباب

و مصلحت آن است که بجانب نیشاپور رویم قریب به نیمشب بود
که بکوه سنگین رسیدیم که در یک فرسنجی مشهد است و آن سیرگاه
مردم آنجاست در بالای آن کوه میرزا بابر قلندر سنگبُرانرا فرموده که خانهٔ[1]
ساخته [اند] و با جوانان آنجا بسیر میآمده بر بالای آن کوه [بر آمده][2]
درون آن خانه درآمدیم دیدیم که دو کس در کنج آن خانه نشسته اند
چون مارا دیدند مضطرب شدند و گفتند چه کسانید گفتیم ما مسافرانیم
ما هم پرسیدیم ایشان همین گفتند گفتیم یاران عجب خوبی واقع
شد امشب با هم صحبتی میداریم[3] چون نشستیم ملاحظه کردیم معلوم
شد یکی از این دو جوان[4] صاحب حسنست در غایت لطافت[5]
آن جوان پرسید که شما از کجایید و بکجا میروید گفتیم از خراسان
بعزیمت مکه[6] بیرون آمده‌ایم گفتند ما هم تا استراباد همراه شمایم و

1. A доб. آنجا 2. Только B; T اول تاغ اوستنکا چیقیب 3. B داریم 4. A جوانی
5. A خوبی 6. B کعبه

که در خواب باشد چنان کردم [باری] بیدار شد و آواز داد از تابدان
خودرا بخانه انداختم و دستهایش چنان شنخ[1] شده بود که پیش نمیامد[2]
کتف و بازوی اورا مالیده ملایم ساختم [و] از تابدان بیرون آمدیم در
میان حویلی جمعی خفتیده بودند در پس در حویلی آمدیم در متقفّل [وآن گاه]
خروج متعذر نمود راهی ببام ظاهر شد[3] برآمدیم و دستارها و فوطه‌هارا در هم
بستیم اوّل میرزا بیرمرا بکوچه فروگذاشتیم و بعد از آن شاه قاسم
فرودآمد فقیر بر [л. 1796] بالای بام حیران ماندم شاه قاسم در کوچه
پارهٔ [راه] رفت استخوانی[4] یافت و بر بالای بام انداخت و مرا گفت
سر خم شده استخوانرا بر دیوار گذار، و پایان آنرا گرفته [خودرا]
فروگذار چنان کردم در نهایت[5] سهولت فرودآمدم شاه قاسم گفت
من وجب بوجب [زمین] این دیاررا میدانم شما طابع من باشید

1. A سخت 2. B. л. 312б و دستهای ویرا چنان سخت بسته بوده‌اند که شنخ شده به پیش غایت 3. A راهی ظاهر شد بجانب بام نمیامد 4 A استخوانها 5 Все остальные рук

غایت محکمی بر در و در نهایت استحکام[1] گفت من آن دررا که دیدم
خندیدم شما پرسیدید که خندهٔ شما برای چیست[2] خندهٔ من بواسطهٔ
آن بود که بر سر در تابدانی دارد و پنجره در آن نشانیده‌اند[3] درآمدن را
از آنجا خیال کردم باری از آن ورطه بیرون آمدیم و بدیوار خانه رسیدیم
شخصی در پیش عین القضاة قصّه میخواند صبر کردیم تا عین القضاة
و قصّه‌خوان در خواب شدند بدرِ آن خانه آمدیم شاه قاسم مرا [برگرفته]
بر کتف خود گذاشت و کاردی بدست من داد و گفت یک چوب این
پنجره را بتراش چنان کردم بقیه از هم فرو پاشید[4] در درون آن تابدان
نشستم و سر در درون خانه کردم و میرزا بیرم را آواز دادم جوابی
نشنیدم شاه قاسم را گفتم مبادا میرزا بیرم را از این خانه بیرون آورده
باشند گفت از این چوبهای پنجره بر اطراف و جوانب خانه انداز شاید

1. С, П, В и B_2 کمال
2. П, B_2 چرا خنده کردی : В شما سبب خنده را پرسیدید
3. С, В, B_2 و پنجره دارد ; П و پنجره ; Т. л. 454a سبیین سور دینکیز ایشیک اوزره پنجره لیغ
4. А از هم پاشیدند ، تابدان کوردوم

سیز کولکو Т .

است وی باطراف و جوانبش نگاه[1] کرد و خندهٔ زد من گفتم چرا
خنده کردی[2] گفت خلاص کردن میرزا بیرم در غایت[3] آسانیست
اما میباید که [ما] امشب[4] از این حویلی بیرون نرویم بر هر طرف
میگشتیم و جای میطلبیدیم دری بنظر درآمد در آن جا درآمدیم باغچهٔ
بود بر یک جانب روان شدیم بدر طویلهٔ[5] رسیدیم قریب نماز شام
بود که سایسان اسپانرا جو ریخته بودند و میراخور مست افتاده و هرکس
به گوشهٔ رفته از یک جانب آواز پای جماعتی پیدا شد شاه قاسم
گفت بغیر از آنکه در این طویله باید درآمد هیچ چاره نیست هردو
درآمدیم و در پیشان طویله انبار اسپ انباشته بودند جهت خشکی
در پس انبارها[6] نشستیم چون پاسی[7] از شب گذشت شاه قاسم گفت
بیا تا برویم و میرزا بیرمرا بیرون آریم گفتم چه گونه بیرون میآری قفل در

1 A نگاهی 2. B. B₂ میکنی 3. A نهایت ; B₂ کمال 4. A شب 5. B доб. اسپان
6. A انبار 7. Только B₂; все остальные рук. پاس

مقفّل ساختند فقیر از آنجا بیرون آمدم با گریبان و جگر پاره به مدرسهٔ
امیر ولی بیک رسیدم شاه قاسم پیدا شد گفت میرزا بیرم کجاست
کیفیت حالرا بوی گفتم شاه قاسم گفت باکی نیست آن خانه
که میرزا بیرم در آن محبوس است بمن نمای گفتم مرا در در
خانه میشناسند اگر آن جا مرا بینند میگیرند در این فکر بودیم
که غوغای برآمد که بقّالی بر پیاده‌روی[2] عین القضاة جنگ
کرده مشتی بر[3] دهان وی زده دندان وی را شکسته و
آن پیاده‌رو بسر شاه اسماعیل[4] سوگند خورده که تا اورا پیش
عین القضاة نبرم نگذرم خلق بسیار بدر خانهٔ عین القضاة
متوجّه[5] شدند فقیر و شاه قاسم هم در میان آن جماعت
آمیخته بدر خانه رفتیم فقیر بشاه قاسم گفتم که آن خانهٔ که
روی به قبله در [A. 179a] زعفرانی دارد مقصود درون وی

1 B ADG. آن 2. A پیاده‌رو 3. A در 4. A اسمعیل 5. A. B: جمع

بروحانیت حضرت مرتضی علی که تحقیق حال من کنید و بناحق [بر من]
جفا نکنید دو کس از آن جماعت که به محبّ علی همراه بودند گفتند که
ما چنان میدانیم که این شخص آن یک را بسیار منع کرد و مبالغه نمود
و آن یک قبول نکرد عین القضاة گفت پس اورا که گناهی نباشد
وا[1] گذارید مرا گذاشتند و میرزا بیرم را حکم شد که در سر سنگ پاره
پاره سازند محب علی بزانو درآمد و گفت من از سبزوار از پیش
نورالقضاة که برادر شماست از برای آن آمده‌ام که این شخص را
به پیش وی برم که هیچ تحفه پیش وی برابر این نیست عین
القضاة گفت تو میدانی جمعی از نوکران عین القضاة ستاده بودند
محبّ علی گفت یاران یک دو روز این [شخص] را نگاه دارید که
من بعضی مهمّها[2] دارم از آنها واپردازم [و] میرزا بیرم را به آنها
سپرد و خانهٔ بود در پهلوی دیوانخانه ویرا در آنجا انداختند و درِ آنرا

1. C, П, B₂ اورا ; B оп. 2. B مهمّاتی

مردکی بود که در سلسلهٔ شاه اسماعیل[1] بقدّ و قامت و عظمت جثّهٔ[2]
او دیگری نبود جامهٔ زربفت در بر و تاج شاهی بر سر و فوطهٔ زردوزی
پیچیده تو گوئی زبانهای آتشین از وی ظاهر گردیده محب علی پیش
وی بزانو درآمد [л. 1786] و گفت ای خلیفه این دو کس کشندهٔ
برادرم حسن علی مداح اند و مدت پانزده سال است که از غصّهٔ اینها
[کاسه‌های] خون خُورده‌ام اکنون محلّ آن آمد که خون اینهارا لاجرعه
درکشم[3] و محنت و جفای دور بوقلمون را فراموش سازم عین القضاة
گفت اوّل دوازده چوب دستور شاهی را کار فرمایم بعد از آن تحقیق
نمایم چوب یک گزی را خرّاطی کرده تسمهٔ در دنبالهٔ[4] آن کشیده‌اند هر
گناهکاری که آوردند اوّل دوازده از این[5] میزنند بعده تحقیق میکنند
میرزا بیرم را دوازده ازآن زدند چون نوبت بمن رسید آواز برکشیدم[6] که

1. A اسمعیل 2. A و عظیم جثه B : بقد و قامت عظیم بمثل جثهٔ او П : عظمت و جثهٔ
3. Все остальные рук. نوش کنم 4. A عظیم جثه لیک دا T . و عظیم جثهٔ او B2 : بمثل او
5. C از آن ; остальные рук. ازآن چوب 6. A برداشتم دنبال.

از ما غایب گردید ما در کنار معرکه ایستاده بودیم [که] از رد بروی
ما[1] دیدیم که شخصی [بجانب] ما اشارت میکند فقیر به میرزا بیرم
گفتم میبینی شخصی رو بروی ما ایستاده اشارتی میکند گفت شاید
بکس دیگری اشارت میکرده باشد در این گفت و گو بودیم که از
قفای ما جمع کثیری پیدا شدند و دستهای مارا بر قفا بستن گرفتند[2]
ما گفتیم ای عزیزان این چه حالتست شخصی پرسید که با اینها چه
دارید بمجرّد پرسیدن اورا در لت کشیدند[3] و سر و روی اورا
شکستند و گفتند که اینها خونیان ما اند و برادر مارا کشته اند و ما
از عراق بخراسان رفته ایم و از آنجا بدنبال ایشان آمده ایم شما
اینهارا حمایت میکنید مردم گفتند مارا باینها کاری نیست القصه
دست فقیر و میرزا بیرم را بربستند و سر و روی مارا در هم شکستند
و مارا بدر خانهٔ حاکم مشهد که عین القضاة نام داشت بردند واو

1. A از روی ما 2. A گرفتند ; B_2 بستند و گرفتن 3 A گرفتند

از سفر مکه و مدینه نیست و متوجّه شدیم وقت صبحدم[1] بود که
به مزار خواجه ابو الولید رسیدیم و آن در یک فرسنگی شهر براه است
و بهر محنت و مشقت[2] که بود بعد از پنج روز به مشهد منوّره[3]
امام رضا رسیدیم نماز پیشینی بود که در سر سنگ مشهد معرکهٔ
دیدیم قریب به هزار آدم و لولی در نهایت[4] حسن معرکه گرفته و
نقشی مشهور شده بود در آهنگ بیاتی و آنرا منسوب بخواجه
عبد الله مروارید میداشتند و ورد زبان خلایق گشته بود و آن
لولی آنرا بنوعی میگفت که هرکسی بشنید اورا کیفیت و رقتی
پیشد[5] میرزا بیرم گفت ای یاران از این معرکه برگذشتن بغایت
بیصورت می نماید لحظهٔ محظوظ شویم و گوفت راه از ما زایل گردد
بعد از آن فکر مسکن کنیم[6] در این کثرت[7] که درآمدیم شاه قاسم

1. A صبح 2. A مشقت 3. Только A, B_2; B_2 доб. مقدسه 4 Все остальные рук قریب بهزار کس جمع شده بود و معرکه گیر در غایت حسن معرکه گرفته غایت ; П. л. 222a
5. A بسیار 6. B доб. اما 7 C. B. B_2 T شهر

عراق آمده بقصد آنکه انتقام برادر خودرا از میرزا بیرم کشد و ندا در داد
که هرکس میرزا بیرم را بمن تسلیم کند[1] همسنگ سر او اشرفی
بوی تسلیم مینمایم[2] این سخن که مذکور شد مجلس زیرو زبر گردید[3]
مجلسی که چون عقد ثریا جمع شده بودند مانند بنات النعش منتشر
گردیدند میرزا بیرم گریان شد و مرا گفت ای برادر مفارقت اقربا و
خویشان و مصاحبان خراسان برمن آسانست اما دل بر مفارقت
تو نمیتوانم نهاد گفتم ای جان برادر از محالات عقل است که من
هم از تو جدا توانم بود [بیت]

گر بود روزی معاذ الله که نتوان دیدنت * [л. 178a] واصف بیچاره را آن روز جان در تن مباد

حاصل که فقیر و میرزا بیرم و شاه قاسم با یکدیگر عهد و بیعت نمودیم
و گفتیم[4] که تا زنده باشیم باختیار از یکدیگر جدا نگردیم متعلقان و اقربا
و خویشان خودرا وداع و خیرباد کردیم و گفتیم [که] هیچ سفر بصرفه تر

1. A نماید 2. П. B اشرفی میدهم 3. A شد 4. Только A

نوبت مردم دارو بچشم من کشیدند [بسیار] زیان داشت
آن قزلباش در قهر شده دشنام داد و برخاست و بیرون رفت
برخاستم و کیفیت حالرا به طلبه وانمودم[1] بسیار خنده کردند و
تعجب نمودند چون شش ماه از زمان شاه اسمعیل گذشت[2]
شبی جمعی یاران در بنده‌خانهٔ فقیر بودند میرزا بیرم قانون ساز
کرده بود و خانزاده بلبل دایره مینواخت و سیهچه خوانندگی میکرد
و ملا[3] فضلی[4] و ملا[5] اهلی و مولانا امانی و مولانا مقبلی
بدیهه میگفتند و طاهر چکه و ماه چوچک[6] رقّاصی میکردند که [از
در خانه] شاه قاسم کوکلتاشِ میرزا بیرم درآمد گریبان دریده وسینه
خراشیده [و] گفت نماز دیگر بسر مزار امام فخر رازی رسیدم[7]
جمعیتی بود پرسیدم گفتند محبّ علی برادر حسن [علی] مدّاح از

1. Остальные рук گفتم 2. Все остальные рук. بعد از شش ماه از زمان شاه
اسماعیل 3 B مولانا 4. T on 5. С. П. В. B_2 مولانا 6. С. П. B_2 چوچوک : B چوچُوک
7. A بودم

همسایه فرود آمدم[1] و از آن طرف کوچه بیرون رفتم آن قزلباش
بآن درِ سرا آمد و غوغا کردن گرفت که زیارتگاهیان در این سرایند
محلّتیان آمده گفتند که این غلط است آن شخص شمارا بازی داده
الحاصل که سیر این فقیر به مزار خواجه رخ بند افتاد بمدرسهٔ قاضی
نور الدین درآمدم طالبعلمان در سر صفّه نشسته بودند در پیش
ایشان نشستم دیدم که همان قزلباش به دالان این مدرسه درآمد
فی الحال فرجیِ [خودرا] بر سر پوشیده و خودرا در پس پشت
طالبعلمان انداختم و ناله آغاز[2] کردم [که] الله چشم این قزلباش
آمد و بر سر صفّه نشست و کسی را پرسید که اینجا آمده بود
گفتند که فی گفت این شخص چه حال دارد که ناله میکند
گفتند درد چشم دارد گفت داروی دارم و بصدقهٔ شاه[3] بچشم
دردمندان میکشم [من] فریاد برآوردم که مرا این دارو نمیباید چند

1. Остальные рук. دویدم 2. A بنیاد 3. A доб. اسمعیل

آمده بودم لِلّه الحمد مرادم میسّر[1] شد معلوم شما بوده[2] باشد که
جمعی از خواجه‌زاده‌های زیارتگاهی[3] در خانهٔ نشستند و فقیر نیز در
میان ایشان بودم ظرافت ایشانرا بر این داشته که مرا گرفته
موی لب مرا کشادند[4] آن جماعت ده کس[5] اند که از هر
کدام اقلّ[6] مرتبه هزار[7] تنگه میتوان گرفت شما کرم نموده از
پی من میآیید من در هر سرای که میدرآیم شما از پی من درآیید
من میرفتم و نگاه[8] میکردم که خودرا بکجا توانم انداخت و از
چنگ این کافر خودرا[9] خلاص ساخت گذر من بلب خای
کازران افتاد بر آن کنار خای در سرائی کشاده دیدم رفته رفته
چون نزدیک رسیدم بدو گام خودرا بدالان انداختم و تنبه‌را در
پس در محکم کردم و بر بام دویدم و از آن جا به خانهٔ [л. 1776]

1. A حاصل شد 2. Только A. 3. C. B. B_2 زیارت П زیارتگاه 4. A داشته که موی
لب مرا گرفتند 5. A کش 6. A اول . B عَقلِّ 7 A هزار ده 8 A. П نگاهی
9. Только A.

شهر شدیم و نماز خفتن بود که بخانهٔ خود رسیدیم بالخیر و السعادة فی الامن و الامان بعد از چند روز جمعی از مهمانان بخانهٔ فقیر آمدند اتفاقا در خانه حلیم پخته بودند و موی سبلت این فقیر [1] [رسیده بود] به حلیم آلوده شده یکی از مهمانان اظهار [2] کرد فقیر فی الحال مقراض برداشتم و شارب خودرا کوتاه ساختم [3] آن جماعت گفتند این را [نه] خوب کردید مگر مدت مدید از خانه بیرون نروید و الّا [4] سر در معرض اینست [5] بعد از دو روز ضرورتی پیش آمد که البته بیرون بایستی رفت آستین بر دهان نهاده [6] میرفتم چون این امریست غیر معتاد [یک بار] [7] دست از دهان برداشتم قزلباشی بر آن مطّلع شد گفت ها یزید سبلت خودرا بریدهٔ در بدیهه این دفعیه بخاطر رسید گفتم که غازی بمحلّ رسیدید که من بطلب مثل شما کسی بیرون

باش معرضی فتادادور 5. T وگرنه 4. C, B2 کردم 3. A اشارة 2 П, T کمینه 1. A

5. Остальные рук. گرفته 7. Только A

آن کشته را که دیدند برهنه افتاده غریو برکشیدند و گریبانها بدریدند [و] بر
بالای آن مرده افتادند آن مرده بر روی افتاده بود خواهر این فقیر گفته
که این بدن برادرم نیست زیرا که در میانهٔ شانهٔ برادرم خال سیاهی بود[1]
[و] در این بدن [л. 177a] آن [خال] نیست و اینرا خاطرنشان
ایشان ساخت بر اطراف و اکناف آن باغ میدویدند و میپرسیدند تا به
آن خانه رسیدند آن عورت ایشانرا مراعات کرده بآن خانه درآورد
و فقیر آواز آن جماعت را شناختم[2] و فریادکنان از قرناق بیرون
دویدم و یک یک مرا در[3] کنار میگرفتند و روی بروی من بمالیدند و
فریاد میکردند همشیره‌ها و خویشان حلقه‌ها و انگشتریها [که] داشتند
پیش آن عورت نهادند نماز شام که سر خورشید انوررا بر نیزه‌های
نور در شهرستان مغرب نهان ساختند و دوشیزگان گردون حلقه‌ها
و انگشتریهای کواکب را در دامن زال فلک انداختند متوجّه به جانب

1. A خالی بود سیاه 2. A شنیدم 3. Только A

گفت جان مادر اینرا خور و رو بقزناق آور[1] که شوهر من سبزواریست
مبادا که ترا بیند دیگر خلاصی محال است[2] من برخاستم و گفتم ای
مادر مرا پنهان کن که از ترس هلاک میشوم مرا در قزناق درآورد زنبیلها
نهاده بود در زیر آن [زنبیلها] مرا پنهان کرد چون از قزناق بیرون
آمد[3] شوهر او رسید گفت در سر مزار آن خارجی بودم آن خوارجرا[4] عجب
سوختند و در این باغ هم شنیدم که خارجی را گرفته کشته بوده‌اند[5] اما
دریغ که من باین ثواب مشرّف نشدم آن زن واقعه‌را تمام به شوهر
خود حکایت کرد بعد از زمانی آن مردک از خانه بیرون رفت اما میرزا
بیرم که از این فقیر جدا افتاده در سر مزار [حضرت] مولوی بوده
شنید که این فقیررا در آن چهارباغ بقتل رسانیده‌اند گریان و گریبان پاره
خبر به خانهٔ ما رسانید قریب به پنجاه عورت را سر کرده بآن چهارباغ آورد

1. П و بقزناق درآی 2. В ممکن نیست 3. В, л. 3086 همچنین که از قزناق بیرون آمد 4. В خارجی را 5. Остальные рук. کشته‌اند

میتواند بود [که] آن شخص در زیر این هیزمها خزیده باشد و بعضی استبعاد کردند شخصی گفت اگر [وی] در زیر [این] هیزمها نباشد من غلام علی نباشم بر این قرار دادند که در این هیزمها آتش زنند[1] کسی از پی آتش رفت در این اثنا غوغای برآمد سبب آنکه شخصی در این باغ بوده این جماعت که درآمده‌اند[2] از ترس در گریز شده[3] جمعی از پی او دویده اورا گرفته سر بریده سر اورا در سر نیزه کرده فریاد برآوردند که اینک اورا یافتیم این جماعت که بر در هیزمخانه بودند همه برگشتند و از باغ بیرون رفتند بعد از مدتی از زیر هیزم برآمدم امّا[4] نمیدانستم که به کدام طرف میباید رفت دیدم که بر یک جانب باغ عمارتیست و عورتی مرا اشارت میکند به جانب وی متوجه شدم آن عورت مرا گفت جان مادر عجب خلاص شدی بیا باین خانه درآی مرا به خانه درآورد [و] پیش من ماحضری از نان و جغرات حاضر کرد و

1. A زدند 2. A درآمدند 3. Остальные рук. ترسیده روی بگریز نهاده 4. A و

در تنگ جوی[1] استخوانی بوده در کف پایم خلید[2] خون از وی میرفت بخاطرم رسید که این جماعت از پی من آیند این خون راهنمای ایشان میشود [مصرع]

عاقبت وقتی همین خونم گرفتار آورد

فی الحال تنبان خودرا بیرون آوردم محکم بر جراحت [پای] خود پیچیدم[3] و بیک جانب روان شدم عمارتی ویرانی[4] بنظر درآمد به آنجا درآمدم خانهٔ بود پر هیزم بهر نوع [که بود] خودرا در زیر هیزمها جا کردم آن طالبعلم [آن جماعت را] گفت که ای عزیزان اگر فی المثل یزیدرا بکشید [۸. 1766] معلوم نیست که آن مقدار ثواب یابید این شخصیست که شاه اسماعیل[5] و تمام سلسلهٔ اورا هجو کرده تحفهٔ برای شاه مثل او نیست آن جماعت را بکشتن من ترغیب و تحریص کرده در این باغ درآورد بر در این هیزم‌خانه رسیدند جمعی گفتند

1. A آب 2. B خزید 3. A بستم 4. B عمارت ویرانهٔ 5. A اسمعیل

کوچه درآمدم بمجرّد درآمدن آن حرامزاده[1] مرا دید و فریاد برآورد که ای
یاران اینک آن خارجی خلایق همه بدنبال من متوجه شدند و سنگ
و کلوخ بمثابهٔ باران بر سر من میبارید و من در آن کوچه میدویدم ناگاه
از پیشان کوچه[2] کسی پیدا شد از دنبال فریاد برآورد و گفتند اورا
بگیر وی دو دست خودرا بدو طرف دیوار کوچه رسانید من دامن خودرا
بزردم او خیال کرد که من کاردی دارم بنزسید و سینهٔ خودرا بر
دیوار نهاد و گفت من با تو کاری ندارم برو هرکجا که خواهی از وی
درگذشتم و به جوی آبی رسیدم در غایت بزرگی که آن آب در
باغی میدرامد و آب موری داشت خودرا در آن جوی آب انداختم و
در آن آب‌موری درآمدم در میان آن مینجها بود که گذشتن ممکن
نبود سینه بر یک چوب نهاده زور کردم [آن چوب] شکست
بیرون رفتم و خودرا بر کنار آب گرفتم چون خودرا در آن آب انداختم

1. B. همان طالبعلم برادرخوانده 2. Остальные рук. از پیش

[که] بود همه‌را بر بالای [л. 176a] قبر مولوی انداختند و بلندئی آن مقدارِ سرِ ایوانِ مزار[1] بود بعد از آن آتش زدند چون آتش درگرفت از یک تیرپرتابی نزدیک نمیشد رفتن از آتش نمرود یاد میداد فقیر و میرزا بیرم از یک‌دیگر جدا افتادیم در سر محلّهٔ مقریان جمع کثیری لعن میکردند طالبعلمی که سالها بهم مصاحب بودیم و اورا سنّی و مسلمان اعتقاد داشتیم پیدا شد باو گفتم ای یار[2] چه ایستاده‌ایم و این مهملات را تا چند شنویم بیا تا برویم[3] آن بدبخت فریاد برآورد که [ای یاران] بیایید اینک خارجی اینچنین سخن که گفت[4] آن معرکه برهم خورد و من فی‌الحال سرخودرا فرود آورده در میان معرکه درآمدم و خودرا از آن حرامزاده دور انداختم در تفحّص یافتن من شدند در سر آن محله کوچهٔ بود تنگ و طولانی که آنرا کوچهٔ شفتالو میگفتند در آن

1. B, B₂, C, T هزار کز 2. A برادر 3. П از اینجا رویم 4. Остальные рук همچنین سخن گفت

پروای آن نداشت و از زمین برنمیداشت یاری پیدا شد و مارا از آن
جا بیرون برد و هیچ نمیدانستیم که بکجا میرویم به پیش مدرسه و خانقاه
سلطان حسین میرزا[1] رسیدیم دانستیم که در کجائیم از مسجد جامع
تا بآن جا رسیدن قریب به پنجاه سر دیدیم که بر سر نیزه‌ها کرده میبردند
و میگفتند که ای سُنّیگان خارجی عبرت گیرید و میر شانه‌تراش
رافضیّ مشهوری بود در لعن اصحاب صوتی بسته بود در آهنگ
عراق و قریب بهزار کس بوی جمع شده بود [و آن صوت را
میگفتند و بجانب سر خیابان متوجه بودند و هرکس بایشان همراه
میشد اورا مجال برگشتن نبود و هر زمان سر بر نیزه میگذرانیدند تا بر
سر مزار مولانا نور الدین عبد الرحمٰن جامی رسیدند قریب بده هزار کس
جمع شده بود][2] در آن دیار هرکجا در [و پنجره] و کرسی و تخته

1. B, л. 307a доб. که 2. Заключенные в квадратные скобки слова имеются только в рук. А, П, л. 220 а, 8585, л. 422б и 1440, л. 265а.

حافظ زین الدین شهید شد میخواستند که اورا نیز پاره پاره کنند
جمعی درخواست کردند و چهار هزار خانی قبول کردند[1] و خلاص شد
و پسر عالیحضرت معالی منقبت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی
[خواجه] ضیا الدین یوسف در مسجد جامی بیهوش شد اورا بر
دوش بیرون بردند و شیخ الاسلام و بعضی [از] اکابررا بهمین
حال بیرون بردند و حیدر علی مداح چهارقب را پوشید و اشرفیهارا
گرفت و مردمی که بر بالای بام بودند بسیاری[2] خودرا انداختند و دست
و پای ایشان شکست و قریب بهفت کس هلاک شدند و فقیر و
میرزا بیرم و بسیاری چنان سراسیمه شده بودیم که بر در مسجد که
میرسیدیم آن مقدار شعور نمانده بود که [دانیم که] بیرون میباید رفت
و ازپیش در باز میگشتیم و بدر دیگر میرفتیم و آنجا حال نیز همین بود
از بالای مسجد جمعی از قزلباش اشرفیها بر سر مردم میریختند و هیچکس

1. Все рук. کرد . T قبول قیلیب خلاص کیلدیلار 2. A بسیار بیهوش شده

امیر محمدِ امیر یوسف گفت ای حافظ چه بدبخت کسی تو چرا دروغ
میگوئی نام وی زین الدین علیبست [1] ملا یادگار استرابادی گفت ای
امیر [محمد] تا بکی مداهنه توان کرد حافظ حسن علی [л. 175б.]
راست میگوید فی الحال میر قلیجان [2] برخاست و حیدر علی مدّاح را
بر منبر فرستاد تا ریش و گریبان اورا گرفته گفت هی خارجی زود
باش لعن کن و اورا مجال سخن هم نداد و از ممبر فروکشید هنوز
[4] بر زمین [قدم] ننهاده بود که قزلباشی شمشیر [3] [بر سر او]
زد که تا میان ابروی وی شکافت قریب بده قزلباش اورا به
شمشیر در پای ممبر پاره پاره کردند [5] [در مسجد جامع] [6] در آن
دم روز رستاخیز بر خاست [7] حافظ خوش [کس] متعیّن [8] بود از
مریدان مولانا [نور الدین] عبد الرحمن جامی [9] گفت که مسکین

1. Остальные рук. وی زین الدین علی نام دارد 2. Так только T; остальные рук. قلیجان 3. A شمشیری 4. A بوی 5. A پاره پاره کرده پرتافتند رحمت الله علیه 6. П доб. مصرع 7. П برداشت 8. A доб. شخصی : T اول جماعه دین برو دیدیکم 9. C. B. B₂ и T оп

الدین نزاع شد که بیشتر اکابر بجانب حافظ زین الدین بودند و بعضی به
جانب حافظ حسن علی سعی[1] میکردند القصه حافظ زین الدین بر قمبر برآمد
و فتح نامه را بنیاد کرد که[2] قُلِ اللّٰهُمَّ مالِکَ الْمُلْکِ تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ
تَشَآءُ و تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشَآءُ[3] خواجه عبد الله صدر میفرمودند
که هرگز باین آب و تاب انشای ندیده‌ایم چون فتح نامه بآنجا رسید
که فرموده‌اند که بر هفده کس از صحابه لعن کنند حافظ زین الدین بجانب
شیخ الاسلام و اکابر نگاه کرد[4] شیخ الاسلام گفت که آ حافظ فتنه
مانگیز و خون خلایق را مریز و هرچه میگویند بگوی حافظ زین الدین
قریب بده سطر که در باب [امر] لعن بود [در میان] گذاشت
قلیخان[5] آشفته گردید و گفت این چه کس است که در نشان شاه
خیانت کرده حافظ حسن علی گفت وی چگونه لعن کند [که] نام
وی زین الدین ابو بکر است و پدر کلان وی شرف الدین عثمان است

1. A. توجّه 2. П доб., اینست 3. Коран, 3, 25. 4. Все остальные рук. متوجه شد 5. A, C, B جان

وَ عَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّؤمِنِينَ[1] شب در آن مدرسه بودیم صباح منادی کردند که اکابر و اشراف و اهالی و اعالی و موالی بمسجد [جامع] ملکان هراة جمع شدند و منبر خطیب را بر کنار ایوان مقصوره بر جانب شمالی نهادند و شیخ الاسلام و امیر محمدِ امیر یوسف و سیّد عبد القادر و امیر ابراهیم و امیر خلیل و امیر جمال الدین و امیر خصال الدین و امیر ابراهیم مشعشع و امیر مرتاض و قاضی اختیار و مولانا عصام الدین ابراهیم و امیر عطا الله[2] و سایر موالی و اهالی در پهلوی ممبر جای گرفتند و کثرت خلق بر بام و روی زمین بمثابهٔ بود که اگر سوزنی انداختی بر زمین نمیامد و حافظ زین الدین که از اولاد مولانا شرف الدین[3] زیارتگاهی بود بخواندن فتح نامه مقرّر گردید و خوانی پر از زر سرخ کرده و چارقبی با تکمه‌های طلا بر بالای آن گذاشته بر پهلوی ممبر نهادند از برای خطیب اما میان حافظ حسن علی و حافظ زین

1. Коран, 5, 26. 2. A عطاو الله 3. П доб. علی

پیش شیخ الاسلام بردند و رفض بر وی ثابت کرده اورا از دروازهٔ ملک
از حلق برکشیدند از این تاریخ پانزده سال گذشت شبی در خانه با جمعی
از یاران نشسته بودیم و گفت وگوی آمدن شاه اسماعیل در میان بود
یک پاس از شب گذشته بود که کسی حلقه بر در زد دررا گشادیم میرزا
بیرم ترسان و لرزان آمد و گفت که شما خبرندارید که شاه اسماعیل
شیبک خانرا زیر کرده و کشته و قلی‌خان[1] نام خواهرزادهٔ امیر نجم ثانی
فتح‌نامهٔ شاه اسماعیل[2] آورده با جمعی یاران اتفاق نموده بمدرسهٔ
امیر فیروزشاه که در سر چارسوق[3] میرزا علاء[4] الدین است آمدیم طالبعلمان
آنجارا بحالی دیدیم که لَا یَمُوتُ فیها وَلَا یَحْیَا[5] از آن خبر
میداد گفتم ای یاران مترسید
اگر تیغ عالم بجنبد ز جای * نبرّد رگی [л. 175a] تا نخواهد خدای

1. Так П, л. 219a, Т, л. 445б قلی‌خان, остальные рук. قلی‌جان 2. А اسمعیل 3. Все остальные рук. سوی 4. А علا و الدین 5 Коран, 20, 76.

[فرد]

کس بیکمال هیچ نیرزد عزیز من * کسب کمال کن که عزیز جهان شوی

همیشه با یکدیگر بودیم و وادیِ مصاحبت می‌پیمودیم روزی در روی تخت [مدرسهٔ] گوهرشاد بیگم سیر میکردیم حسن علی مدّاح معرکه گرفته بود و منقبتی میخواند ناگاه بر زبان وی لعن یکی از اصحاب[1] پیغمبر گذشت میرزا بیرم متغیّر گشته گفت این کافررا میکشم یا در کشتن او سعی می‌نمایم فقیر گفتم ای یار مثل این بدبخت در این شهر بسیارند و مانند ما و تو هم سنّی بیشمار چه لازم است که ما و تو در کشتن این رافضی سعی نمائیم و دیگر این زمانیست که شاه اسماعیل[2] در عراق ظهور کرده عاقبت‌اندیشی تقاضای این میکند که در مثل این امور کسی غلبه نکند گفت این [از] قبیل ضعف اسلام و طول امل است این گفت و در وی چسفید [و] جمعی دیگر با وی یار شده اورا به

1. A, C صحابهٔ 2. A اسمعیل

قضا شده بیشمار بروزه و نماز و تلاوت مشغول شد[1] اتفاقا [л. 1746]
در این اثنا اورا مرض سو القنیة که مقدمهٔ استسقاست پیدا شد
کار بجائی رسید که اطبّا در معالجهٔ او عاجز شدند و امید از حیات
او منقطع گردانیدند و مرض وی منجرّ بدقّ شد مهد علیا اورا [که]
بدین حال دید مهره از وی برچید[2] و ورق مهر و محبت وی در هم پیچید
بعد از یک سال دیوان دیگر پیدا ساخت و از دفتر عشق میرزا بیرم
بکلّی وا پرداخت همین سبب صحّت و استخلاص[3] او از آن مرض
شد و نذر کرده بود که[4] ازاین ورطه خلاص گردد بغیر طالبعلمی دیگر
کار نکند و این ابیات را همیشه ورد زبان داشت که

در کسب علم کوش که کلب از معلّمی * آید برون ز منقصت سایر کلاب
بهتر ز کنج مدرسه نبود ترا پناه * زین دهر پرحوادث و چرخ پر انقلاب

1. Все остальные рук. اشتغال نموده 2. A مهرارا از وی درچید 3. A خلاص
4. Ни в одной рук. нет ожидаемого здесь далее چون или اگر ; T возмещает сказуемым خلاص بولسا

و گفت حافظ خلیفه که صدر وی بود از برای وی عجب یک بیت و رباعی گفته بود آن را خواند بسیار خندیدیم آن بیت اینست

تا مشک بکس کردی کشتی منِ مسکین را * مثل تو ندیده کس مشکین کس مسکین کُش

و آن رباعی اینست

یاران ستم پیره‌زنی کشت مرا * کاواک شده چو نی از او پشت مرا
در جامهٔ خواب پشت سویش چو کنم * بیدار کند بضرب انگشت مرا

گفتم ای برادر علاج این مرض اینست که تمارُض پیشه[1] سازی و خودرا به بیماری اندازی و در تقلیل اکل و تکثیر ریاضت شاقه روزه و نماز شب و تلاوت کلام الله پردازی تا بقدر در جثه ضعف و نحافتی پیدا شود و مقرّر است که عشق مجازی او روی در تنزّل خواهد نهاد گفت عجب خوب گفتی مرا نماز فوت شده بسیار است و روزهٔ

1. Так 3392, л. 3316, 1320, л. 420а и узбекский перевод; остальные рук. عارض или عارضه; В оп.

میکرد و او استبعاد و استنکاف مینمود و باین بیت ابو علی عمل میکرد که

وَ اِیّاکَ اِیّاکَ اَلْعَجُوزَ وَ وَطْیِهَا * فَمَا هُوَ اِلّا مِثْلَ سَمِّ اَلْاَرَاقِم

پنج نوبت از خراسان فرار نموده به نشاپور و استراباد و بلخ و سیستان و قندهار رفت و مهد علیا کس فرستاده اورا آورد و بر وی تهمتی نهاد که مبلغ سیصد هزار تنگهٔ مرا تلف نمودهٔ[1] روزی بخانهٔ فقیر آمد و گفت ای یار عزیز تو حلّال مشکلات اهل عالمی و راه‌نمای و عقده‌کشای فرزندان بنی آدمی هیچ پروای من نداری و فکری بحال من نمیکنی این گنده‌پیر فرهادکش مرا عجب[2] زبون ساخته و در کورهٔ ریاضت انداخته و از محالات عقل است که من با وی آمیزم و برغبت خون خودرا ریزم

به بیرغبتی شهوت انگیختن * برغبت بود خون خود ریختن

1. П, л. 218а помещает здесь приводимый ниже бейт. 2. П, В, B_2 غریب

و هفت قلمرا بنوعی مینوشت کـ. در هفت اقلیم اورا کسی نظیر و همتا نشان نمیدادند[1] و قانونرا بقانونی مینواخت که زهرهٔ چنگی [از رشک او] چنگ خودرا بر زمین میانداخت خواجه عبد الله مروارید که در این دو فنّ بمثل و عدیم النظیر [л. 174a] بود بارها دست اورا میگرفت و میبوسید و در دیده میمالید و میگفت [که] من هرگز به قابلیت این جوان در این دو فن کسی ندیده‌ام و تصوّر نکرده‌ام و علم سیاقرا بغایت خوب میدانست و بآن وسیله[2] دیوان رقیّه بیگم که یکی از ازواج [طاهرات] سلطان ابو سعید میرزا بود شده بوده و مهد علیا مستعدهٔ بود که در اشعار بنوعی گفت و گوی میکرده که مولانا بنائی و خواجه آصفی[3] میگفتند که ما هربار که بمجلس مهد علیا میرویم از آنجا شرمنده بیرون میآئیم و اورا به میرزا بیرم میل عظیم پیدا شده بود و خودرا آراسته کرده[4] بوی بارها[5] عرض

1. A کس نشان و همتا نمیداد 2. A واسطه 3. C, B, B_2 оп. 4. П, B ساخته, остальные рук. оп. 5. Только A

کردن[1] و عاقبت‌اندیشی نمودن افتاد این دو بیت از حضرت شیخ نظامی قدّس سرّه مذکور گشت[2]

طعمهٔ دل گرچه ز جان خوشتر است * عاقبت‌اندیشی از آن خوشتر است

مرتبهٔ کش ز فلک بیشی[3] است * مرتبهٔ عاقبت‌اندیشی است

آن حضرت فرمودند که از میرزا بیرم خراسانی حکایتی میفرمودید در باب عاقبت‌اندیشی اگر مذکور گردد دور نمی‌نماید معروض داشته شد که در ولایت خراسان در زمان سلطان حسین میرزا جوانی بود میرزا بیرم نام در کمال حسن و لطافت و نهایت خوبی و ملاحت باوجود آنکه گلخنی[4] شده بود در محفلی که جوانان نامیِ خراسان با وی جمع میشدند هیچ‌کس متوجه ایشان نمیشد و بزبان حال[5] باین ترانه مترنّم بودند [مصرع] جائی که تو باشی دگریرا چه کند کس

1. A کردند 2. Остальные рук. شد که 3. A بیش 4. B کلفتی 5. П доб. و مقال ; B_2 حال فرمانی بیرله ; T بفرمان حال و مقال

سیمین نهاد[1] و عبد المقیم بیدار شد و فریاد برآورد که شمع بیارید غیاث
الدین محمد خودرا به پهلوی من انداخت و بمستی برساخت چون شمع
بیاوردند بر سر من و غیاث الدین محمد آمد از مایان گمان نبرد چون
بر سر نظر آمد و تنبان اورا گشاده دید و آلت اورا تر یقین او
شد که او کرده نوکرانرا طلبید و نظر فقیر بیگناه را [فرمود که] صد
چوب زدند چون صباح شد داروغه آمد پرسید که شب چه مشغله
بود گفتند جمعی اقسام[2] شده بودند داروغه جامهٔ خودرا به غیاث
الدین محمد و عبد المقیم جامهٔ [خودرا] باین کمینه انعام فرمودند
و از آنجا متوجه هرات شدیم چون این حکایت به نهایت رسید
و این داستان بپایان انجامید آن عالی‌حضرت اظهار نشاط و
انبساط فرمودند در مجلس عالی و محفل متعالی افاضل و موالی
اکابر و اعالی[3] بسیار بودند سخن در ملاحظه و احتیاط

1. Остальные рук. نشاند 2. П اقسوم; Т آقسم (очевидно, турецкое اقسم «пьяный»). 3. А اهالی

شب بحرم درآمد و گفت شما صحبت را قایم دارید که صبح خواهم[1] آمده صبوحی خواهیم[2] کرد اما شمع جمال عبد المقیم از آتش شراب بنوعی[3] افروخته بود که مرغ جان صاحب‌نظر بمثابهٔ پروانه سوخته بود غیاث الدین محمد آهسته بمن گفت که من امشب عبد المقیم را میسازم[4] گفتم ای خبیث مردار و ای زشت سیرت بدکردار تا کی در هلاک خود میکوشی و خودرا در بازار رسوائی میفروشی گفت دخل ندارد بکوری چشم تو مینهمش در این مجلس نظر نام سرتراشی بود و از جملهٔ متعلقان عبد المقیم بود و همواره نظر در او همیکرد[5] و عبد المقیم مست شد و بالین طلبید و سر نهاد [л. 1736] و یک چند دیگر که بودند [همه] بیخود فتادند غیاث الدین محمد گفت که وقت کار من شد برخاست و بند تنبان نظرا گشاد و آلت ویرا تر ساخت و شمع را کشت و نیم شمع کافوری در لگن

1. A оп.; в рук. C зачеркнуто. 2. خواهم (?); B оп.; T صبح قیلیب صبوحی قیلغوم دور 3. Остальные рук. چنان 4. B, C میشانم ; П, л. 2176 مینشانم ; T سانچه دورمین 5. Так все рук.

جمالش مطالعه میکرد این مضمون را بر زبان میراند

بر عارض چو ماهت مشکین خط[1] خوانی * سهو القلم فتاده ز آن روی میتراشی

داروغه بوی گفت از اسباب عیش چه داری که امشب میخواهیم با یاران صحبتی داریم[2] گفت

یک خمّ شراب ناب دارم * یک لهجه[3] پی کباب دارم

از قند[4] و نبات و نقل و میوه * بی‌صرفه[5] و بی‌حساب دارم[6]

آن روزرا ببازی شطرنج گذرانیدند نماز شام که جام زرین آفتاب از دست ساقی دوران بیافتاد و دامنش از شراب لاله‌گون شفق گلگون شد داروغه عبد المقیم را فرمود که در شهر هرکسرا که حسن و آواز و اصول و صلاحیتی بوده باشد حاضر سازد[7] اما با وجود غیاث الدین محمد هیچکس بایشان نپرداخت[8] داروغه در آخر

1. A خطی 2. A صحبت 3. C, л. 2336, B_2, л. 348б بره; A کحه (?). 4. A доб. و 5. Остальные рук. بیصرفه و بیحساب 6. Так в стихотворной форме только в рук. A, но с нарушением размера. 7 Остальные рук. بود حاضر ساخت 8. T, л. 442а объясняет: اما غیاث الدین محمد با وجود اولکیم آلار موتونک بیله ساز کیلما دیدیلار هزلاری ظاهر قیلدی و صنعت‌لاری کورکوزدی کیم بارچه تحیّر بارماقین تیشلادیلار.

ما میباید آورد حافظ [л. 173a] آمده بهمراهئی او پیش داروغه رفتیم گفت
که کدامِ ایشان[1] آن غلام را کشته است[2] غیاث الدین محمد گفت سبحان
الله داروغهٔ ما عجب مرد گولی[3] بوده است گفته‌اند که در همه کارها کسیرا
میباید که فراستی و کیاستی باشد این برادرمرا هیأتی[4] است که مگسرا از
بینئی خود نمیتواند پرّاند[5] اورا چه مجال کس کشتن است داروغه گفت این
[چه] نوع کسی است غیاث الدین محمد برخاست و گفت عزیزان اصول
نگاه دارید و رقّاصئی بنیاد کرد که ماه [بر فلک] از شرم وی دایرهٔ
هاله در پیش رو[6] گرفت[7] داروغه حیران بماند و گفت امشب با اینها[8]
صحبتی میداریم دامادی داشت عبد المقیم نام در کمال حسن و
لطافت و نهایت صباحت و ملاحت مُتَرَشّی[9] بود که هرکس صفحهٔ

1. П, B оп. 2. A آن غلام را کشته است 3. Остальные рук. غریب کولی 4. C, B₂, П ماهیتی و زهره کیم اوچ لانجی سپهر مغنی سیدور 5. A راند 6. A برو 7. Т. л. 4416 доб. باینها 8. A, B₂ آنینک تغنّی سی قاشیدا خجلتی دین اوزچکی کیبی کوشمال کورار ایردی 9. B مخطّطی

که ما اوّل بهای غلام شمارا بر خود قرار داده این کار کرده‌ایم دویست
خانئی نو در خانه داریم بمجرد رسیدن آنرا ارسال خواهیم نمود[1] حافظ
گفت از برای خدا این مفرمائید هزار غلام چنان فدای مقدم شما
باد فقیررا حالتی شد که از شرمندگی مرگ را از خدای میطلبیدم آن
شب عجب بحال غریبی گذرانیدم صباح[2] حافظ طعامی آورد چون از
آن فارغ شدیم پیاده‌روی آمد و [حافظرا] گفت شما و مهمانان
شمارا داروغه طلب مینماید غیاث الدین محمد گفت داروغهٔ شما
ماده‌خر کجاست این پیاده‌رو میخواست که متعرض شود حافظ گفت
[که] رینهار که[3] خاموش باش ترا باینها چه کار است حافظ به
پیش داروغه رفت و گفت که اینها از مخصوصان خدیجه‌بیکم اند عنایت فرموده
جرمانهٔ[4] که خیال فرموده‌اید ما بخدمت ستاده‌ایم داروغه گفت البته ایشانرا به نزد

1 A. C میمانیم 2. Все остальные рук. چون صباح شد 3. Остальные рук. تو 4. Остальные рук پیش

نیز کاردی کشیده بر شکم آن غلام زد که روده‌های وی ریخت و غلام
فی الحال مرد آن داه فریاد برآورد[1] و به خانه درآمد اهل آن خانه
ناله و نفیر و غریو درگرفتند در این وقت حافظ رسید و پرسید
که این چه حال است گفتند این نوع حادثه و واقعه دست داده
حافظ گفت ای بدبختان فریاد و جَزَع و فَزَع و غوغا چه معنی دارد
صد همچنان غلام[2] فدای آن عزیزان این گفت و بباغچه درآمد
دید که غلام افتاده و مرده و چشمهٔ خون از کاسهٔ سر غیاث
الدین محمد میجوشد گفت فحادیم معذور دارید که آن غلام کافری
بود بجزای خود رسید و بخانه درآمد و پارهٔ نمد و آتش گرفته
نمدرا سوخته خون سرش را خشک بند کرد و طاقیه و دستاری آورد
و بر سر وی بست و غلامانرا فرمود که آن غلام مقتولرا بردند و
در گوشهٔ دفن کردند غیاث الدین محمد گفت حافظ شما خاطر جمع دارید

1. Остальные рук. برداشت 2. A صد همچو غلام مرد

عزیزی مارا به خانهٔ خود آورده اعزاز و اکرام کرده این چه مهمل است که
میگوئی و این چه طریقه‌است که میپوئی از جای جست و گفت مهمل تو
مگوی[1] و دوید و آن کنیزک را برگرفت و از جوئی جست [و] در میان
فالیز پشت[2] آن داه‌را بر زمین نهاد و [دو] پای اورا برداشت و تخم
خیار فالیز فسق‌را در مزرع قباحت کاشت و آن داه فریاد میکرد و
من کلوخ بجانب [л. 1726] او میانداختم و دشنام میدادم او پروای
نداشت آن کنیزکرا شوهری بود غلام گبری سطبری [کافری] بلای
خدای از صحرا آمد بیلی[3] بدست از خانه پرسید که نارنج در کجاست
گفتند که مهمانان آمده‌اند به باغچه رفته که آب آورد غلام بیل[4] به
دست به باغچه درآمد و بر لب جوی رسید دید که شخصی زن اورا
جماع میکند دوید و تیغ آن بیل‌را چنان بر سر غیاث الدین محمد
زد که مقدار چهار انگشت در کاسهٔ سر او نشست آن بدبخت بی‌اعتدال

1. П مهمل میکوئی ; остальные рук. оп. 2. A نشسته 3. A بیل 4. A بیلی

نمیشناخت اول بمن پرداخت این کارش غیاث الدین محمدرا بسیار
تفاوت کرد که من کلانترم چون اوّل مرا درنیافت حافظ از من پرسید
که ایشان چه کسند غیاث الدین محمد از روی تعرض گفت ما پسرخالهٔ
ایشانیم باری به خانهٔ حافظ درآمدیم مارا به باغچهٔ درآورد[1] که خربوزه
کشته بود بر کنار جوی آب گلیمی انداخت و ما حضری آورد و
گفت شما باین فالیز درآئید و خربوزه بنوشید تا من بصحرا رسیده
برگردم بر اسپی سوار شد و بطلب کوسفند رفت در این حالت
کنیزکی سبوی بر دست در باغچه درآمد که آب به خانه برد غیاث
الدین محمد گفت ای واصفی این داهک شهوت‌انگیز شوخ شنگی
است مرا بوی عجب میلی [پیدا] شده گفتم ای بدبخت بیشرم
و سخت دیدهٔ بی‌آزرم از خدا نمیترسی و از خلق شرم نمیداری و
این چه خصلت و فعال است و این چه طریق و خصال مرد

1. A برد

مست و بیخبر افتاده هرچند مبالغه کرده اورا حاضر نیافته در قهر
شده مشعل افروخته متوجه خانهٔ خود شده و فقیر و غیاث الدین
محمد بدنبال میر قریش شتافتیم و اورا در گوشهٔ باغ یافتیم غیاث
الدین محمد اورا در لت کشید که ترا میرسد که بحرم میر ما آئی ترا
پیش میر میبریم زاری بنیاد کرد که خدایرا من در این ولایت[1] اسم
و رسمی دارم مرا رسوا نکنید[2] القصه از دیوار باغ خودرا انداختیم و
گریختیم بعد از سه روز بکوسو رسیدیم که قصبه‌ایست در پانزده
فرسنگی خراسان آنجا حافظی بود سلطان‌علی نام[3] بغایت خوشخوان[4]
و خوش‌الحان هرچندگاه بهری میآمد و به پدر این فقیر اتحاد و اختصاص
تمام[5] داشت وی پیدا شد و مرا شناخت و مارا دریافت و بخانهٔ
خود مراعات کرد اما چون بمن آشنا بود و غیاث الدین محمدرا

1. A وقت 2. A میکنید ; П, л. 216а доб. و مبلغ یکهزار خانی دارم این نیاز شماست
3. A доб. که 4. A خوش‌خان 5. A اختصاصی زررا از او گرفتیم اورا رخصت کردیم

بود چون آنرا بکار فرستاد بیکه دید که این چیز دیگر است و بهر
بار نمی‌ماند دست بر روی وی دراز کرد غیاث الدین محمد نوریش
بود [و] میرقریش کثیف اللحیه بوده آن زنک گفت هی تو چه
کسی گفت بیکه شما وُصله[1] نوشید باینها چکار دارید ایشان در[2]
کار بودند که کسی بر پس در آمد و سمن بررا آواز داد گفت چه کسی
گفت منم میرقریش سمن بر گفت اوخ این کدام میرقریش است
در این گفت وگوی بودند که از در باغ روشنائی پیدا شد و شعاع
وی بر گوشهٔ ایوان افتاد این شخص که با کنیزک سخن میگفت
گریزان شد من از تنور بیرون آمدم [و لگد بر در زدم] که
هی غیاث الدین محمد بگریز که بلا رسید غیاث الدین محمد بیرون
دوید و منشاء روشنی آن که داروغه در خانهٔ میرقریش هشیار شده
وگفته که میرقریش کجاست [л. 172a] که صبوحی کنیم گفته‌اند که

1. B وصیله; B_2 оп. 2. B доб. عین

[داشتم][1] که غیاث الدین محمد بر سر تنور آمد و گفت که من امشب زن داروغه‌را میگایم تو بر پس در آی و تفرج کن گفتم ای بدبخت این چه حرکاتست که در خون خود سعی میکنی گفت نامعقول مگوی و بر پسِ در آمد و سمن‌بررا آواز داد گفت چه کسی گفت منم امیر قزیش گفت هله من سنبل‌را گفته بودم[2] که امشب محلّ نیست گفت ای سمن‌بر برای خدا مرا هم طاقت نیست جامهٔ خوبی نیاز تو دارم دررا بگشای سمن‌بر دررا بگشاد و غیاث الدین محمد بگنبد درآمد سمن‌بر دست اورا بگرفت و گفت که واقف باش که دراین خانه خانه‌دختران[3] بسیاراند پای بر کسی ننهی اورا بر سر بالین زنِ میر[4] رسانید[5] چون به صحبت مشغول شدند[6] غیاث الدین محمد صاحب ذات العمود

1. Только B; B_2, П, C دارم 2. A, П گفتم 3. Все остальные рук. دختران 4. B بیکه 5. A آورد 6. A شد

بودند خودرا در درون آن انداختم و آن را پناه خود ساختم ناگاه شخصی بر روی
فرش ایوان برآمده بر پس درِ گنبد آمد و اصل قضیه آن بود که [در
ولایت جام] سیّدزادهٔ میر[1] قریش نام [۱۷۱۶ ه.] به داروغه
مصاحب بود و به زن او تعلقی داشت و هرچندگاه داروغه را
به مهمانی به خانهٔ خود میبرده و صحبت شربی میانگیخته و داروغه را
در خانهٔ خود مست طافح ساخته[2] به خانهٔ داروغه آمده با زنش صحبت
داشته القصه میر قریش غلامی را فرستاده که بیکه را خبر دهد از آمدن
خود آن غلام آواز داد که ای سمن بر از درون گنبد آوازی آمد که چه
کسی گفت منم سنبل مرا میر قریش فرستاده که امشب محلّ است
[و] داعیهٔ ملازمت شما دارم کنیزک گفت زینهار امشب
نیاید که بیکه درد سر دارد میسّر نمیشود سنبل گفت تو میدانی
من گفتم و رفتم میر قریش البته خواهد آمد من در درون تنور حال[3] غریبی

1. С, П, А, B₂ оп., Т امیر قریش 2. Остальные рук. میساخته 3. А بحال

درِ خانه را مقفّل ساخته[1] رفت چون پاسی از شب گذشت غیاث الدین محمد دوک پارهٔ بر روی دیوار دید برخاست [و آنرا گرفت] و طاقیهٔ خودرا آستر پاره کرد و پخته‌ها را بیرون آورد و به نوک دوک آنهارا در قفل کرد و آن زنجیررا کشاد و باندک عمل دررا از پاشنه برداشت و مرا گفت از دنبال من جدا نشوی و بجانب درِ چهارباغ روان گشت و من در عقب وی[2] ناگاه از برابر ما سیاهئی پیدا شد غیاث الدین محمد برگشت [و بقصد همان خانه [بر] گردید اما در تاریکی راه غلط کرده بجانب دیگر پارهٔ راه رفتیم[3] ایوانی پیدا شد در پیشان ایوان گنبد بزرگی در ایوان ستاده بودیم دیدیم که آن سیاهی متوجه ایوان است غیاث الدین محمد گفت من قنات خیمهٔ یافتم در خود پیچیده در کُنج ایوان خزید و من حیران شده بهر جانب میدویدم و پناه میطلبیدم اتفاقا تنور تنوک‌پزی در گوشهٔ ایوان نهاده

1 A قفل ساخت و 2. B доб. میدویدم 3. A راهی

خندهٔ بیوقت نکشاید گره[1] * گریه از آن خندهٔ بیوقت به

هر نفسی خنده زدن برق‌وار * کوتهئی عمر دهد[2] چون شرار

[نظم]

دیدی آن قهقههٔ کبک خرامان حافظ * که ز سرپنجهٔ شاهین قضا غافل بود

مارا بحال خود بیباید گریست گفت باین در نگاهی کن که بیک ضرب

هر یک تختهٔ اورا بعالمی پریشان خواهم ساخت و هر جزوِ اورا

بجائی خواهم انداخت در این سخن بودیم که غلام زنجیری بدست از

درِ خانه[3] درآمد [و] گفت جوانان معذور دارید میر بمهمانی

بخانهٔ کسی رفته و شمارا به من سپرده اگر اندک تقصیری واقع

شود من در بلا میافتم این زنجیررا بر پای شما میمانم[4] یک سر

زنجیر بر پای غیاث الدین محمد و یکی سرزنجیر بر پای من نهاد و

1. Так только B_2, л. 345б и C, на полях, л. 230б; все остальные рук. خنده که بیوقت کشاید گره

2. B, T بود 3. Остальные рук. بخانه 4. A نهم

عیش میکنی[1] با ما یک زمان نمیرسد القصه جنگ شد غیاث الدین محمد
مشتی بر[2] دهان او زد که دو دندان او شکست کاروانیان لت را در ما
بستند و چندانی زدند که مارا مجال جنبیدن نماند دست و گردن
برسته زن زنان [A. 171a] و کش کشان نماز شامی بود که بجام
رسیدیم آن مردک مارا پیش داروغه برد و واقعه را عرض کرد غیاث
الدین محمد منکر شد آن مردک گفت[3] حالا مردم متفرّق شده‌اند علی
الصباح همه را حاضر گردانم که گواهی دهند غلامی ایستاده بود [داروغه]
گفت که ای دلاور اینهارا امشب بتو میسپارم [که] نغز نگاه
داری و خوب محافظت کنی حاصل که مارا این غلام بچهارباغ
میر آورد و به گوشهٔ آن باغ به خانهٔ خود برد و شمعی افروخت
و درِ خانه را بر روی ما زنجیر کرد غیاث الدین محمد بر اطراف و
جوانب نگاه[4] مینمود و خنده میکرد گفتم ای برادر این چه خنده است

1. C, П, B₂ میتوانی کرد . B کردی 2. A در 3. B доб. حالا 4. A نگاهی

رسیدیم و مزار فایض الانوار امیر قاسم انوار را زیارت کردیم ناگاه از
جانب نیشاپور کاروانی رسید قریب بصد کس بایشان همراه شدیم و
در میان آن جماعت زنی بود در غایت حسن و جمال و بر خری سوار
غیاث الدین محمد از آنجا که خباثت و شرارت[1] او بود بآن زن آغاز
آمیزش کرد و بآنجا رسانید که از [سیب] غبغبش شفتالو طمع نمود
و نار پستانش را میسود[2] مردم کاروان تعرّض بنیاد کردند و شوهرش را
حاضر ساختند آن مردک را رگ غیرت [بحرکت در] آمده غیاث الدین
محمد را گفت که تو چکارهٔ که بزن مردم دستدرازی میکنی گفت ای
مردک تو خود اعتراف نمودی[3] که زن مردم است مخصوص تو خود
نیست مردمان در خنده شدند و طرفگیها کرد که شرح نتوان کرد از
آن مردک پرسید که چند گاهست که این زن تست گفت
ده سال گفت ای ناانصاف تو ده سال است که با او

1. П доб. مزاج 2. П میستود B می بسود Г مساس قیلور ایردی 3. А میکنی

از یتیمان خراسانی بر سر شما ریخته باشند و شمارا برسته و قفل
قزناقرا شکسته مارا خلاص کرده برده باشند چون حال بر این منوال
باشد شمارا معذور خواهند داشت هردو گفتند ای جوان خوب تدبیری
کردی و طرفه حیلهٔ پیش آوردی کار همین است و بغیر ازین
هیچ چاره نیست برخیز و این حیله برانگیز غیاث الدین محمد
اوّل قفل قزناق را در زلفین[1] کرد و تاب داده در هم شکست
و دست و پای [و دهان] پهلوانانرا محکم بربست پس از آن
[از میان] یکی کاردی گرفت و سر هردورا گوش تا گوش برید و
تکبندی که لعلپاره در وی بود از میان پهلوان علی کشاد و گفت ای
واصفی چه محلّ اهمال است رو بگریز نهادیم [و در] وقت صبح بود
که در لب آب طرق[2] که در یک فرسنگی مشهد است بجانب
خراسان رسیدیم و [به] بیراهه میرفتیم تا بعد از سه روز بگرگرد

1. A ذو الفنین 2. B. ٨. 298a طُرُق

داشت بربست بعد از آن دستهای مارا کشادند و گفتند که بروید هرکجا
که خواهید غیاث الدین محمد گفت مرا چیزی غریبی بخاطر میرسد شما
بروحانیت شاه‌مردان مارا خلاص کردید ما خود رفتیم فردا که میر آید و
خونبان مارا از شما طلب نمایند چه جواب خواهید گفت آن مردمان
مست بودند هوشیار شدند در خواب بودند بیدار گردیدند[1] و گفتند
رحمت بر تو باد راست میگوئی چه سازیم و چه حیله پردازیم غیاث
الدین محمد گفت دراین امر تامّلی درکار است ایشان گفتند
مارا چیزی بخاطر نمیرسد در این باب خود فکری کن غیاث الدین
محمد گفت من تامّلی کرده‌ام اما گفتن آن خالی از اشکالی نیست
[۸. 170 6] بعرض رسانم اگر مقبول باشد فَبِها و اِلّا رایِ عالی
شما حاکمست گفتند بگوی گفت صورت حال میباید که [این]
باشد که مایان در درون قزناق بوده باشیم و شما در بیرون جمعی

1. A شدند

که خدیچه بیکم آنرا بدو هزار تنگه[1] خریداری مینمود و مادرم سه هزار
خانی[2] میطلبید همان لعل است[3] در آن چرم که بر بازو بسته دارم و
آنرا بایشان میدهیم و دستهای خودرا از بند میگشائیم و ایشان را
میکشیم و آن لعل پاره را گرفته میرویم بعد از آن غیاث الدین محمد
گفت آ[4] پهلوانان بر سر قول خود هستید یا نه القصه قفل را کشادند
و مارا از قزناق بیرون آوردند غیاث الدین محمد گفت در بازوی
من پارهٔ چرمیست بر بسته آنرا بکشائید کشادند [و] آن لعل پاره را
بیرون آوردند پهلوان شمس گفت از کجا معلوم[5] که این لعل پاره به
آن مقدار ازرد غیاث الدین محمد خریدارئی خدیچه بیکم را گفت و قسم
یاد کرد پهلوان علی گفت در جوهرشناسی مقدار وقوفی دارم من هزار
تنگهٔ ترا قبول دارم[6] و آن لعل پاره را در تک بندی که [در میان][7]

1. П خانی 2. C, B_2 تنگهٔ خانی 3. A доб. که 4. T, л. 4356 ای 5. B доб. است 6. B
7 Только A; B آن مقدار وقوفی دارم که شرح ندارد بدو هزار تنگه قبول کردیم
لعل پاره را گرفت در میان بربست

خلاصی ما سعی نمائید هم شما غنی و مستغنی شوید و هم ما فقیران
مظلوم [A. 170a] از کشتن خلاص شویم مقرّر است که روح مرتضی
علی از شما خوشنود خواهد شد و اگر بخلاف این نمائید از کشتن
ما شما را یک فلس حاصل نخواهد بود و در وبال و تبرهٔ آخرت
خواهید ماند گفتند اگر سخن شما راست باشد شما را خلاص میسازیم
گفت روا باشد که ما [در این حال] بشما دروغ گوئیم مقرّر است که
تا آن را ادا نکنیم ما را نخواهید گذاشت ایشان گفتند [که] ما تأمّلی کنیم
و شما را جواب گوئیم من آهسته به غیاث الدین محمد گفتم که ای
برادر تو دیوانه شدهٔ این چه یاوه هاست [که] میگوئی دو هزار تنگه
در کجاست و کراست گفت آن زمان که در حمّام بودیم تو از من
پرسیدی که در بازوی تو در آن چرم چیست من گفتم که تعویذ و
بازوبند امیر المومنین علیست معلوم تست که مادرم لعل پارهٔ داشت

1. Все остальные рук. راضی 2. A اگر شما راست میگویید که شما را خلاص سازیم 3. A تعویز

و اختتام آن بدشنام صحابهٔ کرام بود رضوان الله علیهم اجمعین چون
یک پاس از شب گذشت غیاث الدین محمد گفت ای شیرمردان و ای
کمربستگان شاه‌مردان چه شود اگر کرم نمائید و پیشتر آئید که یکچند
سخن داریم بنابر دولت‌خواهی بعرض شما رسانیم نشاء شراب ایشانرا
[بر آن] داشت که پیش آمدند و گفتند که چه میگوئید غیاث الدین
محمد گفت که مقرّر است که شما از ملازمان میرید و شمارا علوفه و
مرسومی متعین است میخواهم که معلوم میشود که سالی بشما چه مقدار
واصل میگردد گفتند بهر کدام ما یکصد تنگه میرسد غیاث الدین محمد
گفت که کدخدا هم باشید گفتند بلی متعلقان بسیار هم داریم گفت
وای بر شما چه حال پریشانی داشته‌اید ای شیرمردان و حلقه‌بگوشان
حضرت مرتضی علی چه شود که با ما معامله کنید که فایدهٔ دنیا و آخرت
شما در آن باشد ای عزیزان معلوم باشد که ما فقیران بیگناهیم و این
در حق ما تهمت است اگر ما بهر کدام شما یکهزار تنگه رسانیم و شما در

آن طوی محروم شدیم و میر امشب نمیآید و مارا امشب این سگان سنی را نگاه باید داشت غیاث الدین محمد آهسته بمن گفت که ای برادر غم مخور که من امشب خودرا و ترا خلاص میگردانم و این دو کافر رافضی لعین را میکشم من گفتم ای برادر مثل مشهورست که

تشنه در خواب آب میبیند

خلاصی چگونه ممکن باشد که ما[1] دستهای بسته باشیم و این دو عفریت در بیرون در نشسته[2] چون نماز شام شد و شمع روشن کردند پهلوان علی بپهلوان شمس گفت که من در [خانه یک] شیشهٔ شراب خوب[3] دارم آن را میآرم و بکورئی چشم این دو سنّی آنرا مینوشیم و بایذاء و جفای ایشان میکوشیم القصه صحبتی آراستند و بعیش و عشرت نشستند و بقصد آزار فقیران برخاستند[4] هر پیالهٔ زهر [و زقوم] که نوش میکردند[5] افتتاح

1. B. A. 269a دستهای ما بسته باشد 2 A بسته 3 B ناب 4 A. П. B2 بر در قدح که میکردند 5. A خواستند

و ورطهٔ بلا انداختی این نوع حکایات میگفتم و زار زار میگریستم غیاث الدین محمد گفت ای یار عزیز

دو روز حذر کردن از مرگ روا نیست * روزیکه قضا باشد و روزیکه قضا نیست
روزیکه قضا باشد کوشش نکند سود * روزیکه قضا نیست در او مرگ روا نیست

گفت ای برادر من کار ناشایسته نکردم که خلاف رضای خدا باشد رافضئی کافر بدبخت ملعونی که صحابهٔ پیغامبر را ناسزا میگفت اورا کشتم امید است[1] که این سبب استخلاص من گردد در روز قیامت قریب به نماز دیگر بود که این دو پیادهٔ لاعن ملعون در آن خانه درآمدند و یاران مصطفی را صلی الله علیه و سلّم آن مقدار سبّ و لعن کردند که حدّ و نهایت نداشت و الفاظ [л. 1696] و عباراتی پرداختند که هرگز در عمر خود بآن هجنت و رکاکت نشنیده بودیم بعد از آن به دشنام ما انتقال کردند که ما بشومئی این دو سگ سنّی از صحبت

1. Остальные рук. و امیدوارم

نهاد و گفت پسران امیر تنگری بردی سیونچی و پسران امیر خلیل
نیزچی و اکثر میرزاده ها در سر چارسو[1] جمع شده اند و جهت طوی[2]
به باغ دلپذیر میروند و انتظار شما میکشند میر باطراف و جوانب خود
نگاه کرده دو مردک ستاده بودند یکی را پهلوان علی و دیگری را پهلوان
شمس میگفتند که در آن ولایت بزربردستی[3] و سرهنگیِ ایشان دیگری نبود
این هردو پیاده روان امیر[4] علی بودند میر بایشان گفت که حالا مجال[5]
پرسش نیست اینهارا مضبوط نگاه میدارید تا من از آن طوی برگشته
تحقیق نمایم این گفت و سوار شد آن دو شخص مارا بخانهٔ درآوردند که
قزاقی داشت و مارا در آنجا انداختند و محبوس ساختند و دررا برروی ما
قفل کردند من گریه و ناله میکردم و غیاث الدین محمدرا بخدا حواله مینمودم
و میگفتم که ای ظالم سنگین دل و ای بیرحم مهرگسل این چه کار بود که
کردی و این چه عمل بود که پیش آوردی مرا از وطن جدا ساختی و در مهلکه

1. П چهارسوق 2. A توی 3. A بضبردستی 4. B. B₂. C доб محمد 5. B. T محلّ

کس جمع شدند و [آن] مرده‌را در سر حمّام برآورده نهادند و آن جماعت مارا در لت کشیدند و آن مقدار زدند که فوق آن متصوّر نباشد بعضی [مردم] گفتند که در این شهر حاکم و داروغه و قاضی هست تا بر ایشان ثابت نشود ایشان‌را جفا کردن معنی ندارد القصه دست و گردن مارا بستند و مارا کشان کشان بدرِ خانهٔ امیر محمد علی کرباسفروش [که حاکم مشهد بود حاضر] گردانیدند[1] و واقعه‌را بعرض رسانیدند داروغه گفت راست گوئید که این [واقعه] چگونه است [a. 169a] و الّا بضرب چوب پوست شمارا پاره میسازم غیاث الدین محمد گفت که ما در گرمخانه نشسته بودیم که شخصی درآمد بغایت قصیرقامت میخواست که آب بردارد دستش بآب نرسیده سرنگون در آب افتاد و مُرد امیر محمد علی خندان شد و گفت یاران این طرفه مردکیست حکایت غریبی میگوید در این اثنی پیکی درآمد و سیبی آورده درپیش میر

1. A برند

گرمخانه افتاده از کنارهٔ دیگ آب میچکد و آتش نمیافروزد[1] فوطه‌دار درون حمّام درآمده فی الحال بیرون دوید و سر بگوش حمّامی آورده حکایتی گفت غیاث الدین محمد مرد حمام را به پیش حمامی نهاده عزم[2] بیرون کردیم حمامی گفت جوانان ساعتی توقف نمائید که اینجا کار غریبی[3] واقع شده سیف سرّاج که یکی از اعیان مشهد است در آبخور[4] گرمخانه مرده‌است و بغیر شما کس در حمام نیست غیاث الدین محمد آغاز تندی و بیحیائی کرده گفت گیدی خر سیف سرّاج را به ما سپرده بودی

مرده باشد بگیر و خایهٔ سگ * چیست در دهر قدر و پایهٔ سگ

در این گفتگوی بودیم که مردم در حمام درآمدن گرفتند[5] و خبر بکسان سیف سرّاج رسید[6] از مرد و زن و بنده و آزاد و سیاه و سفید قریب پنجاه

1 П نمیسورد 2. A قصد 3. A امر غریب 4. Все рук., кроме T آخور 5. A درآمدند 6. B رسانیدند

[در] درون آنجور کرد غیاث الدین محمد خودرا بدو قدم باو رسانیده دست در دو شاخ[1] او کرده سر اورا در آب جوشان غوطه داد و دو سر پای اورا گرفته نگاه داشت تا زمانیکه مضمون أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَاراً[2] متحقق گشت چون سر وی‌را بدرآورد اورا در درون آنجور انداخت [و] مرا گفت

چو آتش درزدی در بیشه بگریز * بسان دود پیچان زآتش تیز

فی الحال از فوطه‌دار جامه طلبید وی گفت شما همین زمان [در] آمدید و سر و تن ناشسته بیرون میروید[3] گفت ما مردم مسافریم راه دور در پیش داریم بجامه‌خانه آمدیم مرا حالتی طاری[4] شد که بجای گریبان پاچهٔ تنبان بر سر میکشیدم و پیراهن را تنبان خیال کرده آستینهایش را در پای میکردم در این حالت کلخن‌تاب در پس [درِ] حمام آمده فوطه‌داررا آواز داد که آواز شرفهٔ [آب] آمد غالبا که سقف آنجور

1 B دوشاخهٔ وی 2 Коран 71.25. 3 B برمی‌آیید 4 A تاری

بودن یعنی چه غیاث الدین محمد باین قطعه رطب اللسان گردید که

میفزاید نور چشم آدمی[1] از هشت چیز * گر میسّر میشود در وی[2] نظر کن هر زمان

در زر و در مصحف و شیخ کبیر[3] و شاه عصر[4] * روی خوب و خط خوب و سبزه و آب روان

بعد از مطالعهٔ آن قطعه بحمام درآمدیم و در درون گرمخانه نشسته در بر روی

خود از غیر بستیم لحظهٔ گذشت شخصی در گرمخانه را گشاد و در ما نگاهی

کرده گفت افساریکان[5] خراسانی اینجا بوده اند و صحابهٔ کرا مرا[6] بسیار

دشنام داد و زبان بسخنان نافرجام گشاد غیاث الدین محمد گفت ای

واصفی بحق این جای پاکان[7] که اگر دخل کنی و اورا حمایت نمائی

اول مهمّ ترا کفایت سازم و بعد از آن بوی پردازم گفتم

بآن سگ هیچ کاری نیست [л. 1686] مارا * بآن خر[8] هیچ باری[9] نیست مارا

آن مردک بگرمخانه درآمد و از پیش ما گذشته [متوجه] پرخاب[10] شد [چون] سر

1. T نور چشم آدمی افزون شود 2. T باو 3. T کبار 4. П. В, T عدل 5. T افسارکی
6. C, B, B₂ کبارا 7. T بو پاک لار جای حقی ; C, л. 2266, на полях سگ سنیان خراسانی لار
8. B, B₂ سگ 9. B, B₂ کاری 10. Так все рук. اوچون

که مولانا سلطانعلی مشهدی یک قطعه و دو بیت به خط جلی
نوشته و آنرا در سر حمام بر دیوار چسفانیده که مولانا میفرموده[اند]
که هرگز از قلم من مثل آن قطعه و آن دوبیت بیرون نیامده
و آن قطعه اینست

صحن حمّام همچو فردوس است * گرچه باشد بنایش از گِل و خشت
خوبرویان درو چو حورانند[1] * فوطه‌ها پر ز زله‌های بهشت

و آن دوبیت اینست

تا بحمام خرامد مَهِ من پیوسته * طاس آبیست مرا دیده و ابرو دسته
از پیِ خدمت آن ترک چگل دیدهٔ من * هست هندوبچهٔ لنگ سفیدی بسته

غیاث الدین محمد به فقیر گفت که برخیز که خودرا زودتر بمطالعهٔ آن ابیات رسانیم و دیدهٔ رمددیدهٔ خودرا به مشاهدهٔ آن خطوط منوّر گردانیم فقیر گفتم که از برای مطالعهٔ قطعهٔ این مقدار مشعوف

[1] T A 4316 غلمانند

سر دیوار نشسته بود و سنّی بوی گِل میداد نگاه کرد بر کف پای
وی نام حضرت [1] عمر را نوشته دید بیل را محرّف کرده تیغ‌وار چنان بر
ساق پای او زد که پایش قلم گردید آن رافضی بیافتاد و بیهوش [л. 168a]
شد جمعی این سنّی را گرفتند [و گفتند] چرا اینچنین کردی گفت نام
کسی را بر کف پای خود نقش کرده که من هر بار که میبینم تصوّر میکنم
که تیریست که بر چشم من میخورد آن جماعت رفضه گفتند که ای عزیز تو
از ما بسیار در پیش بودی ما بگرد پای تو نمیرسیم [و اورا] تعظیم و تکریم بسیار کردند

القصه آن شب از این نوع حکایات بسیار گذشت تا بوقت
نقاره [2] نشسته بودند و میادین حکایات میپیمودند غیاث الدین محمد
گفت مخادیم شب بیگاه شد و مرا داعیهٔ سر آبست خواجه نصیر
گفت حمامهای مشهد بهترین حمّامهای ربع مسکون است و حمّام
خلیل نیزه‌چی [3] بهترین حمّامهای مشهد است و در ترجیح وی این گفت

1. Только A. 2. C доб. سحر 3. A نیز. на л 169a نیزه‌چی B2 خلیل‌خان

سنّت و جماعت درآمد کسی نقل نمود که همین پادشاه در تسنّن به مرتبهٔ رسید که چون به سبزوار آمد حکم کرد که عمر نامی پیش من آرید و الّا شمایانرا قتل عام میکنم آن جماعت بسی گشتند در گلخن حمّام پیر مفلوک مریضی یافتند که اورا از حیات رمقی بیش نبود اورا در زنبری نهاده پیش پادشاه آوردند پادشاه در غضب شد که ای مردکان از این ولایت این نوع عمر پیش من میآرید در میان رفضه ظریفی بود گفت شاها معذور دارید که دراین آب و هوا عمر بهتر از این نمیشود پادشاه در خنده شد و ایشانرا بخشید

شخصی دیگر چنین نقل کرد که سنّئی از ولایت خراسان بسبزوار آمده [بود و شخصی] بود از غلاة رفضه نام [امیر المؤمنین][1] عمررا در کف پای خود بسوزن و نیل کنده بود و پای خودرا برنجاستها مینهاد روزی همین شخص دیوار میزد و خراسانی را مزدور گرفته بود رافضی بر

1 Только A.

محمد شگفته گردید و هریک از افاضل در شکست روافض حکایتی گفتن
گرفتند[1] یکی گفت سلطان محمد خدای بنده[2] که یکی از اولاد
چنگیزخان بود شخصی اورا رافضی ساخته بوده و مولانا ارشد که در
لطافت و ظرافت مشهور [و معروف] است در ملازمت او
میبوده و آن پادشاه را بمولانا مباسطتی میبوده[3] یکنوبت[4] پرسیده
که مولانا شیش کافراست یا مسلمان مولانا ارشد فرموده‌اند که
نشاید که گویم مسلمانست زیرا که اورا میکشند [و] کشتن مؤمن
روا نیست و نشاید که گویم کافراست از آن سبب[5] که کافرا خدای
تعالی نجس گفته که اِنَّمَا الْمُشْرِکُونَ نَجَسٌ[6] پس با وی نماز
گذاردن روا نباشد غالبا که آن [بدبختک] رافضی ست چنین
گویند که آن پادشاه بهمین [سخن][7] از رفض برگشت و بدین اهل

1. A گفتند 2. T خدابنده 3. A بود 4. A روزی 5. Остальные рук. زیرا که 6. Коран. 9,28. 7. C, B2 مقدار

چرا تقدیر نکردی که خلافت بغیر علی نصیب کس دیگر نشود سیستانی دید که باین صورت نیز همین نوع معامله سازند در پیش وی سنگی نهاده بود بر داشت و بر پیشانئ آن رافضی زد که مغزهای او پریشان شد آن جماعت بهم در افتادند سیستانی آن صورت را در زیر بغل گرفته از آن معرکه بیرون دوید و جمعی در پی وی دوان خودرا در سرائی انداخت و درِ آن را محکم کرد[1] اتفاقا در آن سرای جمعی از سیستانیان بودند اورا که دیدند پرسیدند[2] که ترا چه حالست او تمامی احوالرا[3] شرح داد [л. 1676] گفتند عجب کار خطرناک کردی ترا خدای خلاص کرد [سیستانی] گفت خوب میفرمائید من نیز[4] خدایرا خلاص کردم [و] آن صورت را از زیر بغل بیرون آورد .

خواجه نصیر چون این حکایت گفت و این درّ معرفت سفت غلغلهٔ خندهٔ حضّار مجلس بثریّا رسید و غنچهٔ نشاط غیاث الدین

1 Остальные рук. ساخت 2. Остальные рук. доб. و گفتند 3. A حال را 4. Только B, B_{2}

بهمین طریق از هم گذرانیدند از آن پس صورتی آوردند از همه خوبتر
و بزرگتر که این علی است گفت ترا خدای شیر خود خوانده و ترا صاحب
ذو الفقار ساخته و اسد الله الغالب نام کرده ترا چه شد که زبون آن
جماعت شدی و بناحق کردن این جماعت تن دردادی اورا نیز فرمود که
بضرب چوب در هم شکستند صورت دیگر آوردند که مصطفی است صلی
الله علیه و سلّم گفت خدای تعالی همهٔ موجودات را بطفیل[1] تو خلق
کرده[2] که لَوْلاکَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلاکَ و ترا داماد و پسر عمّی بود
که در حق او گفته که لَحْمُکَ لَحْمِی و دَمُکَ دَمِی چرا در وقت رفتن
حکم نفرمودی که بغیر وی کسی در خلافت دخل نکند بفرمود که آن
صورت را نیز پاره پاره کردند پس از آن صورتی آوردند که این خداست
آن رافضی روی بوی آورده گفت تو خدائی و عالم[3] بفرمان توست

1. A تفیل 2. Так A и T, л. 430a; остальные рук. آفریده 3. C, B₂ вне строки доб. موجودات

اسلام خارج چون از طعام فارغ شدند و از لغتهائی که داشتند واپرداختند
کلانتر روافض گفت که آن بی‌ادب ظالم‌را بیاورید خاک بردهانش[1] [л. 167a]
ناگاه صورتی آوردند از چوب شکل آدم[2] پیری و گفتند که این ابا
بکر است مهتر رفضه روی بوی آورده گفت شرم نداشتی و [ترا] حیا
مانع نآمد[3] [که] خلافت را که حق مرتضی علی بود بناحق از او گرفتی
و بر وی تغلب کردی شخصی که آن [صورت] بدست او بود سرش
فرود آورد یعنی بد کرده‌ام پس بفرمود که اورا بضرب چوب پاره پاره کردند
بعد از آن فرمود که صورت دیگر حاضر ساختند که این عمر است بوی
عتاب آغاز کرد که آن پیر میگفته باشد که من پیرم و محاسن سفید دارم
فی الجمله اورا مناسبتی باین امر بود تو چه میگوئی اورا نیز [بضرب چوب]
در هم شکستند بعد از آن صورت حضرت[4] عثمان را آوردند اورا نیز

1. Последние три слова только в рук. A и 8585, л. 401б. 2. A, C آدمی 3. Остальные рук. نشد 4. Только A.

و هیچ کس را بوی شریک و سهیم ندانند و چون بتوقیع وقیع[1] اشرف اعلی مزیّن گردد اعتماد نمایند

و وی در مشهد رضویه در مدرسهٔ امیر ولی بیک ساکن بود با غیاث الدین محمد بخانهٔ وی متوجه شدیم جمعی از فضلا و ظرفا و شعرا حاضر بودند غیاث الدین محمد از تعرضات روافض بسیار مقبوض و مکدّر بود و بهیچ وجه خاطرش نمیگشود خواجه نصیر چون منشاء [آن] کلفت دانست گفت مخدوم این ولایتیست که حالا از جهة ضبط و سیاست سلطان حسین میرزا خلّد ملکه باین نوع شده و الّا در قدیم الایام سنّیان اینجا کجا میتوانستند بود [و] گفت منقولست که سیستانئی در این ولایت آمده بود و در روز عاشورا روافض مجمعی ساخته بودند و سیستانی اتفاقا در آن مجلس بود دید که کلانتر رافضیان بر سر تکیه نشسته و بروتها فروهشته و همه مبتهج و از دایرهٔ ایمان و

1. A رفیع

جناب فضایل‌مآب[1] قدوة الکُتّاب خواجه نصیر خطّاط بدین صفات حمیده
و خصال پسندیده موصوف و معروف بود مدّت مدید و عهد بعید است
که مانند قلم سر اطاعت بر خط فرمان نهاده و خودرا بانامل اختیار و
اقتدار ما کَقَلْبِ المُؤمِنِینَ بَیْنَ الْإِصْبَعَیْنِ مِن أَصابِعِ الرَّحْمٰنِ
باز داده کتابداری کتابخانهٔ همایون را بوی تفویض نمودیم و من حیث
الاستقلال اورا متصدیِ این امر گردانیدیم سبیل برادران نامدار
نصرت‌شعار و فرزندان کامگار سعادت‌دثار[2] و امرای دولت‌فرجام
و صدور ذوی الاحترام و وزرای عالیمقام و ارکان دین و دولت
و اعیان ملک و ملّت و جمهور انام و قاطبهٔ خواص و عوام ممالک
محروسه آنکه مولانای مشار الیه‌را متقلد و متصدی این امر شناسند [و
آنچه از مراسم و لوازم این امر است برای وی مفوض شناسند][3]

1. Со следующих слов возобновляется «первый почерк» рук. C (начало л. 224a). 2. A آثار и переставляет последние два слова. 3. Так все рук. вместо обычного دانند

جاعِلُکَ لِلنّاس إماماً[1] موشح و موضّح است شاهنامهٔ کتابخانهٔ
پادشاهان نامدار و خسروان عالیمقدار آمد اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِی هدانا
لِهذا و ما کُنّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلا أَنْ هَدانا اللّهُ[2] و چون یوماً
فیوماً این تحف و هدایا مانند دولت روزافزون در تزاید و
تضاعف بود و خاطر انوررا بمطالعه و مکاشفهٔ آنها ساعةً فساعةً
میل و رغبت [л. 1666] تمام میافزود[3] واجب و لازم نمود تعهد[4]
و محافظت آنرا بعهدهٔ امینی گذاریم[5] که صحایف کتاب احوالش
از رقوم خیانت و تصرّف مانند کتب صحیحه و رسایل مصحّحه از وصمت
نقص و خلل مصون و محروس باشد تا شیرازه‌داران[6] کتب را
درجلد محافظت درآورده ضبط نماید و عند الاحتیاج باشارت و
ایمای آنچه مقصود و مطلوب باشد به مطالعهٔ عالی رساند و چون

1. Коран, 2,118. 2. Коран, 7,41. 3. Все рук. доб. و 4. A, C доб. آنرا 5. П,B, B_2 نمایم 6. B دوران شیرازهٔ داران; B_2 شیرازهٔ داران.

بمطالعهٔ کتاب معدلت نامهٔ رعیت پروری و رسالهٔ سعادت خاتمهٔ مرحمت گستری
که مقصد اقصی و مطلب اعلی کتاب سیر الملوک و رسالهٔ منهاج
السلوک اساطین[1] عدالت آثار و خواقین نصفت مقدار است امر فرمود چون
دانستن قواعد و ضوابط تقلید و پیروی ایشان به تتبّع و تصفّح[2] کتب
قصص و تواریخ که مخبر از کیفیات حالات و منبّی از حکایات و واقعات
ایشان است منوط و مربوط بود بهگلی همت عالی‌نهمت بر جمع و احراز
آن کتب مقصور و محصور گردید بعد از حصول آن مطلوب و وصول
آن نفایس محبوب القلوب مضمون ارقام سعادت انجام آنها بر وجهی
دستور العمل اقوال و افعال ما آمد که کتاب ظفرنامهٔ حشمت و جهانگشائی
و تاریخ گزیدهٔ سلطنت و مملکت آرائی ما بعنوان إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي
الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ[3] و لا تتّبع الهوی[4] و دیباچهٔ إِنِّي

1 B_2 سلاطین 2. A. C تفحّص П تصیفع (так!) 3 Все рук. بالقسط 4. Коран, 38,25

ثلث او نمیوشتند و فقیر با وی در ملازمت فریدون حسین میرزا میبودم و او بر منصب کتابداری انتخاب داشت و منشور کتابدارئی اورا این فقیر انشا کرده بود و آن منشور اینست[1]

چون حضرت علیم وهّاب الذی عِندَهُ أُمُّ ٱلْكِتَابِ[2] کتابدارئی کتابخانهٔ إِنَّ كِتَابَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ[3] كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ[4][5] را به کتابدار [ان] کراماً کاتبین يَعْلَمُونَ ما تَفْعَلُونَ[6] تفویض فرمود و کتب سماویه و صحف قدسیه را بر صحیفهٔ كُنْ فَيَكُونَ[7] از قلم بدایع رقم ن و ٱلْقَلَمِ و ما يَسْطُرُونَ[8] بدیباچهٔ يَمْحُوا ٱللَّهُ ما يَشَآءُ وَيُثْبِتُ[9] و خاتمهٔ جفّ ٱلْقَلَمُ بما هو كائنٌ إِلَى يَوْمِ ٱلدِّينِ آراسته در دبیرستان عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ[10] علم ٱلْإِنْسَانَ ما لَمْ يَعْلَمْ[11] بمقتضای موادی فَٱحْكُمْ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بالقسط[12] مارا

1. T, л. 429a следующий текст *маншӯра* оп. целиком. 2. Коран, 13,38. 3. Коран, 83,18. 4 Коран, 83,20. 5. Коран, 83,21. 6. Коран, 82,11 и 12. 7. Коран, 2.111 и т. д 8 A, C بقلم 9 Коран, 68,1 10 Коран, 13,39. 11. Коран, 96,4 и 5. 12. В Коране (5,46) بَيْنَهُم

گرفته از غلاف نیم‌کش کرد من گفتم که چرا چنین کردی گفت که این
حرامزادهٔ رافضی را مثل بزغاله سر میبُرم گفتم که تو دیوانه شدهٔ و از
عقل و خرد بیگانه گشتهٔ جماعت رفضه ترا پاره پاره میسازند گفت من
پروای مردن خود ندارم دیدم که بغایت بجدّ است بنیاد زاری کردم
و گفتم ای برادر از برای خدا بر حال من رحم کن که من بتو[1] اعتماد
کرده بغربت افتاده‌ام و غیر از تو کسی ندارم مرا خار و زار و اسیر و
گرفتار مگردان باری قبول کرد چون از پایاب بیرون آمدیم دیدیم که
قریب به پنجاه کس از رفضه بر سر پایاب جمع شده‌اند و تعرض میکنند
و میخندند فقیر غیاث الدین محمدرا زاری کرده تسکین دادم تا از مسجد
جامع بیرون آمدیم [٨. 166a] و فقیررا مصاحبی بود در خراسان خواجه
نصیر نام که هفت قلم را در خراسان بلکه در هفت اقلیم کسی مقدار[2] او
نمینوشت خصوصاً خط تعلیق را محقّق گشته بود که خوشنویسان

1. B, B₂ بر 2. П برابر

نخواهی شد چنانکه گفته‌اند [رباعی]

تا بدکان و خانه درگروی * هرگز ای خادم آدم نشوی

برو در جهان تفرج کن * پیش از آن وقت کز جهان بروی[1]

و گفت مرا دغدغهٔ طوف سلطان خراسان[2] است تو برادر منی به من همراه شو که من ترا غنیمتم القصه بوی همراه شده بمزار سلطان خراسان رفتیم و در درون مسجد جامی پایابیست که مردم آنجا وضو میسازند جهة وضو ساختن در آنجا درآمدیم و به وضو ساختن مشغول بودیم که آوازی آمد که اینک دو خراسانی آمده [در این پایاب] خودرا افسار[3] میکنند [که در وضو مسح گوش و گردن میکشند رافضیان بظرافت میگویند که خودرا افسار میکنند] غیاث الدین محمدرا دیدم که دامن قبارا برمیان محکم کرده و در زیر جامه یکآویزی داشت آنرا

1 T. л. 428a только: مصرع سفر کورماکان آدمی خام ایرور 2. П, л. 210a طواف امام

3. طواف سلطان محمد خراسانی ; B طواف ; B₂, л. 337a سلطان خراسان افتار A. C

موسیقی کمالش [ا. 1656] بمرتبهٔ بود که در هر آهنگ و آوازه و مقام و شعبه و صوت و نقش و عمل و قول که گفتندی کاری در بدیهه بربستی که استادان این فن را در دایرهٔ حیرت افکندی و علم شعبده را نوعی میدانست که هرگاه بر کنار معرکهٔ یکی از شعبدان گذشتی و آن شعبد خبر میافت دویده پیش وی آمده سر بر زمین نهاده تخم نیاز میپاشید که خدارا مرا رسوا مساز و در فتنه‌گری و شهرآشوبی بمرتبهٔ بود که در هر مجلسی و محفلی که وی بودی گریبان پاره نشدی و سر و دندان نشکستی ممکن نبود یک نوبت در مجلسی تحریک وی جنگی واقع شد که هفت کس کارد خورد و چهار تن مرد و سه کس بمرتبهٔ مردن رسید و چهار کس زن ایشان مطلّقهٔ ثلثه شد و گریبان و جامهٔ پاره‌را حد و حسابی نبود وی میگفت آدمی بشر است هر که بشر نیست بشر نیست و همواره [مرا] طعن و تشنیع میکرد که تا کی مثل دختران در خانه خواهی بود تا سیر و سفری نکنی آدمی

[XXXII] داستان غیاث الدین محمد خراسانی[1]

در بلدهٔ[2] پرک که یکی از مواضع ییلاق آن حضرت بود جمعی از افاضل ولایت[3] بخارا مجتمع بودند آن حضرت خطاب باین کمینه نموده فرمودند که شیخ العالم شیخ میفرمودند که شما را در خراسان خویشاوندی بوده که امور غریبه از وی بظهور آمده بوده[4] اما حکمت شنیدن از لب لقمان صوابتر

معروض داشته شد که این کمینه را در خراسان پسرخالهٔ بود اورا غیاث الدین محمد نام در جمیع علوم و فنون اورا مهارت تمام خصوصاً در منطق و معانی [و] بیان در مباحثه و مناظره اورا نظیر و عدیل نبود و از جمیع علوم غریبه بهرهٔ تمام داشت در علم

1. Здесь возобновляется текст после большой лакуны в рук. B. л. 288а (также B 649). 2. A, C, П. л. 209б. B بلدی 3. П: فاخره; T доб. و سمرقند 4. Все остальные рук. و امور غریبه از وی نقل میکردند

باد شمال و صبا بود پیشش هبا * سنگ شدی تو تیا زآن کف خارا شکن

بود سحابی شکرف داشت بهم رعد و برف[1] * برق نمیست طُرف زو چو شدی کامزن

خوش رو رهوار بود بیخبر از بار بود * خوردن او خار بود لیک فشاندی سمن

این شتر نازنین رفت و دلم شد حزین * ماند همه بر زمین کار من و بار من

35 لطف شهی بینظیر گر نشود دستگیر * وای بجان فقیر با همه بار محن

تا شتر چرخ را از پی قوت و غذا * هست بوقت مسا دانه ز عقد پرن

باد هزاران هزار خم چو فلک زیر بار * ناقه ترا بر قطار جمله بوجه حسن

واصفی از جمع ناس بهر شه جم اساس * فاتحهٔ التماس دارد از این انجمن

1. B_{2}: л. 336 a برق

ای تو سمیّ رسول یاورت آل بتول * داده خدایت قبول در[1] دل هر مرد و زن

نام محمد ترا تخت مخلد ترا * بخت مؤید ترا از کرم ذو المنن

قهر تو گاه ورود میکند اندر وقود * آتش سوزان و دود لاله و سرو چمن[2]

لطف تو ای پادشاه کرده ز روی صفا * اخگر سوزنده را همچو عقیق یمن

ای شه فرخ نژاد خسرو با دین و داد * بشنو از این نامراد بهر خدا یک سخن

بود مرا یک شتر گوهرش از فیل نر[3] * در نظر عبد و حر بود یکی کرکدن

داشت دو کوهان چو کوه طالب او صد گروه * از پی او در ستوه نیم طلل و هم دمن

بود چهارش ستون لیک تنش بیستون * گشته چو از در نگون گردش از کوه تن

از لمعات آفتاب داده هزاران طناب * تا که دهد چرخ و تاب بهر مهارش رسن

بود چو سیل مهیب [ز] آن دو کوهان نجیب[5] * اشترک او عجیب وقت تک و تاختن

همچو غزال تتار[6] کاکل او مشکبار * گاه شدی تار تار گاه شکن بر شکن

1. A, C بر 2. A, C سمن 3. A, C پر ; П در عظم از فیل بر ; B_2 در عظیم از فیل نر 4. Только A. 5. ? 6. П, B_2 بتان

گوهر و اخگر عیان کرد پی امتحان * اخگر خور در دهان کرد و برست از فتن

شعبده‌باز قدر کرد بوقت سحر * مهره صفت قرص خور چست برون از دهن

چون فلک لاجورد داشت بسی داغ و درد * صبح ز کافور کرد مرهم داغ کهن

آزر دون ذلیل داشت بتان جمیل * یافت شکست از خلیل هم وثنی هم وثن

صبح بجاروب نور ظلمت شب ساخت دور * کرد سلیمان ظهور گشت نهان اهرمن

زنگی شب بیحساب سنگ زدی از شهاب * داشت بسر ز آفتاب روز از آن رو مجن

شام که خیل نجوم داشت بگردون هجوم * ساخت جلا شاه روم آن همه را از وطن

مهر که گاه ستیز شب شد از او در گریز * هست چو شمشیر تیز در کف شاه زمن

خسرو ملک عجم شاه سکندرحشم * آنکه بقول و کرم ریخته درّ عدن

رستم دستان و سام یافته زاو رسم و نام * چاکر اورا غلام بهمن و گیو [و] پشن

ای شه خورشیدچهر گشته اسیرت سپهر * بهر خود از صبح و مهر [A. 165a] ساخته تیغ و کفن

ناقهٔ قهر تو زد برتن گردون لگد * کز مه و مهرش بود داغ لگد بر بدن

1. Π on 2. A. C یقوت 3. A, C مهرصفت 4. A, C مهر 5. A, C جدا 6. A, C خورشیدمهر

که تتبع آن نموده‌اند مشتمل بود بر تعریف و توصیف شتری به خاطر رسید که آن قصیده را تتبع نموده بمدح اعلی حضرت سلطنت مرتبت خاقانی موشح گردانیده جایزه و صلهٔ آنرا بطلب شتری تبدیل[1] گرداند بحکم آلفال علی ماجرا[2] آن قصیده گفته شد و آن عالی حضرت یک قطار شتر صلهٔ آن قصیده عنایت فرمودند و آن قصیده اینست

داد زلیخا تمام گوهر و مشک ختن * تا که شد اورا بکام یوسف گلپیرهن
پیش زلیخا دوید کرتهٔ یوسف درید * یوسفش اکنون کشید کورتهٔ مشکین زتن
باز همایون خصال[3] پر زده عنقامثال * ساخت نهان زیر بال بیضهٔ زاغ و زغن
کوهکن آسا میان بسته فلک تا روان * ساخته از کهکشان نهر عمیق[4] از لبن
شد چو درِ صبح باز از کرم کارساز * دلبر شیرین بناز شد بسر کوهکن
فیل فلک بود چست پشّه برو بود زشت * گشت ز صبح نخست بر پشه خرطوم زن
یا[5] ید بیضا نمود موسی صبح و ربود * ریش ز فرعون زود کشت از آن ممتحن

1. П, л 209a مذیل : B_2 مریل 2. П ماجری 3. A. C مثال 4. A. C, B_2 عقیق 5. B_2 تا

در سخنی هستشان[1] اینک میدان و گوی[2] * گو بلاغت بیا گوی فصاحت بزن

جنس سخن[3] فاخراست مشتری نیستش * دُرّ ثمین است شعر[4] لیک ندارد ثمن

چیست بهای سخن آنکه تو گوشش کنی * ور نه چه حاصل که هست [л. 1646] پاک چو دُرّ عدن

خزن ببرد این مدیح[5] از دل محزون ما * ز آن شده تاریخ او[6] اذهب عناء الحزن

50 تا بود از زاغ شب ظلمت کین آشکار * تا فکند باد صبح مهرهٔ مهر از دهن

چشم حسود تو باد دوخته چون چشم باز * چشم عدوی تو باد طعمهٔ زاغ و زغن[7]

این کمینه‌را در آن اوقات شتری بود بغایت عظیم‌هیکل و قوی‌جثّه چنانچه در سلسلهٔ اوزبکیه اورا نظیر و همتا نبود اتفاقا ساربانان قضا و قدر آن شتررا براه بیابان عدم جهاز[8] بستند و مهار اورا بدست غارتگر تقدیر سپردند چون قصیدهٔ بال مرصّع و اکثر قصایدی

1. T در سخن پستشان 2. B_2, T اینک و میدان کوی ; П اینک میدان کوی 3. A, C بسی

4. Все остальные рук. نظم 5. T به بیخ (?). 6. П ما 7. Всю дальнейшую часть этого раздела (до конца его) рук. T оп. 8. A, C مهار

کاش بود چون سگان منزلم این آستان * تا بنمایم به خلق منزلت خویشتن[1]

لیک بنخت سیاه[2] من که و این آرزو * مسند جم چون شود تکیه‌گهِ اهرمن

برتو[3] صدق خلوص از سخنم ظاهر است * راست چو نور یقین از پس جلباب ظن

کعبهٔ وصل تو دور ما بمیان پا بسر * مانده از فرط شوق خستهٔ خار محن[4]

نیست صبا را گذار[5] از بر من سوی تو * ور نه تو هم بشنوی بوی اویسِ قرن

مفلسم و مُدبرم نقد قبولیم بخش[6] * نقد قبول تو بس مایهٔ اقبال من

ای بُرجِ باجمال اختر برج کمال * در[7] همه فن بیمثال زبدهٔ ارباب فن

بیهوده لافی[8] شنو از کرم و فضل خود * بر منِ بیهوده‌گوی طعن فضولی مزن

نظم من از مدح تو میزند از نور دم * گرچه مرا پیش تو نیست حد دم زدن

در چمن مدح تو میشکفد باغ باغ * طبع زلالی که هست باغ چمن در چمن

گرچه سخن‌پروران مرد[10] دقیق‌اند لیک * نیستشان جز ثنا[11] در سخن من سخن

1. T, л. 427a этот бейт оп. 2. T نژند 3. T برتو ز 4. T, B₂ этот бейт оп. 5. Все остальные рук. گذر 6. T قبولم بوبخش 7. A, C وز 8. T, л. 427a سهو و ملالی 9 Так только T, все остальные рук. وز 10. T هردو 11. П, л. 209a نثار

ای کل باغ رسول سرو ریاض بتول[1] * داده خدایت قبول در نظر مرد و زن

این چه قد دلرباست وین چه رخ جان‌فزاست * یوسف مصری کجاست تا بدرد پیرهن

غنچه و سوسن بباغ در صفت کنگ و لال * نیست اگر باورت[2] جلوه نما در چمن

سوسن و وصف قدت غنچه[3] و ذکر لبت[4] * آن بکدامین زبان وین[5] بکدامین دهن

از فلکم شکوه‌ایست یک نفس ای نور چشم * چشم زمن برمدار گوش بحالم فکن

درد نهانیم هست در دل و دردا که نیست * هیچ‌کس این رازرا معتمد و مؤتمن

نقد خلوص منست پاک ز هر غل وغش * لوح ضمیر منست صاف[6] ز هر مکر و فن

همچو زر کمعیار چند زند روزگار * بر محک امتحان نقد منِ ممتحن

آینهٔ خلق توست[7] با همه پاک از غبار[8] * طوطی طبعت بلطف با همه کس در سخن

طوطی طبعم چراست بیتو چنین کنگ و لال * بیتو سیاه از چه روست آینهٔ بخت من

معرضی[9] از صحبتم همچو فرشته ز دیو[10] * دورم ازاین خاکِ در همچو غریب از وطن

A, C بطول П قبول 2. A, C یاورت 3. A, C زبان 4 A, C دهان 5. A, C وان, T
6. Все остальные рук. ساده 7 A, C تو 8. B_2 پاک ز هر عیب و عار 9 T این
معرضِ, B_2 میرمی (?) 10. T تو

این همه تلبیس چیست بر همه ظاهر کنم * این همه نیرنگ چیست فاش بگویم سخن

خسرو چارم سریر آمده از روی مهر[1] * سوده رخ زرد خویش بر در میر زمن

میر محمد سیر میر محمد که هست * پور نبی و ولی نور حسین و حسن

سیّد صاحب کمال واقف ماضی و حال * نیست در این قیل و قال نیست در آن لاولن

همچو حسین و حسن راسخ و ثابت قدم * در سنن مصطفی بر سنن بو الحسن

با دلِ طاهر ز عیب بی خلل و رشک و ریب * واقف اسرار غیب کاشف سرّ و علن

نطق دلاویز او لعل گهرریز او * شکّر طوطی فریب طوطیِ شکّرشکن

آمده از روی قدر همچو پدر صدر و بدر * بدر بسیط زمین صدر بساط [A. 164a] زمن

رایحهٔ مشک اگر با[2] نفسش دم زند * نزد صبا واجب است تاختنش تاختن

ای چو لوای نبی رایت و رأیت بلند * وی چو حسین علی خِلْقَتِ خُلْقَت حسن

جدّ شریف تو بود علت غایهٔ کن * ذات لطیف تو هست زبدهٔ نو و کهن

رفتن یادت ز دل رفتن روح از جسد * بودن مهرت بجان بودن جان در بدن

1 B_2 سپهر 2. A, C بر

آبدار سفته و آن قصیده اینست که نوشته شد

خورد بسی پیچ و تاب دلو ملمع‌رسن * تا بدرآمد ز چاه یوسف گل‌پیرهن
کرد زلیخای صبح پیرهن صبر چاک * راز دلش فاش گشت بر سر هر انجمن
داد بزال سپهر طرفه ترنجی ز مهر * طرفه که شد هم ترنج بر کف او تیغ‌زن
دامن زال فلق شد ز کفش پرشقق * با سپهِ زال زر ریخته خون بیشمن
خسرو چین بیدرنگ تاخت برحدّ زنگ * ساخت بخون لاله‌رنگ ساحل بحر عدن
تا ملک زنگبار کرد برسم نثار * دامن دشت حبش پر ز عقیق یمن
شد ز چراگاه مهر آهوی مشکین شام * ریخت ز جیب سپهر نافهٔ مشک ختن
ریخت کواکب سحر چون برهد از خطر * برگذر باد صبح گلبن پر نسترن
شعشعهٔ عیسوی تافت برین تیره دیر * بر همه کرد آشکار تیره‌گلی برهمن
کسوت هستی سپرد[1] زنگی شب زنده‌وار * بردِ یمانیش بُرد صبح ز بهر کفن
پای در ایوان نهاد شاه زبرجدسریر * شعله بکیوان رساند شمع زمردلگن

1. П سپیر ; A, C شب ; T, л. 426a به بر

تا ز جمال حسن گفت و کمال حسین * [л. 1636] نظم هلالی گرفت حسن کمال و حسن

ای دو شفای قلوب ای دو علاج صدور * عرضه کنم بر شما درد دل خویشتن

رفته فروغ بصر مرده چراغ[1] نظر * کرده دلم را حزین گوشهٔ بیت الحزن

چشم و چراغ منید گر نظری افکنید * باز شود این چراغ در نظرم شعله‌زن

نفس دغل از درون کام ده و دام نه[2] * دیو دنی از برون راه‌زن و چاه‌کن

رشتهٔ جان تاب زد آتش دل برکشید * شمع‌صفت سوختم مُردم از این سوختن

سر فکنم خامه را[3] درشکنم نامه را[4] * ختم کنم بر دعا مهر نهم بر دهن

ظلّ شما مستدام نور شما بردوام * تا فکند ظل [و] نور بر دل و جان[5] علم و ظن

جان شما غرق نور نور شما در حضور[6] * تا فتد از ابر فیض سایه بر خار و صمن

مولانا زلالی که از جملهٔ سرامد شعرای خراسان است این قصیده را در مدح امیر محمد امیر یوسف جواب گفته و الحق از بسیاری بهتر گفته[7] و در معنی

1. T نور جمال 2. T, л. 425б کام ده دانه ام 3. A, C نامه را 4. A, C خامه را
5. B2, л. 332б شعله‌زن ; T оп. все полустишие. 6. T оп. все полустишие. 7. A, C از او بسیار
الحاق کوب لاردین یخشی آیتب دور : T خوب گفته

هر دو شه یک بساط هر دو مه یک فلک * هر دو دُر یک صدف هر دو گل یک چمن

شیفتهٔ باغ آن غنچهٔ خضرُ الیاس * سوختهٔ داغ این لالهٔ خونین کفن

بندهٔ هندوی آن [1] خسرو ترک و خطا * صید سگ کوی این اهوی دشت ختن

سَرْعَلَمِ عهد آن بیضهٔ بیضافروغ * مهره کش مهد این زهرهٔ زهرابدن

والد ایشان قریش مولد ایشان حجاز * منبع ایشان فراط معدن ایشان عدن

ناقهٔ ایشان سلیم چون [2] تن سلمی سلیم * مهرهٔ دل در مهار رشتهٔ جان در رسن

لعل طراز جیش حضرت سلمان فارس * شانه کش کاکلش خدمت [3] وَیْسِ قرن

زهره جبینان ظهور کرده ز کوهان او * همچو طلوع سهیل از سر کوه یمن

صحن [4] چراگاه او خاک زمینی که هست * خار و خس آن زمین رشک گل و یاسمن [5]

کاش ز خاک هراة بر لب آب فراط * بختی [6] بخت افکند رخت من و تخت من

یا فکند بر سرم سایه همای حجاز * یا شود این استخوان طعمهٔ زاغ و زغن

1 T وی 2. T سُلیم چون تن ایشان 3. A, C حضرت 4. T همچو 5. Так A, C остальные рук. نسترن 6. B₂ سختی

گفته و درّ معانی سفته و آن قصیدهٔ [وی] اینست

تخت مرصّع گرفت شاه ملمّع بدن * جیب مرقّع درید شاهد گلپیرهن

ساغر سیمین شکست ساقیٔ زرین قدح * پیکر پروانه سوخت شمع زمرّدلگن

آتش موسی نمود از کمر کوهسار * دامن گردون گرفت آه دل کوه‌کن

بیضهٔ زرین نهاد طایر مشکین‌جناح * جلوهٔ طاووس کرد طوطی شکّرشکن

شمع فلک را نشاند شعشعهٔ[1] آفتاب * شعله در انجم فکند مشعلهٔ انجمن

حضرت خضر فلک خلعت خضرا گرفت * یافت بعمر دراز چشمهٔ ظلمت وطن

از خم طاق فلک شمع جهانتاب او * تیغ زبان تیز کرد گرم شد اندر سخن

گفت فلک نیست این بلکه در ایوان عرش * چتر سعادت زدند بهر حسین و حسن

آن دو شریف حرم آن دو جهان کرم * آن دو امام[2] زمان آن دو امیر زمن

مهر و مهِ روز و شب لعل و دُرِ بحر و کان * سرو و گُل آب و گِل جان و دل مرد و زن

هردو براوج کمال چون مه و مهر سپهر * هردو بباغ جمال چون سمن و یاسمن

1. A. C مشعلهٔ 2. T همام

صبح برآمد ز کوه دامن اطلس کشان * چون نفس جبرئیل از گلوی اهرمن

عالیجناب سلطنت‌مآب سوال فرمودند که این بیت از کیست که در این مدت باین لطافت کلامی مسموع نشده کمینه بعرض رسانید که این بیت از امام فخر رازیست از قصیدهٔ که موسوم است ببال مرصع که مطلع آن قصیده اینست

بال مرصّع بسوخت مرغ ملمّع بدن * اشک زلیخا بریخت یوسف گل‌پیرهن

[л. 163a] و این قصیده‌ایست که بسیاری از قهرهٔ[1] افاضل در صدد جواب این قصیده شده‌اند و لاف تفضّل و تفوّق[2] زده‌اند از آن جمله مولانا هلالی که اورا درد چشم واقع شده بود و در مدح امیر المومنین حسن و[3] حسین این قصیده‌را جواب گفته و التماس [شفای][4] نور باصره نموده و بمراد رسیده الحق [بسی] خوب

1. T. л. 424б زمره 2. A. C توفق 3. B₂ доб. امیر المومنین ; T доб. امام 4. П. B₂ شفا و ; T نور باصره سفاسین

گفتار [XXXI]

در موضع قازقرد[2] که کوهیست در نواحی اسپیجاب که مشهورست بقصبهٔ سیرام خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه بعیوق فلک لاجوردی برابر ساختند و در دامن آن کوه فلک‌شکوه طرح صحبتی انداختند در آن روز عالی‌جناب معالی‌انتساب[3] سلالهٔ اعاظم العلما خلاصهٔ اماجد الفضلا پسر مولانا عصام الدین ابراهیم مولانا میر جان از ولایت بخارا تشریف حضور شریف ارزانی فرمودند[4] و به خاکبوسئی عتبهٔ علیه شرف استسعاد یافته خودرا در سلک افاضل درگاه عالمپناه انخراط نمودند در اثنای آن مجلس بتقریبی گفت و گوی صبح در میان افتاد مخدوم‌زادهٔ اعظم باین بیت رطب اللسان گردیدند که

1. Только A, C; Ṭ, л. 424a حکایت 2. 1440 قارقرو: П, л. 207a قارغرد (?); T قاقِرد; B₂, л. 331a قارقورت 3. T عالیجاه معالیجایگاه 4. A, C تشریف آوردند

از کار فارغ شدند و چادر زن خشک شد استاد زنگریز بیرون
آمد و گفت ای خواجه این چه کتابست که مطالعه میکنید گفت
در باب مکر زنان نوشته‌اند گفت شما این کتابرا از اول تا اخیر
خوانده‌اید گفت آری استاد زنگریز گفت که [در این کتاب]
هیچ جا حکایت پالغزک[1] بنظر شما درآمده گفت نی گفت
این حکایت را در حاشیهٔ این کتاب نویسید و بر ریش خود
مخندید و دیگر این کتاب را مطالعه مفرمائید که به مکر زنان خدای
تعالی بس آید[2] [و الله تعالی اعلم][3]

1 B₂ پای کفشرک 2. B₂ خدای تعالی اعلم است T, л. 424a خاتونلار مکریغه تانکری
3. Только II, T بس کیلکای

رنگریزی افق را آب زد چنانکه دوشیزگان کواکب لغزیده بر زمین افتادند
استاد رنگریز در دکان خود را آب زده گِل ساخت آن عورت بشوهرش
گفت که بسیار چرکین شده‌ام میخواهم که بحمام روم و سر و تن بشویم شوهرش
ملاحظه کرده با خود گفت که در رفتن و آمدن چون من همراه باشم او چگونه
مکری تواند کرد برفتن [a. 1626] حمامش راضی شد هردو همراه شدند
چون زن بدر دکان رنگریز رسید پای خود را سست کرده خود را در گِل
انداخت و چادر خود را گل‌آلود ساخت که ممکن نبود که از آن جا انتقال
تواند کرد فریاد برآورد که آه کدام بدبخت و کافر این راه را چنان گِل ساخت
آه چه سازم و چه چاره کنم باین چادر بکجا توانم رفت آن مقدار غوغا
کرد که شوهرش گفت که در این سرا درآی و چادر خود را بشوی و این
سرایست که محبوب رنگریز در این سراست القصه درآمد و با محبوب
دست در آغوش کرد و به عیش و عشرت مشغول شدند و شوهر در
بیرون نشسته کتاب مکر زنان مطالعه میکرد تا که عاشق و معشوق

دیگر فرمائید معروض داشته شد که در زمان قدیم شخصی بود کدخدا نمیشد
و میگفت [که] از مکر زنان اندیشه میکنم که إِنَّ کَیْدَکُنَّ عَظِیمٌ[1] اتفاقا
کتابی در مکر زنان بدست وی افتاد آن را مطالعه بسیار کرد و به خود
گفت که همه انواع و اصناف مکر زنان را دانستم غالبا که مکر زنان در
من تاثیر نکند زن صاحب جمال عیّارهٔ بود اورا بعقد نکاح خود درآورد
و در نگاه داشتن [وی هیچ] دقیقهٔ نامرعی نمیگذاشت [آن] زنرا
محبوبی بود رنگریز چند گاهی که گذشت و ایام مفارقت میان ایشان متمادی
شد کسی را بوی فرستاد که مرا طاقت مفارقت تو نمانده شوهر من کار
بر من تنگ ساخته و مرا در گرداب حیرت انداخته اما من هم تدبیری کرده‌ام
و اندیشهٔ نموده‌ام میباید که فردا در دکان خودرا آب بسیار افشانی بمرتبهٔ
که گِل شود[2] من مکری خواهم انگیخت و بوسیلهٔ آن بتو خواهم
آمیخت چون وقت صبح شد و رنگریز صنع[3] کُنْ فَیَکُونُ در دکان

1. Коран, 12,28. 2. П سازی 3. A, C جنبید (?)

آی که کسی این حکایاترا نشنود آن زن فرود آمد و بیهوش گردید
بعد از آن که بهوش آمد بغلاظ و شداد سوگند خوردن گرفت[1] که به
همین نوع که گفتم سر موی خلاف نیست بعد از زمانی آن مردرا
وغدغهٔ شد بر آن درخت برآمدن گرفت آن زن محبوب خودرا اشارت
کرد از میان بوتهٔ گل نسترن برآمد و در میان خرمن گل خزید
و غنچهٔ نشکفتهرا در گل شکفته خرانید[2] آن مرد از بالای درخت
در پایان نگاه کرد دید که شخصی بآن اوصاف که زنش میگفت [با زنش]
بعشرت مشغول است فریاد برآورد [که وا ویلا][3] همان نوع
که زنش میگفت گفتن گرفت زن گفت مهمل مگوی من که میگفتم
تو باور نمیکردی غالبا خاصیت این درخت این است

چون این حکایت بآخر رسید حضرت سلطان بسیار
بخندید و گفت هنوز شب پگاه است و مارا خواب نمیآید حکایت

1 A. C خورد 2. П. B_2 خلانید 3. Только A. C

گل که از نسیم صبا برهم پیچند درهم آویختند و طرح مواصلت انگیختند
بعد از آن زن گفت که ای خواجه مرا بخاطر میرسد که باین درخت برآیم
و این باغها که در نواحیِ این باغ است در نظر درآرم و نسبت آن
باغها را باین باغ ملاحظه نمایم در چه درجه و مرتبه است مرد گفت مبادا
که ترا از برآمدن این درخت تشویشی واقع شود گفت باحتیاط برخواهم
آمد برخاست و بر آن درخت برآمد چون بذروهٔ آن درخت رسید
پایان نگاه کرده فریاد برکشید [و] شوهرش را گفت ای بدبخت روی تو
سیاه ترا چه شد و چه پیش آمد که شخصی بدین شکل و شمایل
با جامه‌های چنین و اوصاف محبوب خود را گفتن گرفت که این نوع
کسی ترا جماع میکند ای سیاه‌روی خیز و ای نامرد بی [л. 162a] تمیز
شرم نمیداری و از کی باز تو چنین شدهٔ مرد گفت سبحان الله
ای زنک تو دیوانه شدهٔ چه مهملات است که[1] میگوئی زودتر فرود

1. Только A, C.

سفیدهٔ ملالت و غازهٔ کلفت بر چهره مالیده غمگین و محزون نشست
شوهرش [از در] درآمد و گفت ای جان و جهانم و ای سرو روانم
ترا چه رسیده و چه چیز ترا غمگین گردانیده آهی کشید و گفت که
من پنداشتم که تو مرا دوست میداری و تخم مهر[1] مرا در مزرع سینه
میکاری امروز حقیقت حال تو معلوم شد که ترا پروای من نبوده از
آنجا میگویم که امروز عورتی آمده بود تبقریبی میگفت که بباغ شما رفته بودم
و آن مقدار تعریف آن باغ نمود که دماغ من آشفته گردید و بخاطرم
آمد که مردم بیگانه بگلگشت و سیر آن باغ میروند و من از تماشای
آن محروم هرگز شوهرم نگفت که بیا بآن باغ رویم و فراغی دررزیم
شوهرش خندان شد و گفت ای بیعقل این را سبب ملامت
ساختن چه معنی دارد برخیز تا بآنجا رویم هردو متوجّه آن باغ شدند
و برلب حوض در سایهٔ آن درخت چنار منزل گرفتند مانند دو شاخ

1. П, Т محبت . B₂ л. 329a امید

مینمود و میگفت ترا در عشق و محبت من قصوری و فتوری واقع شده ترا
مثل پیشتر نمیبایم گفت بواسطهٔ آنکه از شوهر تو میترسم و از هیبت او
میهراسم گفت تو خاطر جمع دار که من همچنان کنم که اگر فی المثل در
نظر شوهر خود با تو صحبت دارم بنوعی که شوهر من معاینه میدیده باشد
حیلهٔ میتوانم انگیختن که [A. 1616] وی نداند و نفهمد گفت که این چه
حکایتست و چه مهملاتست [1] مگر با من سر هزل و مسخرگی داری این
چگونه تواند بود گفت شوهر مرا باغی است که بستان ارم را از او بر دل
داغیست بآنجا میروی و در میانهٔ باغ حوضست و بر کنار آن چناریست
در غایت بلندی و ارجمندی و بر یک جانب حوض بوتهٔ گل نسترن است
که گوئی گنبد سپهر است که از گلها پر ستاره است تو در میان گلبن
نهان میشوی و متوجّه میباشی که هرگاه بتو اشارت کنم بیرون میآئی آن
شخص بفرمودهٔ وی بمقام موعود رفت و آن زن خودرا ملول گرفت و

1. T حکایات: B2 on.

آن زن جماعتی از کدخدایان[1] را حاضر ساخت و طرح جنگ و خصومتی انداخت شیخ فرمودند که مرا مبلغی خرج شده آن زن گفت که دو مقدار آنچه خرج شده از مال من گیر[2] و مرا طلاق ده [نظم]

جنگ با زن چو اتفاق افتاد * عاقبت صلح بر طلاق افتاد

زینهار از قرین بد زینهار * وَقِنا رَبَّنا عَذابَ النّارِ[3]

بعد از آن حضرت سلطان فرمودند که هرکرا حکایتی و نقلی در [باب] مکر زنان و حیله‌گرئی ایشان بخاطر باشد بعرض رساند همگنان متوجّه این کمینه شدند معروض داشته شد که در زمان قدیم زنی بود در غایت حسن و جمال و نهایت غنج و دَلال مصوّران خطا و ختن را[4] از نسخهٔ جمالش قلم اندیشه شکسته بود و خوبرویان روی زمین را انگشت حیرت[5] بدندان تعجّب خسته اورا محبوبی بود روزی از وی شکوه

1. A, C گدایان ; B2, л. 3276 آن زن این مراتب را که شنید فی الفور اقربا و کدخدایان کذر خودرا 2. A, C آنچه خرج شده از من بصد چندان کیر 3. Коран, 2,197 и 3,14 (без رَبَّنا). 4 Все остальные рук. چین را 5. A, C меняют местами.

گفت ای بیبی عجب کراماتی کردی مراد من تو بودی من از تو شرم
داشتم که گویم عجب خوب واقع شد و شیخ اظهار شوق و ذوق نمودند
و آن شب آن گنده‌پیررا خوشوقت گردانیدند بعد از سه روز شیخ به
بازار رفته چادرشبی خریده و جامه‌خوابی و بالینی[1] و پاره رخوت از سروپا
گرفته در وی انداخته به پشت خود بسته بخانه درآمد آن زن گفت این
چیست و این رخوت و امتعهٔ کیست شیخ گفت ای بیبی این شهر غریبی
است و معاش نمیگذرد و گدائی نمیتوان کرد و من غسّال ام و در ولایت
خود باین امر اشتغال داشتم و ترا از برای آن گرفتم که من و تو مردان و
زنان را غسّالی نمائیم و اوقات گذرانیم [و] در بغداد از غسّال و غسّاله
بنوعی احتراز و اجتناب می‌نمودند[2] که از مبروص و مجذوم نمی‌نمایند زن فریاد
برآورد که از پیش من دور شو و از خانهٔ من [بیرون] رو که من یک لحظه
با تو نمیباشم شیخ گفت که ترا بآرزوها خواسته‌ام اکنون برایگانت نمیگذارم

1. П بالشی 2. Остальные рук. مینمایند

خود گردند آن عورت گفت اکنون خاطر جمع دار که آن که مَطْمَحِ نظر تست در فرمان منست و سرانجام مهمّت [وابسته] باهتمام و سامان من بیار آنچه داری تا مهمّ ترا کفایت کنم حضرت شیخ مبلغ دویست تنگه داشتند گشاده در پیش او گذاشتند آن عورت خانهٔ خودرا بشیخ نموده یک هفته مهلت طلبید بعد از آن مردم محلّه‌را [1] جمع کرده چنانچه رسم و عادت باشد [2] طرح طوی انداخت و محفلی ساخت و گفت که این دختر فلان است و سر افتخار قوم و قبیلهٔ اورا به فلک اطلس رسانید و مهر و کابین اورا در ذِمّهٔ شیخ از حدّ افزون و از اندازه بیرون کرد بعد از انعقاد نکاح چون وقت زفاف شد [л. 161a] شیخ در پس پرده درآمدند و همان زن که واسطه بود خودرا آراسته نشسته شیخ گفت اوخ چه سازم و چه حیله پردازم [فرد]

جز بتدبیر کار نتوان کرد * با فلک [3] کارزار نتوان کرد

1. A, C, л. 218a محلت را 2. B_2 اهل روزگاراست 3. A. C بفلک 4. П оп. это полустишие.

پاره پاره کنم و اگر مرده باشد آتش در گور وی افکنم و فرمودند که حضرت املح الشعرا و افصح الفصحا شیخ سعدی را[1] قدس سرّه[2] مثل این صورت دست داده بوده در وقتی که آن حضرت در سیر و سلوک بودند به شهر بغداد رسیدند در بازار شکرفروشان میگذشتند نظر ایشان بغرفهٔ افتاد بدیع الجمالی بنظر درآمد که آفتاب خاوری در برابر شعشعهٔ اشعهٔ جمالش ذره مینمود و سرو باغ ارم از رشک قامت و رفتارش پای حیرت در گِل بود شیخ که اورا دیدند آه دردآلود از دل برکشیدند سراسیمه و مضطرب الحال بهر جانب تردّد میکردند و از بیخودی روی بهر سوی میآوردند ناگاه پیرهزنی پیش آمد و گفت [ای] جوان حال تو چیست و مشوّش احوال تو کیست راز خود از من پنهان مدار و سررشتهٔ مقصود خودرا بانامل اختیار و اقتدار من بازگذار که بیوساطت من محال است که بسرمنزل مقصود رسی حضرت شیخ بوی افشای راز

1. П, л. 205a سعدی 2. A, C доб. را

روستائی لاده و ای بیتمیز ساده خورشید [л. 160.6] بنت شاه جمشید همین [دختر] است که بتو نکاح کرده اند و تو اورا بعقد [خود] درآوردی[1] تا سخن کردم مرا چندان زدند که شب عید بر دهل نزنند [نظم]

وین بتّر کان عروس جان‌فرسای * دامنم را کشید و گفت درآی

عقربم گو بزن تو دست منه * ملک الموت گفتم از تو به

تو منه ره ز پا بنشانی * شهوتم را[2] کجا بجنبانی

باری بهر نوع که بود آن شب مرا زبون ساختند و چنبر غربال ادبار در گردن من انداختند حالا مرا چه میگوئید و چه راه مینمائید مخدوم گفتند اگر قوّت گریختن داری الفرار ممّا لا یطاق مِن سنن المرسلین را وسیله ساز و بگریز همانجا طلب فاتحه کرد و رو بجانب ولایت خود آورد

حضرت سلطان متاثر شده فرمودند که اگر فتح خراسان میسّر شود محلّهٔ مفرح را تا بروی آب بکنم و آن زن عیّارهٔ مکّاره را اگر زنده یابم

1. A, C آوردهٔ 2. Все остальные рук. شهوت من

یکی زشت روئی بصد گونه عیب * تو گفتی که مردار بودش بجیب[1]

[ابیات][2]

فال بد باز بود و طالع زشت * در دوزخ بروی اهل بهشت

نقره اندوه بر درشت [3][و] دغل * عنبر آمیخته بگنده بغل

یک چشم وی بمثابهٔ دانهٔ انگور[4] از پردهٔ عینئی[5] حدقه‌اش بیرون آمده و داغهای آبله برویش از چشمهای کفگیر افزون نموده [نظم]

دهانش از فراخی گوش تا گوش * دو گوشش از درازی دوش تا دوش

دهان آن قبیح زشت فرتوت * چو گوری بود و بینی همچو تابوت

چون آن صورت مهیب را دیدم صیحهٔ کشیدم و بیهوش گردیدم جمعی زنان مرا در لت کشیدند و به ضرب طپانچه مرا بهوش آوردند من فریادکنان که آ بی بی تاج النسب این چه احوال و اوضاع است زنان غوغاکنان که ای

1. T, л. 4186 доб. بو ابیات آینک درخور حالیغه کوب مناسب توشوبدور 2. Только T. 3. T برکوزی ایت اوزومی دانه‌سی کیبی 4. П, B_2 انکوری 5. A, C, Ст IV بینی ; T پر درست حدقه‌سی پرده‌سیدین تیشقاری چیقفخان

اعلی بخرید روز دیگر این همه سرانجام یافت نماز شام که گوشه‌گیر[1] بسمه‌کاری مشکفام شاهرا از پیشطاق گردون آویختند و نوعروس نیّر اعظمرا در پس پرده نهان ساختند قضاة و علما و افاضل و اکابر و مشاهیر و اعیان خراسان را طلب نمودند و جشنی برانگیختند که چشم گردون مثل آن محفل مشاهده ننموده مهریه به پنجاه هزار تنگه و دویست من ابریشم و پنج خانه‌وار بردهٔ ترکیه و هندویه و پنج گلیم محفوری[2] قرار یافت چون وقت زفاف شد از اطراف و اکناف مطربان و قوّالان و مغنّیان و مجلس‌آرایان بنقش و سرود و تغنّی اشتغال نمودند چنانکه رسم میباشد که دامادرا پیش عروس میآرند جمع دلّالها فقیررا به[3] پیش آن دختر در پس گوشه‌گه[4] درآوردند چون پرده از روی وی برداشتم پنداشتم که در دوزخرا بروی من گشادند [بیت]

کیچه‌نینگ مشکفام کوشه کاسین یایب کردون پیشتاق دا کواکب : T, ۸. 418a 1. B2 کوشک
T : کوشهٔ که 4. B2 در 3. A, C محصوری 2. A, C مسماری بیله محکم قیلدیلار
کوشکه کاسالدیلار

نمیدهم و نخواهم داد القصه با وی [و] دو غلام[1] متوجّه بازار شدم ایشانرا
در کپان بازار ملک وعده کردم و بکاروان سرا رفته[2] مبلغ دو هزار خانی
برداشتم و با ایشان [л. 160a] به بازار بزّازان درآمدم و آن جوان
مفصّل را میخواند و بزّاز رخوت و اسبّه و اقمشه را بر یک جانب
میماند بعد از حساب مبلغ هزار[3] خانی باقی شد فقیر رفته از کاروانسرا
باقی را آورده به بزّاز سپردم و آنهارا به پیش تاج النسب آوردم گفت
فردا[4] که عطّار صبح کلّهٔ قند خورشید خاوری را از پیش دکان [گردون]
آویزد و قرص لیمو و بادام و نخود قندی کواکب را در قوتیِ افق ریزد روید
و پنجاه کلّهٔ قند و پنج من قرص لیمو و پنج من بادام قندی [و پنج من
نخود قندی] گیرید بعد از آن ببازار گوسفند رفته پنجاه گوسفند فربه
گرفته بیاورید و بیست صوف مربّع و پنجاه [طاق][5] زربفت نایینی

1. B_2 با وی و با دو غلام دیگر; T, л. 4176 القصه آنینک بیله ینا ایکی خادم 2. П, T доб.
همیان ; B_2 оп. مبلغ 3. B_2 پنج هزار 4. A, C هرگاه ; T تانکله 5. Только B_2, л. 3256; T
ایلیک جفت زربفت ساتقون آلینک

وی هجوم کرده در طلب وی غلوّ[1] دارند العیاذ بالله اگر[2] آن جماعه برین اطلاع یابند صدسر بباد میرود و باین سخنان آتش مرا تیز کرده شیوهٔ مکر و فریب انگیز نمود مبلغ دویست خانیِ[3] دیگر در پیش او گذاشتم و گفتم که [مصرع]

در پای تو ریزم آنچه در دست منست

آن مکّارهٔ عیّاره گفت غم مخور که بهر نوع که باشد به مراد خود کامران خواهی شد پس گفت بعد از دو روز از من خبر گیر بوقت موعود آمدم دیدم که در پیش آن زن جوانی یتیم‌وشی ایستاده [که] از گِرِه ابروی او گِرِه دل بیننده میشکافت و از زهر چشم وی کام عیش تیرگی میپافت آن عورت گفت تردّد مکن که این پسر منست و ترا در این واقعه ممِدّ و معاون خواهد بود اکنون با وی بتیم بزّازان میروی و مفصّلی که دارد همه‌را میستانی و میآوری که ایشانرا مجال سخن

1. A, C, غوغا 2. Все остальные рук. که 3. B_2 تنگه

است من اندر طلبش نمایم من با خود سیصد تنگه[1] همراه داشتم گشاده
پیش وی بر زمین نهادم و گفتم معذور دار که عجالت الوقت همین بود
گفت ای جان مادر زرهای خودرا خرج مکن که ترا زر بسیار درکار
خواهد شد من از آنِ توام القصه گفت که بمادر و پدرش سخن کنم
و بعد از سه روز ترا خبر دهم بکاروان سرا آمدم خدمتگاران ومتعلقان
من گفتند که شمارا چه میشود که بحال خود نمینمائید شمارا بسیار
پریشان میبینیم من باعراض حال خودرا پوشیدم و در اخفای حال
کمابینبغی[2] کوشیدم بعد از سه روز بآن جا رسیدم آن عورت را
[تیره و] مکدّر یافتم در پیِ تحقیق آن شتافتم گفت ای جان مادر
قوم و قبیلهٔ آن دختر غوغا و وحشت آغاز کردند[3] و درِ فتنه و
جنگ باز کردند و گفتند تو دیوانه شدهٔ و از عقل و خرد بیگانه
گشتهٔ [که این را میگوئی] تو نمیدانی که چه نوع کسان بخواستگاریٔ

1. П, л. 204a خانی 2. A, C بغایت 3. A دارند

من که دو لب برهم میزنم آن هردو کلّه بر کلّه میزنند تو میخواهی بیوسیله
و وساطت من بمقصود رسی این [خیال] محال است چون این سخن
از وی شنیدم گریبان جامهٔ شکیب دریدم و سیلاب حسرت و اندوه
از دیده بر [چهره] گشادم[1] و سر برهنه کرده روی نیاز پیش وی بر
زمین نهادم و گفتم ای مادر دست امید من بدامن [л. 1596] عنایت
و لطف توست و حصول مراد من بهمت و حمایت تو[2] پرسید که
تو چه کسی و چه نام داری تمامی تفاصیل احوال و اوضاع خود باز
نمودم گفت غم مخور که اختیار آن دختر در قبضهٔ اقتدار و اختیار من
است دایهٔ او من بودم و آنگه مادر او منم ای جان مادر ترا دولت
راهبری کرده و سعادت یاوری نموده اِنَّ الله تعالی ملکا[3] بخیر[4] الاهل الی
الاهل[5] من که ترا دیدم جامهٔ مواصلتش بقامت تو بریدم آن چه سعی

1. П از چهره دیده برگشادم 2. B_2 بکف کفایت تو 3. Так все рук; B_2 الله تعالی سحر
4. П. بحر الاهل 5. Т оп. последние два слова.

آواز ساز و نواز دف و نی و عود و چنگ[1] و بربط[2] بگوش میرسید به آن
جا رسیدم بر زبان من جاری شد که هَذِهِ جَنّاتُ عَدْنٍ فَادْخُلُوها خالِدِینَ
ناگاه دیدم که پری پیکری حورمنظری نازنین دختری از غرفه سر برآورد[3] تو گفتی
که ماهِ بَدْر است که از دیباچه[4] عشق چهره ظاهر ساخته[5] یا نیّر اعظم
از هژده درجهٔ حمل پرتو انداخته چون اورا دیدم حیران شدم و سراسیمه
و سرگردان در آن کوچه میرفتم بدر سرای رسیدم عورتی دیدم بر در آن سرای
برلب جوی آبی نشسته چون مرا دید گفت ای جوان چرا تغافل میکنی
و مستغنیانه میگذری تو بجائی نیفتادهٔ که بی امداد و معاونت من
ره بمقصود[6] بری آن که شهباز عشق او [مرغ] دل ترا صید کرده
قرارگاه او بر دست منست و آن ناوکی که سینهٔ ترا ریش کرده از شست
منست مرا تاج النسب میگویند اگر فی المثل بر سر دو کوه دو قوچقار باشد

1. T, л. 416a غجک 2. B₂ доб. قانون و طنبور 3. П, B₂ سر از غرفه بدر آورد 4. Так П, л. 203б; A, C неразборчиво; B₂ оп.; T فلک طاقیدین 5. A, C کردیده 6. B₂ بی بره مقصود

گفتند هر چیزرا که ما محرمیم وی محرم است بعد از آن در گوشهٔ نشستند
آن جوان گریان شد[1] و گفت ای مخدوم فقیرپسر نقیب نیشاپورم و سالها
بود که درآرزوی شهر هراة بودم و پدر مرا رخصت نمیداد عاقبت الامر بی اجازت
پدر بمبلغ مال متوجه هراة شدم و در کاروان سرای میرک صرّاف که در
دروازهٔ عراق است منزل گرفتم نماز پیشین بود که بخاطرم رسید که سیری
کرده شود متوجه بدروازهٔ ملک شدم رفته رفته گذرم بمفرح افتاد که آن
دار اللطف خراسان و خرابات شهر هراة[2] است و در تمام ربع مسکون مثل آن
عشرت خانه[3] هیچ روزنده[4] یاد نمیدهد[5] و از کریمهٔ فیهنّ قاصِراتُ الطَّرْفِ
لَمْ یَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلا جانٌّ[6] کأنّهنّ الیاقوتُ و المرجانُ[7]
خبر میدهد بکوچهٔ رسیدم که طولش یکمیل بود از دو جانب عمارات بود
سه[8] آشیانه همه مشتمل بدر و پنجره و تابدان طلا و لاجورد و از هر خانه

1. A, C در گوشهٔ نشست و گفت 2. B_2 این گذر 3. B_2 عشرت آبادی 4. П, л. 2036. کسی 5. П ندارد 6. Коран, 55,56. 7. Коран, 55,58. 8. B_2 دو

پادشاه در درون بارگاه برمسند شاهی و سریر شهنشاهی قرار گرفت در
خاتمهٔ مجلس باین کمینه خطاب فرمود که شیخ العالم شیخ از ملازمان [شما]
حکایات[1] غریب و واقعات عجیب نقل میفرمود از آن جمله حکایت
تاج النسب و پسر نقیب نیشاپور بود اگر بسامع جلال رسد خاطر به
استماع[2] آن بغایت متوجه است معروض داشته شد که در مسجد جامع
هراة بعد از نماز جمعه در ملازمت عالیجناب معالی انتساب [جامع الفضایل
و الکمالات قدوة العلماء الکاملین صفوة البلغاء المجتهدین] مولانا صفی
الدین علی مثل طوافین بیت الحرام بگرد آن مسجد طواف[3] مینمودیم که
جوانی در غایت حسن و جمال و نهایت لطف و کمال پیش آمد و گفت
[л. 159a] مخدوما پسر مولانا حسین واعظ شمائید مولانا صفی الدین
فرمودند بلی گفت بندهٔ کمینه را بملازمان حکایتیست و عرض آن مقتضی خلوتست
اگر میسّر شود بعرض میرسد حضرت مخدومی همه را رخصت دادند مگر فقیررا و

1. A, C حکایت 2. П, T доб. و اصغای 3. A, C طوف

شراب در تن آنکو شراب خواره بود * چو روغن است که ریزند در مغاک چراغ
اگر چه زنده ز روغن بود چراغ ولی * فزون ز قدر بود موجب هلاک چراغ

افاضل در مذمت شرب شراب[1] بدلایل عقلی و نقلی اثبات مضرّت آن نمودند آن حضرت فرمودند [که] بهترین صحبتها [و لطیفترین محفلها[2] مجلس] صوفیانه است [که فضلا و شعرا و ندما شبها نشینند و طعامهای لذیذ و اشربه و اغذیه و معاجین لطیف اختیار نمایند و به حکایات شیرین و نکات رنگین مذاق جان و کام روح و روانرا مفرّح و مروّح دارند و] مقرّر فرمودند که هر شب دوشنبه و جمعه [فضلا و شعرا و اهل ساز و ارباب نواز جمع شوند و] صحبت صوفیانه دارند نماز شام که فرّاشان ملاء اعلی خیمهٔ پادشاه سپهررا به طنابهای زرین شهاب ثاقب و اوتاد[3] سیمین کواکب برافراشتند و طبّاخان مطبخ گردون کاسه‌های زرین نجومرا برگرد خوان لاجوردی فلک گذاشتند حضرت

1. П, B_2 доб. فرمودند 2. B_2 مجلسها 3. Только B_2, Т; остальные рук. اوداد . ادواد

[XXX] گفتار[1] در حکایت تاج النسب که عیّارهٔ بود در شهر هراة.

در تاریخ سنه اربع و ثلثین و تسعمایه [بود که] در ییلاق شرابخانه عالیحضرت سلطنت منقبت خورشیدمنزلت جمشیدحشمت فریدون شوکت [دوحهٔ روضت النصفت و العدالت واسطهٔ وشاح شوکت و ابّهت نتیجهٔ امتزاج عناصر دولت و عظمت المؤیّد بتائیدات الملک الاحد] مظفر الدین سلطان محمد خانزا بواسطهٔ افراط شرب[2] و ادمان بر عرق تغییری در مزاج شریف عارض شد چون آن مرض به صحّت مبدّل گردید روزی در مجلس عالی اکابر و [اعالی] افاضل [و اهالی] حاضر بودند[3] آن حضرت باین قطعهٔ ابن یمین مترنّم گردیدند

1. Только A, C. 2. A, C شراب, T شرب شراب 3. A, C, л. 215б дальнейшее так:

که باین بیت رطب اللسان گردیدند

[л. 158б] آن شخص برآشفت اما در برابر هیچ سخن معقول نتوانست گفت
امیر سلطان[1] جلال الدین که این حکایت را شنید حالش بآنجا انجامید که [چون]
از جای خود جنبید پایش بدامن در پیچید بزمین غلطید و بیهوش گردید دو کس
در زیر دوش او درآمده [اورا] به مسجد حرم رسانیدند کمینه از قفا آمدم[2] و
گفتم ای امیر صاحب دولت [عزیز الوجود] شمارا این نسب[3] عالی و مناصب
متعالی که عبارت از نقابت [ولایت[4] فرغانه] و شیخ الاسلامی و منصب
فتوی بس نیست [و این نام] باین طمطراق [که] شماراست برابری
میکند بده ساله کسب فضیلت چه لازم است که در امری دخل[5] نمایند که
موجب اهانت [و استهانت] ملازمان گردد میر فرمودند که راست
میفرمایند و دست این فقیرا گرفته فرمودند که شما گواه باشید که از
شعر گفتن بدست شما توبهٔ نصوح کردیم

1. П سیّد 2 Остальные рук. از قفای ایشان درآمدم 3. П, B_2 نسبت 4
. B_2 оп. 5 A, C که مدخل

جامه انعام کرد و منّت روی زمین بر ما گذاشت

در آن مجلس شخصی بود از ما وراء النهر و ریاضی را بسیار معتقد بود و اورا بر شعرای خراسان ترجیح مینمود خواجگی متوجه این کمینه شده بطریق تعامُز[1] اشارتی بتعرّض او فرمود فقیر بآن عزیز گفتم که از ابیات مولانا ریاضی آنچه معتقد ملازمان است عنایت فرمایند باین مطلع رطب اللسان گردید که

بی جمالت خار نومیدی زبستان میکنم * روز درخت گل بجای غنچه پیکان میکنم

گفتم که عبارت بیجمالت دلالت بر ایام فراق و هجران میکند و در آن ایام مقرر است که خار نومیدی از بستان دل میدمد نه آنکه خار نومیدی از بستان دل کنده شود و از درخت گل غنچه کندن رسم و عادت نیست چنانچه بعضی از شعرا گفته اند که

هر زمان گویم که دل زآن قد موزون برکنم * باز گویم غنچه را از شاخ گل چون برکنم

1. A, C تفاخر

گفته بود مطلعش این بود که

آن سرورا نگر که چه آزاد میرود * دادم نداد بین که چه بیداد[1] میرود

فقیر گفتم مولانا روحی جوان شمارا غریب بازی داده و شما عجب فریبی خورده اید وی حیران ماند گفتم هله[2] خود گفته اید که دادم نداد[3] و از این صریح تر چه میباشد

از مولانا مقبلی شعر طلبیدند این مطلع را خواند که

اگر گردی نشیند از ره آن نازنین برمن * بود باد صبارا منّت روی زمین برمن

مولانا زلالی بفقیر گفت که در این مطلع چه خواهی گفت و چه درّ معرفت خواهی سفت گفتم دخلی که در این مطلع بخاطر رسیده از همهٔ آن دخلها ادخل و از جملهٔ آن اعتراضات اکمل است زیرا که در این بیت تحقیر تراب قدوم محبوب لازم میآید بنابرین که این کلام در مقام استعمال میباید که ما به الامتنان[4] درخور منّت نباشد چنانکه کسی گوید که فلانی بما

1. A آزاد 2. B₂ حالا 3. T доб. یعنی بیردم بیرمادی 4. A. C الامتنان T الامتیاز

باشید چون مخادیم این سخن شنیدند از خنده بر زمین غلطیدند
مولانا اهلی از برای حکیم بیک که سرآمد خوبان[1] هراة بود و در چوگان بازی
بمثل او کسی یاد نمیداد غزلی گفته بود چون این بیترا خواندند که

هرگاه که از ناز بری دست بچوگان[2] * گوی دل من در خم چوگان تو باشد

فقیر گفتم که مولانا اهلی جوان شمارا مگر عارضهٔ اسهال [A. 158a] بوده
است که فرموده اید که

هرگاه که از ناز بری دست به چوگان

مولانا هراتی غزلی خواندند که مقطعش این بود که

ای هراتی ز سگان سر آن کوی مرنج

گفتم مولانا هراتی از مقطع غزل شما عجب بوئی میآید گفت چه بوی
گفتم که بوی تیز سگان که فرموده اید ای هراتی ز سگان
مولانا روحی بغایت صاحب جمال بود و از برای جوانی غزلی

1 B_2 جوانان 2. A. C از ناز بری دست بچوگان سر زلف

بخاطر نرسیده خواجه آصفی در صدد تفتیش شد فقیر گفتم که این بخاطر میرسد که در این هیچ شک نیست که شمع از روی رشک و حسد آتش در موی میزده باشد این رسم و عادت کجاست که از رشک و حسد آتش در موی زنند این بآن میماند که رخسار صاحب جمالی از آتش می افروخته باشد پیره[1] زالی از رشک آتش در موی سفید خود زند این که گفتم حضّار مجلس خندان شدند و خواجه آصفی را خجالت غریبی دست داد جمعی آغاز جدل کردند خواجه[2] فرمودند که ما باین غوغای شما راضی نیستیم وی راست میگوید و مسلّم داشتند

از مولانا هلالی شعر طلبیدند غزلی خواند که یکی مصرعش این بود

پر ساز جام عیش و دل از[3] غصّه کن تهی

فی الحال فقیر گفتم که مولانا[4] مگر شما تخلّص خودرا تغییر داده اید گفتند این چه معنی دارد گفتم که بخاطر رسید که شما تخلّص خودرا کن تهی ساخته

1. A, C پیر 2. T, л. 4126 خواجهٔ مذکور 3. A, T оп. 4. П, B₂, T доб. هلالی

مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدّس الله سرّه السامی حاضر بود خواجگی فرمودند که حسب الحال کشایند این غزل برآمد که

ساقیا می ده که ابری خاست از خاور[1] سفید

مولانا جامی[2] فرمودند که اکابر و افاضل غزل ردیف سفید بسیار گفته‌اند اما بلطافت جناب خواجه آصفی غالبا کس نگفته [است] و این مطلع را خواندند

تا برافروختی از آتش می روی سفید * شمع پیرانه سر آتش زده در موی سفید

مولانا محمد اصیلی سربگوش این فقیر آورده گفت یک وقتی در این مطلع دخلی میکردید بخاطر داشته باشید خواجه آصفی حاضر شد پرسید که گفت وگوی چیست مولانا محمد اصیلی فرمودند که ایشانرا در این مطلع دخلی بخاطر رسیده بود همه متوجه شدند که آیا این چگونه دخلی باشد که مدتهاست که کسی را

1 A, C جادر; B₂ оп. всю строку. 2. П. л. 202а جامی, затем зачеркнуго и на полях той же рукой вписано خواجه گی

اینچنین پادشاه ذوی الاحتشام را مدح میگوئید و فضلای عالم را از در روم
تا اقصای هند اهانت میرسانید اعلیحضرت خاقانی و حضّار مجلس آنچنان
خندان شدند که از غلغلهٔ خندهٔ رعدسان ایشان سحاب دیدهٔ سلطان
جلال الدین بمثابهٔ ابر نیسان[1] متقاطر گردید[2]

حضرت سلطنت مآبی باین کمینه فرمودند که اعتراضات که در ولایت خراسان
در شعر آصفی و هلالی و اهلی و هراتی و بعضی از شعرای دیگر فرموده اید اگر
مذکور گردد [بسیار مناسب مینماید] بعرض رسانیده شد که روزی در مجلس
خواجه عبد الله صدر مروارید شعرا و فضلای خراسان مثل مولانا محمد اصیلی
و مولانا هلالی و مولانا اهلی و فضلی و زلالی و هراتی و روحی و حالی و
مولانا امانی و قابلی و مقبلی و انوری[3] دیوانه و امثال اینها حاضر بودند
اتفاقا در آن مجلس دیوان حضرت حقایق پناهی ولایت دستگاهی [л. 1576]

داستان دخل مولانا واصفی

1. A, C, B2, نیسانی 2. T доб. حکایت; C (на полях л. 214a)
3. A برخواجه انواری

که بعضی از ابیات آن اینست

بخدای که خالق البشر است * کآهن از آبگینه سخت‌تر است

در سمرقند گربه کَه نخورد * در بخارا همه خروس نر[1] است

مقرّر است که این بیمعنی نیست اما در این کلام هرچند صنایع و بدایع درج نمایند حکم قلادهٔ مرصّع و گردن خوک خواهد داشت[2] در فریاد شد که ای فحاذیم خدارا انصاف دهید که این قصیدهٔ من حکم این ابیات دارد گفتم که کاشکی مثل این ابیات میبود باری موجب فرح و انبساط میشد اینک ابیات قصیدهٔ شما اینست

ای که میپرسی زراه لطف واحسان وکرم * باد بیحد عمر تو تا سال و مه گردد بهم

جاهلانرا حال و دانش از ولای تست پُر * محتشم شد بیدرم از تربیت مانند جم

دشمن از وهم تو چون حمدونه پیموده فرار * در تماشای جمال تو نه روبه راست[3] رم

ای میر بزرگوار شمارا شرم و حیا مانع نمیشود که باین کلام قباحت انجام رکاکت اختتام

1. T, B_2 خروس مرغ 2. A, C داشته باشد 3. T روبا راست

فرمود که خواند و بعرض رساند چون آن قصیده باتمام رسید حضرت
سلطنت مآبی فرمودند که مخادیم در شان این قصیده چه میگویند و چه
میفرمایند اعزّه همه متوجّه این کمینه شدند و گفت وگوی را باین فقیر حواله
نمودند فقیر بعرض رسانید که شیخ عبد القاهر[1] جرجانی که در علم
معانی و بیان کتابی تصنیف کرده و آنرا دلایل الاعجاز نام کرده که مثل
آن کتابی در این علم کسی ننوشته در آنجا مذکور است که کلامی که از فصاحت
و بلاغت خالی باشد و بزیور صنایع و بدایع و مزایا متحلّی باشد حکم
آن دارد که قلادهٔ زرین مرصّع و مکمّل بجواهر را کسی در گردن خوک
آویزد چون این سخن گفتم و درّ معانی سفتم سلطان جلال الدین
برآشفت و گفت [л. 157a] عزیزان مگر این قصیدهٔ من معنی ندارد
گفتم کلامی که در او فصاحت و بلاغت نباشد لازم نیست که بی
معنی[2] باشد اینک مولانا خاوری از روی هزل و ظرافت قصیدهٔ گفته

1. П القادر _ 2. B₂ доб. بوده

خودرا میگذراند البته بیاید که آن جناب دراین مجلس باشند وظیفهٔ آن
که بهیچ وجه از وجوه عذر نگویند و بهر نوع که باشد در آن مجلس
حاضر شوند علی الصباح روز پنجشنبه [که] فرّاشان وَ الْأَرْضَ فَرَشْناها
فَنِعْمَ الْماهِدونَ[1] بجاروب زرین آفتاب میدان فتح الفضای جَعَلَ
لَكُمُ الْأَرْضَ فِراشاً[2] را رُفت و روبی کردند و شامیانهٔ اطلس قرمزی
آفتاب را در پیش طاق رواق چرخ اخضری برافراشتند حضرت
سلطنت شعاری معدلت دثاری خلّد ملکه بر فراز اریکهٔ سلطنت و
سریر حشمت قرار گرفت و ارکان دولت قاهره و اعیان دولت باهره
و اکابر و اشراف و اعراف که از اطراف و اکناف تشریف حضور شریف
ارزانی فرموده بودند هرکدام در مقام مقرر و مسکن معیّن قرار گرفتند این
کمینه نیز در سلک خدّام عالیمقام منتظم گردید از آنجا که نخوت و
تکبّر و عظمت و تجبّر سلطان جلال الدین بود قصیدهٔ خودرا به کسی

1. Коран, 51,48. 2. Коран, 2,20.

محمد بهادر خان [آورد][1] و سخن وی این [بود] که مدت یک
سال است که علی الدّوام [بلکه صبح و شام] دراین قصیده مشقت
کشیده‌ام و بذل مجهود بتقدیم رسانیده و میگفت که از در روم تا
اقصای هند صلاست[2] همهٔ شعرا و فضلا و فصحا و بلغا[را] هرکس
از عهدهٔ جواب این قصیده کما ینبغی بیرون آید تمسّک بندگیِ خود
بر ظهر آن قصیده نوشته بوی تسلیم نمایم اتفاقا در آن اوقات این
کمینه را عارضهٔ واقع شده بود که به تقبیل عتبهٔ قدسی‌نشان قدوسی‌آشیان
مستسعد نمیتوانست شد [л. 1566] حضرت سلطنت‌مآبی محمد امین
میرک را که امیر الامرای آن درگاه گیتی‌پناه بود باین کمینه فرستادند که
فردا مجلس است که اکابر و افاضل و اعالی و اهالی ولایت سمرقند و
بخارا و تاشکند مجتمع خواهند بود و امیر[3] جلال الدین مرغینانی قصیدهٔ

1. Это сказуемое отсутствует во всех рукописях оригинала и только Т л. 410а дает گیلتوردی 2 А. С. П صلاحست 3. П. B_2 доб. سلطان Т سیّد

الرحمٰن محمد شیبانی خان مستند بوده [بیت]

فلک بردم نادان دهد زمام مراد * تو اهل فضلی و دانش همین گناهت بس

[بیت]

اسپ تازی شده مجروح بزیر پالان * طوق زرین همه بر گردن خر میبینم

[XXIX] حکایت امیر سید جلال الدین مرغینانی

در تاریخ سنه اثنی و ثلثین و تسعمایه[1] بود که عالیجناب سیادت مآب نقابت آیاب امیر سلطان[2] جلال الدین مرغینانی جواب قصیدهٔ چار در چار[3] عبد الواسع جبلی را در مدح اعلی حضرت سلطنت منقبت عدالت شعار نصفت دثار مشیّد ارکان العظمة و الجلال موسّس بنیان السعادت و الاقبال مهر سپهر ایالت و کامگاری دری برج رفعت و بختیاری الممدوح بلسان العبد و الحرّ مظفر الدین سلطان

1. T. ٨. 410a توقوز یوز اوتوز ایکی 2. T سید 3. C چهار در چهار

یعنی در داما که داس عد ما حاصل شود] در لفظ عد چیزی که بداس
میماند دال است بما تبدیل میباید عمادی شود بستانش یعنی داس را[که]
عبارت از دال است بستانش[2] چون این مهملات و هذیانات و قلماشات
و مزخرفات بآخر رسید حریفان یگان یگان برخاسته بگوشهٔ باغ متوجه شدند
و در روی النگی[3] از خنده غلطیدن گرفتند و میگفتند که ای یاران اگر این سخنانرا
از زبان وی استماع نمی‌نمودیم اصلا باور نمیکردیم غرض از تمهید این مقدمات
و تسوید این حکایات آنکه بر مرایای ضمایر ارباب فطنت و اصحاب
فضیلت مخفی و محجوب نماند که اینچنین شخصی باین استعداد و قابلیت
و باین حماقت و کودنیّت سالها بر مسند صدارت امام الزمان و خلیفه

1. Приводим соответствующее место полностью по T, л. 409б: سیاق یعنی سین فی کورکیل علم لدنی و لب دریادین بو خواه‌لاندی کیم علم ایله بس حاصل منداق بولدیکیم سبق فی کورکیل علم لدنی بیله و لبی یعنی لب دنی و لب علم کیم سعد بولور دریاوا یعنی در دا ما که داس عد ما حاصل بولور عد لفظی دا داس غه مانند دال دورساغه تبدیل تاپسا عمادی بولور بستانش یعنی آلغیل دال فی 2. A, C تلاشات : Π تلاشات : B₂ فلاسات
3. B₂ الیکی : T اولنک زار هزیانات .все рук

علی این حکایت را تمام ساختند و از این هذیانات[1] واپرداختند این فقیر حقیر کمینه گستاخی نموده بعرض رسانید که از این هژده علم که در آن شرح درج فرموده‌اید از یکی اگر شمّهٔ بیان فرمایند دور نمی‌نماید فرمودند که یکی از آن علم معماست که از مصرع اخیر [مطلع] سی اسم استخراج نموده شده و تمامی قواعد و اصطلاح معما از وی مستخرج گردید و از استخراج اسم عماد اینچنین تکلّم فرمودند که

سبق علم لدنی و لب دریا و بستانش

اینرا بطریق صنعت مفرد اللغتین[2] ترکی اعتبار کرده‌ایم و چنین قصد نموده‌ایم که سباق یعنی سین را به بین و از * علم لدنی و لب دریا * این خواسته شده که علم ایله [л. 156a][3] پس حاصل چنین شود [که سین را بوبین با علم و دنی[4] لبی یعنی لب[5] دنی و لب علم سعد شود دریا وا

1. Все рук. هزیانات 2. П مقرد اللغتین; в рук. B_2 مفرد и второе слово неразборчиво; A, C — неразборчиво; T مفرد العین 3. Лист 155 в пагинации A пропущен. 4. Далее во всех рук. стоит و 5. П لبی

شرحی نوشته شود و آن را وسیلهٔ آشنائی خان سازیم مناسب مینماید الحاصل
هژده جزو نوشته شد مشتمل بر هژده علم چون آن تصنیف[1] بمسامع جلال
رسید اعلیحضرت خاقانی مولانا حاجی تبریزی و مولانا شمس الدین محمد
خراسانی را که بر مسند صدارت [خاقانی هستند] بودند طلبیدند و پرسیدند
که منافع[2] و مداخل شما در ملازمت ما سالی چه مقدار است فرمودند که
هرکدام ما[3] مبلغ[4] سی هزار خانی از درگاه عالمپناه استیفاء مینمائیم
حضرت ابوالغازی عبید الله بهادر خان اشارت به فقیر نموده گفتند
که این شخص هرگز از ما یک فلس فایدهٔ ندیده[5] و نفعی به او
نرسیده در مدح و مناقب ما اینچنین تصنیفی و تالیفی ترتیب نموده که
بارست[6] همه افاضل ماوراالنهر را و مبلغ پنجهزار خانی و اسپ
تیچاق با زین و لجام و سروپای مناسب انعام فرمودند چون مولانا خواجه

1. П, B_2 مصنف 2. A, C مناسب. П مانع 3. Только A, C (تا ?); T и T_2 هربیرمیر
4. B_2, T и T_2 موازی; П оп. 5. Здесь кончается текст в рук. T_2, л. 4256. 6. B_2 بارست; C ставит после ماوراالنهر; T оп. (عار ?).

لاف و گذاف بیپایان در آن درج کرده شیخ الاسلام بخارا خواجه هاشمی را تعرّض بسیار کرده [۸. 1546] بحضرت عبید الله خان ارسال نمود[1] اعلی حضرت خاقانی[2] سلیمان مکانی تمامی شعرای بخارا را طلبیدند و فرمودند که قصیدهٔ اورا جواب گویند و خود نیز در صدد جواب شدند اما حکم فرمودند که عالیجناب شیخ الاسلامی خواجه هاشمی قصیدهٔ ویرا در حیز اعتبار نیاورده جواب نگویند و مطلع قصیدهٔ جواب عبید الله خان اینست

معلّم کیست خضر و موسی عمران سبق خوانش * سبق علم لدنی ولب دریا و بستانش

حضرت خان حکم فرمودند که تمامی قلمرو با تحف و هدایا برسم صله به درگاه [عالمپناه] حاضر گردند مولانا خواجه علی فرمودند [که] ما در سمرقند که این مطلع را شنیدیم بخاطر رسید که اگر از برای این مطلع

1. T و اول تعرضاتنی ابوالغازی عبید الله خان حضرتی غه ارسال قیلدی

2. A. C خان : П, B_2 خانی

موقوف بتقطیع میداند وی قابل خطاب نیست بهمین مجلس برشکست و انشای فقیررا فحادیم شنیدند و پسندیدند و مولانا خواجه علی نیز انصاف دادند و همان انشا بنوشتن قرار یافت .

[XXVIII] داستان مولانا خواجه علی صدر شیبک خان

روزی در چهارباغ کیکاوس جمعی از علما و فضلا و شعرای تاشکند مجتمع بودند مولانا خواجه علی صدر فرمودند که در تاریخ سنه ۹۲۵[1] که هاشمی بلخی قصیدهٔ جلاء الروح عالیجناب هدایت مآب حقیقت آیاب نور الملة و الدین مولانا عبد الرحمن الجامی قدّس الله سرّه السامی جواب گفته شطح و طامات فراوان و

1. T, ۸. 4086 توقوز یوز یکرمه بیش

که حکم همایون سمت نفاذ یافته که شما دخل کنید و عیب و قصوری که
داشته باشد باز نمایند بحکم الضّرورات تبیح المحظورات[1] گفتم که مصراع
اوّل این قطعه ناموزون است مولانا خواجه علی مانند اجزای تقطیع کردهٔ شعر
خود پریشان و ابتر گشته آغاز نامعقول گفتن کرده گفت این نظم عربیست
فقیر گفتم که نظم عربی [فَرْعِ] آن است که موزون باشد تا اورا نظم
عربی توان گفت غالبا ملازمان شما هزل عبید زاکانی را[2] جدّ[3] خیال
کرده اید که گفته النّاموزون[4] شعر عربی حضّار مجلس آنچنان خندان شدند
که مولانا مشار الیه بضعف[5] آن متأسّف و حیران[6] شد فحادیم گفتند
که این مصراع تقطیع باید کرد تا بر ایشان خاطرنشان گردد بمولانا قتیلی
قرار یافت که تقطیع کند مولانا فرمودند که هرکس ناموزونی[7] این مصرع را

1. T, л. 408a المامور معذور حکم بیابه 2. A زادگان را ; C неразборчиво 3. A, C چه 4. A آن موزون باشد 5. Все рук. بضد 6. B_2 مصنف حیران ; Ст I, II مصنف حیران ; Ст. III متعف و حیران 1440, л. 2396 и 1320 л. 3796 متصف 7 A, C ناموزون

مِنَ الْهِجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ عَلَيْهِ السَّلَامُ[1] وَ التَّحِيَّةُ قَدْ تَوَفَّى اِمَامُنَا الْعَادِلُ اشفع
اِشْفَعْهُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قُلْتَ مُسْتَدْعِيًا لِتَارِيخِهِ[2] فَاجْعَلِ اللّٰهَ عِنْدَهُ
مَثْوَاهُ[3] اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ هٰذِهِ الرَّوْضَةَ مُنَوَّرَةً بِقَنَادِيلِ النُّورِ وَ [л. 154a]
مَشَاعِلِ السُّرُورِ وَ لَا تَجْعَلْ قَلْبَ مَنْ فِيهَا مُتَعَلِّقًا بِدَارِ الْغُرُورِ
وَ هُوَ عَبْدُكَ مُنِيبٌ وَ اَنْتَ رَبٌّ غَفُورٌ[4]

در این اثنا سنگ‌تراشان سمرقند بطلب انشا آمدند حضرت سلطان محمد امین میرکرا که امیر الامراء در خانه بود فرمود که تمام افاضل و اهالی و شعرا و فضلا و طالبعلمان که از شعر وقوفی دارند همه‌را در مسجد در حرم جمع ساز و فرما که صاحبان انشا بیکدیگر مباحثه و مناظره نمایند هرکه بر سنگ محکّ صاحب عیار آید انشای اورا بسنگ‌تراشان سپاریم چون جمعیت قایم [شد] مولانا خواجه علی را فرمودند که انشای خودرا القا فرمایند و فقیرا گفتند

1. T оп. весь остальной текст надписи. 2. П, B_2 بتاریخه 3. = 931. 4. A, C رب و با غفور (؟)

السَّمَاءِ[1] وَ هُوَ الْوَاصِلُ اِلَى جَوَارِ [اللّٰهِ] الْمَلِكِ الدَّيَّانِ ابو الخير
سيونج خواجه خان ابْنُ الْخَاقَانِ[2] الْمَغْفُورِ الْمَبْرُورِ ابو الخير خان
الَّذِي صَارَ بِوُجُودِهِ الشَّرِيفِ وَ عُنْصُرِهِ اللَّطِيفِ مرقده [روضة] من
رياض الْجِنَانِ[3] وَ تَبَسَّمَ ضَاحِكًا فِي وَجْهِهِ فَلَاحَتْ[4] مِنْ اَطْرَافِ
البنايته[5] الْاَسْنَانُ وَ اسْتَنْشَقَ مَشَامُّه فَوَايِحَ رَوَايِحِ الْمِسْكِ
مِنْ[6] دَوَائِبِ الْحَوْرَاءِ [وَ] اسْتَرْوَحَتْ خَيَاشِيمُ سَوَاكِنِ صَوَامِعِ
الْقُدْسِ مِنْ شَمِيمِ هَذِهِ الْغَبْرَاءِ وَ قَدْ وَقَعَتْ هَذِهِ الْمُصِيبَةُ الْعَظِيمَةُ
الَّتِي ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَ بَكَتْ السَّمٰوَاتُ وَ الْاَرْضُ وَ لِهٰذَا
انْتَشَرَ دُمُوعُ الْكَوَاكِبِ عَلَى وَجْهِ السَّمَاءِ وَ احْمَرَّ ذَيْلُ الْاُفُقِ مِنَ
الشَّفَقِ بِالدِّمَاءِ[7] بِتَقْدِيرِ حَضْرَتِ ذِي الْعِزَّةِ وَ الْقُدْرَةِ وَ الْعَظَمَةِ
وَ الْكِبْرِيَاءِ فِي تَارِيخِ ثَانِي[8] شَهْرِ شَوَّالَ سَنَةَ اِحْدَى وَ ثَلٰثِينَ وَ تِسْعِمَائَةٍ

1. Коран, 57,21. 2. A, C, B2. л. 3166 3. На этом рук. Т, В 768, л. 424а : брывают текст надписи до нижеследующей даты. 4. B2 ملاحت 5. A, C نشانه (لسانه?); П, B2 لبناته 6. П, л. 1996 عن 7. A, C الدما 8. A, C شهر ثانی; Т, П оп.

مُلُوكِ الْأَرْضِ قَدْراً وَ رُتْبَةً وَ أَكْبَرِهِمْ مَجْداً وَ أَشْهَرِهِمْ ذِكْراً وَ هُوَ الْخَاقَانُ[1]
الْمُعَظَّمُ الَّذِي كَانَتْ فِي آوَانِ دَوْلَتِهِ وَ زَمَانِ سَلْطَنَتِهِ لِآثَارِ
جُودِهِ[2] الْعَمِيمِ وَ أَنْوَارِ عَدْلِهِ الْعَظِيمِ كَثْرَةُ الْأَمْوَالِ[3] وَ عَلَيْهِ[4] الْعُمْرَانُ
عَلَى وَجْهٍ لَمْ يُوجَدْ فِي وَجْهِ الْأَرْضِ بَيْتٌ[5] مُنْهَدِمٌ لِإِضْمَارِ كُنُوزِ
الْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ وَ كَانَ اِخْضِرَارُ الْفَلَكِ الدَّوَّارِ[6] لِإِنْعِكَاسِ
خُضْرَةِ مَزَارِعِ الرَّعَايَا وَ الدَّهَاقِينِ وَ قَدْ كَانَتْ فِي يَوْمِ الْغَزَاةِ
لِعَسَاكِرِهِ الْمَنْصُورَةِ بِحَشَمَتِهِ الظَّاهِرَةِ[7] وَ شَوْكَتِهِ الْبَاهِرَةِ وُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ[8] وَ مِنْ سَبَأِ نِعَالِ مَرَاكِبِ جُنُودِهِ
الْقَاهِرَةِ كَانَتْ لِأَعْدَائِهِ الْمَقْهُورَةِ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا
قَتَرَةٌ[10] لَمَّا لَمْ يَسَعْ مَوَالِيَ عَظَمَتِهِ وَ مَنَاصِبُ حَشَمَتِهِ فِي قَضَاءِ
دَارِ الْفَنَاءِ فَطَفِقَ بِإِرْسَالِ سُرَادِقَاتِ جَلَالِهِ إِلَى جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ

1. П, B2, T الخان 2. A, C الجوره 3. A, C الاحوال 4. П, л. 199б. عتبه 5. T ثبت
6. T доб. العساكر 7. A, C الزاهرة 8. Коран, 80,38-39. 9. T, л. 407а فعال 10. Коран, 80,40-41.

وَ لَمَّا كان ظِلّ اللّٰهِ فِي الْأَرْض . فَنُقِلَ تاريخَ فوتِهِ صارَ ظلاً

اگرچه این کمینه را داعیهٔ آن بود که استرضای خواجه یوسف نموده این امرا

بجانب خواجه علی مفوّض دارد چون قصورها بنظر درآمد شروع از قبیل لزوم

ما لا یلزم نمود و بعد از توجّه باندک فرصت این انشا ترتیب یافت وآن انشاست

بسم الله الرحمٰن الرحیم کلّ شیی هالک الّا وجهه له

الحکم و الیه ترجعون[1] هٰذِهِ رَوْضَةٌ مُكَرَّمَةٌ [л. 1536] عَطَرُ

الْخُلْدِ طِيبُ تُرْبَتِهَا قَارَبَتْ جَنَّةً و هذا الطّيبُ مُخْبِرٌ عَنْ

كَمَالِ قُرْبَتِهَا وَ هِيَ رَوْضَةُ الْمُطَهَّرَةُ لِحَضْرَتِ الْخَانِ الْأَعْظَمِ

الْخَاقَانِ الْمُعَظَّمِ ظِلِّ اللّٰهِ فِي بَسِيطِ الْأَرْضِ عَامِرِ الْمَمَالِكِ

فِي الطُّولِ وَ الْعَرْضِ سُلْطَانِ سَلَاطِينِ الْمُشْرِقِينَ بُرْهَانِ

خَوَاقِينِ الْخَافِقِينَ اِمَامِ كَافَّةِ الْأَنَامِ مَرْكَزِ دَايِرَةِ الْأَوَامِرِ وَ الْأَحْكَامِ

مَلِكِ مُلُوكِ الْآفَاقِ وَارِثِ [سَرِيرِ] السَّلْطَنَةِ بِالْاِسْتِحْقَاقِ اَجَلِّ

1. Коран, 28, 88; Т до сих пор оп. арабский текст.

همه افاضل و اعالی و اکابر و اهالی که بوده‌اند رعایت او میکرده و هر خلل و قصوری که در وی میدیده اند اغماض کرده تغافل مینموده[اند] اکنون برو و آن هر سه کسرا فرما که آن خدمت را بتقدیم رسانند تا بعد از اتمام هرکدام اکمل و اتمّ باشد آن‌را ثبت نمائیم چون خواجه یوسف پیغام رسانید جناب مخدومی عذری آوردند و آن خدمت را قبول نکردند و آن امر بگردن فقیر و مولانا خواجه علی افتاد بعد از چند روز در خانهٔ خواجه یوسف بمولانا[1] خواجه علی اتفاق ملاقات افتاد و آن انشای که کرده بودند عنایت فرمودند در آن انشا خلل و قصور بسیار لا یعدّ و لا یحصی مشاهده کرده شد آن قطعه عربی که مشتمل بود بر تاریخ یک مصرع آن از حلیهٔ نظم بیرون بود و تاریخ نیز ذو احتمالین افتاده بود که بر یک احتمال غلط بود و یکی از شرایط تاریخ آن است که نصّ باشد و آن قطعه[2] این است

تَوَفّی الخانُ الاَعْظَمُ رحمه اللّٰه * و قد کان لِاَعْدائه مذلّاً

1. A ملا 2. A. C انشا

اطراف و جوانب آن انشای عربی که مشتمل بر تاریخ باشد ترتیب نموده
شود و در سلسلهٔ ما جناب مولانا محمد کورتی و مولانا خواجه علی و مولانا
واصفی از عهدهٔ این امر [л. 153a] بیرون میتوانند آمد خواجه جلال
الدین یوسف فرمود که باوجود مولانا خواجه علی ظاهراً که احتیاج بکسی
دیگر نباشد زیرا که درین امور ایشان متفرّد و متوحّداند حضرت
سلطنت پناهی معدلت دستگاهی در اعراض شده فرمودند که ترا
وقتی این سخن میرسد که وقوف و امتیازی داشته باشی [مصرع]

چون ترا نیست وقوفی چه به از خاموشیست

خواجه یوسف فرمودند که من از آنجا میگویم که در شهر سمرقند مقابر و خطایر
همهٔ سلاطین که در زمان محمد شیبانی خان[1] واقع شده موشّح و مزیّن
بانشاء مولانا [خواجه] علیست حضرت سلطان فرمودند که وی در زمان
شیبک خان بر مسند صدارت در غایت عظمت و حشمت بوده

1. П, B2, T در زمان شیبک خان

نوروز احمد بهادر خلّد ملکه بحکومت ولایت شاهروخیه شتافت [نظم]

زمنهیان سعادت برین بلند رواق * فتاد غلغلهٔ در ممالک آفاق
که سال نهصد وسی ویک ازگهِ هجرت * باتفاق خلایق بیاری خلّاق
نشست خسرو روی زمین بجای پدر * فراز تخت عدالت ز روی استحقاق
سپهر مرتبه سلطان محمد آن شاهی * که هست ملجاء خلق[1] جهان علی الاطلاق
شهنشهی که برای نثار مجلس[2] اوست * پر از جواهر انجم سپهررا اطباق

أَبَدَ اللّٰهُ تَعالی ظِلالَ سَلْطَنَتِهِ و عاطَفَتِهِ علی مفارق المسلمین الی یوم الدین در روز بیستم فوت حضرت اعلیخاقانی سلیمان مکانی عالیحضرت سلطنت پناهی معدلت دستگاهی جناب مقرّب الحضرت سلطانی خواجه جلال الدین یوسف کاشغری را که وزیر و مستشار و موتمن آن حضرت بود و جمیع امور از قلیل و کثیر و نقیر و قطمیر باستصواب او عمل مینمود در اوردو طلبیده فرمود که از برای مقبرهٔ حضرت اعلیخاقانی سنگی میباید که بر

1. П اهل 2. Т مقدم

بر آستان آن شه فرّخ نهد رو * از روم [و] هند و چین و خطا لشکر و سپاه
آسوده از موافقت این دو شاه شد * خلق جهان بدار بر این[1] نسبت ای اله

در تاریخ ثانی شهر شوال سنه ۹۳۱[2] بود که عالیجناب سلطنت مآب گردون بسطت بهرام سطوت نقطهٔ مرکز السلطنت و الایالت دوحهٔ روضة النصفه و العدالة واسطهٔ وشاح[3] شوکت و ابّهت نتیجهٔ مزاج عناصر دولت و سلطنت محیی مراسم الفضل و الاحسان ماحیِ مآثر الجور و الطغیان المؤیّد بتائیدات الملک الصمد مظفر الدین سلطان محمد بهادر بر تخت [بخت] سلطنت و اریکهٔ ابّهت و عظمت در دار السلطنه [تاشکند] بجای پدر قرار یافت و عالیجناب سلطنت آیاب شوکت منقبت نصفت منزلت سلطان اعدل اعظم قدوهٔ سلاطین العرب و العجم فصّ خاتم معدلت گستری بدر طارم رعیّت پروری الممدوح بلسان العبد و الحرّ مظفر الدین

1. A جهان و دارین ; C دو اندرین (?); B_2 دوار بدین ; П دار برین 2. T تقوز یوز اوتوز بر
3. П وشاخ ; A, C تتاج ; T, B_2 оп.

کامگار خالی ماند اولاد رشید بدان تمکین نمایند [نظم]

یکی گم شود دیگر آید بجای * جهانرا نمانند بی کدخدای

درخت برومند چون شد بلند * گر آمد ز گردون برو بر گزند

چو از جایگه بگسلد پای خویش * بشاخ نوآئین دهد جای خویش

لِلمؤلّفه [1]

سیونج خواجه خان که زروی علوّ قدر * بودش فراز گنبد فیروزه بارگاه

رفت و بماند بر فلک سلطنت ازو * مانند مهر و ماه دو شاه جهان پناه

سلطان محمد آن شه دوران که آسمان * هست از ریاض مکرمتش دستهٔ گیاه [2]

نوروز احمد آن شه دیگر که کوه قاف * در پیش صرصر غضبش هست برگ کاه [3]

آنرا میسّر است مگر خاکبوس او * خورشیدرا که میفکند بر فلک کلاه

تقصیر در ملازمت این مگر که هست * مهرا که از خسوف شود روی او سیاه

شاهان و خسروان ممالک زشرق و غرب * رو آورند بر در آن [1526 ه.] شاه دین پناه

1. Только Т. П. л. 198a قطعه 2. A. C رسته یک گیاه 3. A. C بر کاه

زین مصیبت جای آن دارد که چشم آفتاب * دامن گردون ز اشک آلودی بخون

لیک با حکم قضا جانرا چو میافتد رجوع * مرجع دل نیست جز إنّا إلیه راجعون[1]

چنین است عادت روزگار که هر که در شهرستان وجود درآمد لا محاله از دروازهٔ عدم بیرون باید شد و هر که لباس حیوة[2] مستعار پوشید روزی دست اجل آن خلعت را از سر او در خواهد کشید رقم خلود[3] بر صحیفهٔ حال هیچ مخلوقی ننهاده اند و طغرای بقا بر نامهٔ عمر[4] هیچ معمّری نکشیده اند و مقتضی حکمت آلهی که چون صبح اقبال صاحب دولتی ناپدید شود آفتاب سعادت یکی از فرزندان او شارق و لامع گردد و چون کوکب رفعت صاحب ناموسی بسرحد غروب رسد ماه منقبت اعقاب طالع گردد و از محایل بقای دولت آنکه چون چهاربالش ملک از وجود اسلاف مخدوم [محروم][5] ماند اخلاف شایسته بر آن تکیه زنند و چون دست ایالت از مکانت پدران

1. Коран, 2,151. 2. A, C, B_2 حیات 3. A, C رحم حلو 4. A, C عمر 5. Это необходимое здесь слово есть только на полях рук. 1440 (л. 237б); T. بوش. Все остальные рук. оп.

جلالت مکانی طَیَّبَ الله فی حضایرِ القُدْسِ مَکانَهُ و أَسْبَغَ عَلَیهِ فی رِیاضِ الخُلدِ رِضوانَهُ که دوحهٔ بوستان فلک آستان مملکت و لوحهٔ ایوان کیوان سلطنت بوجود باوجودش[1] رفیع و منیع بود و وظایف ذات کاملش شامل احوال شریف و وضیع [بیت]

نموده خدمت رایش چو مهر او همه کس * رسیده سایهٔ لطفش چو صیت او همه جا

مستلزم انکسار قلوب مکروب اهل اقتدار و اختلال احوال ارباب حشمت و افتخار [نظم]

چون توان دیدن بزیر خاک آن تن کز شرف * نیست در روی زمین از مکرمت همتای او

مرده نتوان گفت جانی را[2] که از آثار خیر * تا قیامت ملک دین زنده ست از احیای او

لا محاله با مقادیر تداویر آسمانی تصاویر تدابیر انسانی را مجال احتمال محال است و معادم[3] حضیض عضیض آجالرا [л. 152a] مراسم صبر و احتمال استقبال نمودن منهج[4] مناهج [آمال] و مناهیج نِعَم و نوال یوم السؤال است [نظم]

1. T, л. 404a и T_2, л. 421a وجود ذی جودی بیله 2. T جای را 3. A, C منادم 4. П منتبح (?).

در تاریخ ثانی [شهر] شوال سنه احدی و ثلثین و تسعمایه[1] بود که آفتاب سلطنت و خورشید جلالت خان اعظم در نقاب خسوف و زوال ناپدید گشت و نهال اقبالش از صرصر اجل از پا درآمد چون فرمان جان‌ستان حضرت رفیع الدرجات و حکم حاکم نشان خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَیٰوةَ[2] مقتضی آن است که نفوس علیه و ارواح زکیهٔ اشراف اصناف انسانرا فریت و رجحان عدل و احسان اکتساب اسباب ترقی بر مراتب علیهٔ علیین و تلقی مناصب سنیه جنات عدن فَادْخُلُوهَا خَالِدِینَ[3] حاصل کرده باشند بوسیلهٔ سَارِعُوا اِلٰی مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ[4] از مستقر سلطنت عالم فانی بمقر دار القرار مملکت جاودانی رساند [بیت]

زمام خیر و کرامت کمند لطف خداست * که نفس را بفلک از حضیض خاک کشد

تنی که جانش ز آلایش بدن شد پاک * بدان وسیله بقرب خدای پاک کشد

وقوع واقعهٔ صایله و حدوث حادثهٔ هایله حضرت معدلت‌شعاری سلطنت‌پناهی

1. T: توقوز یوز اوتوز بر 2. Коран, 67,2. 3. Коран, 39. 4. Коран, 3,127.

[XXVII] گفتار در ذکر وفات عالیحضرت فلک رفعت ملک صفوت کیوان سطوت بهرام صولت محیی مراسم العدل و الاحسان قامع مآثر الظلم و العدوان حضرت سیونج خواجه خان و بر تخت خلافت و مسند قایم مقامی نشستن خلف گرامی او حضرت [л. 1516] سلطان الاعظم مالک رقاب الامم درّ درج سلطنت و شهریاری اختر برج حشمت و کامکاری میوهٔ شجرهٔ دولت و اقبال نوباوهٔ ریاض خلافت و اجلال مظفرالدین سلطان محمد[1] ابد الله تعالی ظلال عاطفته الی یوم القیام

1. Т. л. 4036 доб. بهادر

ازایشان استدعا نموده که در مجلس این کمینه تشریف قدوم [شریف] ارزانی فرمایند و مرا در نظر مردم سرافراز گردانند بجهت خاطر برادر یک نوبت به مجلس حاضر شده‌اند اتفاقا در آن مجلس مولانا معین بسیار اظهار فضیلت فرموده‌اند و عرض کمال نموده‌اند مجلس بتطویل انجامیده در اثنای وعظ فرموده‌اند[1] که یک نقل دیگر میازم و [مجلسرا] ختم میکنم بعد از آنکه مجلس بر طرف شده[2] [بعذرخواهی جناب برادر رفته] فرموده‌اند که مخدوما از این سخنان که فقیر گفتم شمارا کدام خوش آمد جناب قاضی فرموده‌اند که مرا هیچ سخن از آن خوشتر نیامد که گفتی که همین نقل را میگویم و ختم میکنم

1. П فرموده بوده اند 2. A (на полях), C بعد از فراغ وعظ

تشریف نموده بودند جناب قاضی بغلاظ و شداد سوگند میخورده‌اند که مردم مرا غیبت کرده‌اند که من بجانب بابا میرک میل کرده‌ام و حال آنکه من اورا ندیده‌ام و اصلا بوی آشنائی ندارم جناب مولوی فرمودند[1] که مخدوم شما راست میفرمائید که اورا ندیده‌اید و اگر میدیدید میل میفرمودید و از جناب قاضی اشعار و لطایف بسیار مشهور است از جملهٔ اشعار این دو بیت بسیار[2] مشهور است

بدور روی تو ام بت‌پرست میگویند * چه گویم ای بت من هرچه هست میگویند
مرا که شیشهٔ ناموس خود زدم بر سنگ * چه باک از آنکه حریفان شکست میگویند

و از جملهٔ لطایف آنکه میفرموده‌اند که این معین مارا قابلیت بسیار است[3] این زینه‌پایهٔ چوبین اورا ضایع ساخت[4]

دیگر آنکه مولانا معین واعظ که برادر ایشان بوده است یک نوبت

1. П فرموده بودند; B_2 فرموده اند 2. П оп.; B_2 بغایت شهرت دارد 3. B_2,П این معین ما بزنینک معینیزدا کوب قابلیت (П' معین оп.). 4. T, л. 403a قابلیت بسیار داشت بار ایردی بو چوبین زینه پایه آنی ضایع قیلدی

جماعت بیرون آمدند [همه] بیکبار در پای آن شاهزاده افتادند و گفتند صد هزار جان مثل ما و فرزندان ما فدای تو و پدر تو باد ما این همه پیچش و مبالغه که نمودیم غرض ما این بود که پادشاه خودرا در عدل امتحان نمائیم هرچه در باب عدل وی میگفتند هزار چندانست لله الحمد [که] پادشاه خودرا چنانچه میخواستیم یافتیم فرخنده شهر و دیاری و خجسته ملک و کشوری که در وی اینچنین قاضی و شهریاری باشد و از همه عجیبتر و غریبتر آن که اینچنین قاضی [را] بمیل و مداهنه متّهم داشتند آری تا جهان بوده است رسم اینچنین بوده است [٨. 151a]

خدارا که همتا و انباز و جفت * ندارد شنیدی که ترسا چه گفت

قیلَ اَنَّ ٱلْاِلٰهَ ذُو وَلَدٍ * قِیلَ اَنَّ ٱلرَّسُولَ قَدْ کَهَنَا

مَانَجَا ٱللّٰهُ و ٱلرَّسُولُ مَعاً * مِنْ لِسَانِ ٱلْوَرٰی فَکَیْفَ اَنَا

از حضرت حقایق پناهی مولانا نور الملة و الدین عبد الرحمن الجامی قدّس سرّه لطیفه منقولست که در وقتی که بخانهٔ جناب قاضی برای تکلیف امر قضا

بفرمود که خوانی پر از زر کردند و خنجری بر روی آن نهادند و به مجلس آوردند و فرمود که ای جماعت من نیز اقتدا بسنّت سنّیهٔ آن پادشاه دین‌پناه [سلطان سنجر] کرده میگویم که اینک زر و [اینک] پسر و اینک خنجر هرکدام که خواهید اختیار نمایید آن جماعت آواز برآوردند که شاها اگر تمام معمورهٔ عالم را پر از زر سرخ و سفید سازی ما بجز قصاص بهیچ چیز راضی نمیشویم چون پادشاه این را شنید اشارت به امیر محمد برندق برلاس که امیر الامرا بود نمود که برخیز [و] اورا بدان جماعت سپار مبادا که در حکم خدا تقصیری واقع شود امیر مشار الیه برخاست و رومالی که درمیان آن شاهزاده بود بدرآورد و در گردن وی کرد و اورا از بالای مسند پایان کشید و [دو] سر رومال را بدست پدر آن مقتول داد چون از درِ بارگاه بیرون آمدند ناگاه آواز غلغله برآمد پادشاه را مظنه شد که مگر آن جماعت تعرضی بآن پسر نموده باشند کیفیت احوال را پرسید گفتند شاها چون آن

1. Остальные рук. جز بقصاص 2. A, C نمودند

اتفاقا یک نوبت تیر[1] [وی] بسینهٔ کودکی آمد و هلاک شد مادرش آن کودک را برداشته با آن تیر به پیش سنجر آورد و گفت ای پادشاه این پسرک [л. 1506] من بزخم تیر تو هلاک شده داد من بده سلطان سنجر گریان شد و گفت واویلا این چه بود که از من واقع شد ای مادر این کار جهت رفاهیت و فراغت رعیت خود خیال کرده بودم اکنون چه میفرمائی آن ضعیفه گفت تو پادشاه مسلمانی و دعوی عدالت میکنی هر نوع که عدل اقتضا میکند آنچنان کن سلطان سنجر فرمود که خوانی[2] پر از زر سرخ و سفید[3] کردند و خنجری بر بالای آن نهاده به مجلس آوردند آن گاه سنجر گفت که ای مادر اینک زر و اینک سنجر و اینک خنجر هر کدام اختیار خواهی نمای[4]

چون پادشاه دین پناه این حکایت فرمودند فغان از اهل مجلس برآمد پس

1. A, C تیری 2. A, C, B_2 خانی 3. A, C سفید و سرخ 4. П, л. 1966 هرکدام که
B_2: خواهی اختیار کنی هرکدام را اختیار میکنی

چون چشم پدر و پسر بر یکدیگر افتاد زار زار گریستند و جمیع امرا و ارکان دولت همه بجای آب سیل خون از دیده روان کردند بعد از آن پادشاه گفت [ای] جان پدر اگر آن جماعت بآن راضی شوند که من تمام مملکت و سلطنت خودرا در خلاصئی تو بدیشان بخشم هیچ مانع نیست و الّا ای نور دیدهٔ من و ای سرور سینهٔ من در برابر حکم خدا و فرمان قاضی اسلام مرا مجال حمایت نیست بعد از آن ایشانرا پرسش و دلنوازی بسیار کرد و گفت ای فقیران مظلوم یکی حکایتی دارم و یکی روایتی میآرم تکو گوش دارید و خاطر بمن گمارید میاورند که سلطان سنجر ماضی رحمة الله علیه فرموده بوده است که پیکان تیر اورا از طلا سازند و آن را بدانه‌های یواقیت مرصّع گردانند و هر روز ببام قصر برمیآمد و چیزی بنظرش درآورده تیر میانداخت و منادی فرموده بود که هرکس آن تیررا یابد از آنِ او باشد بدین طریقه در باب رعایت رعیت خود اهتمام مینموده [مصرع]

ز شه بر رعیت رعایت خوشست

قصاص راضی نشویم شاهزاده گریان گریان [л. 150a] دست از جان
شیرین شسته گفت اِنّا لِلّٰهِ وَ اِنّا اِلَیْهِ رَاجِعُونَ[1] و ازاین جمع التماس
نمود که مرا آن مقدار مهلت دهید تا بروم و پدر خودرا وداع کنم و اورا از
خود خوشنود گردانم آن جماعت راضی نمیشدند وآن شاهزاده با حشم و خدم
[خود] قریب بهزار کس ستاده و خلایق از حد و عد بیرون بر در و بام همه
گریان و فغان‌کنان و هیچ کسرا زهره و یارای آن که با آن قوم سخن تواند
کرد نبود[2] عاقبت بعضی از آن جماعتِ نظارگی در پای آن جماعت افتاده
[ایشانرا] راضی گردانیدند که آن شاهزاده به پیش پدر رود القصه آن شاهزاده
متوجّه شد وآن قوم گرد اورا فروگرفته و مردمان همه گریان و نالان
به باغ جهان آرا رفتند آن شاهزاده قدم در بارگاه نهاد و ورد زبانش
این بود که میگفت [بیت]

اینک اینک این جماعت خوار وزارم میکشند * گر زکشتن باز مینستانیم باری[3] به بین[4]

1 Коран, 2,151 2. B рук. B_2, C это слово перед که 3. A, C یاری 4. A, C, T بوبین

چون قاضی آن حکم کرد رنگ رخسار ارغوانی آن شاهزاده زعفرانی گردید و قطرات عبرات مانند باران نیسانی بر روی گلبرگ[1] تر روان گردانید [بیت]

ژاله بر نرگس فرو بارید و گل را آب داد * وز تگرگ روح پرور مالش عناب داد

چون از محکمه بیرون آمدند آن جماعه مانند خار که در دامن گل اویزد چنگ در دامن آن شاهزاده زدند آن شاهزاده از روی حلم و نیاز گفت ای عزیزان شما را معلوم باشد که این امر که از من واقع شده است بقصد نبوده بلکه از سر مستی و بیخودی بوده و الّا من هرگز بآزار دل موری نکوشیده‌ام[2] اگر بدیت راضی شوید بجان ستاده‌ام دست منّت برسینه نهاده[3] و الّا گردن منت و حکم خدای چون خلایق این حالت را بدیدند و این مقالت را شنیدند فغان برکشیدند و بهای های در گریه درآمدند و بجای آب خون از دیده های مردم روانه گردید آن جماعت سنگین دل گفتند که ما بغیر

1. A, C گلرنگ 2. C, л. 2066 از من هرگز موری آزار نکشیده است 3. B₂, л. 3106 دست منت برسینه نهاده استاده‌ام

وبال اخرت باشد القصه قاضی را [1496 ه.] حجّتی نماند و این امرا باز قبول فرمود

حکایت میاورند که پادشاه را بر سپهر سلطنت فرخنده[1] اختری و بر سمای خلافت مهر انوری ابو المعصوم نام فرخنده پسری بود که بر هر سر کوی هزار یوسف مصری خریدارش بود و در هر گوشهٔ از عشوهٔ نرگس فتّانش مانند چشم دلبرانش هزار بیمار اتفاقا در عالم مستی از دست آن شاهزاده خطائی رفته رعیت زادهٔ را کشته بوده است پدر و مادر و جمعی از خویشان آن مقتول همه سیاه پوش و پلاسهای سیاه در گردن بمثابهٔ هاله در گرد آن ماه شب چارده درآمده اورا بدار القضای جناب قاضی مشار الیه حاضر آوردند و بروی دعوی خون نموده اثبات بیّنه کردند جناب قاضی مشار الیه بعد از ثبوت این حکم فرمود که من حکم کردم شمایانرا که والیان مقتولید این شخص را که بروی دعوی شما ثابت گشته است بحکم شریعت اگر خواهید قصاص کنید و اگر خواهید دیت ستانید و اگر خواهید ببخشید

1. Так все рук.; رخشنده (?)

اِنْسَاناً وَ فی رَعِیَّتِهِ مَنْ هُوَ اَوْلٰی مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ و
لِجَمَاعَةِ الْمُسْلِمِینَ نوشته فرستاد معنی آن است که هر پادشاهی که
کسی را متقلّد[1] امری سازد از امور شرعیه و در رعیت وی کسی باشد
که از وی اولی باشد در آن کار بس بدرستی که آن پادشاه خیانت کرده
باشد حق را[2] و رسول را و جماعهٔ مسلمانانرا خدایرا که روا ندارید که من خاین
باشم در پیش خدا و رسول صلی الله علیه و سلّم و جمیع مسلمانان چون
این پیام را رسانیدند قاضی فرمودند که بنابرین لازم [آمد][3] که من در این
ملک نباشم تا بر حضرت پادشاه این امر لازم نیاید این سخن به پادشاه
رسید گفت بجناب قاضی عرضه دارند که ایشانرا از توطّن در هر دیاری که
باشد گریز نیست پس در هر ولایت که طرح اقامت انداختند بر حاکم این
ولایت این امر لازم خواهد آمد اگر همین جا این امرا قبول فرمایند چه
شود و الّا چگونه روا دارید که بواسطهٔ ایشان [آن حاکم][4] در وزر و

1. A, C مقلد 2 B2, T خدایرا 3. Только П. 4. Только B2.

قضا را مهمل و معطل نمیتوان داشت عاقبت الامر بدان قرار یافت که
عالیجاه حقایق پناه[1] معارف شعاری مولانا نور الدین عبد الرحمن[2] جامی
و جناب امیر کبیر[2] امیر علیشیر رسالت پادشاه را بجناب قاضی مشار
الیه رسانیده باز ایشانرا بامر قضا تکلیف فرمایند چون عزیزان مشار الیهما
بپیش قاضی آمدند پیغام گذرانیدند و فرمودند که حضرت پادشاه خلد
ملکه میفرمایند که معلوم رای انور باشد که تا من پادشاه و حاکم این ولایت
باشم ممکن نیست که ایشانرا از این شغل معاف دارم و فارغ گذارم
قاضی فرمودند که بحضرت پادشاه عرضه دارید که تکلیف ایشان وقتی واجب
و لازم است که بغیر از من لایق باین امر کسی نباشد و در ملک حضرت
المنّت لِلّه کسانی که متصدیِ این امر باستحقاق[3] تواند شد از حد و حصر
بیرون است چون این خبررا بپادشاه رسانیدند این حدیث که مَنْ قَلَّدَ

1 П. В. حقایق پناهی Т عالیجاب حقایق پناهی 2. А. С доб. علی سر 3 Т. л 3996 بالاستحقاق

نپسندیده حکم نفرمود آن جماعت [چون] از پیش قاضی بیرون آمدند گفتند
که قاضی بجانب بابا میرک میل و محابا نمود و بر دعویِ ما حکم نفرمود چون
این خبر[2] بجانب قاضی رسید فرمود که من ارتکاب این شغل از برای
آن کرده‌ام که خلایق را از مضایق ضلالت و غوایب[3] جهالت[4] بطریق
سداد و هدایت آورم چون خلق[5] بواسطهٔ این کار من در وادیِ عیبت
که اشدّ من الزنا است میافتاده باشند اول و انسب بلکه الزم و
اوجب آنِ است که بحکم اِتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهَمِ این کار را ترک کنم این گفتند
و مقارن آن فرمودند که من خودرا از این منصب عزل کردم چون این خبر
بپادشاه رسید بغایت ملول خاطر گردید و بسیار [л. 149a] بر خود بپیچید
و با اعیان و ارکان دولت مشورت نمود که تدبیر چیست و متعهد
سرانجام این امر کیست کار شریعت را مُختَلّ نمیتوان گذاشت و قضیهٔ

1. Остальные рук. بیرون آمده‌اند همانا گفته باشند 2. B рук. B_2 пропуск до слова ضلالت
3. A, C غوایت, П عوایت, T оп. 4. Только A и C. 5. B_2 مردم

مانند پروانه بال و پر بسوخت تا مدت دو[1] سال بدین منوال بر این امر عظیم القدر اشتغال نمود بعد از آن خودرا از [آن] منصب عزل فرمود و سبب عزل آنکه حضرت پادشاه را ملازمی بود بابا میرک نام [که] خورشید بیکران ربع مسکون پیش وی چون خال کواکب در پیش آفتاب بودی و قرص آفتاب عالمتاب نزد لمعات اشعهٔ جمالش مانند ذرّه مینمودی آن پادشاه عاقبت‌محمودرا محبت و نیاز بدان سرو ناز مثل محبت و دوستیِ محمود غزنوی بود بایاز و آن جوان در طریق بندگی و اخلاص بآن پادشاه سرفراز مانند ایاز بود بصد هزار نیاز [بیت]

هرکه از جان بنده نبود پادشاه[2] خویشرا * کافری باشد که نشناسد خدای خویشرا

یکی از ملازمان آن جوانرا تهمت خونی واقع شده بود اولیای مقتول اورا بدار القضای جناب قاضی مشارالیه آوردند[3] و بروی دعوی نموده[اند] بعد از اقامت بیّنه چون شواهد عدول نبود[4] قاضی شهادت ایشانرا

1. П доб. سه 2. П, л. 195a دلربای 3. B_2 آورده بوده‌اند ; П آورده بودند 4. П, B_2 نبوده‌اند

و مبرهن است که ذیل عصمت آن جناب از لوث ریا و مداهنه مبرّا و معرّاست [مصرع]

دامنت ز آن پاکتر باشد که ما گوئیم پاک

و آیت کریمهٔ [وَ] اَطِیعُوا اللّٰهَ [л. 1486] وَ اَطِیعُوا الرَّسُولَ و أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ [1] را نوشته ارسال نمود و جناب مولانا بحکم الضّرورات تُبیحُ الْمَحْظُورَات متصدیِ منصب جلیل القدر قضا گشته عَلَم غزای شریعت مصطفوی را صلی الله علیه و سلّم بنوعی برافراخت که مهبّ لوای والای عالم‌افروزش جهان سمک و ملکت سماک را [2] چون ضمیر منیر ارباب دین و دیانت روشن ساخت و چراغ ملّت بیضای دین احمدی را در کاشانهٔ [3] رفیع القضای ملّت محمدی صلی الله علیه و سلّم بر وجهی برافروخت که شعاع لمعات انوار عزتش مرغ دل اهل فسق و فجور را

1. Коран, 4,62. 2. П جهان و ملکت را ;A, C جهان خاک را ; T. л. 398a ملک وملت
3. A. C بنوعی

وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا[1] برگشود و این حدیث صحیح را که مَنْ جَعَلَ عَلَى الْقَضَاءِ فَقَدْ ذَبَحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ نوشته بپادشاه ارسال نمود و فرمود که پادشاه اسلام باید که روا ندارد که این فقیر مسکین بتیغ بیدریغ این تهدید و وعید هلاک گردد مصراع

روا مدار خدارا که من هلاک شوم[2]

پادشاه در جواب چنین فرمود که بر ضمیر منیر آن جناب اظهر من الشمس خواهد بود که این حدیث در شان کسی واقع شده که وی در امر شریعت از طریق معدلت انحراف دارد[3] از غایت بیهمتی بسبب رشوهٔ اهل جاه جیب دیانت خودرا بدست طمع پاره سازد و خودرا از درجهٔ علیای وَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ[4] درحضیض وَ مَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ[5] اندازد و ظاهر و معیّن و مقرّر

1. Коран, 2, 286. 2. B2, л 308a روا مدار جوانی بمیرد از غم تو ورزیده B2 نموده 3 П. л 1946

4 Коран, 58, 12. 5. Коран, 2, 229

کمال بلاغت فرزند خود منبسط گردیدند و جبین اورا بوسیدند و اورا
تحسین و آفرین بسیار کردند از آن جا که رشک و تعصب میانهٔ برادران
میباشد مولانا معین الدین بر خود میپیچید و در مقابلهٔ آن چیزی به
خاطرش نمیرسید ناگاه مولانا خلیل از در خانه درآمد مولانا معین ویرا
مخاطب ساخته این آیه را خواندند که یا لَیْتَ بَیْنِی وَبَیْنَکَ بُعْدَ
الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرِینُ[1] نشاط و انبساط مولانا مضاعف گردید
و اورا نیز بتحسین و نوازش بلیغ معزّز و سرافراز گردانیدند چون
مولانا نظام الدین علیه الرحمه در انواع علوم دینی و اصناف فنون
یقینی خودرا از سایر اقران و امثال ممتاز ساخت و علم أَعْلَمُ الْعُلَمائی
در میدان دعوی إِنِّی أَعْلَمُ ما لا تَعْلَمُونَ[2] برافراخت پادشاه زمان
سلطان حسین میرزا نوّر الله مرقده ایشانرا بامر قضاجریان فَاحْکُمْ
بَیْنَ النَّاسِ[3] بِالْقِسْطِ اشارت فرموده مولانا نظام الدین زبان بمعذرت

1. Коран, 43,37. 2. Коран, 2,28. 3. Коран, 5.46 بَیْنَهُمْ

ما هرگز مال وقف نخورده‌ایم و آرزوی آن نیز نبرده‌ایم و این گندم از مصاحب ماست که بطریق امانت در خانه ما گذاشته حضرت مولانا فرمودند که شما با کسی که مال[1] وقف میخورده باشد[2] مصاحب باشید از علم و معرفت چه بهره خواهید یافت و بر منزل مقصود بکدام قدم خواهید شتافت [بیت]

همنشین تو از تو به باید * تا ترا عقل و دین[3] بیفزاید[4]

أَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ[5] منقولست که آن صاحب [л. 148a] گندم[را] خلیل نام بوده‌است جناب مولانا نظام الدین [این] آیهٔ کریمه را حسب الحال خود خواندند که یا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا[6] جناب مولانا فرمودند که مگر آن مصاحب شما را خلیل نام بوده است فرمودند که بلی حضرت مولانا از

1. A, C نان 2. П میخورد 3. Т هوش افزاید 4. П этот бейт оп. 5. Коран, 43,67.
6. Коран, 25,30.

و مولانا معین الدین در فرصتی که در مدرسهٔ نظامیه بتحصیل مشغول بودند تشریف آورده بخانهٔ مدرسه درآمدند و در گوشهٔ خانه مقدار گندمی دیدند انباشته پرسیدند که این چیست و صاحب این کیست فرزندان فرمودند که این گندم وظیفه است از مال وقف چون حضرت مولانا این سخن شنیدند و این مقالت استماع فرمودند برآشفتند [و گفتند] ای دریغ و افسوس از زحمتهای من که در پی شما ضایع شد من خیال میکردم و امیدوار میبودم که خانهٔ ضمیر شما از چراغ علم و معرفت نورانی شده باشد و گنجینهٔ دل شما از جواهر حقایق و معانی پرگشته باشد باطن شما خود از دود طعام وقف تیره و سیاه بوده است شما طعام وقف میخورده اید و در پی علم رنج و زحمت بیهوده میبرده اید و این بیت را خواندند که[1]

فقیه مدرسه دی مست بود فتوی داد * که می حرام ولی به ز مال اوقافست

مولانا نظام الدین و مولانا معین الدین بغلاظ و شداد سوگندها خوردند که

1. B_2, л. 307а доб. حافظ

بدانند که این مسکین را غنای تمام حاصل است و از حیثیت معیشت
اورا بکسی احتیاجی نیست بعضی گویند که [این] بنابران بوده است که
در سنهٔ سابقه جناب افصح البلغا و ابلغ الفصحا[1] واقف غوامض ایات
الکلام عارف دقایق احادیث سید الانام مولانا حسین واعظ روّح الله
روحه در خانقاه سلطانیه میلاد که فرموده‌اند در روز ختم پادشاه مغفور
مرحوم [٨. 1476] سلطان حسین میرزا با جمع فرزندان و امرا و وزرا و
ارکان دولت حاضر بودند چنان منقولست که در آن روز هژده پوستین
کیش بجناب مولانا مشار الیه داده بوده‌اند چون مولانا معین الدین ملبّس
بلباس تقوی و ورع بودند و از این نوع لباس احتراز مینمودند از برای
سدّ[2] این باب این حکایت فرمودند و جناب والد بزرگوار ایشان مولانا
حاجی محمد فراهی را رحمة الله علیه زهد و تقوی و ورع بمرتبهٔ بود که از
ایشان منقولست که از ولایت بدیدن فرزندان خود مولانا نظام الدین

1. T. ٨. 396a افصح الفصحا و ابلغ البلغا 2. B₂. ٨. 3066 سند

الشّمس و القمر[1] بر آن کتابهٔ عالی مخیّل آید

بدان[2] عمارت عالی سپهررا نرسد * که در مقابله آید بزینت و تکلین

که هردورا چو بمیزان قدر سنجیدند * سپهر سوی سما رفت[3] این بروی زمین

جناب زبدة المفسرین[4] و قدوة المذکّرین مولانا معین الدین واعظ که برادر جناب قاضی نظام الدین علیه الرحمه بوده اند میلاد[5] میفرموده اند تا مدت چهل روز هر روز جامهٔ نفیس غیر مکرّر پوشیده بودند در روز ختم که علما و اعیان و اکابر و اشراف از اطراف و اکناف ولایت خراسان مجتمع بودند در اثنای مجلس فرموده بودند که اعزّه و مخادیم را بخاطر عاطر نرسد که معین دیوانه رعنائی و خودنمائی میکند و هر روز جامهٔ غیر مکرّر میپوشد و این همه تکلّف میکند بلکه این از برای آن است که اصحاب دولت و ارباب مکنت را از ممرّ این فقیر خاطر جمع گردد و

1. Коран, 75, 9. 2. T بر آن 3. П, B₂ доб. و 4. A, C المتفردین ; П المفردین ; B₂ المقربین
5. T می لاد

پانصد[1] کهِ قافزا بهاون سودن * سر تا سر آفاق بسر پیمودن

اطراف جهان بخون دل اندودن * بهتر[2] که دمی همدم نادان بودن [л. 147a]

مقصود از این حکایت آنکه اگر در ابتداء حال حضرت شیخ قدّس سرّه از لباسهای نفیس دربر میداشتند آن اهانت و مذلت بدیشان نمیرسید و پردهٔ ناموس این جماعت بدست طعنهٔ بیتمیزی نمیدرید.

منقولست [که] در تاریخ سنه احدی و تسعمایه در مقصورهٔ مسجد جامع هراة صانها الله تعالی عن الافات و الحادثات که ارتفاع آن عمارت رفیع و ارتقای[3] آن بنای منیع[4] بدرجه ایست که اگر آفتاب عالمتاب بر فراز گنبذ عرش اعتلایش گذر نماید منجوق عیوق فرسایش سینهٔ اورا دوپاره سازد و ماه منیر فلک اثیر اگر در مقابل ایوان کیوان منزلتش درآید با شمسیهٔ ایوانش منطبق[5] گشته مضمون آیه وَ جُمِعَ

1. T, л. 395a سر صد 2. Второй вариант на полях рук. A بهزانکه 3. A القا (?); B2, C оп 4. B2, C оп. 5. T, л. 395б منطبّق

کردند و این گفت وگوی در میان آوردند حضرت شیخ از روی غضب
برآشفتند و بان جماعت گفتند که ای قوم بیبصیرت جاهل و ای طایفه
بیمعرفت غافل ای ظاهرپرستان بیفراست بیشعور و ای کورباطنان
بیکیاست از عقل دور من همان کسم که در اول مجلس مرا از روی
مذلّت در صف نعال انداختید و بحقارت و اهانت پایمال ساختید
اکنون که این جامهای نفیس پوشیدم و در تکلف کوشیدم این همه
تعظیم و تکریم مینمائید و در اکرام و احترام میفزائید در حقیقت این همه
تملّق و تعظیم شما از برای این جامهای نو[1] نست نه از برای
من [پس] لاجرم این زهر و زقوم و طعمهٔ شوم را بمعتقد شما
حواله کردم و انگشت بآن نپالودم این بگفتند و برخاستند و عنان
عزیمت از آنجا معطوف گردانیدند هرچند آن قوم بعذرخواهی پیش
دویدند از جای عنان ننمودند و این رباعی در بدیهه فرمودند

1. Только A, C.

بلاغت در زیر پای مرغان آشیان جهالت فرسوده [بیت]

زمانه هیچ تعدّی نکرد با خاصان * بتر ز صحبت مشت عوام کالانعام

حضرت شیخ قدّس سرّه فی الحال از آن دایره قدم بیرون نهادند و زبان بدین ترانه گشادند که

گر بیهنر بمال کند فخر ای[2] حکیم * کون خرش شمار اگر گاو عنبر است

چونین گویند که آن حضرت را در آن دیار مرید منعمی بود که طریق خدمتش بفرق ارادت میپیمودی از وی جامه‌های نفیس عاریت خواستند و خودرا بدان لباسهای فاخر بیاراستند و باز آهنگ آن مجلس نمودند چون درآمدند آن قوم یک بار از جای جستند و دستها از کمال ادب بر سینهٔ خود بستند و ایشانرا بسیار تعظیم نمودند و بر همه حضار مجلس تقدیم فرمودند چون طعام آوردند حضرت شیخ قدّس سرّه هر دو آستین جامهٔ خودرا بر روی هم داشتند و بر بالای طبق گذاشتند آن قوم از این معنی استفسار

1. A, C بر 2. Все остальные рук. بر

تکلفات مبنی بر نیّت خیر باشد نه [از] روی خودآرائی و خودنمائی
و تفاخر و تعظّم[1] بر اقاصی و ادانی [بیت]

دلقت بچه کار آید و تسبیح و مُرقّع * خودرا ز عملهای نکوهیده بری دار
حاجت بکلاه برکی داشتنت نیست * درویش صفت باش و کلاه تبری دار

منقولست که حضرت قطب فلک الهدایه و مرکز دایرة الولایه مطلع انوار
الکرامات منبع آثار الالهامات الملقّب باملح الشعرا و افصح البلغا حضرت
مصلح الدین[2] شیخ سعدی قدس الله روحه العزیز روزی به مجلسی تشریف
ارزانی فرموده بودند و جامهای ایشان بغایت کهنه و فرسوده شده بود اهل
مجلس ایشانرا نشناختند [و] به تعظیم ایشان نپرداختند و آن کوه
وقاررا بمیزان اعتبار وزنی ننهادند و در صف نعالش جای دادند آن
آفتاب اوج برج کمال در حضیض زوال در یک درجه [۸. 1466] با هلال
فلک وبال اقتران نموده و آن سرو گلستان فصاحت و نخل بوستان

1. П. В تعظیم Т оп. 2. B_2 доб. حضور

بمفتاح زبان نکشود بعد از آن بر زبان عقده‌کشای حکمت‌نمای آن حضرت
گذشت که این شیوهٔ رضیه و این طریقهٔ مرضیه از اهل فضل و کمال و
ارباب دانش و افضال خصوصاً از اهل مناصیب شرعیه بغایت
مناسب است زیرا که عوام الناس را چشم بر ظاهر است و دیدهٔ باطن
ایشان بر کمال و فضیلت[1] غیر ناظر پس اگر عوام علما و اهل فضل را
در لباس حقیر بینند هر آئینه[2] بچشم حقارت در ایشان نظر کنند و
بسا که اهانت و استهانت بدیشان رسانند و بسبب این در هاویهٔ
وبال و بادیهٔ ضلال[3] افتند پس بحکم اَلتَّعْظِیمُ لِاَمْرِ اللّٰهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَی
خَلْقِ اللّٰهِ اگر علما و فضلا در زیب و زینت لباس تکلّف نمایند مقرّر
و معیّن است که ناشی از کمال شفقت خواهد بود نسبت بعموم خلایق
و مبنی[4] بر رضای خالق اما باید که بموجب اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّیَّاتِ این

1. A, C, П, л. 193a فضلت 2. A доб. که 3. Так C, T; остальные рук. پایهٔ 4. B_2 مستبنی
П مبتنی

کهنه جامه‌اش عاریت خواستی[1]

و هر که را نظر بران خلعت گرانمایه افتادی زبان بوصفش بر این نمط گشادی

کین لباس از خلد آمد کآنچنان بارونق است * ابرهٔ او سندس است و آستر استبرق است

و آن بزرگوار دانشمند ارجمندرا یکی سمندی بود که رخش تیزگام سپهرخرام فکر که بارگیِ میدان جولانگهِ خیالست بهنگام تگاوری از وی بصد مرحله واپس بودی و جعد مشکین و کاکل عنبرین بنان ماه‌جبین در مقابل یال و پرچم او

[л. 146a] کم از خار و خس نمودی [بیت]

بادپای برق رفتاری که اندر هر دمی * میشدی همچون صبا از عالمی تا عالمی

چون سخن بدین جا رسید و تعریف بدین مرتبه انجامید مستمعان را از فحوای آن کلام سعادت فرجام چنان فهم[2] شد که مگر آن حکایت بر سبیل اعتراض میبوده[3] باشد بنابران هیچ کس بجواب آن مبادرت ننمود و قفل باب بیانرا

1. В рук. A, C بعاریت, стих никак не выделен, как и в рук. T, л. 393a. 2. A (на полях) عقیده; C оп. 3. Все остальные рук. میغرموده باشند

اعلم العلما و اقضا القضاة ولایت خراسان بوده‌اند از ایشان متوقع
که در بزرگی دستار و نفاست لباس و جودت و لطافت
اسپ مبالغهٔ بسیار مینموده‌اند و فی الواقع دستار آن جناب
در لطافت و نزاکت بمرتبهٔ بود که هرچند باریکبینان دیده دراز
امعان‌نظر در ملاحظهٔ تار وی موی شکافتی اخر الامر رشتهٔ مقصودرا
جز در مشاهدهٔ اسم او نیافتی [رباعی]

یک تار ز نسج عنکبوتی بردار * آن گاه ز هم شکاف آنرا صد بار
یک تار از آن باز بصد قسمت کن * آن گاه نسج عمامه‌اش آن پندار

[و] آن عمامه‌را پیچ بر پیچ آنچنان بزرگ ساختی و عقود لازمة الصعود آنرا
بطرزی پرداختی که چرخ برین عمامهٔ معقّد نیّر اعظم‌را هر روز از رشک
او بر زمین انداختی و نفاست جامه‌هایش بمثابهٔ بود که هرچگاه خودرا بدان
لباسهای فاخر بیاراستی قاضیِ محکمهٔ دار القضای فلک اخضری که عبارت
از مشتریست برای مجلس ناموس خود [مصرع]

عَظِّمُوا عَمَائِمَكُمْ در دار القضای سپهر نیلوفری دستار نفیس نیل‌آوری[1] مهر بر سر بست و بمقتضای خُذُوا زِينَتَكُمْ[2] ملبّس بلباس فاخر اطلس بیضای نور گشته بر مسند قضای فلک | л. 1456 | اخضری نشست حضرت سلطان الاعدل الاکمل الصاعد باقدام الهمم علی قِمَمِ الدین و الدُوَل مالک ممالک الافاق وارث سریر السلطنت بالاستحقاق | نظم |

شاه کشورگیر گیتی‌بخش گردون‌اقتدار * آفتاب عدل و احسان سایهٔ پروردگار

قهرمان الماء و الطین قطب السلطنت و الدنیا و الدین ابو المظفر سلطان محمد بهادر خلّد ملکه در دیوانخانهٔ دولت بر تخت ابّهت و سریر عظمت قرار گرفت حضّار مجلس مهر سکوت بر دهان نهاده گوش و هوش بر فرایدِ[3] فواید حکم آن صاحب الجود و الکرم داشتند و همگی خاطر بر استفاضه و استنارهٔ آن نیّر سپهر عظمت و جلالت میگماشتند که بر زبان حکمت‌فشان قضاجریان آن حضرت گذشت که قاضی نظام الدین علیه الرحمه و الغفران که

1 Так все рук.; Т оп 2. Коран, 7,29. 3. A, C, л. 202a доб. و

ساچیق را بر سر یاران نثار کنیم بعد از آن استاد بهزادرا اسپ با زین و لجام و جامهٔ مناسب و اهل مجلس را هرکدام لباسهای فاخر انعام فرمودند دریغ و درد از این مردمان که خاک شدند * بتیغ مرگ جگرریش و سینه چاک شدند

[XXVI] گفتار در تعریف کردن حضرت سلطنت شعاری خلد هلکه اعلی جناب اقضی القضات قاضی نظام الدین علیه الرحمه را بزرگی دستار و پوشیدن لباسهای فاخر و سواری کردن بر اسپان تازی نژاد بادرفتار .

علی الصباح روز چارشنبه شوال [سنهٔ][1] ثمان و عشرین و تسعمایه[2] که قاضی نوربخش فلک رخش عالم افروز روز بحکم خطاب مستطاب

1. Число месяца пропускают все рук 2. Т. л. 392 б توقوز یوز یکرمه سکز

مولانا صاحب دارا که مصاحب و رفیق میر بود گفت مرا نیز این داعیه
شده بود اما اندیشه کردم که مبادا دست دراز کنم و این مرغان از
سر درختان پرواز نمایند[1] مولانا برهان که سرامد ظرفا و قدوهٔ اهل
خراسان[2] بود و لا ینقطع بجناب میر تعرض و ظرافت مینمود گفت که
من ملاحظه کرده دست و زبان نگاه میدارم و دم‌زدن نمیآرم که مبادا حضرت
میر در اعراض شوند و روی و ابروی خود درهم کشند مولانا محمد بدخشی [که]
ظرفای خراسان ویرا لطیفه‌تراش میر[3] لقب کرده بودند و همیشه مشق
خوشامدی[4] میکرد گفت ای مولانا برهان اگر نه بی‌ادبی و گستاخی شدی
من آن عصارا از دست حضرت میر گرفته بر سر تو میزدم حضرت میر
فرمودند که عزیزان سخنان خوب گفتند و درّهای معانی مرغوب سفتند اگر
مولانا برهان آن ناخوشی و درشتی نمیکردند بخاطر رسیده بود که این طبقهای

1. A. C کنند 2. П خراسان حلقی نینک سرامد T ; سرآمد ظرفاء اهل خراسان B_2 ; سرآمد ظرفا خراسان
3. T on. ظرفا لاریدین 4. A, C, B_2 خوشامد

آنچنانکه باغچهٔ آراسته[1] [بود][2] مشتمل بر درختان گوناگون و بر شاخسارش مرغان
خوش صورت بوقلمون و بر هر طرف جویبارها جاری و گلبنهای شکفتهٔ رنگارنگ
و صورت مرغوب میر آنچنانکه تکیه بر عصای زده ستاده و برسم ساچیق
طبقهای پر زر در پیش نهاده چون حضرت میر آن صورتها را مشاهده و ملاحظه
نمود آن صحیفهٔ لطیف ریاض باطنشرا بگلهای بهجت و سرور و اطراف
حیاض خاطرش را باشجار فرح و حضور بیاراست و از عندلیب [л. 145a] طبعش
بر شاخسار شوق و ذوق نوای الاحسن الاحسن برخاست [بیت]
نقّاش بودی خانه[3] منقش کردی * ای وقت تو خوش که وقت ما خوش کردی
بعد از آن روی بحضّار مجلس کرد و گفت عزیزان را در تعریف و توصیف این
صحیفهٔ لازم التشریف بخاطر چه میرسد مولانا فصیح الدین که استاد میر و از
جملهٔ مشاهیر [اهل] خراسان بود فرمود که مخدوما من این گلهای شکفتهٔ [رعنا] را
که دیدم خواستم که دست دراز کنم و گلی برکنم و بر [سر] دستار خود مانم

1. A آراستهٔ . B_2 آراست 2. Только П. 3. Т. л 3916 نقّاش گر این صفحه

یکی مرغ دیدم که اخگر خورد * چو عنقای مغرب که اختر خورد

پادشاه‌را این سخن خوش نیامد و روی در هم کشید قایل از آن سخن خجل گردید و هیچ چاره ندید الّا آنکه در طلب آن مرغ همایون افتاد و روی سعی در بادیه و هامون نهاد بعد یک سال طلب آن مرغ بو العجب را بدست درآورد پیش پادشاه آورد و اثبات حقیقت دعوی خود گرد[1] پادشاه بخندید گفت که ای درویش ما سخنت را مسلّم داشتیم و ترا از فرقهٔ راست‌گویان گماشتیم اما مرد عاقل را چرا سخنی باید گفت که در راست کردن [آن] یک سال زحمت باید کشید

القصه روز بروز و ساعت بساعت هنر و مرتبهٔ استاد در ترقی بود بهر نقش که میکشید اورا از پس پردهٔ غیب صورت فتح و رشدی روی مینمود مشهور است که استاد مذکور صحیفهٔ مصوّر بمجلس فردوس آئین سپهر تزئین امیر کبیر[2] امیر علیشیر روّح الله روحه آورد و صورت حال

1. A, C کرفت 2. A, C доб. علی شیر

الیه خدمت بجای آورده گفت خداوندگارا شما راه این خبر موحش بتهدید و وعید بر همگنان [A. 1446] مسدود گردانیده بودید لِلّه الحمد که عاقبت هم خود از این معنی خبر دادید و این مشکل را از روی کار همه کشادید پادشاه از طرفه‌کاری و ظرافت وی منبسط گردید و بسیاری بخندید پس فرمود تا آن اسپ را کفن کردند و در قبر گذاشتند و از برای وی آش داده[1] تعزیت داشتند.

در باب [حسن و] شعور و هوشناکی آن اسپ حکایت مشهور بسیار است اما بواسطهٔ آن که بزرگان گفته‌اند سخن اگر چه راست و صدق باشد اما اگر محال‌نمای باشد و طبع سامع آن را بجسرت قبول کند ناگفتن آن سخن اَوْلی است خصوصاً در حضور سلاطین و خواقین و این حکایت اظهر من الشمس و ابین من الامس است که شخصی جهانگشتهٔ در پیش پادشاهی چنین نقل کرد که در دیار مغرب [بیت]

1. B_2, A. 3016 آب و آش بسیار از حد افزون داده

اتفاقا در همان روز اسپ اشهب جان داده بود میل بمرغزار آن جهان
نموده میراخور پیش میر بابا محمود آمده گفت که معلوم شما باد که اسپ اشهب
مرد و جان بجان‌آفرین سپرد اگر من این واقعه‌را عرضه دارم و این خبر موحّش
بگذارم بیشک روح مرا بر روان اشهب بینشاند و بسر[حدّ] عدم روانه
میگرداند بغیر از شما کسی این واقعه‌را اسماع نمیتواند نمود باقی شما حاکمید
امیر مشار الیه پیش پادشاه آمده بجای خود قرار گرفت پادشاه از وی پرسید
که از اشهب من خبر داری برخاست و بزانو درآمد و گفت شاها همواره
رخش دولت و اُبَهت در زیر زین باتمکین[1] اقبال باد و پای بخت و دولت
ابد الدهر در رکاب سلامت و سعادت اتفاقا بر[در] آخته‌خانه بیگذشتم
اشهب را دیدم عجب عادتی پیدا کرده و غریب طریقهٔ اختراع[2] نموده کاه
و جو و آب اصلا نمیخورد و خفتیده هیچ حرکت نمیکند و نفس نمیزند پادشاه
بخندید و گفت ای بدبخت چه میگوئی مگر اشهب من مرده‌است امیر مشار

1. A, C доб. و 2. A, C اختیار

آن تیر بآن هدف رسیدی | نظم |

بگریخته آذر از سُم | او | * آویخته صرصر از دُم او

هرگاه که در عرق شدی غرق * باران بودی و درمیان برق

هر سنگ که از سُمش بجستی * مینای سپهر را شکستی

قضارا آن روح مجسّم و آن عنصر مکرّم مانند غزال چشم خوبان بیتاب و بیمار و مثل میان دلبران لاغر و نزار گردید و در آن وقت مرگ اسپ شده بود و هر زمان میراخور خبر میاورد که فلان | و | فلان اسپ مرد و چون پادشاه خبر بیماری اشهب را شنیده بود و خاطرش مکدّر گردیده از روی اعراض گفته بوده است که هرکس خبر مردن اشهب را[1] بیارد اورا از میان دو نیم مینرنم از آن جاست که بزرگان گفته‌اند خبری که دانی دلی بیازارد تو بگذار[2] تا دیگری بگذارد | فرد |

بلبلا مژدهٔ بهار بیار * خبر دی بیوم باز گذار

1. П اسپ ; B₂ این اسپ را 2. A, C доб. که

کامیاب انداختی از جملهٔ حکایات شیرین که از وی منقولست آنکه آن پادشاه دین پناه را تازی‌نژاد اسپی بود اشهب نام که [خرد]

تا شاه روح بر فرس جسم شد سوار * چون آن فرس ندیده در این سبز مرغزار[1]

یکی تیزگامی سپهرخرای که مسافر شهسوار سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَی[2] اگر در شب معراج بر وی سوار بودی سیر و عبور وی بر نه سقف[3] مینا[4] [و] جلوه‌گاه قَابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنَی[5] پیش فلاسفه و حکما نیز محال نمودی [نظم]

اگر مرد بر پشت او ها زدی * نخستین قدم بر ثریا زدی

سوار از خرام وی آگه نگشت * چو عمری که در شادمانی گذشت

بسان دو گوشش دو پیکان که دید * دو پیکان بیک تیز پران که دید[6]

بادرفتاری برق‌کرداری که هرگاه راکب وی ناوک بجانبی[7] انداختی [л. 144a] و از پیش آن فرسرا تاختی بعد از گذشتن آن سمند از نشانه‌اش بمدت مدیدی

1. T, л. 389a شهر 2. Коран, 17,1. 3. A, C شفق 4. A, C مینای 5. Коран, 53,9. 6. П это полустишие оп. 7. П بجانبی

الاصناف همواره صُوَر[1] مختلفه و نقوش متنوّعه[2] با خود همراه داشتی که بوقت حاجت بکار بردی و اکثر صورت امیر بابا محمودرا که از جملهٔ امرای بزرگ عظیم الشان و کُبرای سترگ رفیع المکان درگاه عالمپناه بود باوضاع مختلفه تصویر مینمود و میر مذکور صورت عجیب و هیئت غریب داشت و این قطعه گویا که در شان وی واقع شده [که]

همه شحمی و لحم ای میر اعظم * خوش آنکو چون تو میری برگزیند
اگر اسپ تو هرگز جو نیابد * ز ضعف و لاغری کی رنج بیند
تو هرگاهی که بر وی مینشینی * دو صد من گوشت بر وی مینشیند

و با وجود این ضخامت و جسامت در غایت چستی و چالاکی بود و از کمال سبک روحی خودرا مانند روح در دل اهل عالم جای مینمود و از روی ندیمی حرکات شیرین و حکایات رنگین پرداختی و مجلس پادشاهرا رشک فردوس برین ساختی و بدین شیوه تخم محبت خودرا در دل آن شاه

1. A, C صورت 2. Только T, л. 388б; B_2 متبدّع; A, C مبدع

گماشته اند چه این طایفهٔ طرب انگیز و این فرقهٔ طیبت آمیز[1] موجب
حضور و سبب سرور عامهٔ اهل عالمند بحکم اِدْخَالُ السُّرُورِ فِی قَلْبِ
اَلْمُؤْمِنِ[2] یُوَازِی[3] عِبَادَةَ اَلثَّقَلَیْنِ از فرقهٔ ابرار و زمرهٔ اخیار[4] بنی آدم اند و لهذا
پادشاه مغفور مبرور نوّر الله مرقده از میان هنرمندان این صنعت و سحرآفرینان
این حرفت استاد بهزاد نقّاش را که مصوّران هفت اقلیم سر تسلیم پیش
او فرودآورده بودند [л. 1436] و صورت دعوی مسلمی را علی العموم بدو
سپرده بودند اختیار فرموده[5] بود اورا مانیِ ثانی لقب نموده هرگاه که این پادشاه
عالیجاه را غمی یا المی پیرامون خاطر گردیدی و غبار قبضی بر مرآت ضمیر
منیر رسیدی استاد مشار الیه صورتی برانگیختی و پیکری برآمیختی[6] که
بمجرّد نگاه کردنِ حضرت پادشاه در وی آینهٔ طبعش از زنگ کدورت و
صفحهٔ[7] خاطرش از نقوش کلفت فی الحال متجلّی گشتی و جناب استاد ماهر

1. T, B₂ طبیعت آمیز; П оп. 2. B₂ فی قلوب المؤمنین 3. B₂ خیرُ من; T توازی 4. A, C اختیار
5. A, C نموده 6. A برانگیختی; C оп. все предложение 7. Все остальные рук. صحیفه

حاضر بود قلم برداشت و بر حاشیه آن کتاب نگاشت که ما تجربه کردیم و آزمودیم این سخن حق و صدق است و در راستی این قول هیچ شک و تردی نیست.

القصه اگر چه آن صورت ممنوع و هیئت نامطبوع قاضی مشار الیه فی حدّ ذاته مستقبح و مستکره بود لیکن چون منشاء نشاط و مبداء انبساط ضمیر منیر حضرت پادشاه عالمپناه گردید و غنچهٔ سیرآب گلبن ریاض سلطنت را که شکفتنش موجب[1] شکفتن غنچه‌های دلهای اهل لشکر و کشور است بخندانید آن صورت نزد اهل بصیرت بغایت مستحسن و مقبول [نمود] از آن جاست که سلاطین روزگار و خواقین عالیمقدار از برای تشحیذ طبع و تفریح خاطر که جمعیت حضور باطن عامهٔ رعایا[2] و رفاهیت و سرور خواطر کافهٔ برایا بدان منوط و مربوط است همواره جمعی از مصوران سحرآفرین و نقاشان بدایع‌آئین را در پایهٔ سریر اعلی باز داشته نظر التفات بحال ایشان

1. П, B2 مستلزم 2. A доб. ست ; C رایت

[علم و] از مشاهیر عالم است منقولست که کتابی مطالعه میکرد بنظر
وی درآمد که قدبلند و ریش درازرا عقل نمیباشد فی الحال سر بتوبرهٔ
اندیشه درآورد و ریش را گرفته بگریبان تفکر فروبرد و با خود گفت از کمال
بیعقلی است که [л. 143a] من این عدل را[1] بر اثبات این دعوی همراه
داشته باشم مناسب چنان بینماید که [این] گواه که دفع و جرح وی ممکن
است نام و نشان اورا از سجلّ[2] این دعوی [بر] تراشم القصه بر تراشیدن
ریش خاطر قرار داد اما پاکی[3] حاضر نبود وی در دفع آن شاهد حال طریق
استجال پیمود و رفع آن تشویش بکوتاه ساختن ریش متعیّن[4] شد هرچند
بجد و جهد شتافت مقراض نیافت از ریش [خود] قبضهٔ گرفت و زیادتی را[5]
بر شعلهٔ شمع گذاشت و در بیعقلی خودرا در عالم بر چراغ داشت چون سر
محاسنش برافروخت دست خودرا گذاشت [که] تمام ریش وی بسوخت دوات و قلم

1. T بر سقال فی 2. П از اسماعیل 3. П باکیه ; T, л. 388a پاکو 4. A, C متقین ; П معین 5. A, C زیاقی

میساختند و بنقشهای گوناگون میپرداختند آن مردک آنچنان ریش را دام سودای خود ساخته بود که[1] مردم خریدار را [بدان][2] دام صید مینمود شاعران دقیق طبع در باب ریش وی معانیِ غریب میبافتند و بپاکی فکرت موی میشکافتند خود آن بیتها را بآواز بلند میخواند و محاسن خودرا میافشاند و وی را پسرکی بود بغایت خوشآواز و نغمه‌پرداز این بیتها را [باو] یاد داده بود و اورا در مقابل خود ستانیده میفرمود که بصوت خوش [و] الحان دلکش آن ابیات را میسرود و خلایق بر وی ازدحام مینمودند و متاع وی را میخریدند و بتلاش میربودند[3] از جملهٔ بیتها یکی این بود که

از آن بکندن ریشت بود دلیریِ ما * که هست ریش تو دام کلاغگیری ما

و آن مردک بحکم مَنْ طَالَ شَعْرُهُ قَصُرَ شُعُورُهُ[4] در غایت کودنت و حماقت بود[5]

حکایت از خواجه اسماعیل حصاری که در بلندی و درازی ریش[6] در عالم

1. A, C, П و 2. Только B_2. 3. B_2 میبردند 4. A, C, П شعره 5. Кончается лакуна в рук. T, л. 3876. 6. П ریشدرازی ; B_2 (так!) بلندی قدی درازی و ریش ; T قامت بلندلیکن و سفال اوزون لیقیدا

زمان پادشاه[1] مغفور سلطان حسین میرزا نوّر[الله] مرقده شخصی بود در روی تخت مدرسهٔ گوهرشاد بیگم زنجبیل فروشی میکرد اورا ریشی بود که هرگاه باد بر وی وزیدی هزار مثل ریش قاضی جادک بباد رفتی و اگر قاضی مشار الیه عظمت آن ریش بدیدی از شرمندگی[انگشت حیرت][2] بدندان گرفتی ریش خود بپوشیدی همانا که این رباعی را در شان ریش او گفته اند

ریشی که از او پاک دُبُر بتوان کرد * کون پوش خر و جُل[3] شتر بتوان کرد
از صدیک آن توان جوالی کردن[4] * کانرا بهزار گوز پر نتوان کرد

پادشاه مرحوم هر سال در روز نوروز یکی از امرای عظام را میفرمود که ریش ویرا میخرید[و فروشنده این ندا از سروش غیب میشنید فرد

اینجا فروش ریش که این جمع پر زر اند * جای دگر مبر که بگوزی نمیخرند]

بعد از آن پادشاه نقاشانرا میفرمود که آن ریش[را] مثل دم طاوس ملوّن

1. П خاقان 2. Эти два слова только в рук. Ст IV. 3. B_2, л. 2986 فیل و 4. A, C از صدیک آن اگر جوالی سازند

صورت بو الحجوبه قاضی جادک را | که | در کثافت ریش بمثابه ایست که نخل سالخوردهٔ قامت وی بمنزلهٔ خاشه ایست در تنگ ریش وی ستادهٔ و سر و روی | وی | مثال کَنَه | ایست | در جوال پشمی فتاده | فرد |

چون دُمّ عکّهٔ بود آن ریش در نظر * بیت [1] نصاب راست شد اکنون که ریش پر قطاس بحری لطیف پیش آن محاسن کثیف در نظر ناقص و لکّه میآید و آن بدن نحیف در پس آن فتیلهای لغیف مثال مینتهٔ [2] ضعیف [3] در پوست تکه مینماید ارسال مجلس عالی و محفل متعالی گردانید و آن صورت موجب فرح خاطر عاطر و سبب نشاط ضمیر منیر | A. 1426 | حضرت سلطنت شعاری خلد ملکه گردید | فرد |

یک شکرخنده که از لعل شکرخند کند * چار بازار جهان پر شکر و قند کند

و طباع اکثر سلاطین روزگار و خواقین عالیمقدار را بمثل این صورتها میل بسیار میباشد مشهور است که در ولایت خراسان حرسها الله عن الحدثان در

1. B_2 اینست 2 B_2 مینّهٔ 3. П оп

ساطع [نظم]

شاهی که قصر او ز ثریا نشان دهد * درگاه عالیش ز حوادث امان دهد

ناصر الاسلام و عون المسلمین مغیث الملة و الدنیا و الدین ابو المظفر سلطان محمد بهادر[1] خلد ملکه در [درون] دیوانخانهٔ دولت بر مسند [عزت] و شهریاری و مقرّ عظمت[2] و کامگاری تشریف جلوس شریف ارزانی فرمود جناب نادر العصر ماهر الاصناف شهیر فی تصاویر[3] الحسان و لیس له فی الزمان اعنی[4] مولانا یوسف نقاش که در صنعت صورتگری و حرفهٔ چهره‌گشائی بدرجهٔ است که اگر صفحهٔ[5] از نقوش کلک شورانگیز سحرآمیزش بصورتخانهٔ چین درآورند [مصرع

صورت شود خراب و بدیوار در رود

و اگر نقش گلی از گلستان هنرمندیش بگلزار آورند مصرع]

گل باز غنچه گردد و در خار در رود

1. B_2 доб. خان 2. A, C سلطنت 3. A. C التصاویر 4. A, C یعنی 5. П, B_2 صحیفهٔ

[XXV] گفتار در بیان ارسال نمودن جناب مبدع البدایع مخترع الروایع مولانا یوسف نقّاش صورت اعجوبة العجایب مولانا ریش الدین ابو المحاسن قاضی جادک بمجلس همایون و انبساط نمودن حضرت سلطنت‌شعاری از مشاهدهٔ آن صورت مضحکهٔ میمون .

علی الصباح روز جمعه شهر محرم الحرام سنه تسع و عشرین و تسعمایه که مصوّر بدایع‌نگار صفحهٔ غیبی بکلک صنایع‌آثار غرایب‌دثار لاریبی صورت پیر محاسن‌سفید فرتوت صبح‌را برای مضحکه و انبساط و سُخریه و نشاط پادشاه عالمپناه جهان‌افروز روز بر لوح مینای فلک لاجوردی نگاشت و تشجیر محاسن طولانیش از تارهای نور کرده فتیلهای خطوط شعاعی نیّر اعظم‌را بر بالای هم انباشت حضرت سلطان الاعظم برهان ملوک الامم امان کافة الانام مرکز دایرة الاوامر و الاحکام فَلَکُ بِهِ قَمَرُ الْخِلَافَةِ طَالِعٌ وَ بِجَدِّهِ نَجْمُ الْاِیَالَةِ[1]

1. A, C الجلاله

بلند ساخته که از آن وقت تا[1] بدین غایت کسی کمان دعویِ اورا
نکشیده و بغیر ناوک نظر نظارگی هیچ تیر بمیل او نرسیده در زمان پادشاه
مرحوم مغفور سلطان حسین میرزا نور الله مرقده پهلوان حسن شاه[2] نام
پهلوانی پیدا شد و خواست که در آن موضع تیر دعوی اندازد و میلی
بر افرازد[3] اتفاقا اول تیری که در کمان پیوست و شست کشاد پیکان
تیر در قبضه محکم شد و شکست و تراشهٔ از آن در دست پهلوان
درآمد و بهمان دست وی از کار رفت چنانچه دیگر تیر نتوانست انداختن
[و] این واقعه را اهل خراسان بر کرامات [پهلوان] هندو خواجه حمل
مینمایند و الله تعالی اعلم[4] [л. 142a]

1. Дальнейший текст в рук. A на полях л. 141б, до конца главы. 2. П حسین نام 3. A, C فرازد
4. После этих слов в рук. T, л. 387б и B 768, л. 405а открывается лакуна, охватывающая весь первый рассказ следующей главы.

مرغ روح دشمن مانند مرغ نیم‌بسمل در خاک و خون خواری در اضطراب و طپیدن اگر فرمان باشد من این مرغانرا همین زمان صید کرده در قفس قید پادشاهی درآرم خلیفه فرمود [ای غلام] چه محل استخاره است [مصرع]

در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست

بعد از آن هندو خواجه تیر پهنپیکانی در بحر کمان پیوست [و منتظر نشست] چون آن دو مرغ منقارهای خودرا بهم پیوستند[1] و از هم بوسه بیجستند[2] هندو خواجه شست رها کرد آن تیر بمنقار هر دو رسیده سراسیمه از درخت افتادند و گرفتار شدند خلیفه آستین فرمان‌دهی برافشاند و هندو خواجه‌را بجاه و منصب عالی رساند [چنین] روایت میکنند که پهلوان هندو خواجه از روی دعوی [بولایت] خراسان آمده در مابین دروازهٔ عراق و فیروزآباد موضعیت که آن‌را جرغلنک[3] میگویند آنجا تیر دعوی انداخته و میلی[4]

1. Остальные рук. سودند 2. Остальные рук. میربودند 3. П, л. 1886 جرغلنک; T, л. 3876 جرغلنک
4. A مناری; T منارهٔ; C منادی

کردن گرفت آن جماعت گفتند شاها بجان زینهار اگر فرمان باشد وجه
اشکال صید آنهارا بیان کنیم و سِرّ استحالهٔ گرفتن آنهارا شرح نمائیم[1]
بر رای عالم‌آرای مشکل‌گشای مخفی نماند که این نوع مرغ اصلا بدام در
نمیآید و اگر کمانداران قدرانداز[2] بتیرش بزنند چنانچه بال وی شکسته
شود و نتواند پرید میسّر میشود اما آن دو مرغ را بیکدیگر دوستی و محبت بمرتبه‌ایست
که اگر لحظه‌ئ از هم جدا میگردند قفس قالب تهی کرده هردو هلاک میشوند
و هردورا معاً بدین طریق گرفتن امریست متعسر و نادر خلیفه‌را این سخن
معقول نمود و سر بجیب تفکّر فرو برد و هیچ چاره ندانست راوی چنین
گوید که هندو خواجه از دور ستاده بود و نظارهٔ آن دو مرغ مینمود دید که
گاه گاه آن دو مرغ منقارهای خودرا کبوترصفت بهم میسایند و چون عاشق
و معشوق از هم بوسه میربایند زمین خدمت ببوسید و گفت شاها
همیشه طایر میمون دولت‌را[3] در آشیان [ابهت و] اقبال نشیمن باد و هواهٔ

1. П باز نماییم 2. С, Т قادرانداز ; B_2 تیرانداز 3. Все остальные рук. دولت و سلطنت‌را

قالب در طپیدن آمد و شهباز[1] بلندپرواز شوقش در پی صید آن دو مرغ پریدن گرفت با پدر گفت که اگر این دو مرغ صید من نشوند و در قید من نیایند طایر روح من از آشیان بدن رمیدن[2] گرفته با آن دو مرغ بو العجب پرواز خواهد نمود خلیفه صیّادان را طلب نمود و فرمود که تدبیر این امر چیست اینک این دو مرغ طایر دل جگرگوشهٔ مرا ربوده‌اند و بهوای پر و بال دمبدم | л. 1416 | آتش شوق در دل او فزوده صیّادان گفتند شاها این دو مرغ همایون را بو قلمون میگویند اگر صید ایشان ممکن بودی حورای عین در خلد برین از گیسوان عنبربین در این آرزو همیشه دام تافتی و از نوک سوزن مژگان بهر دانهٔ ایشان چهرهٔ خودرا از برای دانهٔ خال شکافتی صید این صفت[3] مرغ امریست در غایت تحسّر و اشکال بلکه مندرج در حیطهٔ تعذّر و دایرهٔ محال چون خلیفه این مقالت شنود شعلهٔ قهر و غضبش از سر دست سیاست بقصد صید روح آن جماعت پرواز

1. A, C доб. باز 2. A پریدن; C оп. 3. B2, л. 296б صنف; П, л. 188a صف; T بوینکلیع قوش

تیر او مانند ناوک غمزهٔ چشم کمان ابروان خطا نیافتادی اگر رستم دستان در زمان او بودی هرگز گمان دعوی خود به پیشطاق گردون ننمودی آورده‌اند که خلیفه را در درج خلافت فرخنده گوهری و در برج جلالت رخشنده اختری متوکل بالله نام گرامی پسری بود که آفتاب و ماه [هر] صبح و شام استعارهٔ صباحت و استعارهٔ ملاحت از بدر رخسار او کردی و گل و ریاحین از رشک عارض رنگین او عرق شبنم بر روی آوردی منقولست که روزی این پسر در پیش خلیفه نشسته بود تاب آفتاب مهر [و] جمالش دمبدم حرارت محبت در سینهٔ خلیفه میافزود ناگاه دو مرغ فرخندهٔ همایون که مرغان رفیع آشیان اولی اَجنِحه ایشانرا از قطره‌های[1] اشک [رشک] آب و دانه دادی و نسر طایر از بهر آشیان [ایشان] پرهای خودرا کنده بر روی[2] هم نهادی بر شاخ درختی بجلوه درآمدند پسر خلیفه[3] چون ایشانرا[4] بدید[5] مرغ روحش در قفس

1. A, C قطرهٔ; B2 قطرات 2. A, C بروی 3. C خلیفه; Π, B2, T خلیفه زاده 4. A, C ایشانرا 5. A, C بدیدند

مطلوب وی بود بر بالای هم نهادند بعد از آن یاقوت قلم برداشت و آن حرف مقصودرا[1] بموضع خود بنگاشت خلیفه آستین عنایت برفشاند که یاقوت این همه زرها از آنِ توست تصرّف نمای یاقوت خدمت بجای آورد و بجهت تعظیم خلیفه یک تنگه برداشت و در گوشهٔ دستار گذاشت و فرمود که زرهارا[2] بخزانهٔ پادشاه[3] برید و بجای آن نهید که مرا از جمع ساختن آن مال مقصود آن بود که پادشاه‌را معلوم شود که وقتی که قدر خط من نمیدانسته مصحفی که نوشتم هزار[4] درم کرم فرمودند بعد از دانستن بیک حرف این همه عنایت و لطف فرمودند [تا] واضح رای انور بوده باشد که [هر] حرفی از این مصحف که نوشته‌ام باین مقدار زر میارزد.

اما هندو خواجه در فنّ کمانداری و تیراندازی بمرتبهٔ رسید که قلاب کمان دعوی او چون کشیدن کمان ابروی بتان[5] هیچکسرا دست نداده و هرگز

1. П مقصودرا 2. П, л. 1876, B2, л. 2966 سالهارا 3. П, B2 پادشاهی 4. A ده هزار 5 B2 خوبان; П оп.

فرمود تا آنچنان کردند تفاوت فاحش ظاهر گردید خلیفه بخطای خود معترف گردید و از مصحف انصاف آیت عنایت و الطاف خوانده یاقوت‌را باعزاز و اکرام تمام طلبید و در پهلوی خود نشانید و گفت

ای دریغا قدر تو نشناختم * بیگناهت از نظر انداختم

ای یاقوت اکنون حقیقت جوهر تو بر ما ظاهر گردید و ترا مانند یاقوت گوهر تاج [بابتهاج عزت و حرمت] خواهم ساخت و هرگز ترا مانند مردمک دیده از نظر نخواهم انداخت پس خلیفه [اورا] بنوشتن آن حرف اشارت فرمود یاقوت خدمت بجای آورده گفت شاها بر رای عالم‌آرای جهانکشای مخفی[1] نماند که تا مقصود من از خزانهٔ [کرم] پادشاه خلد ملکه حاصل نگردد این مامول بحصول نمی‌پیوندد خلیفه پرسید که ای یاقوت برگوی [که مقصود تو چیست] گفت آن مقدار [л. 141a] زر سرخ و سفید [برهم] ریزند که کسی در آن جانب باشد از آن طرف ننماید پادشاه فرمود که در خزاین کرم کشادند و آن مقدار که

1. П доб. و محجوب ; B₂ محجوب

بپوشید و گفت وای بشما چه میگوئید قسم بنون و قلم و بواو قسم که اگر
این حرف را ننویسید حرف حیات شمارا از صحیفهٔ زندگانی بقلم‌تراش سیاست
محو گردانم و شمارا مانند واو در میان خون نشانم گفتند شاها چون مارا تکلیف
ما لا یطاق میفرمائید کرم کرده یکچند روز مهلت نمائید تا در مشق مشقت
بیحد نمائیم و غوّاص‌وار در بحر مجاهدت درآئیم شاید که گوهر مقصود روی
نماید چنین گویند که خلیفه چهل روزشان مهلت داد آن جماعت چهل شب
و روز لا ینقطع همه حرف واو مشق کردند بعد از آن بر یک صفحه هر کدام
واوی نوشتند و بنظر خلیفه درآوردند از آن جمله یکی را اختیار[1] نمودند آن
کسرا حکم شد که آن واورا نوید وی گفت شاها عنایت فرموده [فرد]

آن حرف مرا که [بر] گزیدید * بهتر ز همه حروف دیدید[2]

بفرمائید آن را بمقراض ببرند و در میان آن دو واو گذارند اگر باقرانش مناسبتی
داشته باشد من مثل آن را بجایش نویسم خلیفه را این سخن معقول افتاد و

1. A, C اعتبار 2. B_2 — соответственно گزیدند — دیدند

اما خلیفه فرمود که خوشنویسانرا جمع کردند و بحضور وی آوردند و آن مصحف را بایشان نمود و فرمود که واوی درین مصحف ترک شده است میباید که ملاحظه
| л. 1406 | نمایند و اتفاق کنند که هرکدام از شما خوشنویستر باشد آن حرف را وی
نویسد چون کاتبان آن کلام اللهرا دیدند و آن دو واورا مشاهده نمودند
جمله ماندند واو سر خجالت و حیرت در پیش انداختند و دستهای عجز در آستین
معذرت کردند و لام‌الف [1] لاوار بر صفحهٔ اوضاع خود عنوان و لا تُحَمِّلْنا ما لا
طاقَةَ لَنا بِهِ [2] ظاهر ساختند و گفتند شاها

هرچه [3] گوئی تو آن کنیم همه * طاعت تو [4] بجان کنیم همه
لیک این کار فوق طاقت ماست [5] * متجاوز ز استطاعت ماست

خلیفه چون آن حکایت شنود و آن مقالات استماع نمود از معاملهٔ خود که
نسبت بیاقوت کرده بود خجل گردید و صورت خجالت خودرا بلباس غضب

1. A لاوار لام‌الف ; C و لام الف وار ; T, л. 384a لیک لام‌الف لاشل و لام‌الف
2. Коран, 2,286.
3. A, C آنچه 4. T او 5. A, C طاعت

و عظمت شهنشاهی بجلد و شیرازهٔ عدالت و نصفت همیشه محکم و مضبوط بر رای عالم‌آرای مخفی نخواهد بود که ترک نوشتن آن حرف بسهو واقع شده است نه بقصد خلیفه فرمود که اکنون قلم بردار و آن گوهررا در سلک آن دو گوهر دیگر درآر یاقوت گفت شاها معذور دار که دست مرا عارضهٔ دست داده و این کار اکنون از دست من نمیآید خلیفه دانست که بهانه مینماید و راه تعلل میپیماید از روی خشم گفت که ای غلام در قلمرو من کاتبان بسیاراند و خوشنویسان بیشمار و یاقوت‌را مانند سرشک لعل از نظر انداخت و اورا مثل[1] واو ترک وی از سلک امثال و اقرانش مهجور ساخت یاقوت محزون و مغموم در گوشهٔ نشست و در اختلاط مردم‌را بروی خود بربست و همواره بدین مضمون متکلّم و مترنّم میبود که [بیت]

بیمزد و بود و منت هر خدمتی که کردم * یا رب مباد کس‌را مخدوم بیعنایت

1. A, C مثال

چون آن مصحف را تمام کرد بنظر خلیفه درآورد خلیفه با وی لطف و التفات
بسیار نمود اما چیزی که باو انعام کرد زیاده از هزار [درم][1] نبود یاقوت
مانند قلم دل شکسته و چون دوات تیره دل بمنزل خود باز گردید و بجز اظهار
شکر و صبر[2] چارهٔ[3] ندید راوی چنین گوید[4] که پادشاه تلاوت کلام الله را
بآن آیت رسانید و آن حرف بقصد ترک کردهٔ ویرا دید برآشفت و سخنان
ناخرجام گفتن گرفت فرمود که بروید و آن غلام را بیارید چون یاقوت خبر
یافت دست خودرا حمایل کرده بدرگاه عالمپناه شتافت خلیفه از روی غضب
فرمود که ای یاقوت چه نظر دیدهٔ که از مخزن کلام آلهی جوهر حرفی[5] دزدیده[مصرع]

دزدی نبود عجب ز هندو

یاقوت بزانو درآمد و گفت شاها جواهر مخزن دولت و حشمت پادشاهی
از دست برد خیانت حوادث دوران ابد الدهر محفوظ باد و مصحف ابهت

1. A, C ده هزار 2. Так П, л. 1866; все остальные рук. اظهار صبر و شکر 3. П چیزی دیگر
4. A, C آورده اند 5. A, C حروف

گلرخسار آراسته گردید و جیب و طراز لیل و نهار خودرا از کلک دُرربار
کوهرنثار یاقوت آثارش چون گریبان نوعروسان طناز بجواهر و یواقیت
پیراسته گردانید[1] خلیفه مستعصم بالله اورا بکتابت کلام الله امر فرمود چون
یاقوت اشتغال امر کرده باسباب و ادوات کتابت توجّه نمود گردون دوات
زرین افتاب را بر لیفهٔ خیوط خطوط شعاعی[2] کرده و سیاهی مرکّب شب
که از دودهٔ چراغهای انجم در صحن فلک لاجوردی جمع گشته بود پیش
او برسم هدیه آورد و طبقهای کاغذ بیضای [صبح] را بر تختهٔ افق از
شیشه مهر انور مهره[3] کشیده بخادم او سپرد چرخ برین برای مسطر کتابت
وی تار [л. 140a] های ابریشم رنگین از فیلجات کواکب شهاب ثاقب تافت
و از بهر پرغازهٔ قلم او روح الامین شهپر خودرا گرفته بجانب او شتافت
القصه یاقوت بکتابت آن مصحف مشغول شد چون بدان آیت رسید
که وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا[4] واو وسطرا بقصد ترک کرد و بیاض گذاشت

1. A, C, B₂ کردید 2. A, C شاعی 3. A مهر 4. Коран, 8,73 и 75.

خم گردانیده بابریشمی بر بست و قلمهای خودرا تیر[آن] ساخته بتیراندازی مشغول میبود استادش درآمد و آن را بدید مانند کمان گره حیرت بر گوشهٔ ابرو زده چون تیر از کمان جسته روی بدرگاه خلیفه آورد و در راه باستاد یاقوتش اتفاق ملاقات افتاد[1] هرکدام واقعهٔ شاگرد خودرا بیان کردند و گفتند [که] این قضیه واجب العرض است خلیفه را برین معنی اطلاع دادن لازم و فرض القصه رفتند و حالات و واقعت را مشروح بمسامع جلال رسانیدند خلیفه بسیار تعجب نموده فرمود که شاگردان را استبدال فرمایند و در تربیت ایشان طریق اهتمام و استجال پیمایند [بیت]

هر کسیرا بهر کاری ساختند * مهر اورا[2] در دلش انداختند

چنین آورده اند که یاقوت را[3] در اندک زمانی درجهٔ[4] خط بدرجهٔ رسید که صفحهٔ[5] روزگار از بدایع روایع قلم زیبارقم او چون صفحهٔ عذار سبزخطان

1. П, л. 186a اتفاق افتاده ملاقات واقع شد 2. П, л. 186a آن را 3. B2, л. 293a یاقوت 4. B2, П در
5. П صحایف ; T صحیفه

هندو ندیده‌ام که چو ترکان جنگ‌جوی * هرچه آیدش بدست به تیر و کمان دهد

اما یاقوت را استادش لت بسیار کرده سر [اورا] شکسته[1] در خانه انداخت

و درِ آن خانه‌را چون درج یاقوت مقفّل ساخت یاقوت دید که یاقوت ناب

از سرچشمهٔ سر او برویش میدود و کاتب قضا جداول شنگرف بر صفحهٔ

رخسار او [л. 1396] میکشید از ضایع شدن آن خون و تلف گشتن اوقات

همایونش حیف میآمد انگشت خودرا کلک صفت در[2] آن خون زده دیوارهای[3]

خانه‌را بخط شنجرف بمثابهٔ کتابه منقّش میگردانید چون استادش آمد و آن

حالت را مشاهده کرد راست مانند قلم دودش بسر دوید و اشک حسرت بر

چهرهٔ افشاند و مثل دوات دهانش از [غایت] تعجب باز ماند هندوخواجه‌را

نیز استادش محبوس گردانید و دوات [و] قلم پیش او نهاده تیر و کمان را

ستانید آورده‌اند که شاخچهٔ چوب تری پیش وی افتاده[4] بود آن‌را کمان صفت

1. A, C доб. اورا 2. П, л. 186a آمده и оп. от слова میدود до اوقات 3. A, C بر 4. A, C ایستاده

محمود خطّاط و رقعهٔ ناد علی[1] بخط [مولانا] اطهر[2] مطروح [هدیهٔ] مجلس
شریف ساخته در سلک کاتبان سریر اعلی بر این وسیله لوای اختصاص
برافراخت بعده مذکور مجلس رفیع گردید که یاقوت و مانی را[3] [بخط طی]
سپرده بودند[4] امّا آنچه در تاریخ عالم که معظم تواریخ[5] عالم است و مؤلّف
مولانا معین الدین مورّخ است[6] بنظر فقیر رسیده چنین است که یاقوت
و هندوخواجه هر دو برادران بوده‌اند [که] خلیفه مستعصم بالله ایشانرا
خریده بوده یاقوت را بتیر انداختن و هندوخواجه را بخط نوشتن سپرده بوده‌اند
اما یاقوت را میل بخط نوشتن بود و هندوخواجه را ذوقِ تیرانداختن یاقوت
همواره تیرهای خودرا قلم ساختی و بخط نوشتن پرداختی و هندوخواجه دوات
و قلم را بر طاق نسیان نهادی و هرچه بدستش افتاد[7] بتیر و کمان دادی [بیت]

1. T ناد اعلی 2. П, B₂, T اظهر 3. رسانی را ? 4. Узбекский перевод оп. все это предложение, по-видимому, испорченное. 5. A, C تاریخ 6. T, л. 3816 и T₂, л. 3996 عالم آرا تاریخیدا کیم عالم 7. A, C بود ; П оп. تاریخی لاری نینگ معظمی دور و اول مولانا معین الدین مورخ نینگ تالیفی دور

نوجوانی که نیزهٔ او بر پیشانی ببر بیان خلیده و رخش نقرهخنگش از صولت و هیبت آن ببر رمیده الحق آنچنان صحیفهٔ بود که اگر فی المثل آن صورت بدیع منقوش بر لوح فلک بودی از سَطْوَتِ آن شهسوار شیر بیشهٔ فلک پناه به نیزه‌دار عرصهٔ گردون بردی و از صلابت نقش آن شیر ببرشکار بهرام نیزه‌دار رخت اقامت ببرج اسد کشیدی تحفهٔ[1] مجلس عالی و محفل متعالی گردانید و معزز و سرفراز بزیور تحسین و نثار آفرین گردید بعد از آن جناب فضیلت‌مآب قدوة الکُتّاب مولانا عابد که نزد ریحان[2] اقلام لطایف انجام او غبار نسخ بر صحایف ارقام[3] ابن مقله محقق گشته بود و توقیع رفاع یاقوت پیش تعلیق او ثلثی نمینمود به بساطبوسی سریر اعلی مستعد گشت و نود و نه نای بخط ارغوان و دَرج مشحون بلکه دُرجِ پر از درّ مکنون از خط یاقوت و یک درج دیگر بخط مولانا

1. П. B_2 آوردی 2. A, C доб. قلم ; T. л. 381a ریحان قلم لطایف انجامی قاشیدا 3. A, C اقلام

سلاطین روزگار قطب فلک بختیاری مرکز دایرهٔ جهانداری [بیت]

شاه گردون رفعت [و] دریادلی خورشیدبخت * خسرو داراعلم اسکندر جمشیدتخت[1]

ابو المظفر سلطان محمد بهادر خلد ملکه در درون خرگاه بر سریر شهریاری[2]

و مقرّ کامگاری مستند گردید و ارکان دولت و اعیان حضرت هریک در

مسند عزت و مقام حرمت قرار گرفته بودند که جناب جامع الفضایل و الکمالات

مصوّر الرسوم البدیعه منقش الرقوم اللطیفه مولانا جلال الدین یوسف که در

صنعت نقاشی و صورت‌گری کمالش بمثابهٔ بود[3] که اگر مانی در زمان او بودی

بساط کارخانهٔ هنروری خودرا درنوردیدی و بقلم انصاف در ذیل صورتخانهٔ

بدایع نگار صنایع آثار[4] او نوشتی که

بروزگار تو صورتگران هفت اقلیم * قلم شکسته و در صورت تو حیرانند [л.139a]

بمجلس همایون آمد و مصحوب او صحیفهٔ که بروی صورت شهسوار نیزه‌داری

1. A, C دارا 2. A, C سپهر 3. Все остальные рук. برتبهٔ است 4 П л. 1856 Т. л. 3806 غرایب آثار ; B₂ оп.

[XXIV] گفتار در بیان کشیدن نادر العصر ماهر[1] الاصناف مولانا جلال الدین یوسف نقاش صحیفهٔ[2] مصوّر بصورت[3] شهسواری ببرشکاری بمجلس فردوس آئین و گذرانیدن جناب فضایل مآب مولانا عابد خطّاط مقطعات خطوط افاضل را بمحفل سپهر تمکین بهشت تزئین .

صباح روز شنبه هفدهم شهر شوال سنهٔ ۹۲۸[4] چون مصوّر تقدیر بکلک تصویر نیزه دار ابلق سوار مهر عالم افروز و هیئت ببر بیان روزرا بر صحیفهٔ دهر بوقلمون کشید و کاتب صنع بیچون بقلم بدایع کُنْ و یَکُونَ صفحهٔ گردون نیلگون را بکلام فَمَحَوْنا آیَةَ ٱللَّیْلِ و جَعَلْنا آیَةَ ٱلنَّهارِ مُبْصِرَةً[5] مزین و موشح گردانید حضرت جم جاه خلافت پناه [صاحب قران] سلیمان مکان دارای جمشید فر فریدونِ خورشید منظر جهاندار سپهر اقتدار خلاصهٔ

1. T, л. 380a و باهر; B2, л. 291a ناصر 2. A, C, л. 1926 صورتی 3. A, C به تصویر 4. T توقوز یوز یکرمه سکز 5. Коран. 17,15.

درآمد و سر خودرا از زیر | л. 1386 | بالاپوش بیرون کرده | مدتی صبر کرد
تا آن بوی بر طرف شد پس خودرا باز در زیر بالاپوش کشید | من که
این را مشاهده کردم مرا خنده گرفت با خود گفتم طور صحبتی شد میان من
و این میمون نوبت دیگر باز همین عمل کردم باز میمون همان محمله کرد
چون سیّم نوبت آن کار کردم میمون بتنگ آمد گوشهٔ قزاغندرا گرفت
و در آن منفذ که آن بوی کریهه از وی ظاهر میشد بسر انگشت محکم
کردن گرفت من از خنده بیخود گشتم تا آنکه بخدمت[1] شما آمدم الحاصل
که آن میمون همایون سبب حیات | و نجات | من شد از آن مرض
و الحمد لِلّٰه رب العالمین علی کل حال[2]

1. Все остальные рук. بملازمت 2. Здесь в рук. B, л. 228a открывается большая лакуна, охватывающая семь последующих глав.

و تعجب کنان القصه ملاحظه کردم در بدن خود شایبهٔ از مرض ندیدم
آن میمون را از آن باغبان خریدم و اورا انیس و جلیس خود گردانیدم یک
لحظه بلکه یک طرفة العینی از وی جدا نبودم تا آن که زمستان شد و سردی
هوا بمثابهٔ شد که کرهٔ هوا از قطعه‌های سحاب بمثابهٔ میمون قاقم پوشید[1]
و آتش سر در درون پوستین سمور دود کشید[2] بیکی از نوکران خود فرمودم
که شبهای سرد میباید که تعهّد این میمون نمائی که اورا از سرما گزندی نرسد
بعد از چند روز آن شخص در وقت صباح آمد خندان بمرتبهٔ که [نزدیک
بود که] غش کند از وی سبب آن خنده پرسیدم گفت که دوش هوا
بغایت سرد بود اندیشه کردم که مبادا این میمون را از سرما ضرری رسد
اورا بر روی بستر در زیر پای خود جای دادم چنانکه کف پای خودرا
بر سینهٔ وی ماندم و بالاپوش را بر بالای او انداختم وقت صبح دم بود که
نفخی در درون من پیدا شد آن را دفع نمودم دیدم که میمون بجنبش

1. A, C, ۸. 1926 پوشیده 2. A. C کشیده

پیدا[1] شد چون بیمون اورا بدید در وی نشاطی و انبساطی پدید آمد و بر
روی زمین بهر جانب متوجه گردید ناگاه بتهٔ گل همیشه‌بهاری بنظرش درآمد
از گلهای شکفته مانند سپهر پر ستاره فی الحال خودرا بوی رسانید و سر خودرا
تا کمرگاه در وی جای[2] کرده پنهان ساخت و نشستگاه خودرا بر هوا افراخت
غلیواژرا[از روی هوا] نظر بر وی افتاد[گویا که] پارهٔ شُش[3] خیال کرده متوجّه
وی گردید و خودرا بوی رسانید که بیک بار میمون بر جست و اورا در زیر
خود کشیده سر اورا از تن برکنده و بالهای اورا درهم پیچیده در[درون] دیگ
افگند و سرپوش در وی پوشیده آتش کردن بنیاد کرد امیرزاده فرمود که مرا
طاقت نماند از غایت شوق و نشاط فریاد کردن گرفتم و آن نکته بخاطرم آمد
که گفته‌اند شادی مُفْرِطِ مُهلِک میباشد بنابران گاهی خودرا بتکلف نگاه میداشتم
تا غلام طبّاخ آمد و مرا بدان حال دید و از کیفیت حال پرسید اورا نیز
مثل حال من پیدا شد از هرجانب جمعی آمدند محرکهٔ غریبی شد همه خندان

1. П, B پدیدار 2. Остальные рук. در میان آن 3. B, B_2 شوش

خودرا چنان خواب آلود ساختم که اورا جزم شد که من در خواب شدم [دیدم
که] [1] سر دیگچه را کشاد و باز بجانب من از روی احتیاط نگاهی کرد من چشمهای
خودرا چنان ساختم که خاطر او جمع شد دست در درون دیگچه درآورد و
[مرغ را بیرون آورده] بر طبقی نهاد و انتظار آن میکشید که خنک شود
و لایق خوردن وی باشد که ناگاه از هوا غلیواژی رسید و آن مرغ را
[از روی طبق] در ربود آن میمون را حالتی و اضطرابی پیدا شد که من
از مشاهدهٔ آن نزدیک بودم که بیهوش شوم بهرجانب که آن غلیواژ میگشت
او بر روی زمین میگردید و چشم از وی بر نمیداشت تا آنکه آن غلیواژ غایب
گردید بعد از آن میمون مانند ماتم زدگان غمگین و محزون نشست و پشت
دست حیرت بمیان ابرو پیوست گاهی نگاهی بجانب آسمان کرده بگردِ دیگ
میگردید و بجای استخوانهای مرغ استخوانهای [ا. 138a] [2] انگشتان خودرا بحسرت
میگزید که ناگاه باز همان غلیواژ یا غلیواژ دیگر پروازکنان بر روی هوا

1. A, C و 2. Только A, C и T.

از افاضل دوران نگردیده اتفاقا آن کتاب در خانه فراموش شده بود و در پیش
من از ملازمان بغیر[1] طبّاخ کسی نبود اورا فرمودم که بیاید رفت و آن
کتابرا حاضر گردانید[2] آن غلام سر دیگچه‌را پوشیده و هیزمی [در زیر آن]
گذاشته رفت بعد از لحظهٔ باغبان آن باغ حاضر شد و با وی میمونی همراه
از حرکات و طرفگیهای آن میمون در خاطرم نشاطی و در دلم انبساطی پدید
آمد و باغبان نقل کرد که در شبها شمعی بدست آن میمون میدهم نگاه میدارد
و آتش در دیگدان میکند و هرچه میطلبم حاضر میسازد گفتم چه شود اگر مرا
آتش این دیگدان کند تا آمدن غلام باغبان با میمون[3] اشارت کرد فی
الحال بادای تمام بآتش کردن مشغول شد باغبان گفت من در این باغ
سیری میکنم میمون همین جا مشغول باشد این بگفت و برفت دیدم که میمون
متوجه من است و هر زمان نگاهی میکند از روی فراست دریافتم که وی مترصّد
و مترقّب آن است که من در خواب شوم خودرا بخواب انداختم و چشمهای

1. A, C بغیر از 2. B, л. 286 a بیاید که رفته آن کتابرا حاضر گردانی : П ساخت 3 B میمون را

روان مرا [بر دوش] گرفته بسیر[1] هر باغی و راغی میبردند تا یک روز
بباغ اخی زرگر اتفاق سیر افتاد و آن چنان باغی است که إِرَم ذَاتِ
آلْعِمادِ[2] از خجالت آن در پردهٔ خفا پنهانست و حوض کوثر از رشک انهارش
از جوی سلسبیل آب حسرت در دهان درخت عنّاب ریاض رضوان را
از شوق سرو بستان دلستانش صد هزار قطرهٔ خون بر رخسار و صنوبر
باغ ارم را از هجر شمشاد آن باغ ناخنهای شکسته بر دل افکار از کمال
اعتدال هوا در خود اثر اهتزازی در یافتم و مرا اندک میل طعامی پیدا
شد اسباب طبخ همراه بود غلام طبّاخ [л. 1376] مرغکی در دیگچه انداخته
بطبخ مشغول شد در ایام مرض بمطالعه کتابی اشتغال مینمودم که آن را ثبستان
خیال میگویند [و] مصنّف آن مولانا یحیی سیبک[3] است و باتفاق جمهور
افاضل و اماثل بلطافت و ظرافت همچنان تصنیفی مرقوم رقم کلک هیچ فاضلی

1. A. C بر سر 2. Коран, 89, 6. 3. T. л. 3776—378a یحیی بیک سیبکی دور; B2, л. 2896 و آن مصنف قاضی نشاپوری است

بپرسش چون روم چون[1] ماه من بیماری دارد * که دیدن جان خودرا آنچنان دشواری دارد

بحکم ضرورت سفر اختیار کردم و مدت یک سال مانند کالبد بیجان بگرد جهان میگردیدم چون معاودت نمودم در بازار جوانی دیدم مانند آفتاب خاوری بر سمند ناز در جلوه‌گری اورا بخصوص نشناختم اما بچشم من گرم نمود با خود گفتم

[مصرع] بچشمم گرم میآید که جائی دیده‌ام اورا

چون چشم[2] او بر من افتاد آواز برآورد که ای فلان کجا بودی و کی آمدی بآواز شناختم که میرزا یوسف است خدایرا شکر بسیار گفتم[3] و وظایف حمد بجای آوردم و بخانهٔ وی رفتم و [کیفیت] احوال پرسیدم گفت مولانا[4] عزّ الدین و مولانا علاء[5] الملک طبیب فرمودند که همواره میباید که در سیر باشی و در کنارهای آب[6] روان و سایه‌های [درختان] بید مسکن سازی و همیشه بلهو و لعب و نشاط و انبساط پردازی علی الدوام دو غلام تخت

1. П, B, T کر 2. Все остальные рук. نظر 3. A, C گفتم 4. T доб. عزیز 5. A, C علی
6. A آبهای

اطباء زمان که [л. 137a] جالینوس و بقراط دوران بودند و در این علم بمرتبه
بودند که بترتیب [1] شربت نیلوفری اجزای خشک خاکرا آب‌آسا رطوبت
هر چه تمامتر بخشیدی و بترکیب سفوف سنجری جرم تر و تازهٔ آب را
مانند آتش پیوست هرچه کاملتر دادی [2] و دقایق [3] علاجشان دیدهٔ نرگس را
که هرگز بینائی ندیده روشن ساختی و حقایق حکمتشان زبان سوسن را که هرگز
بحرفی از گویائی جاری نگشته گویا و ناطق گردانیدی هرچند در معالجهٔ او بذل
مجهود و سعی موفور بظهور رسانیدند مفید نیافتاد [4] [بیت]

روغن بادام خشکی میفزود * از قضا سرکنگبین صفرا فزود [5]

مولف گوید که مرا تاب و طاقت آن که اورا بدین حال مشاهده نمایم
نماند [بیت]

1. A, C تقویت ; П, B, B₂ تربیت 2. П داروی ; B داری 3. A, C доб. تر 4. П, B نیامد , B₂ оп. 5. B, л. 285 б переставляет полустишия и дает эту редакцию второго полустишия; П, T, B₂ شربت شکنجبین صفرا میفزود A ; سکنجبین C ; اسکنجبین

دست بر سر نهاد و بدست دیگر کشت نموده [پادشاه را] مات ساخت

کس دیگر نقل کرد که در هراة امیرزادهٔ بود بغایت صاحب جمال و در لطافت حسن و نهایت کمال یوسف نامی که هزار یوسف مصری را در آرزوی روی او مانند یعقوب دیده سفید گردیده بود و صدهزاران بدیع الجمال زلیخاصفت از شوق او پراهن صبر دریده [بیت]

یوسف نبود چون او در نیکوئی مکمّل * نقاش نقش ثانی[1] بهتر کشد ز اول

اورا عارضهٔ دق[2] پیدا شد بدر رخسار او هلال گردید و سرو بالای او خلال شد[3] رنگ رخسار ارغوانی او گونهٔ زعفران پذیرفت و کار و بار او بضعف و ناتوانی کشید با عاشقان زار خود در لباس یک‌رنگی درآمد نوبت خوبی [و حسن] او بسر آمد [بیت]

بسان نرگس بیمار خویش شد بیمار * بسان موی میان خودش نمود نزار

1. П آخر 2. П دق; B₂ دل; T, B оп. 3. П дает эти слова в виде бейта: بدر رخسار او هلالی شد * سرو بالای او خلالی شد

و برناچه و جعفر علی‌را در وادی حیرت بیانداخت روزی امیر کبیر امیر
علیشیر روح الله روحه مولانا صاحب دارا را که شطرنج صغیر و کبیر را مثل او
کسی حاضرانه و غایبانه نمیباخت فرمود که با آن میمون شطرنج باز و دو
نوبت مولانا مشار الیه‌را مات گردانید و این طرفه‌تر که هر بازی که مولانا
صاحب میکرد آن میمون بجانب بابا جمال نگاهی میکرد و چشمک میزد که
یعنی نگر که حریف چه بد بازی کرد نوبت سیّم که بازی میکردند مولانا
صاحب از روی ظرافت اسپ را فیل واری بازی کرد میمون چنان طپانچه
بر روی مولانا زد که نشان پنجهٔ او[1] قریب [به] یک ماه بر چهره‌اش[2]
ظاهر بود و گریبان اورا نیز بدرید و این نیز از جملهٔ غرایب امور است
عزیز دیگر فرمود که آورده‌اند پادشاهی بود با میمونی شطرنج میباخت هرگاه
شاه مات میشد شاه شطرنج را گرفته بر سر میمون میزد یک نوبت پیش
از آن که کشت گوید [در] پیش پادشاه تکیهٔ بود میمون آن‌را بیک

1. A, C پنجه‌اش 2. A, C بر روی او

میسازد و چون صباح شد بدر خانهٔ امیر علی آمده آواز داد که بیا تا بسر بساط
رویم امیر علی جواب داد که مهل مگوی ای هندویک مرا رخ تو نمیباید

عزیز دیگر چنین نقل کرد که در زمان سلطان حسین میرزا شخصی ملقب
ببابا جمال بزباز از عراق بخراسان آمد اصول تمام و قبول لاکلام داشت و
بحرکات شیرین و حکایات رنگین نقش محبت خود بر صحیفهٔ دل خواص و
عوام مینگاشت شتری داشت بغایت عظیم‌جثه و قوی هیکل [نظم]
بود چهارش ستون لیک تنش بیستون * گشته چو ازدر نگون گردنش از کوه تن
همچو [1366 ه.] بتان تتار کاکل او مشکبار * گاه شدی تارتار گاه شدی پرشکن[1]
و این شترا آموخته بود که بر بالای سه‌پایهٔ برمیآمد و خلق عظیم بر گرد[2] حرکهٔ
وی جمع میآمدند و تعجب مینمودند و اورا میمونی بود[3] بغایت مقبول و مطبوع[4]
شطرنج را بشابهٔ[5] خوب میباخت که[6] استادان این صنعت را شل دوستی

1. Все остальные рук. گاه شکن برشکن 2. Остальные рук در حرکهٔ 3 A, C доб. که 4. H
مطمع 5. A, C بغایت 6. A, C و

داشتند هرکدام تقریبی ساختند و در باب شطرنج و غیره حکایتی در میان
انداختند عزیزی چنین نقل کرد که در تبریز امیر علی نام شخصی بوده و در
فن شطرنج مهارت وی بمثابهٔ[1] بوده که لیلاج[را] اسپ و فرزین
طرح دادی و حکیم که واضع این فن است پیش وی دست تسلیم بر
زمین نهادی[2] برکهٔ[3] هندی نام شخصی از اقصای هند بدعوی وی به تبریز
رفت چنین گویند[که] پیش پادشاه بساط گسترانیدند و کار بجائی رسانیدند
که یک بساط ایشان[4] سه روز امتداد یافت بنابر آن که هرکدام دست
بچیزی که میبرد[آن] دیگر میگفت که تو بقصد فلان چیز این بازی میکنی
ممکن که من آنچنان نخواهم باخت[5] شب چهارم برکهٔ[6] هندی تعقل کرد که
اگر یک رخ خودرا برایگان بای میدهد در پانزده بازی امیر علی را مات

1. Все остальные рук. بدرجهٔ 2. T, л. 375 a حکیم همارہ بال هندی کیم بو فن واضح دور و لیلاج کیم بو فن دا آت حقارب دور آنی کورسالار ایردی حیرتدین تسلیم قول لاری آرقاسین یرکا قویار ایردیلار 3. Огласовка во всех рук., кроме C и B_2. 4. A, C, л. 190 a доб مدت 5. П, л. 183a дает эти слова в виде: مصرع ممکن تو بازی که من آنچنان نخواهم باخت 6. B. л. 284 a برکهٔ

مقدّمات بمطالب و مقاصد میرساند و دیگر گفته‌اند که [a. 136a] لعب
شطرنج انموذجی است از برای اعمال امور معیشت و معامله با اکفا و
اقران چنانچه غبطت و فایدهٔ هریک از طرفین[1] این لعب است کما
ینبغی رعایت کرده آنچه تعلق باو دارد نگاه میدارد و آنچه از خصم اوست
میبرد و گاه میباشد که خصم بعضی اشیاء خودرا مفت و رایگان در میبازد
بقصد آنکه از حریف بهتر از آن ببرد و یا [ویرا] مات سازد و اکثر
سلوک اهل عالم بر این اسلوب واقع است و منقولست از بعضی
سلاطین عظام که در روز جنگ اَحمال و اثقال سلسلهٔ پادشاهی
بزیب و زینت تمام در پیش صف میارند و دست از وی باز میدارند
تا خصم فریفتهٔ آن گردیده مقهور و مغلوب میگردد [بیت] .

هرکه چیزی برایگان دهدت * نستانی اگر چه جان دهدت

جمعی که در آن مجلس عالی و محفل متعالی تشریف حضور شریف ارزانی

1. A, C طریقین

حاصل که آن مقدار تفاوت فاحش بواسطهٔ عدم آن گوهر در جواهر[1] ابیات او ظاهر شده بود .

بعد از آن آن شاه فرخ رخ که در پیش اسپ تازی‌نژاد او فیل‌تنان بساط عالم پیاده اند و مانند فرزین در گوشهٔ [در] قید فرمان ایستاده [از فایدهٔ بازی شطرنج سوال فرمودند جناب فضایل‌مآب معالی‌انتساب زبدة الافاضل و الاعالی قدوة الاعاظم و الاهالی] مولانا قتیلی دام فضایله که در این فنّ کمالش بمرتبهٔ آنست که تا حکیم[2] لم یزلی تختهٔ بسیط عالم‌را بمثابهٔ شطرنج کبیر گسترده و اصناف حیوانات‌را بر اطراف و اکناف آن روانه[3] گردانیده در این میدان اسپ فکرت‌را کسی مثل وی جولان نداده فرمود که حکیم هماره پال هندی وضع این بازی از برای آن کرده که قوّت فکرت‌را[4] قوی میگرداند و کسی‌را در طریق ترتیب

1. П, л. 1826 جوار ; B, T, л. 374a جواز ; B₂ оп. 2. A, C حکم 3. A, C روان 4 T, B₂ متفکّره : П مفکره ; B فکره

مقولهٔ گوی و چوگان است و در میدان سخنوری و معرکهٔ فضیلت‌گستری گوی فصاحت بچوگان بلاغت بجایگاه براعت رسانیده منقولست که در زمان گفتن گوی و چوگان مولانا مشار الیه‌را یاقوت پارهٔ قیمتی بوده که همواره جزع[1] دیده‌را بنظارهٔ آن میگماشت و آنرا چون آبلهٔ کف[2] دست نگاه میداشت و بمثقب فکرت درّ[3] معانی میسفت و ابیات رنگین میگفت اتفاقا مولانا مشار الیه برسم سیر بجائی رفته بودند و یاقوت‌را در خانه فراموش کرده و چون مولانارا باتمام آن رساله تجیل تمام بود قریب پنجاه بیت در آن سیر گفته بود بعد از معاودت آن ابیات‌را بعضی از دوستان که در باب شعرشناسی معیار بودند خواندند همه گفتند که این ابیات از تو نیست یا آن ابیات که پیشتر بما خواندهٔ [فرد]

فرقی که میان این و آنست * مابین زمین و آسمان است

1. B, П جدع ; B_2 T оп.; A, C جذع 2. B_2 چون آبله بکف نگاه میداشت 3. Все остальные рук. درر ; C جوهر

و بر کنارش که در نهایت بلندیست میافکند پادشاه بفراست دانست که با
وی معنی همراه است بفرمود تا اورا حاضر ساختند [و] میان اورا گشادند
تنگ‌بندی ظاهر شد در وی گرهی چون گشادند در وی پنج دانه یاقوت
قیمتی بود پادشاه فرمود که ای درویش خاطر جمع دار که مرا باین مال
تو هیچ طمعی نیست بلکه بر آن نیز چیزی خواهم افزود اما تو [л. 1356]
این یواقیت را بر میان نابسته بکار [خود] قیام نمای[1] بهان طریق بلکه
بر آن جد و اهتمام تمام بیفزای چون بر سر کار خود آمد عَلَم جد و
جهد افراخت یک بیل گِل بر حوالیٔ سر[2] جوی نتوانست انداخت
بعد از آن پادشاه فرمود که این یاقوتهارا[3] بر میان بسته کمرگاه خودرا
محدن آن یواقیت گردانید [و] بر سر کار خود آمد بهان طریقهٔ اول
کار کردن گرفت از آن جا معلوم میشود که یاقوت مقوّی بدن نیز
بوده‌است و مقوّی آنکه تقویت طبع مینماید آنکه مولانا عارفی[4] که صاحب

1. A, C مقید شو 2. Только A, C بر (?). 3. A, C یواقیتهارا 4. A, C عارف

و از آینهٔ طبیعت[1] زنگ کدورت نیز میزداید و مؤید این سخن که مقوّی بدن است آنکه چنین نقل میکنند که فرمان واجب الاذعان سلطان شهید الغ بیک میرزا نوّر الله مرقده در نواحیٔ سمرقند بحفر شاه‌جوئی[2] سمت نفاذ یافته بود که بحر بیکران عمّان از خجالت وی تلخکام گشته کف حیرت بر رو زده بخود فرورفته بود و نهر بیپایان کهکشان از انفعال [آن] مانند بحیرهٔ ساده خشک رودی گردیده [بیت]

یکی شاه‌جوئی چو بحر محیط * چو فکرش عمیق و چو عدلش بسیط

و مردم[3] شهر بکندن آن نهر بمقتضای حکم جهان‌مطاع واجب الاتباع کَأَنَّهُم جَرادٌ مُنتَشِرٌ[4] مُهطِعِینَ إِلَی الدّاعِ[5] مشغول بودند حضرت پادشاه سواره بگوشهٔ ستاده نظارهٔ مردم مینمود شخصی را دید که بیل بزرگ بدست که نه درخور جثّهٔ[6] اوست و لاینقطع کار میکند و گِل را از تگ جوی میکند

1. A, C, л. 1886 دل 2. T, л. 373a доб. یعنی اولوغ اریق قازماقیچه 3. B, B₂, T, П و خلق آن
4. Коран, 54,7. 5. Коран, 54,8. 6. A, C جسّهٔ

خوردند که آواز حرکت و جنبش آنها[1] بگوش من رسید دانستم که با یحیی
زهر همراه است و خاصیه مارمهره اینست هفتم آن که مقوّی دل است
و چون اورا معجون سازند و هرروز[2] قدری اختیار کنند جوهر دل را جلّی[3]
و قوی گرداند چون این سخن مذکور [شد] عالیجناب صدارت‌مآب مالک
ازمة المجد و الجلال والی ممالک الصدارت و الاجلال [بیت]

صدر صدور عظام قدوهٔ جمع کرام * دین هدارا کمال ملک جهانرا نظام

صدری که کریمهٔ أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ[4] آیتیست در شان او
و مقولهٔ رَبِّ ٱشْرَحْ لِی صَدْرِی[5] در حق وی مناجاتیست از حضرت
سلطان او اعنی قدوهٔ اعاظم الکرام و سلالهٔ مشایخ العظام شیخ العالم
شیخ مدّ ظله العالی فرمودند که نگاهداشتن یاقوت هم مقوی دل است
و دل‌را از وی تقویت تمام حاصل است الحق این سخنیست بواقع
مطابق و بنفس امر موافق بلکه نگاهداشتن وی تقویت بدن نیز مینماید

1 A آواز ایشانان 2. A هر روزی 3. A, C مجلی 4. Коран, 39,23. . 5. Коран, 20,26.

ناب زندگانی سالامال باد و کاس یاس محنت انجام بزهر هلاهل حوادث
ایام اعدایت را نصیب و نوال بر رای عالم آرای مخفی و محجوب نماند که
تا غایت بنام و ناموس زیسته‌ام و هرگز بر احوال [خود به][1] بی آبروئی
ننگریسته‌ام اندیشه کردم [که] اگر حضرت پادشاه دام ملکه از جام غضب زهر
سیاست بر من نماید مقدار زهر هلاهل که با خود[2] دارم فی الحال در دهان انداخته
خودرا هلاک گردانم چون یحیی این حکایت گفت و گوهر راز سفت خلیفه را
بر وی رحم آمده آستین فرماندهی برافشاند و از داروخانهٔ مکرمت و عنایت
بتریاق عاطفت اورا از زهر خوف و خشیت رهانید و از جام انعامش شربت
عنایت چشانید بعضی از محرمان پرسیدند که حضرت پادشاه‌را خلد ملکه چگونه
معلوم شد که با یحیی زهر است فرمود که دو مارمهره همواره [a. 135a] بر بازوی
خود بسته دارم چون یحیی از در بارگاه پیدا شد هر دو مارمهره بلرزه درآمد
هرچند بیشتر میآمد جنبش آن هردو بیشتر [میشد][3] تا بحدی که چنان برهم

1. A, C, a. 188a باحوال 2. Π همراه دارم 3. B, a. 2816 زیاده

آن یاقوت از او ظاهر شد [مصرع]

نخوذ بلله از آن فعل زشت و رسوائی

ششم آنکه ماکول و مشروبی را که در وی زهر آمیخته باشند چون یاقوت را در وی اندازند زهر وی ظاهر گردد و جزع[1] و مارمهره را نیز همین خاصیت است اما مارمهره را خاصیت دیگری هست که چون کس با خود زهر همراه داشته باشد چون از دور پیدا شود مارمهره بلرزه می‌درآید و این حکایت شهرت تمام دارد که یکی از سلاطین عظام یحیی آل برمک را که یکی از خاندان کرم است جهت عتاب و خطاب به مجلس طلب نمود و قصد وی آن بود که اورا بعقوبت و خاری[2] تمام هلاک سازد چون یحیی از در بارگاه درآمد رنگ پادشاه متغیر گشت و اثر زهر قهر[3] بر جبینش ظاهر گردید از روی غضب گفت ای یحیی سبب چیست که در مجلس من زهر با خود همراه آورده‌ئ یحیی بزانو درآمده گفت همیشه جام عشرت فرجام پادشاه از شربت عیش و کامرانی و شراب

1. T. ۸. 3716 جذع П. ۸ 181a, B خدع, B_2 حدع 2 A. C خرابی 3. B قهر و زهر

پروانه که مهر شمع افروخت * چون بزم‌نشین شمع شد سوخت

ابو ریحان که از جملهٔ ندمای خلیفه بود و همواره در درج ظرافت و لطافت
با اهل مجلس میپیمود[1] خدمت بجای آورد و گفت اگر فرمان شود[2] من این گوهررا
بر طبق ظهور بنظر خلیفه حاضر سازم و بآن گوهر شب [A. 1346] چراغ[3] تیرگی [و]
ظلمت اندوه‌را از ساحت ضمیر انور[4] پادشاه براندازم ابو ریحان فرمان یافت
چنین گویند که هارون الرشیدرا سگی بود که حمل که برّه سبزه‌زار گردون است
از هیبت ضربت سرپنجهٔ او پناه بشیر گردون میبرد و غزالهٔ صحرای ختن[5]
از بیم نیش دندان پرشکنجهٔ او از لاله پیاله‌های خون میخورد ابو ریحان فرمود
تا آن سگ‌را آوردند و بزنجیر مقیّد کردند پس حکم فرمود که یک یک از نزد یک
آن سگ بگذرند هرکس که میگذشت سگ بروی حمله میکرد مگر آنکه بر یکی از
آن جماعت هیچ حمله و قصدی ننمود ابو ریحان فرمود تا اورا تفحص نمودند

1. Так все рук. 2. Остальные рук. باشد 3. A. C افروز 4 Только A C 5 A چین. C без точек

از یاقوت احمر خوشاب پر از لؤلؤ مذاب کرده بوده | رباعی |

یاقوت چو نوشی و شود[1] شهوت تیز * زیبا صنمی طلب نما شور انگیز

خوش خوش بیرش درکش و هردم گهری * در حقهٔ او ز شاخ مرجان میریز

پنجم آنکه نگاه دارندهٔ یاقوت از مضرّت اَنیاب کِلاب در امان[2] باشد و هیچ کلبی بوی قصد و حمله ننماید

حکایت آورده اند که در مجلس هارون الرشید که یکی از خلفاء آل عباس است یاقوت قیمتی غایب گردید چون حضار مجلس همه اهل عزت و حرمت بودند تفحّص و تفتیشش را مجال و[3] گنجایش نبود اما رنگ حضّار مجلس از خجالت[4] مانند یاقوت احمر برافروخته بود و آتش قهر و غضب شعلهٔ حیرت در کانون سینهٔ خلیفه اندوخته | مثنوی |

از صحبت پادشاه بگریز * چون پنبهٔ خشک ز آتش تیز

آن آتش اگر چه پر ز نور است * ایمن شود آن کسی که دور است

1 T نوش شودت 2 A. C. Π محفوظ 3. A. C B_2 on 4. A C حیرت

برلب بحر کفت باشد عجب کز تشنگی * در دهان گیرد عقیق آبدار انگشتری

سیم آنکه هرکه یاقوت را قوت دل خود سازد رخسار او مانند لعل بدخشان درخشان

گردد مشهور است که شخصی کان یاقوت میکافته ناگاه یاقوت پارهٔ یافته فی

الحال در حقهٔ دهان انداخته و درج معدهٔ خودرا مخزن آن ساخته بحکم آن

که مصراع

رنگ رخساره خبر میدهد از حال درون[1]

لمعهٔ اشعهٔ آن بر چهرهٔ او ظاهر گردیده پس حاکم فرموده است تا شکم اورا کان صفت شکافته اند

و آن یاقوت را در درون معدهٔ وی یافته اند چهارم آنکه هرکس یاقوت را صلابیه کرده معجون

سازد هر روز قدری اختیار نماید قوّت باه را بیفزاید و این حکایت مشهور است که پادشاه[2]

سعید شهید سلطان ابو سعید میرزا نور الله[3] مرقده بدین معجون مداومت مینموده در

این کار قوتش بجائی[4] رسیده بوده است که در یک شب چهل حقهٔ[5] لعل ناب را

1. A, C, B_2 سوز 2. A, C سلطان 3. A, C نوره مرقده 4. Остальные рук. بحدی. 5. A, C, B_2, л.2836 یاقوت. доб.

کواکب را بر طبق [فلک] زبرجدی کرده مثل او هنروری بر کرسی هنرمندی
نشسته از برای یاقوت سه خاصیة بیان فرمود دفع تشنگی و رفع و دفع
طاعون[2] و قوّت دل امّا آنچه امام الهمام و النحریر القمقام المؤید فی
غوامض العلوم بالتأییدات القدسی خواجه نصیر الملّت و الدین طوسی
در جوهرنامهٔ خود که مسما به تنسوق‌نامه است[3] فرموده‌اند اینست که یاقوت را
هفت[4] خاصیة است یکی آنکه تا سپهر بدن مطلع آن ستارهٔ سعد
باشد کوکب نحس طاعون از مشرق بدن طلوع ننماید دویم آنکه چون
کسی [را] زبان در دهان از حرارت عطش[5] مانند زبانهٔ آتش شده[6] باشد
[л. 134a] چون یاقوت را در دهان گیرد زبانش مانند شاخ مرجان تازه و آبدار
گردد و عقیق یمنی را نیز همین خاصیت است و از آنجاست که شاعری در این معنی
بیتی گفته و الحق در معنی سفته

1. A, C, л. 187a هنروری 2. A, C تاعون 3. См Rieu, Suppl., № 157. 4. A, C هفتاد 5. A, B, л. 279б عطش 6. П, л. 179б, B, B₂ کشته

خسرو لشکرشکن شاهنشه روی زمین * شهریار شهریاران آفتاب ملک و دین

المدوح بلسان العبد و الحرّ ابو المظفر سلطان محمد بهادر خلّد ملکه بدستور

معهود در درون خرگاه بر مسند شاهی و سریر شهنشاهی قرار گرفت [نظم]

نشست خسرو خاور[1] میانهٔ خرگاه * مگر ز دایرهٔ هاله جلوه‌گر شد ماه

ز بهر مقدم اقبال و بخت خرگاهش * نهاده است ز هر سو هزار دیده براه

جمعی از ملازمان که در پایهٔ سریر اعلی رتبهٔ جلوس داشتند و اعلام تقرّب

در میدان نیابت میافراشتند حاضر و ناظر بودند و اصداف استماع همگنان

مترصد و مترقب درّ[2] شاهوار گفتار آن شهریار بود تا آنکه آن حضرت زبان

دربار گوهرنثار برگشود و از خاصیت یاقوت سوال فرمود مولانا میرک[3] زرگر که

در فنّ زرگری و جوهرشناسی دعوئی آن دارد که تا استاد کان[4] ازلی از معدن

سپهر لاجوردی زر جعفری مهرا برآورده و جوهرشناس صنع لم یزلی یواقیت

1. Все остальные рук. دوران 2. B, B₃ درر 3. A. C. B. B₂ میرکی 4. Так только B. л. 2796; остальные рук. کانی ; T. оп.

[XXIII] گفتار در بیان آنکه از سپهر سلطنت و جلالت
فرخنده [л. 1336] اختر[1] نورانی یعنی از نزد خاقان اکبر اعظم
قآان[2] امجد اکرم یاقوت رمّانی از دار السلطنهٔ تاشکند
جلوهٔ ظهور نموده بود [و] بدان تقریب حضرت سلطنت پناهی
مملکت پناهی خلّد ملکه از منافع یاقوت سوال فرمودند

چون بامر ایزد متعال و فرمان حضرت ذو الجلال علی الصباح روز شنبه دهم
شوال سنه ۹۲۸ استاد[3] صیرفی صنع سبحانی یاقوت رمّانی آبدار آتش بار[4] نیّر
اعظم را زیور تاج باابتهاج سلطان ظلمت نشان نورفشان جهان افروز روز
گردانید و سپند دانه های کواکب را برای دفع چشم زخم زمان در عود سوز فلک
لاجوردی بسوزانید حضرت سلطان الاسلام منصور الالویه و الاعلام کهف
الثقلین امام الخافقین

1. B, л. 2786 اختری 2. B خان 3. T توقوز یوز یکرمه سکز 4. Все остальные рук. آتش کردار

از امیران رفیع القدر گردون منزلت * کز وجودیشان بود ارکان حشمت را قوام

از صدور صدرآرای رفیع الشأن که شد * درگه ایشان مقام بازگشت خاص و عام

از وزیران کفایت شیوهٔ کافی که هست * کار و بار لشکر و کشور از ایشان با نظام

از قضاة و از اهالی از وضیع و از شریف * از کبیر و از صغیر و از خواص و از عوام

جمله بیباید بدانند اینکه اهل فضل را * همت ما در مقام تربیت دارد[1] مدام

هرکه رو بر درگه ما آورد یابد مراد * زآن سبب ارباب حاجت راست آنجا ازدحام

کرد ملّا مطلعی حاجات خودرا عرضه داشت * لطف ما هم در جوابش کرد فی الحال اهتمام

حکم فرمودیم دیوانرا که تا[2] بر وفق صدر * در سرانجام مهماتش کند سعی تمام

آنچنان سعیی که تقصیر و تعلل را مجال * ندهد و بدهد همان دم کار اورا انتظام

فی سنهٔ تسع و عشرین مع تسعمایه * بود در شهر محرم این قضایا و السلام

صدر عالیقدر شیخ العالم آن عالیمکان * گشته است این حکم را پروانه[3] بی ریب و گمان[4]

1. Только T; остальные рук. باشد 2. T. л. 369a ما 3. B_2 پرایه 4. На этом кончается лакуна в рук. A и C.

[1] فی مرا یار و نه جائی فی قرار و فی سکون * دید با حال چنینم در گذر فرزانهٔ

گفت از درگاه سلطانی چرائی بر کنار * رو بدان درگاه از سلطان طلب کن خانهٔ

[2] جواب

چیست عالم نزد قدر ما محقّر خانهٔ * وز برای بندهٔ درگاه ما کاشانهٔ

[3] پیش تاریخ طرب‌افزای بزم و رزم ما * داستان حاتم و رستم بود افسانهٔ

بهر گنج خود گدایانرا بعالم یافت نیست * در زمان جود و عدل ما دگر ویرانهٔ

جمع میخواهم به پیش خود بخدمت عنقریب * هرکجا باشد بعالم فاضل و فرزانهٔ

لاجرم گفتیم دیوانرا که اندر شهر زود * بهر ملّا مطلبی آماده سازد خانهٔ

نشان ابو المظفر سلطان محمد بهادر خان [4] سوزومیز [5]

ساکنان آستان عالی عرش احترام * عاکفان کعبهٔ این سدّهٔ عالی‌مقام

1. T меняет местами этот бейт и предыдущий. 2. B_2 از فصل چهارم این غزل گشت جواب

3. T, л. 368а—368б طرب‌افزای ما در بزم و رزم 4. T ملا واصفی نینگ جوابی سلطان تیلی دین

Только B_2. 5. П, л. 179б سور میر ; B_2 سور و میر («наше слово»); B заголовок оп

پوستین و جامه و دستار بیاید مرا * هست امیدم که گردد لطف سلطان دستگیر

جواب[1]

چشمهٔ خورشید گردد منجمد از زمهریر * در زمستان گر ز مهر ما نباشد مستنیر

شعلهٔ از نار قهر ما گر افتد در سحاب * چون شرار از وی برآید ریزه‌های زمهریر

رفته دودی بر هوا از مطبخ احسان ما * پر شرار از کوکب رخشنده چرخ مستدیر

برف نبود آنکه افتد در زمستان بر زمین * موی ریزان گشته از سرما ز فرق چرخ پیر

در چنین موسم بحکم ما برو ای مطلعی * پوستین و جامه و دستار از دیوان بگیر

فصل پنجم[2]

چون در این شهرم نباشد مسکن و کاشانهٔ * شب نهان گردم بظلمت روز در ویرانهٔ

نی مرا جای اقامت نی مجال رفتنم * نی چنان یاری که شبها گویدم افسانهٔ

چون ندارم محرمی زین سان که گویم راز دل * با خودم در گفت و گو پیوسته چون دیوانهٔ

1. T. A. 368a واصفی نینک جوابی — 2. B_2, A. 2816 از فصل چهارم این غزلرا بشنو۔

جواب [ملا واصفی][1]

از ازل ما راست چون یکرانِ دولت زیر ران * در رکاب ماست دایم عز و حشمت تولهان[2]

هست زین لاجوردی بهر رخش ما سپهر * طبلبازی بسته بر وی ز آفتاب خاوران

باشد آن زین مرصّع را رکاب از ماه نو * میخ زر از انجم و تنگ از ادیم کهکشان

روز بر دوش آورد زین‌پوش کافوری صبح[3] * در[4] شعاع خور بدست خود قُطاس زرفشان

زینِ اسپی جست از ما مطلبی باید دهند * آن چه مطلوب وی است از مال ما دیوانیان

فصل چهارم

فصل دی نزدیک و مستولی بلای زمهریر * نی مرا کرباس باشد بهر پوشش نی حریر

بر تنِ بیخان و مان پیوسند کز باد خزان * چون چمن گردم اسیر محنت و رنج ضریر

همگنان دارند در بر جامهٔ الوان همه[5] * من ز جور گردش گردون برهنه همچو تیر[6]

چون بساط خاک را در برکشد دریای برف * مرد بی‌پوشش نماند زنده خاصه مرد پیر

1 Только T л. 3676 2. T توامان (вместо каких-то стертых слов); в рук. B этот бейт стерт целиком.
3. T زین از دم کافور صبح 4. B وز 5. B рук. B этот бейт стерт. 6. Только T; остальные рук. سیر

خسروان دهر و شاهان سکندر اقتدار * میکنند از بندگی درگه ما افتخار

از برای هر گدای بیسروپائی کند * حاصلات بحر و کانرا دست جود ما نثار

ابر اگر خودرا زند در بحر جود ما شود * دانه‌های ژاله‌اش هریک چو دُرّ شاهوار

تا که گردد قبّهٔ چتر جهان آرای ما * مینماید مهر خودرا بر سپهر زرنگار

خرج یومی جست از ما مطلعی کردیم حکم * کش ز هرجا مصلحت باشد دهد دیوان قرار

فصل سیّم

شکر لله کز دعای خسرو گیتی ستان * بر کمال مدعای خویش گشتم کامران

نظم من هرچند نقصان داشت از سهو و خطا * جز هنر چیزی نگفت آن شه ز لطف بیکران

هم زرم داد و هم از خُلق حسن بنواختم * لاجرم از غم شدم آزاد و گشتم شادمان

یُرغهٔ زان زر خریدم تا مگر گردم سوار[2] * چون ندارد زین از آن باشم پیاده همچنان

واجب آمد این غرض شه رسانیدن مرا * تا شود واقف ز حالم پادشاه خرده‌دان

1 B_2 под этим заголовком приводит следующий — четвертый — раздел 2 T, л. 367a تا شوم اورا سوار

همت گویا مطیع ما چرخ کز صبح و نجوم * میده بر یک جانب است و جانب دیگر سبوس

بندگی کردی بجان بودی اگر در عهد ما * رستم و افراسیاب و بیژن و گودرز و طوس

موضع ویرانیو[1] جستی ز ما ای[2] مطلبی * همت ما خود از این بخشش نمیآرد فسوس

چون شود ملک خراسان ملک ما گو از تو باش * موضع مذکور با داروغگئ شهر طوس

فصل دوّم

سر نهم بر آستان خسرو عالیتبار * خدمت این در کنم پیوسته در لیل و نهار

از جفاهای حوادث بهتر آن باشد که من * التجا آرم بخاک آستان شهریار

خادمانه حضرت مخدوم را خدمت کنم * تا برم کام از جهان و بر خورم از روزگار

لیک میآید زمستان و من سرگشته را * نی زر و نی پیشه و نی مشفقی نی غمگسار

لطف سلطان گر نسازد فکر خرج الیوم من * در چنین موسم بود اولی قرارم بر فرار[3]

جواب مولانا واصفی راست

1. T ویرانی B П ویرانه 2. T گر 3. T اولی فراری برقرار П اولی قرار بر فرار. B. ٨. 277a
اولی قراری بر فرار

جا کند بر تخت‌گاه گلشن باغ مراد * رونق گیتی دهد مانند پور فیلقوس

از نسیم دلکشای عدل سلطانی شود * این کهن زال جهان آراسته چون نوعروس[1]

بس که عدل او ضعیفان را قوی‌هیکل کند * موش گردد چون پلنگ و پشه مانند خروس

شرمساری یافتی گر[2] زنده بودی پیش او * از شجاعت رستم و از عدل و حکمت جالنوس

هر کسی از خدمتی زآن[3] آستان گیرد شرف * از دعاگوئی گروهی فرقهٔ از خاکبوس

تا کنم جائی دعا سن هم زشه خواهم کنون * موضع ویرانیو را[4] از جوار شهر طوس

فصلهای[5] مطلعی را واصفی گوید جواب * از زبان پادشاه کامگار کامیاب

تا رسیدند از جناب ما بعزّ خاکبوس * دولت و اقبال بر چرخ برین کوبند کوس

ارتفاع تخت ما را عرش اگر بیند شود * کنگر او از خجالت سرخ چون تاج خروس

میکند ترتیب نجار قضا از صبح و شام * تخته‌ها از بهر تخت ما زعاج و آبنوس

1. Далее в рук. A и C стоит الی اخیره, и весь последующий текст прошений и ответов оп. 2. T کو
3. T л 3666 از خدمت آن 4. T ویرانهٔ را, что соответствует размеру. 5 B, л. 2766 بیتهای

شاهان اسکندر اقتدار شاعران سخن‌ور و فاضلان فضیلت‌گستر در پایهٔ سریر اعلی نگاه میداشته‌اند و نظر عنایت بحال ایشان میگماشته‌اند تا القاب همایون ایشانرا و اوصاف [ذات] عالی [سمات] حسب و نسب ایشانرا بر جرایدِ[1] روزگار و صحایفِ[1] لیل و نهار بکلک زبان مرقوم میداشته‌اند

نام نیکو گر بماند ز آدمی * به کزو ماند سرای زرنگار

قطعه

شنیدهٔ که مجنی چه گفت با سنجر * چو ذکر مدحت اقبال و منت[2] صله رفت

که شعر من پی نشر فضایلی که تراست * بشرق و غرب رفیق هزار قافله رفت

عطیهٔ تو که وافی بجوع[3] [و] آز نبود * ز حبس معده چو آزاد شد بمزبله رفت

[اما] عرضه داشت مولانا مطلعی اینست

در خراسان چون نماید حضرت سلطان جلوس * وز در دولت سرا آنجا برآید بانگ کوس[4]

1. В рук. A, C эти слова переставлены. 2. T لذت 3. Только C, л. 1866 и T, л. 366a 4. A, C آید برون آواز کوس

بوی توان گفت مح هذا که همه وقت مصاحبانش بدین کلام[1] متکلم و بدین ترانه مترنم میبودند که

چه بگویم که ترا نازکئ طبع لطیف[2] * تا بحدیست که آهسته دعا نتوان کرد

از اسلم طوسی که از اولاد فردوسی [طوسیست] منقولست که در مدح خواجه نظام الملک طوسی این رباعی را گفته بوده است که

عالم همه پرگار و کف خواجه نقط * پیوسته بگرد نقطه میگردد خط

محتاج[3] بتو کِه و مِه و دون و وسط * کس را ندهد خدای دولت بغلط[4]

چون این رباعی را بخواجه گذرانید خواجه در بدیهه بر ظهر رباعی وی نوشت که

سیصد برهٔ سفید چون سینهٔ[5] بط * کز رنگ دگر نباشدش هیچ نقط

چوپان بدهد روان بدارندهٔ خط * از گلهٔ[6] خاص ما نه از جای غلط[7]

غرض از تمهید این حکایات و تسوید این روایات آنکه خسروان نامدار و

1. A, C کلیمه 2. A, B_2, л. 280a, П, л. 1776 ملول 3. T, л. 3656 پروردهٔ تو 4. T دولت ندهد
5. T بیضهٔ. 6. A, C رمهٔ 7. B рук. T полустишия переставлены. خدای کسرا بغلط

این حکایت شهرت تمام و صدق لاکلام دارد که روزی[1] همراه میر سواره
میرفت ناگاه از بادپای میر صدائی ظاهر شد میر از روی ظرافت و مباسطت
فرموده که بر محاسن مولانا کمال الدین صاحب فی الحال مولانا مشار الیه گفت
له مخدوم این چه تعظیم است * بنده را این چه جای تکریم است
میر از این لطیفه بغایت[2] منبسط گردید [л. 133a] و [بسیار] بخندید و همان
اسب را جهة صله بمولانا صاحب بخشید و گفت این اسپ را سوار شوید تا
بهر دو معنی راست شود[3] بسیاری از عزیزان این حکایت را چنین نقل میفرمایند
و مخالف طریقهٔ عقل میفرمایند که مولانا صاحب در جواب میر چنین فرموده
که مخدوما تعظیم را[4] گذارید [و] فرمائید که بر محاسن صاحب بر نازک طبعان
مخفی نخواهد بود که همین معنی از ادای سابق بطریق ابلغ مؤدّیٰ میشود و
مزاج شریف میر از آن لطیف تر و نازکتر بود که این ظرافت را باین صراحت

1. T. л. 365a доб. подлежащее مولانا صاحب را 2. A. C بسیار 3. П. B باشد 4 A. C. л. 186a تعظیمت را

شده است جانب مدحش آن که [نظم]

چشم بکشای این چه بو العجبیست * مولوی حاضر این چه بی‌ادبیست

و جانب ذم آن که [نظم]

عین مکسور عدل را مفتوح * کن که قاضی از آن رسد بفتوح

ماحصلش این میشود که بِلَحْیَةِ العَدْل که مراد از آن قاضی است [نظم]

آبگینه است خاطر شعرا * هرکه آن را شکست شد مجروح

از مولانا صاحب [دارا] که ملازم بلکه مصاحب امیر کبیر

امیر علیشیر بوده و امیر مشار الیه را در بارهٔ او التفات [و عنایت]

تا بغایتی[1] بوده که قریب به بیست قطعه و غزل از ترکی و فارسی[2]

در مدح وی فرموده‌اند از آن جمله غزلی که از برای کتابهٔ[3]

حوض خانهٔ وی فرموده‌اند مطلعش اینست

این خانه که از خانهٔ چشمت نشانه * چون مردم چشمت درو صاحب خانه

1. A. C بسیار 2. A. C فارسی و ترکی 3 A. C کنار

تازی‌نژاد ادهمی بود که چابک‌سوار دوران[1] در زیر زین سپهر زرنگار
مثل آن تگاوری ندیده بود و از ادهم و اشهب لیل و نهار مانند آن
رخش زیباپیکر نزاده آن اسپ‌را با زین و لجام مرصّع بقبضهٔ انعام فرمود

منقولست که قاضی ابو العدل شامی و نایب وی بر در محکمهٔ
غوطهٔ[2] دمشق نشسته بودند و در مسئلهٔ مباحثه مینمودند فرزدق که
افصح فصحا و ابلغ بلغای عرب بود بر استر بادرفتار برق‌کرداری سوار
بر در محکمه رسید اتفاقا از آن باد صرصرنژاد و برق آتشنهاد صدای
رعدی ظاهر شد نایب قاضی ظرافت نموده گفت بِلِحْيَةِ الْعِدْل یعنی
بر ریش بار[3] چون فرزدق این سخن بادانگیز و این نکتهٔ هزل‌آمیز را شنید
برآشفت و روی باز پس کرده گفت إِفْتَحِ الْعَيْنَ وَ الْمَوْلَى حاضِرٌ بر
صاحبان بصیرت مخفی نماند[4] که این کلام فرزدق مشتمل بر مدح و ذم واقع

1 Все остальные рук روزگار 2. T. л 364a оп 3 B2. л 2796 بارش 4 Остальные рук. نخواهد بود

داشته با وی گفت لَأَحْمِلَنَّكَ عَلَى ٱلْأَدْهَمِ یعنی هر آینه که بند بر پای
تو مانم و ترا بر بالای بند نشانم چون لفظ ادهم مشترک است میان بند
و اسپ سیاه قبعثری طریق بلاغت پیموده بر معنی اخیر حمل نمود و
گفت هر آینه از مثل تو پادشاهی مناسب چنان مینماید که بندگان
خودرا بر اشهب و ادهم نشاند حجاج خیال کرد که قبعثری مقصود اورا
ندانسته از راه خطا عنان رخش فکرت بجانب دیگر معطوف داشته
گفت الحدید الحدید یعنی ای قبعثری تو غلط کردهٔ مراد من بادهم حدید
است و چون [л. 132б] لفظ حدید مشترک است میان آهن و تیز
قبعثری تغافل کرده بمعنی اخیر که ملایم مقصود وی است فرودآورد و
گفت لاجرم از مثل چون[1] تو شهریاری چنان سزاوار است که چاکران خودرا
بر اسپان تیزرفتار سوار گرداند حجاج بخندید و آستین فرماندهی برافشانید
و بر کمال بلاغت و نهایت فصاحت قبعثری آفرین و تحسین نمود حجاج را

1. Оп. только B_2, л. 279а.

تا بود انگشترین بر صفحهٔ عالم نشان * باد جاهت را در انگشت وقار انگشترین

بر ضمیر منیر پوشیده نماند که من نقاش را چنین فرموده‌ام[1] که نقش نگین من

سازد که بحم عشق نجنی یعنی بحرمت حم عشق که مرا نجات ده چون

سلطان سنجر این تاویل دلپذیر و این معذرت بی‌نظیر را شنید بخندید و

گفت ای نجم با آن که دانستم که تاویل کردی و تلبیس پیش آوردی

گناه ترا بخشیدم و خط عفو بر جرایم جرایم تو کشیدم [نظم]

بشاهد نظر کردن آنرا رواست * که داند بدین شاهدی عذر خواست

آورده‌اند که نجم ابهری بهمین وسیله مقرّب درگاه سلطان گشت و در تقرب

کار وی بجائی رسید که صاحب راز و مهردار پادشاه گردید[2]

از حجاج یوسف ثقفی که اورا حجاج ظالم لقب[3] شده بود[4]

منقولست که قبحتری را که[5] افصح فصحای عرب بوده اورا در مقام عتاب

1 B. л. 274a فرموده بودم 2. A. C سلطان شد 3. A نام 4. C, л. 185a میگفتند 5. A. C доб از

کلام را نقش نگین خاتم خود کرده بوده [است] که نجم عَشِقَ یحیی یعنی نجم عاشق شد یحیی را و همواره آن نگین را در نظر داشته نظاره مینمود و در شب[1] فراق بیابان افتراق را بنور آن ستاره میپیمود ناگاه خصم غمازرا بر آن [راز] اطلاع افتاد آن قضیه را بعرض سلطان سنجر [رسانید بیت]

بناخوبتر[2] صورتی شرح داد * که بدمردرا روز نیکی مباد[3]

سلطان از این معنی برآشفت اما بالفعل هیچ نگفت نجم را در خلوتی طلبید و خاتم را از او ستاند و پرسید که نقش نگین تو چیست نجم حیران شد و با خود گفت که آه چه سازم و چه حیله پردازم [مصرع

وه چه سازم غنچهٔ[4] من کل کرد]

اندکی تامل کرد و گفت شاها شهریارا

1. П و دشت فراق 2. A, C بنابر خوبتر 3. B рук. A, C, B_2 и T первое полустишие дано прозой 4. П, B کجه ; B_2 من که چه بر ; T, л. 363a غنچم کل قبلدی и поясняет: یعنی پنهان سرّیم آشکارا بولدی

پر انار آورده بود پر از زر سرخ و سفید کردند و بوی انعام فرمودند
و قطعهٔ که عالیجناب ولایت مآب هدایت انتساب جامع الشرایع الحقایق
کاشف الاسرار و الدقایق المزیّن صحایف الدهر باسمه السامی مولانا نور
الدین عبد الرحمن الجامی قدس سرّه از برای مولانا حمید کل که استاد
محمد مؤمن میرزا بوده فرموده در شان عمید کل مناسب مینماید و آن
قطعه اینست

کلامتِ بس دقیق افتاده کلّا * که در دقت ز مو فرقش توان کرد

لطافت در سخنهای دقیقت * سرت کالماء او کاللون فی الورد[1]

منقولست از نجم ابهری که بر سپهر فضیلت و کمال [л. 132a] نجم انوری
بوده و در میدان فصاحت گوی بلاغت از انوری میربوده [که] اورا بیکی
از ملازمان درگاه فلک اشتباه سلطان سنجر علیه الرحمه و الغفران که یحیی
نام داشته علاقهٔ تعلّقی و رابطه تعشّقی روی داده[2] اظهار محبتی مینمود [و] این

1 A, C البرد 2. Остальные рук. دست داده

و کمان را بگردانید کل شاعر فی الحال برخاست[1] و بیرون رفت و خوانی
اناری بیاراست و بمجلس همایون حاضر ساخت اهل مجلس را مانند
انار گرههای حیرت در دل افتاد و شعله‌های نار حسرت[2] از نایافتن آن
رمز در کانون سینه مشتعل گردید اخر الامر از کل شاعر استفسار نمودند
و حل آن مشکل را ببیان او تفویض فرمودند گفت که چون حضرت پادشاه
خلد ملکه گل را بر کنار ساغر نهادند گل و ساغر که در صورت خطی
کل شاعر است بحصول پیوست من دانستم که پادشاه بمن اشارتی فرمودند
بعد از آن کمان را بگردانیدند کمان که قوس است چون مقلوب شود
سوق میگردد[3] سوق بازار است که تصحیف نار است پس حاصل
چنین میشود که کل شاعر نار آر بنابر فرمودهٔ پادشاه رفتم و نار آوردم چون
حضار مجلس این حکایت را استماع نمودند بر کمال حدس و انتقال وی
تحسین [و آفرین] نمودند آن پادشاه عالیجاه فرمودند که همان خوانی که

1. Все рук: برخواست 2 Все остальные рук غیرت 3. A. C است

ارسال فرمود و عذرخواهی نمود از آنجا است که [1] امام سرور دین [л. 1316]
[حضرت] امام زین العابدین [رضی الله عنه] فرموده اند اِیَّاکُمْ وَ هُوَاخَاتَ
اَلشُّعَرَاءِ فَاِنَّهُمْ یُضَنُّونَ بِالْمَدْحِ وَ یَجُودُونَ بِالْهَجْوِ یعنی به پرهیزید و برادری
کنید با شاعران که بدرستی که ایشان بخیلی میکنند در مدح و جوانمردی میکنند
در هجو

[حکایت] از عمید باوردی که اکمل شعرای زمان خود بوده
و در میدان گفت وگوی گوی فصاحت بچوگان بلاغت از اقران و امثال
خود ربوده و اورا کل شاعر [2] میگفتند منقولست که روزی در مجلس همایون سلطان
مرحوم مغفور میرزا بایسنغر ابن میرزا شاهرخ انار الله برهانهما در زمرهٔ
شعرا و جرگهٔ فضلا نشسته بود و در پیش پادشاه گلی و کمانی و
ساغری نهاده بود [3] پادشاه آن گل را برداشت و بر کنار ساغر گذاشت

1. Подлежащее этого предложения Т л. 361б оп. 2. П. л. 176а. کل شاعر В₂. л. 277б. Т. л. 362а کل
شاعر 3. А. С نهاد

و الشاعر الممتاز بالحدس الکامل و الفهم الوافر خواجه ابو البرکه که افضل و سرآمد ظرفا ماوراالنهر بوده اند منقولست که غزلی گفته بوده اند که یک بیتش اینست

خشک شد کشت امید ما و شد قحط وفا * ز آتش دل تا در آب چشم ما باران نماند

کاتبی بسهو یا بخطا تارا یا نوشته بوده است اتفاقا آن غزل بدست یکی از فضلای سمرقند افتاد از روی کوته اندیشی زبان طعن دراز کرده و گفته که خواجه ابو البرکه یک بیت تزریق فرموده اند | چون آن تزریق بسمع خواجهٔ مشار الیه رسیده در بدیهه این قطعه را فرموده اند که |

هرچه آید به پیش اهل کمال * بگمان خطاش خط نکنند
نقطها گرفتند زیر و زبر * عقل را پی رو نقط نکنند
هرچه خوانند نیک فکر کنند * یا نخوانند تا غلط نکنند

چنین منقولست که چون این قطعه بآن عزیز رسید از گفتهٔ خود بغایت خجل گردید اسپی با زین و لجام و جامه‌های مناسب بجناب خواجهٔ مشار الیه

که سبب اعتراض[1] وی آن باشد که من گفته‌ام یا وشاقی که در برش
گیرم لاجرم آن پادشاه صاحب‌کرم را بخاطر گران آمده که ای دون
پست‌همت و ای زبون کافرنعمت در خزانهٔ کرم من چه کمی دیدهٔ و
و در بحر بخشش من چه نقصان مشاهده نمودهٔ که حاجت خودرا بطریق تردید
طلبیدهٔ چرا چنین نگفتهٔ که با وشاقی که در برش گیرم بنابر عذرخواهی
مگس را گرفتم در کاغذ پیچیده به پیش او فرستادم یعنی من با وشاقی گفته
بودم [در وقت نوشتن] مگسی در پهلوی نقطهٔ بازیکی نقطهٔ [دیگر] افکندهٔ
مرا در آن گنهی نیست آن پادشاه نکته‌دان بسّر آن رسیده معذرت مرا
پسندیده مرا بلطف و انعام خود بنواخت و در میان اقران و امثال معزز
و سرافراز ساخت [مصرع]

همایون کشوری کان عرصه‌را شاهی چنین باشد

[2][حکایت] از جناب قدوة الفضلا و زبدة الظرفا المختص بقوت الملکات

1. T. B. B_2 اعراض 2. A. C الکلمات

هزار سرو که[1] در حد اعتدال برآید * بقامتش نرسد گر هزار سال برآید

اورا نیز بخاقانی ارزانی داشت حاضران | آن | مجلس که در نکته دانی موی بیشکافتند و دقیقهٔ جذر[2] اصمّ را بمجرد سماع[3] میافتند مانند مگس که در تار عنکبوت گرفتار آید در اضطراب شدند و هیچ کس پی بسر این معنی نبرد و از این راز سربمهر سری بیرون نیاورد عاقبت الامر به پیش خاقانی

| л. 131a | آمدند و بعجز خود اعتراف نمودند و گفتند

مگر تو حل کنی این مشکلات نامهٔ خود * وگر نه روح قدس مرد این معاینت

خدارا سرّ این راز بازنمای و این گره مشکل را از رشتهٔ عقل ما بکشای خاقانی گفت که چون حاجب[4] خبر اعتراض[5] شیروانشاه را رسانید بخاطر رسید که پادشاه مارا داب و عادت نیست که بر خاطر وی از سیل سوال سایلان تیره | و مکدّر | شود بلکه این معنی سبب نشاط و موجب انبساط وی میگردد همانا

1. A, C چو 2 Все рук. جزر 3. П استماع 4. A. C چو آن حاجب 5 T. B. B₂. П اعراض

جبین افکند و رقعهٔ قطعه ویرا چون سخن بیاعتبار اهل کذب بر زمین
انداخت حاجب آن قطعه‌را برداشته بخاقانی رسانید و اورا مانند مَنْ
أُوتِیَ کِتابَهُ بِشِمالِهِ[1] وَرَآءَ ظَهْرِهِ[2] گردانید و آنگاه خاقانی ساعتی
سر بجیب [تفکر فرو] برد و در بحر تأمّل و اندیشه فرو رفت[3] بعد
از آن سر برآورد و دست دراز کرد و مگسی‌را از روی هوا بگرفت
و اورا در همان قطعه پیچید و بدست حاجب داده باز به پیش شیروانشاه
ارسال نمود چون پادشاه آن کاغذرا کشود و آن مگس‌را در وی مشاهده
فرمود ساعتی تأمّل کرده تبسّمی نمود و خاقانی‌را طلب نموده نوازش بسیار
کرده بجامهای خاصهٔ خود اورا ملبّس و سرفراز گردانید پادشاه‌را کنیزکی
بود که سرو [آزاد] را از اعتدال رعنائی قامت او پای حیرت در گِل بود و
صنوبر از رشک زیبائی رفتار او ناخن حسرت در دل

1. Коран, 69,25: все рук. доб. ن 2. Коран, 84,10. 3. Остальные рук. غوطه خورد

خاقانی شیروانی روح الله روحه که افصح فصحا و ابلغ بلغای زمان خود بوده و دیوان وی مشهور و معروف است و این چنان کتاب است که آثار فصاحت[1] کامل از مطالع الفاظش طالع است و انوار بلاغت شامل از مقاطع کلماتش لامع [بیت]

در طی آن کتاب مگر سنبل تر است * یا از نسیم روضهٔ رضوان معطر است

و او همواره لوای ملازمت بر درگاه عالمپناه شیروان‌شاه میافراشته و همیشه گوش اهل زمانرا بجواهر زواهر مدیحش از خزینهٔ طبع لطیف و گنجینهٔ فهم دقیق مزیّن و مرصّع میداشته منقولست که قطعهٔ که بیت اخیرش این است

وشقی ده که در برم گیرد[2] * یا وشاقی که در برش گیرم

نوشته بدست حاجب داده بنزد شیروان‌شاه فرستاد چون پادشاه آن نامه را گشود و مطالعه نمود خاقان[3] خشم وی از خطای خاقانی چنین غضب بر

1. A. C ه. 1836 فطرت 2. A. C گیرم 3. A. C خاقانی

میگرداند بنابران بندهٔ کمینهٔ درگاه عالیپناه طریق جرأت و سبیل مبادرت پیموده فصول عرضه داشت ویرا از زبان لطف آن عالیحضرت جواب نموده نشان را نیز بر طبق[1] آن بنابر التماس مولانای مشار الیه بنظم آورده بمسامع جلال رسانید و بزیور تحسین و ثنار آفرین محزز و مشرف گردید این کمینه را بخاطر چنان میرسد که عدم التفات اعلیحضرت سلطانی در مبادی حال بعرضه داشت وی بنابران بوده باشد[2] که از حقارت ملتمسات مولانا مشار الیه استدلال بر رذالت طبیعت و دناءت همت وی نموده بمقتضای مُؤدای اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ عَوالِیَ اَلهِمَمِ و یُبْغِضُ سَفْسافَها بمطالب دنیه و مقاصد ردیه[3] وی توجّه نکرده اعراض نموده[4] باشند [بیت]

همّت بلند دار که نزد خدا و خلق [л. 130б] * باشد بقدر همت تو اعتبار تو

[حکایت][5] از آن واقف اسرار ربانی و کاشف استار سبحانی امین الدین

1. A, C, л. 183а طریق 2. A, C آن بود که 3. A, C, П,B (ردیه(؟ دینیه و رویّه 4. Остальные рук. فرموده 5. Только T, л. 359б.

و لعل رمّانیِ آفتاب عالمتابرا[1] زیور تاج جهان‌افروز خود گردانید مولانا فضلی
جواب آن عرضه‌داشت‌را از زبان پادشاه بر وفق مطلوب وی جواب
گفته بعرض همایون رسانید و بعنایت شاهانه و عواطف خسروانه محترز
و سرافراز گردید چون حضرت سلطنت‌شعاری خلد ملکه این [حکایت را]
بسمع قبول اصغا نمود عرضه‌داشت مولانا مطلعی‌را از زمین برداشت و
منشور اقبال اورا بطغرای قبول موشح ساخته لوای شرف اورا بر ذروهٔ[2]
سپهر اجلال[3] برافراشت چون از فحاوی اطوار و مطاوی اوضاع حضرت
سلطان دام ملکه چنان ظاهر و لایح شد که ناظم لطف عنایتش صحیفهٔ عاطفت
بعنایت‌را در جواب مستطاب عرضه‌داشت وی بطغرای أَمَّنْ یُجِیبُ ٱلْمُضْطَرَّ
إِذَا دَعَاهُ[4] مزیّن و مجلّا بیاراست و منشیِ رأفت و مرحمتش بر طبق مقصود
و وفق مطلوبش نشان واجب الاذعان عدیم المثال واجب الامتثال مکرمت
و عنایت‌را بتوقیع رفیع أُجِیبُ دَعْوَةَ ٱلدَّاعِ إِذَا دَعَانِ[5] موشّح و موضّح

1. A. C جهانتاب 2. A. C بزروهٔ 3. A. C اجلال رسای 4. Коран, 27,63. 5. Коран, 2,182.

باهل زمان مینمودی[1] بر همین اسلوب مرغوب عرضه داشتی بنظم آورده از آن معدن معدلت و مخزن مکرمت داروغگیٔ کان بدخشان استدعا نموده پادشاه مشار الیه‌را این صنعت[2] وی بغایت مستحسن افتاده مولانا فضلی[3] که یکی از [سرامد] شعرای آن [л. 130a] زمان بود و باین مطلع از فضلای زمان خود[4] مفاخرت مینمود

شمع کاشانهٔ جانست قد موزونش * شعلهٔ شمع بود طاقیهٔ کلگونش

این بیت نیز بغایت خوب واقع شده که

نص قاطع بود از بهر هلاک دل و جان * صاد چشم تو که بر سر بود ابرو نونش

ایجاباً لمسؤله بجواب عرضه داشت وی فرمان داد روز دیگر که پادشاه فیروز بخت فیروزه تخت روز ملک بدخشان شرق‌را در تحت تصرف خود درآورد

1. Так B_2, л. 2746; остальные рук. پیمودی : T, лл. 358 a—3586 ساچار ایردی 2. A, C صفت

3. Гребуемый здесь синтаксисом предложения показатель косвенного падежа отсутствует во всех рук и в узбекском переводе. 4. A, C از فضلای دوران

خلعت امالش بزیور شرف اقبال مزیّن و مجلّا نگردید مؤلف این مقالات
و جامع این حکایات بندهٔ درگاه واصفی که حلقهٔ[2] عبودیت بر گوش
جان و غاشیهٔ دولتخواهی بر دوش اطاعت و اذعان دارد بحکم
این کلام سعادت انجام حکمت فرجام که

اگرچه پیش خردمند خاموشی ادب است * بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی
دو چیز تیرهٔ عقلست دم فروبستن * بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

گستاخی نموده و طریق جرئت پیموده بعرض [همایون] رسانید که در زمانی که پادشاه
مرحوم مغفور مبرور سلطان حسین میرزا نوّر الله مرقده رایات ظفرقرین
نصرت اقتران بصوب ولایت بدخشان [برافراشته بود] و عنان عزیمت جریان قضا
بقصد قلع و استیصال بنای [اقبال] خسروشاه معطوف داشته مولانا ریاضی
تربتی که همیشه ریاض فضل و کمال از رشحات اقلام لطایف انجامش سرسبز
و سیراب بودی و همواره از معدن فکرت و مخزن طبیعت جواهر زواهر معانی

1 Все остальные рук. واقعات 2. Все остальные рук. طوق

المخصوص بعواطف الملک الاحد ابو المظفر سلطان محمد بهادر خلد ملکه
در درون بارگاه بر مقر عزت و حشمت و مستقر عظمت و جلالت قرار
گرفت ارکان دولت قاهره و اعیان حضرت باهره بتقبیل عتبهٔ قدسی نشان
قدوسی اشیان مستحد گشته در مقام عزت و حرمت نشسته بودند و استنارهٔ
فیض از آن سپهر مکرمت و جلال مینمودند که عالیجناب صدارت مآب مالک
ازمّت الصدارة قاعد اعنّة الایالة

ایین شاه جهان کامگار صدرنشین * که رای انور او شد چراغ دولت و دین
شیخ العالم شیخ عرضه‌داشت جناب افصح الشعراء املح الفصحاء[1] مولانا مطلعی
که اشعار لطیفش در روانی و سلاست روان‌بخش مانند آب زندگانیست و
در لطافت معانی دلآویز چون لذت کامرانی که مشتمل بر پنج فصل بنظم
آورده بود در مجلس سپهرارتقاء عرش‌اعتلا بمسامع جلال رسانید اما اثر قبول
و علامت وصول مقصود بر چهرهٔ مأمولش بظهور نیانجامید و جیب و طراز

1 B, л. 2696 ابلغ البلغا

و در شگفت شدن طبع لطیف حضرت سلطنت پناهی خلد ملکه از غرایب آن ملتمسات بدیع

علی الصباح روز یکشنبه نوزدهم ماه محرم الحرام سنه تسع وعشرین و تسعمایه[1] که دهر شاعرپیشه ساحراندیشه ذو فنون بوقلمون صحیفهٔ عرضه داشت صبح صادق را در بارگاه پادشاه عالم‌افروز روز برکشود و قریهٔ ویرانی عالم و زر رایج نیّر اعظم را جهت خرج الیوم خود از آن درگاه عالمپناه طلب نمود حضرت سلطان الاعظم مالک رقاب الامم ناصر کلمته الله العلیا المترقی علی الدرجات العلی خلیفة الله فی البلاده ظل ظلیل علی مفارق عباده العطوف علی الرعایا الرؤف بین البرایا امان الخلق سلطان الخواقین * امین الحق[2] خاقان السلاطین

شهی که نقش نگین جلال شد نامش * کمال یافت خلافت بفرایامش [л. 1296][3]

1. T. л. 3576 اون توقوز لانجی کونی سنه توقوز یوز یکرمه توقوز 2. T. T_2. л. 3786 الملک и значительно сокращают предыдущую часть титулатуры. 3. A. C انعامش

چون مخبط شد اعتدال مزاج * نه عزیمت اثر کند نه علاج

بیت

اگر صد سال مانی ور یکی روز * بباید رفت از این کاخ دلفروز[1]

چون این داستان بپایان رسید و این حکایت بنهایت انجامید و معروض حضرت صاحبقرانی دام ملکه گردید موجب نشاط و باعث انبساط آن حضرت شد

[XXII] گفتار در [بیان] عرض نمودن

جناب نادرة[2] الافاضل و الاهالی ناظم الدرر و اللآلی مولانا مطلعی عرضه‌داشت منظوم خودرا که مشتمل بود بر طلب قریهٔ[3] ویرانی و التماس خرج الیوم خودرا از دیوان عالی اعلی‌خاقانی بمجلس سپهرمنزلت رفیع

1. Т этот бейт оп. 2. П. B_2 نادر. В, Т оп 3. П دیه

و از یکدیگر مکدّر | л. 129a | و متوحّش میگردیم مناسب چنان است که مرا
هم امروز اجازت فرمائی آن پادشاه در خزینهٔ خود کشاد و آن مقدار بابو
علی انعام و اکرام کرد که عدد آن در خزینهٔ خیال هیچ محاسبی نگنجد آن
گاه ابو علی به بخارا آمد و مریض گردید[1] اورا مرض اسهال شد تا چل
روز روز چهلم پادشاه[2] بسر بالین وی آمد و تمام اعیان بخارا حاضر
بودند پادشاه[3] گفت ای حکیم همه عالم‌را تو معالجه مینمودی خصوصاً این
مرض‌را اکنون اینچنین عاجز شدهٔ ابو علی دست در زیر بالین خود درآورد
و کاغذی برداشت و آنرا بکشاد در آن داروئی بود فرمود تا در خم آب
زدند بعد از لحظهٔ فرمود آن خم‌را بشکستند آن آب بمثابهٔ یخ بسته بود
ابو علی گفت ای پادشاه این یک مثقال بود از این دارو[4] من روزی هفت
مثقال میخورم شفائی حاصل نمیشود

1. A, C شد 2. T. л. 357a نصر سامانی 3. T یمین الدوله 4. Все остальные рук. доб. که بر آب خم زده همچنین بربست

که پسرش بسیار دیر کرد. بباغ درآمد دید که پسرش افتاده و مرده و سر
دم اژدها افتاده دانست که آن بدبخت قباحتی کرده [پدر] بدر غار آمد و
گفت ای شاه ماران و ای برگزیده‌تر از همهٔ یاران این پسر بدبخت
نااهل من اگر نسبت بشما بدی کرد ببدیٔ خود گرفتار گردید[1] اکنون دوستی
که میان ما و شماست آن میباید که باقی باشد کرم نموده [باز] بهمان
دستور آن معامله را مرعی دارید از درون آوازی شنید که ای درویش
[دیگر] مناسب چنان است که میان ما و تو آشنائی نباشد بنابران
که هر گاه که تو مرا میبینی ترا از پسرت یاد میآید و از من کدورتی در
خاطرت میافتد و چون من ترا میبینم از زخم دم خود یاد میکنم و از تو
کلفتی در دل من میافتد هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَ بَيْنِكَ دیگر هرچند زاری کرد
هیچ آوازی نشنید اکنون ای پادشاه هرگاه که تو مرا میبینی ترا از آن دشنامها
و بیادبیهای من یاد میآید و چون من ترا میبینم از جفاهای تو بخاطر میگذرد

1. Остальные рук. آمد

پرسش چه کارست هرچه هست همه‌را طفیل تو دارم و از تو دریغ نمیدارم
آن پسر گفت حاشا و کلا اگر این رازرا با من نگوئی ترا در پیش پادشاه
در بلا نهم و هرچه داری [همه‌را] بتاراج [و] یغما دهم پدر دید که چاره‌ٔ
نیست بغیر از گفتن با وی آن حالت‌را تمام شرح داد پسر گفت ای
پدر تو این خدمترا با من فرمای تا من این کاررا میکرده باشم هرچند منعش
کرد درنگرفت القصه تفارهٔ شیررا گرفت [و] پنهانیِ پدرش شمشیری با خود
ببرد و [با خود] قرار داد که اژدها که از غار[1] بیرون میآید در محلی که در
غار [درون] میرود از کمین‌گاه میبرآیم و اورا بشمشیر دونیم میزنم القصه
تفارهٔ شیررا نهاد و در بیخولهٔ خزید چون اژدها شیررا خورد و در غار میرفت
آن پسر بیرون دوید و شمشیر[2] را انداخت اتفاقا بر دم وی آمد و
مقدار چهار انگشت از دمش بیافتاد اژدها خشمناک از غار بیرون آمد
آن پسررا زخمی زد و هلاک ساخت و در غار درآمد آن درویش دید

1. A, C, ۸. 1816 خانه 2. A, C آن

فرعون فرو برد آن درویش با خود گفت که غالبا در درون این غار گنجیست
و شنیده بود که اژدها را بشیر میل [بسیار] بیباشد بخانه آمد و تقارهٔ
پر شیر کرده آورد و در پیش آن غار نهاد و خود در گوشهٔ خزید
بعد از زمانی آن اژدها از غار بیرون آمد و آن شیر[ها]را تمام
درکشید و در غار رفت و باز بیرون آمد و چیزی از دهان خود
در آن تقاره انداخت و درون غار درآمد درویش پیش آمد دید که
اشرفی[1] در آن تقاره انداخته بغایت خوشحال شد | л. 128б | هر روز تقارهٔ
شیری بیاورد و بدین[همین] دستور تنگهٔ سرخی میگرفت چون بر این منوال
مدتی گذشت آن درویش غنی گشت اورا پسری بود بغایت ناخلف چون
پدر خودرا صاحب مال دید از او پرسید که منشاء این جمعیت[2] چیست
و باعث[3] این مکنت و فراغت تو کیست گفت ای جان پدر ترا باین

1. B, л. 267б فلوری; T, л. 355б тоже, с пояснительной припиской درم; B_2,л. 272а قرطوری; П, л. 173а زر سرخی 2. B доб. مال 3. Все остальные рук. سبب

اصفهان درویش بود و یکی ویرانه باغی داشت مانند دل [پریشان] مظلوم ابتر و خراب و چون دیدهٔ سخت[1] ظالم خشک[1] و بیآب روزی برسم سیر در آن باغ طوف[2] مینمود و اشجار خشک گشتهٔ آن باغ همهٔ حسرت بر آتش اندوهش میافزود ناگاه سیاهئی[3] عظیم بنظرش درآمد مانند منار دود خوردهٔ از پای درآمده یا خود چنار از بیخ و بن برآمدهٔ چون نیک نگه کرد اژدهائی بود در غایت عظمت و بزرگی [نظم]

دو چشمش چون دو مشعل بود روشن * دهانش آتش افشان همچو گلخن
ز آتش دود خیزد در زمانه * زدی ز آن دود آتشها زبانه
بگرد باغ گردیدی چو دیوار * چو رفتی خندقی گشتی پدیدار[4]

درویش چون آن بدید در بیخولهٔ خزید و از ترس میلرزید در گوشهٔ باغ یکی غاری بود مانند ثعبان موسی[5] دهان باز کرده آن اژدهارا چون سحر سحرهٔ

1. A, C меняют эти слова местами. 2. A, C سیر 3. A سیاه : П مار سیاهی 4. T, л. 355б этот бейт оп. 5. B, B2 موسوی ; T حضرت موسی ثعبانی

نکشتند اما دست و گردن بربسته به پیش پادشاه آوردند چون پادشاه بهوش
آمد بعد از زمانی دید که دست و پای او بقوّت آمده چنانچه بی تحاشی بر پای خاست
و از آن مرض اثری باقی نمانده بود پادشاه دانست که آن حرکات ابو علی بنابر
مصلحتی بوده که مرا در خشم سازد و آتش غضب من همه آن مرضرا سوزد گفت
وا ویلا من چه خطائی کردم که در بارهٔ وی چنین حکمی کردم جمعی دیگر میخواست
که از پی فرستند که آن جماعت رسیدند و ابو علی را بدین حالت آوردند پادشاه
خدای را شکر [بسیار] گفت [و] آن نوکرانرا که ملاحظه نموده بودند ایشانرا[1]
تربیت بسیار نمود[2] و بمناصب علیه رسانید و ابو علی را عذرخواهی بسیار نمود
و التماس کرد که یکچند روز در اینجا توقّف نماید تا عذر این جنایت خواسته
شود ابو علی گفت ای پادشاه حکایت[3] من و تو مثل قصهٔ درویش اصفهانی
و اژدهاست گفت که چگونه بوده است ابو علی گفت آورده اند که در شهر

1. Так A, C, B, л. 267a. 2. B نوازش بسیار نمود, П کرد 3. A, C меняют эти слова местами

شمشیررا از غلاف بیرون کشید و پادشاه‌را دشنام دادن گرفت و هر خواری
و فحشی که از آن بدتر نباشد بپادشاه گفتن گرفت و نوک شمشیررا هر زمان
بر چشم و روی پادشاه حواله میکرد و میگفت که تو آن نه‌ٔ که بجهت تو مرا
در کشتی بسته انداختند کار بجائی کشید که پادشاه نزدیک بود که از قهر و
غضب هلاک شود یک بار زور کرده برجست ابو علی دید که پادشاه برخاست
فی الحال از حمام بیرون دوید و بر آن اسپ سوار گردید و روی بگریز
نهاد پادشاه نعرهٔ چند بر زد و باز بیافتاد و بیهوش شد ملازمان پادشاه
پیدا شدند و پادشاه خودرا بدان حال دیدند و ابو علی‌را ندیدند گمان بردند
که ابو علی اورا هلاک کرده در طلب و تفحّص وی شدند بعد از زمانی پادشاه
بحال خود آمد و گفت ابو علی‌را زود باشید[1] پیدا سازید چون اورا بیابید
سر اورا به پیش من آرید جمعی بدنبال ابو | л. 128a | علی متوجه شدند و
اورا یافتند اما ملاحظه کردند که مبادا پادشاه از حکم خود پشیمان شود اورا

1. Остальные рук. زود باشید ابو علی‌را

بول کرده است اگر اورا علاج کنی من ترا پیش ابو علی میبرم و هر دعوی
که کنی با وی از پیش توانی برد همارہ پال گفت که آن غلام کجاست گفت
تو داروی که در چشم میکشی بمن ده تا من در چشم او کشم از سر دستار
خود کاغذی برآورد و در وی داروی بود بوی داد و گفت این را بر روی
سنگ بیپاشی و بمیلی در چشم وی میکش فی الحال روشن میشود ابو علی برخاست
و بگوشهٔ رفت و آن را بعمل درآورد فی الحال چشم وی روشن گشت به پیش
آن غلام آمد و گفت ای غلام بدانکه ابو علی منم غلام در پای ابو علی
افتاد و گفت هزار جان من فدای تو باد القصه آن غلام را با خود همراه به
پیش پادشاه تبریز آورد اورا اکرام و اعزاز تمام نمود بعد از آن باتفاق
آن غلام بمعالجهٔ پای پادشاه پرداخت بعد از چهل روز [مقرر] فرمود که
حمامی را گرم بتابند و پادشاه تنها در حمام نشیند و اسپی در غایت دونده گی
بر در حمام نگاه دارند و در گرد و پیش حمام کسی نباشد چنان کردند ابو
علی شمشیری بر میان بر بست و بحمام درآمد پادشاه را دید که تنها نشسته

تو از کجائی و بکجا میروی و ترا چه نام است و ولایت تو کدام است
گفت من از هند میآیم و ببخارا میروم و مرا همارہ پال هندی نام است
بدعوی ابو علی آمده‌ام که گوش از سر وی بکَنم ابو علی [با خود] گفت
وا ویلا در چه محلی مدعی چنین بسر وقت من افتاد ابو علی گفت ترا
با ابو علی چه نسبت است و با وی چه نزاع داری گفت قصهٔ من طولی
دارد و حالا گنجایش آن نیست ابو علی گفت باری شمّهٔ میتوان گفت
همارہ پال [هندی] گفت در ابتدا غلام ابو علی بوده‌ام و ویرا چهل غلام
بود که ایشانرا تربیت کرده علم طب میآموخت و از من هیچ حالی نمیگرفت
و مرا لایق این امر ندانسته در خدمت آن غلامان گذاشته بود[1] تا آنکه مرا
بسببی آزاد کرد و من بهند رفتم و از حکمای هند علم طب و حکمت [л. 1276]
آموخته‌ام و از برای این آمده‌ام که خودرا بوی نمایم ابو علی گفت که من یکی
غلامی دارم که هر دو چشم ویرا غباری گرفته و سبب آن بود که در غاری

1. Все остальные рук. خدمت این غلامان میفرمود

است و آن حیوانیست [که] پیشتر مذکور شد که ابو علی اورا بچه حیله دفع
نموده [بوده] است از آنجا غباری متصاعد گشت و بر روی مردمک
دیدهٔ ابو علی نشست بمرتبهٔ که هیچ چیزرا نمیتوانست دید ابو علی دست
بر دیده نهاد و گفت روبروی[1] من کوکب نحس طلوع نموده است و من
نمیخواهم که چشم من بر وی افتد بر این بهانه چشم خودرا برویمالی بربست
تا بمرو رسید در کاروان‌سرای فرود آمده بودند ابو علی در اندیشه فرو
رفت که چه سازد و چه تدبیر کند که چشم ویرا چنین عارضهٔ دست
داده بود [مصرع]

ترسم که طبیب‌را طبیبی باید

ناگاه آواز شخصی برآمد که [میگفت] طبیبانیم و حکیمانیم و جرّاحانیم و برسم
ترک طبیبان[2] ندای میکرد و خودرا میستود ابو علی گفت روید و اورا بیارید
رفتند و اورا به پیش ابو علی حاضر ساختند ابو علی از وی پرسید که

1. A, C روی بروی 2. T. л. 353a в переводе эти три слова оп.

و [اتفاق کردند] و بزور تمام ابو علی را گرفته در کشتی انداختند و از آب
گذرانیدند ابو علی گفت [л. 127 a] شمارا در اول با من همین معامله بایست
کرد تا این همه تشویش نکشیدی گفتند که چون میدانستید که ما شمارا نخواهیم
گذاشت و البته خواهیم گذرانید پس چرا این همه مضایقه نمودید گفت از آن
اندیشیدم که اگر باختیار خود در کشتی نشینم شاید که کشتی غرق گردد و من تا روز
قیامت مطعون گردم [که] ارباب عقل و اصحاب حکمت آنرا به بی حکمتئ من
حمل نمایند چون مرا بزجر در کشتی درآوردید بر تقدیری که غرقه گردم از من
آن ملامت مرفوع خواهد بود[2] چون به بیابان مرو رسیدند ابو علی از آب
فرودآمد[3] تا تشویش نماید اتفاقا در سوراخی بول نمود که جای مکلة الراس[4] بوده

1. Последние три слова после скобки с добавлением слова گرفته приходятся в рук. A на вклейку с подновленным текстом. B соответствующем месте в тексте рук. C пробел (л 1796). Рук. П, B и B_2 эти слова оп. Т. л. 352a توتوب زور دین 2. A, C, л. 180a مرفوع گردد 3. A, C فروز آمد 4. A, C, л. 180a مکله راس; П, л. 1716 مکلته الرس; B_2, л 269a مکله الراس

مناسب مینماید رفتن ایشان زیرا که بنای دوستی و محبت میان من و پادشاه تبریز برفتن شما استحکام تمام میپذیرد القصه ساختگی نمودند و شیخ ابو علی‌را بکوکبه و حشمت تمام متوجّه تبریز گردانیدند چون بر لب آب جیحون رسیدند ابو علی گفت که محال است که من در کشتی درآیم[1] این کار خلاف عقل و حکمت است | مصرع |

من لاف عقل میزنم این کار کی کنم

آن جماعت عاجز شدند و هیچ چاره نداشتند به یمین الدوله عرضه‌داشت کردند یمین الدوله‌را اسپی بود که در زیر زین فلک مثل آن تکاوری کسی ندیده آنرا بزین و لجام مرصع روانه گردانید که آن اسپرا در کشتی درآوردند و بر آنجانب دریا برند و گویند که این اسپرا جهت تو[2] فرستاده اند شاید که طبیعت وی میل نماید و در کشتی درآید چنان کردند ابو علی گفت بعد از آنکه من در این دریا غرق گردم آن اسپ مرا چه فایده دهد عاقبت عاجز شدند

1. Остальные рук. نشینم 2. П, B_2 جهت شما ; B بشما

از برای این پسر | خواستگاری کن که علاج او همین است آن نیز از مخترعات[1] ابو علی است.

منقول است[2] که پادشاه تبریزرا عارضهٔ روی داد[3] که پایهای او از کار رفته شل گردید و از جای نمیتوانست جنبید هرچند اطبا و حکیمان[4] تبریز معالجه کردند[5] هیچ اثری ظاهر نشد آن خواجهٔ بازرگان به پیش پادشاه رفته کیفیت پسر خودرا عرضه داشت نمود پادشاه گفت که بغیر از وی کس این مرضرا علاج نمیتواند نمود آن پادشاه‌را بیمین الدوله دوستی و مراسلتی بود تحف و هدایای مناسب ترتیب نموده[6] قاصدی بجانب بخارا روانه گردانید و از یمین الدوله استدعای تشریف قدوم ابو علی نمود چون رسول رسید یمین الدوله آن مکتوب‌را به پیش ابو علی فرستاد و گفت مصلحت چگونه است ابو علی گفت رای پادشاه حاکم است یمین الدوله گفت بغایت

1. B доб. طبع 2. B آورده‌اند 3. Все остальные рук. دست 4. B, T, л. 3516 оп; П حکما 5. Остальные рук. معالجه‌اش نمودند 6. A نمود (C оп.)

ای خواجه مرد جهانگشتهٔ میآری که وی [سخن‌گوی] و شیرین تکلّم باشد تا من
از او حکایت پرسم و گفتگوی کنم تا پسر تو شفا یابد این خواجه را مصاحبی
بود که تمام ربع مسکون سیر کرده بود با خود همراه داشت حاضر ساخت ابو
علی دست بر نبض پسر نهاد و از آن پیر جهانگشته تعریف شهرها را میپرسید
تا بتعریف شهر تبریز رسید نبض آن پسر متحرک شد ابو علی دانست که
مطلوب وی در تبریز است از محلّات و مواضع آن شهر پرسیدن گرفت
چون محلهٔ شکرفروشان را بر زبان[1] برد نبض وی بسیار مضطرب گردید معلوم
شد که مقصود وی در آن محله است از کدخدایان و متوطّنان آن محله پرسید
چون نام فلان خواجه را بر زبان[2] گذرانید نبض وی سرعت بنیاد کرد [A. 1266]
از اهل خانه‌اش پرسید یکی دختر را نام برد نبض [وی] بمرتبهٔ اضطراب نمود
که نزدیک بود که قالب تهی کند ابو علی را جزم شد که منظور[3] وی همان دختر
است بخواجه بازرگان گفت که برخیز [و] تبریز رو و فلان دختر که مذکور شد

1. A, C بزبان 2. A, C بزبان 3. A, C مطلوب

افعی از کجا آوردهٔ و بچه کیفیت حاصل کردهٔ من بنابران در آن مرض دخل نکرده بودم که علاج آن منحصر بود در خوردن قی افعی و حصول آن متعسر بلکه متعذر مینمود باری بگو که آنرا چگونه یافتهٔ آن بیمار احوال را چنانچه واقع بود وا نمود[1]

آورده‌اند که در تبریز خواجهٔ بازرگانی را پسری بود در کمال حسن و ملاحت و در نهایت لطافت و صباحت وی بیمار شد هرچند که اورا معالجه نمودند به نمیگردید تا بحدی که امیدواری منقطع شده جمعی پدر وی‌را گفتند که در ولایت بخارا[2] طبیبیست ابو علی نام علاج پسرت وی میتواند نمود [آن] بازرگان پسر خودرا گرفته پیش ابو علی آورد ابو علی [چون] نبض اورا گرفت دانست که [او] عاشق است [اما] اگر اظهار آن نماید آن پسر محجوب میشود و ممکن نیست که اظهار آن کند و مقصود فوت میشود ابو علی گفت

1. П, л. 1706, B2, л. 2686, T, л. 3506 آن بیمار گفت آنچنانکه واقع شده : B بتفصیل عرضه داشت نمود

2. П ذاخرهٔ بود

خانه سیر نمودن گرفت درمیانهٔ خانه کاسهٔ شیری بود دهان بر آن نهاده
تمام شیررا بخورد و بسیاری بر زمین بغلطید و بر خود بپیچید[1] بعد از آن دهان
بر آن کاسه نهاده آن شیرهارا قی کرد و در سوراخ درآمد آن بیمار بر خود
اندیشه کرد که چون من مردنی شده‌ام و دیگر امیدواری نمانده و هر ساعت
مرا امری دست میدهد | л. 126a | مناسب چنانست که این شیرهارا بخورم و خودرا
خلاص گردانم بر این خاطر قرار داده کاسهٔ شیررا برگرفت و تمام‌را درکشید چون
زمانی گذشت دید که مرض وی روی در تنزّل نهاد [و] اورا تخفیفی دست
داد و زمان زمان بر خود صحت زیاده میافت تا بحدی که از خود امیدوار گردید
فرمود که اورا بر سرراه ابو علی نهادند بغرض تعرض ابو علی بود که تو مرا
دوا نکردی اینک خدای تعالی مرا بیمنّت تو شفا ارزانی داشت چون ابو
علی[2] از خانه بیرون آمد[3] اورا بدید در تعجب شد و گفت[4] ای مرد تو قی

1. A, C, л. 179a بو پیچید 2. Со следующего слова возобновляется после большой лакуны текст рук. B, л 264a 3. B شد 4. B تعجب کرده گفت

بیافتاد و بیهوش شد چون بهوش [باز] آمد دستهای وی بحال خود آمده بود این علاج از مخترعات ابو علی است.

آورده اند که بیمارانرا میآوردند و بر سر کوچه ابو علی مینشاندند ابو علی که از خانه بیرون میآمد بر یک جانب نگاه میکرد و میگفت که این را فلان مرض است و [اورا] علاج این است و در بازگشتن بجانب دیگر نگاه میکرد و همین دستور علاج میفرمود روزی بیماریرا ملاحظهٔ بسیار نمود و در علاج وی هیچ سخن نگفت و بدیگری متوجه شد آن بیمار را حالت عجیبی دست داد و دل از حیات و زندگانی بر کند و گفت که اورا برداشته بردند و بخانه گذاشتند گفت ای عزیزان فکر تابوت و کفن سازید کار من نشد ابو علی دانسته است که مرض من علاج پذیر نیست بنابران بمن نپرداخت اکنون چارهٔ کار رضا بقضا الله إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[1] و دل بمرگ نهاد اتفاقا در کنج خانه یکی سوراخی بود این مریض دید که ماری از آنجا بیرون آمد و بر گرد

1. П, л. 170б, B2, л. 268а اکنون چارهٔ کار رضینا بقضاء الله لله و انا الیه راجعون (Коран, 2,151).

خلاص کرد

آورده‌اند که یکی [л. 1256] از اعیان بخارارا دختری بود در غایت حسن و جمال اورا علت قلنج پیدا شد بنوعی که هر دو دست او برداشته بر سر او خشک مانده بود و فرود نمیآمد ابو علی فرمود که پدر وی مجمعی ساخت و [همهٔ] خویشان و اقربای خودرا جمع کرد و آن دخترا فرمود که بر بالای تختی نشانیدند و برادر ویرا فرمود که بآن دختر آغاز بازی کردن گرفت گاهی قصبهٔ اورا میکشید و گاهی مجر اورا بنوعی که وی در اعراض شد و برادرش در آن حرکات [1] میافزود تا بحدی [2] که مجر از سر وی جدا ساخت و سر وی برهنه کرد وی از غصه فریاد میکرد و هیچ‌کس اورا از آن منع نمیکرد تا آن که آن برادر جامهٔ اورا از تنش بکشید و پراهن اورا [نیز] از برش کشید [3] با وی همین ازاری مانده بود برادرش دست کرد و بند ازارش [4] بکشید و دختر فریاد کرد و هر دو دست او فرود آمد و بند ازار خود بگرفت و

1. A, C, л. 1786 حرکت 2. П, л. 170a, B_2 مرتبهٔ 3. П نیز بیرون انداخت ; B_2 نیز بیرون کرد 4. П شلوارش

زاری مینمود که من گاو شده‌ام مرا بکشید و بخورید اورا به پیش ابو علی
آوردند فرمود که دست و پای ویرا ببستند و کاردی طلبید و آنرا سنگ
کشیده تیز ساخت و بعد از آن پیش وی آمد و گفت غم مخور که من
ترا میکشم او زاری مینمود که زود باش و در[1] این کار تقصیر مکن ابو علی
دست بر پهلوی وی رسانید و احتیاط کرد و گفت که این گاو بسیار لاغر
است و خوردن را نمیشاید چند روزی اورا تربیت باید کرد و اورا گفت
اگر میخواهی که بمقصود رسی باید که هر غذا و شربتی که بتو فرمایم اختیار کنی گفت
منّت دارم و قبول نمود ابو علی شربتها و غذاهائی که تقویت دماغ کند
برای وی [تعیین] فرمود بعد از چند روز آن مرض مندفع گردید ابو علی
پیش وی رفته گفت که چون است فربه گشته‌ٔ که ترا فرمایم که بکشند وی
مضطرب گشته گفت که این چه سخن است که تو میگوئی هر که قصد من نماید
من اورا پاره پاره سازم حاصل که ابو علی اورا باین تدبیر از آن مرض

1. از A, C

برداشته متوجّه به پیش آن حکیم شد بوجهی که کسی بر آن مطّلع نشد و به پیش آن حکیم رفت و از وی التماس سبقی نمود آن حکیم اوصاف کمالات[1] ویرا شنیده بود طوعاً و رغبتاً قبول نمود آورده اند که چون ابو علی مختفی شد یمین الدوله را حالت عجیبی دست داد و در طلب و تفحص وی سعی و کوشش بسیار نمود از وی خبری و اثری نیافت تا بعد از یک سال که این علم را بتمام و کمال بدست آورد[2] و بنام یمین الدوله کتابی در علم طب تصنیف نمود و پیش وی آورد و کیفیت احوال را بیان کرد یمین الدوله خدای را شکر بسیار گفت که باز دیدهٔ رمد دیده بدیدار وی منوّر شد القصه ابو علی در علم طب چنان مشهور و معروف گردید که هر مجبوب و معلول مقطوع الطمع را که بپیش او آوردند[ی] اورا فی الحال معالجه کردی و هیچ معالجهٔ وی تخلّف ننمودی

منقولست که در بخارا شخصی را مرضی واقع شد که فریاد میکرد و

1. A, C, T, л. 348a اوصاف و کمالات 2. П, T حاصل کرد

یا کن اورا ز منصب من عزل * یا مرا خدمت دگر فرما

منقولست که یمین الدوله آن طبیب را طلب نمود و از معالجهٔ مرض خود از وی سوال فرمود آن جاهل سخنان پریشان گفتن گرفت[1] و اظهار حکمت و دانائی نمود چون شیخ ابو علی را از آن [علم] وقوفی نبود هیچگونه دخلی ننمود القصه آن مجلس را تمام شغل فرمود و یمین الدوله تمام بوی متوجه گردید و بشیخ بو علی نپرداخت آتش غیرت در درون سینهٔ ابو علی بر افروخت و گفت [л. 125a] ای دریغ من این علمرا نورزیده‌ام [علم] خود این علم بوده است چون مجلس متفرق گشت ابو علی ملول بخانه رفت و بخود قرار داد که تا این علم را کما ینبغی بدست نیارد بمجلس یمین الدوله نرود چون بعضی [از مسایل] طبیعی موقوف است بسماع و بقوّت طبع و مطالعه آنرا نمیتوان دانست ضرورت [شد] بمعلّمی[2] شنیده بود که در یکی از قرای[3] بخارا حکیمی است[4] بغایت دانا [و] در علم طب عدیم المثل کتابهای خودرا

1. П. л. 1696 آغاز کرد 2. A, C تلمی (!); П بعلمی 3 A, C یکی قریهٔ 4. A, C доб. که

نمینمودی چنین گویند که یمین الدوله را اندک مرضی عارض شد و در آن وقت ابو علی بعلم طب شروع ننموده بود در ولایت بخارا طبیبی بود که از کمال حماقت بادنجان را از سورنجان [باز] نشناختی و فربهی را از آماس فرق نکرده مردم لحمانی را از فرق تا قدم طلا انداختی ضعف معده[1] و درد شکمرا کوشت گاو و فطیر خام فرمودی و درد چشم را باهک و زرنیخ و بادنجان [خام] معالجه نمودی شامت مقدم و نحوست منظرش بمثابهٔ بود که دست هر که را گرفتی از دست رفته از پای در آمدی و هر خستهٔ که روی اورا مشاهده نمودی دیگر روی نیکوئی ندیدی [قطعه]

آن که تا دعوی طبابت کرد * ملک الموت رفت نزد خدا

گفت سن داشتم یکی منصب * که نبود اندر آن شریک مرا

گشته پیدا کنون یکی شخصی * که کند قتل بندگان ترا[2]

1. A, C, л. 1776 کوفت معیده (کرفت?). 2. Бейты 3 и 4 в рук. A выписаны на полях тем же почерком, в рук. C они приводятся последними.

علی راست گردید.

منقولست که در ولایت بخارا[1] جانوری پیدا شد که هرکس ویرا میدید هلاک میگردید و بسیاری از آدمیان و حیوانات عرصهٔ تلف گشتند همهٔ عقلا در طریقهٔ دفع وی متحیر و عاجز بودند[2] عاقبت الامر به پیش ابو علی آمدند و چارهٔ[3] کار از وی جستند فرمود تا سپری از فولاد ساختند و آنرا صیقل زده مانند آئینه گردانیدند پس فرمود شخصی آنرا به پیش روی خود گرفته متوجّه آن جانور گردید چون از خاصیهٔ صورت نوعیهٔ آن حیوان بود همچنین که صورت خودرا در آن آئینه مشاهده نمود فی الحال بیافتاد و همه خلایق از آن بلا و آفت خلاص یافتند حاصل که ابو علی حلّال مشکلات زمان خود بود [و] هر عقده و مشکلی که عقل خلایق در حل آن متحیر گشتی چون پیش وی آوردند [ی] فی الحال آنرا منجلی ساختی و یمین الدوله تمامی مهمات خودرا مفوض باو داشته بود و از صوابدید او [یک] سر موی تجاوز

1. П, л. 169a در خاورهٔ بخارا 2. П, B2, л. 2656 کشتند 3. Все остальные рук. تدبیر

اند که یمین الدوله را یکی ببری بود مقیّد زنجیر تسخیر مانند پلنگ غضب پادشاهان[1]
متجبّر و خونریز و مثل شیر دوران با اهل وفا در کینه و ستیز ثور عرصهٔ
گردون را از انجم و هلال بر شکم و پهلو از نیشتر دندان و خنجر ناخنش
زخمها بودی[2] و شیر بیشهٔ سپهر نیلگون از هیبت و صلابت سرپنجهٔ او
در کنج و برجی بخرچنگ و خوشه قناعت نمودی [بیت]

ببری که گفته شیر فلک با وی از نیاز * کبر[3] پلنگ چیست بما چون سگ تویم

یمین الدوله فرمود که آن ببررا بیاورند تا در پیش وی اورا طعمه دهند چون
کله را پیش وی انداختند ببرانرا فرمود[4] تا کله را از او بستاند و با وی تلاش
نماید در محلی که با هم تلاش میکردند [л. 1246] پالهنگ از گردن ببر بیرون
آمد خلایق همه رو بگریز نهادند آن ببر قصد درون‌خانه کرد یمین الدوله
بیخود گشته برجست و از دری که قفای وی بود بیرون دوید و سخن ابو

1. A, C, л. 177a پادشاه; (T это сравнение опускает целиком, включая нижеследующий бейт). 2 A, C بود 3. П, л. 1686 کبری 4. A, C, л. 177б فرمودند

و بینید[1] که موافق است یا نه یمین الدوله گفت ای ابو علی من از هیچیک
از این درها بیرون نمیروم و بفرمود تا کنج خانه را که میان مشرق و جنوب
بود شکاف کردند و از آنجا بیرون رفت و درون آمد و بر تخت خود
قرار گرفت و آن کاغذرا برداشت و نگاه کرد در وی نوشته بود که چون
پادشاه از تخت خود برخیزد از کنج خانهٔ که میان مشرق و جنوبست بیرون
آید[2] یمین الدوله چون این خطرا مطالعه فرمود حکم کرد[3] که زر آوردند و بر
فرق شیخ نثار کردند روز دیگر یمین الدوله بابو علی گفت ای حکیم دوران اگر
شما امروز حکم قطعی فرمائید که من از تخت خود که برخیزم از کدام در بیرون
خواهم رفت دیگر همواره هرچه فرمائید بیدلیل و حجتی قبول فرمایم[4] ابو علی
گفت شما امروز از آن دری که از قضای شماست بیرون خواهید رفت یمین
الدوله در خاطر خود قرار داد که من البته از آن در بیرون نخواهم رفت آورده

1. A بو بینید 2. Остальные рук. رود 3. П, B_2, л. 265a مطالعه نمود بفرمود 4. П از شما قبول نمایم

سر بیجنبانید نصر سامانی گفت که حکیم زمان را چه چیز متحیر و متعجب ساخته و در وادی تفکّر و اندیشه انداخت ابو علی گفت که [л. 124a] امروز اینچنین درمیابم که تخت[1] من مقدار پشت کاردی بلند گشته یا آسمان آن مقدار پست گردیده نصر سامانی و ارکان دولتش بر کمال حدس و احساس وی تحسین و آفرین نمودند

نقل است که روزی یمین الدوله در خانهٔ نشسته بود که آن خانه را چهار در بود از ابو علی سوال کرد که ای حکیم میخواهم که حکم فرمائی که چون من امروز از مسند خود برخیزم از کدام در بیرون خواهم رفت ابو علی گفت شاها شما درمقام امتحان منید و قصد شما آن است که مرا الزام نمائید مقرّر است که من آنچه گویم شما بر خلاف آن خواهید کرد دوات و قلم طلبید و بر کاغذپارهٔ چیزی نوشت و در زیر سریر یمین الدوله نهاد و گفت شما برخیزید و از یک در بیرون روید و درآئید و بعد از آن آن کاغذرا بکشائید

1. П تحت

یمین الدوله حکم فرمود که دیگر در وقت سحر آن کار نکنند بعد از چند روز گفت که کدنگ کوبان سمرقند مرا مشوش میدارند[1] یمین الدوله تعجب نمود که این چه نوع تواند بود که از سمرقند کسی آواز کدنگ را شنود اما هیچ اظهار [آن] نکرد ابو علی دانست که یمین الدوله این سخن را بر گذاف حمل نمود لیکن ابو علی نیز در این باب مبالغه ننمود تا بعد از مدتی گفت دوش آواز کدنگ مرا مزاحم نبود یمین الدوله فرمود که فی الحال تاریخ نوشتند و کس بسمرقند فرستادند خبر آوردند که در همان شب کلانتر رنگ ریزان مرده بوده است و آن شب کدنگ نزده بوده اند چون یمین الدوله این حالت را از ابو علی مشاهده نمود اعتقاد و ارادت وی نسبت بابو علی بیفزود

نقل است که روزی نصر سامانی فرمود که در زیر چهار پایهٔ کرسی ابو علی چهار تنگه نهادند و ابو علیرا از آن خبر نبود چون آمد و بر بالای کرسی نشست[2] روی بجانب آسمان کرد و باز بجانب زمین نگاه کرد و از روی تحیّر و تعجب

1. П بیاورند 2. Все остальные рук. بر بالای کرسی خود قرار گرفت

میخواست [که] تیغ راند شیخ رسید و نعره زد که ای جلاد دست نگاه دار و
اورا منع کرد[1] و دست آن درویش را گرفته از آن عقوبت خلاص گردانیدند بعد
از آن شیخ فرمودند که ای درویش از برای اینچنین مصلحتها ملازمت پادشاه را
اختیار کرده ایم که دست بیگناهان بریده نشود آن درویش در پای شیخ افتاد
و عذر بسیار خواست و توبه نمود القصه ابو علی را حجتی نماند و ملازمت را
قبول نمود آورده اند که نصر سامانی[2] فرمود که از برای ابو علی کرسی ساختند
و آن را مرصع و مکلل کرده بجواهر و یواقیت پرداختند و شدهٔ از مروارید
در پیش آن کرسی آویختند و آن کرسی را بر دست راست خود مقرر فرمود ابو
علی مانند نیّر اعظم که بر سپهر لاجوردی یک نیزه برآید بر بالای آن کرسی
برآمد و نشست و مجلس یمین الدوله را رشک فردوس برین میگردانید منقول
که روزی ابو علی بنصر سامانی گفت که وقت مطالعهٔ من سحر است و در آن
هنگام جماعت رنگریزان باواز گرنگ مزاحم و مشوش اوقات[3] من میشوند

1. П جلّاد بایستاد 2. Так во всех рук 3. П, л. 168a احوال

طلبید شیخ فرمودند باید که از راه بغداد روی و جنیدرا زیارت کنی آن مرید قبول کرده متوجه گردید چون ببغداد رسید بخانه جنید آمد گفتند بخدمت خلیفه رفته درویش را [انکاری] در خاطر افتاده که جنیدرا از اولیاء کبار میشمرند ولی را بخدمت خلیفه[1] چه کار در این تخیّل و اندیشه بود ببازار درآمد اتفاقا دزدی گریخته بوده و جمعی در پی وی مدتی مترصّد و مترقب بوده اند آن درویش را که دیدند گمان بردند که دزد وی است و بغلط اورا گرفته دست و گردن بسته بدرگاه پادشاه آوردند و کیفیت باز نمودند خلیفه حکم فرمود که دست اورا ببرند چون اورا بیرون بردند شیخ جنید رحمت الله علیه در مجلس بود بر وی ظاهر شد که این در حق وی تهمت بپادشاه [ا. 1236] گفت که این شخص گناهی ندارد و این در حق وی تهمت خلیفه فرمود که چون بیگناهی وی بر ضمیر منیر شما ثابت[2] گشته باشد اورا خلاص فرمایند شیخ [بتعجیل] بیرون آمدند در وقتی بود که دست اورا بچوب بسته بودند و جلاد

1. П با خلیفه 2. П ظاهر

که ما از برای طاعت و عبادت بتو اختلاط میکردیم خدایرا بندگانی هستند
که بنوعی بندگی و عبادت میکنند که اگر تو هزار سال عبادت کنی بایشان برابری
نتوانی کرد و ایشان در آرزوی صحبت من بوده و میباشند و من بایشان
اختلاط نمیکنم و مصاحبت من با[1] تو از برای آن بود که در ملازمت پادشاه
بعضی را که بر ایشان تهمتی واقع میشود[2] تو در مقام تحقیق و تفتیش آن
میشوی و اورا از عقوبت پادشاه خلاص میگردانی این امر پسندیدهٔ ما بود
ای حکیم از صحبت من اجتناب مکن و از اختلاط من احتراز منمای که بامداد
و معاونت یک‌دیگر مهمات را مکمل سازیم تو متفحص و حاضر میباش و مهمات
خلایق را تحقیق کرده بمن عرض نمای من نیز باستصواب تو کفایت مهمات
ایشان نمایم و بساط عدالت و نصفت برگشایم ای حکیم آن حکایت را
شنیدهٔ که در تذکرة الاولیا شیخ فرید الدین عطّار مسطور است که یکی از
مریدان شیخ شقیق بلخی[3] بطواف کعبه احرام بسته بود چون از شیخ خود رخصت

1. A, C بر. 2. A, C شده باشد ; П, л. 1676 میشد 3. П, л. 1676 میر شقیق

اختیار کرده بود[1] حضرت خواجه خضر علیه الصلوات و السلام با وی مصاحبت
میکرد با خود اندیشه کرد که باوجود آن که من مرتکب چنین امر خبیثی[2] گشته
[ام] خضر علیه الصلواة و السلام با من مصاحبت و اختلاط میکند اگر من
ترک این شیوه [л. 123a] کنم و در کنج صومعه نشینم قیاس چنانست که خضر
از مصاحبت من مفارقت ننماید بنابرین ترک این امر کرده در گوشهٔ منزوی
گردیده بتقوی و ریاضت و عبادت مشغول گردید و مقیّد گشت مدة مدید
برگذشت و خضر علیه السلام بر وی ظاهر نشد گفت اوخ چه کار کردم و
از من چه عمل واقع شده باشد که مانع صحبت آن بزرگوار شده باشد[3] بعد
از مدتی باز بعمل خود معاودت[4] نمود همان روز حضرت خضر علیه السلام
بر وی ظاهر شد آن درویشرا حیرتی شد که این چه نوع امر بو العجبیست
بخضر علیه السلام اظهار این نمود خواجه فرمودند که [ای] درویش تو مپندار

1. A, C عسی داشت 2. Все остальные рук. خبیس 3. П, л. 167б کردیده باشم 4. A, C, л. 176a
مبادرت

نخواهد بود که بحکم اَلنَّاسُ مُجْزَوْنَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَ إِنْ شَرًّا فَشَرًّا هرکس بجزا و سزای عمل رسیده و میرسد از این اندیشه نمیباید کرد [بیت]

هرکه او نیک میکند یابد * نیک و بد هرچه میکند یابد

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا[1] وَ لَا يَحِيقُ اَلْمَكْرُ اَلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ[2]

تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار * که رحم اگر نکند مدعی خدا بکند[3]

ای حکیم در عدم اختلاط من بهانه مجوی و معذرت مگوی که بمقتضای إِنَّمَا اَلْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ [که] حدیث پیغمبر است صلی الله علیه و سلم دیگر آن چه در ملازمت سلاطین و خواقین حاصل[4] میشود در غیر آن میسّر[5] و محصّل نمیگردد و در کتب معتبره مسطور است که بسیار از اولیاء کبار در خدمت سلاطین بوده اند چنانچه منقولست که عزیزی در ملازمت پادشاهی منصب عسسی

1 Коран, 17,7. 2. Коран, 35,41. 3 Этот бейт и предшествующая кораническая цитата в рук. T, л. 343а и T_2, л. 365а отсутствуют 4. A, C میسر 5. A, C حاصل

از من نیست از کس دیگر است در حقیقت من دارندهٔ این مکتوب نیستم
اگر گویند من همین دم صاحب خطرا حاضر سازم حاکم گفت مهمل مگوی
و جلادرا حکم کرد که اورا گردن زد و سر اورا فی الحال به پیش پادشاه
فرستاد چون قاصد سر اورا پیش پادشاه آورد نظر کرد دید که سرندیم
وی است پادشاه انگشت بدندان گزیدن گرفت و گفت سبحان الله این
چه امر بو العجب است من این خطرا بکس دیگر داده بودم باری نیک رای را
طلب نمود و کیفیت حال را پرسید نیک رای حال خودرا و مصاحبت اورا
و خوردن طعام او و آستین بر[1] دهان ماندن را بتمامی شرح داد پادشاه را
معلوم شد که آن حسود در حق وی مکر و غدری کرده بوده است خدایرا
شکر بسیار گفت و نیک رای را عذر[خواهی] بیحد[2] نمود القصه چون شیخ
بو علی این حکایت را گفت و این درّ معرفت سفت یمین الدوله فرمود
که بر ضمیر منیر آفتاب تنویر حکیم روزگار و فیلسوف نامدار فخفی و نجوب

1. A, C, ۸. 1756 در 2. A, C, B2 بسیار

از این دولت محروم سازم با وی گفت ای برادر مرا در آن قلعه [مهم]
ضروریست چند روزست که از پادشاه اجازت طلبیده‌ام و امروز میخواستم
که بروم اگر این خدمت را بمن فرمائی من بجان منت دارم و این خدمت را
کما ینبغی بجای آرم و این امانت را بی‌شایبهٔ خیانت تسلیم نمایم نیک رای
گفت ای عزیز این بغایت کرمی است[1] که در بارهٔ این فقیر بجای میآرید
چون این خدمترا بگذاری من نیز آن چه قاعدهٔ دوستی و یاریست بتقدیم
رسانم حاصل که آن رقعه را گرفت و همچون بخت برگشتهٔ خود روی بدان
قلعه نهاد چون آن رقعه را کتوال برگشاد و مطالعه کرد فرمود [ل. 1226] که
جلادرا طلبید آن مردکرا حالت عجیبی شد گفت جلادرا چه میکنند گفتند
سر ترا [از تن] جدا کرده پیش پادشاه میفرستیم گفت وا ویلا این
چه سخنی است من از پی درج درآمده‌ام کتوال آن خطا بوی نمود چون
مضمون را بدید کاتب قضا سجل عمر اورا درنوردید گفت ای امیر این خط

1. B_2, ل. 262a غایت کرم است

داس مراد تو انداخت این رقعه را بگیر و به پیش کتوال فلان قلعه بر
نیک‌رای خوشحال گشته از پیش پادشاه خرامان بیرون آمد و خدای را شکر
میگفت و غافل از آن که در آن رقعه نوشته چیست ناگاه آن حسود مردود
بوی رسید و اورا خوشحال دید سبب پرسید گفت پادشاه در مقام بنده‌نوازی
و ذره‌پروری شده‌اند و مکتوبی نوشته‌اند بکتوال فلان قلعه و درج دری بمن
انعام فرموده اند آن ملعون که این حکایت شنید درج دلش مانند مجمر
پر از جمرات آتش حسد گردید و دود از کانون سینهٔ [پرکینه] برکشید و
علم آه برآورده دماغ سودای اورا چون دل پرغلّ وی سیاه و تاریک
گردانید با خود گفت آه [این] تدبیر من موافق بتقدیر نیافتاد و[1] این اندیشه
که کردم هیچ کاری نکشاد[2] اکنون کار وی روی در ترقی نهاد چه سازم و چه
مکر و حیله پردازم با خود گفت هیچ بهتر از آن نیست که این رقعه را
بتدبیر از وی بستانم و آنرا بکتوال رسانم و آن گنج را گرفته فرار نمایم و اورا

1. П доб از 2. П برنیاید

بتقدیم رسانیدهٔ اما انعام و اکرامی که مناسب و لایق بوده باشد واقع
نگشته است امروز بخاطر چنان رسیده که ترا بنوعی نوازش و پرورش نمایم
که تا دور دوّار[1] باشد دستور العمل پادشاهان کامگار و خسروان نامدار
[A. 122a] گردد آورده اند که پادشاه را در ده فرسنگی شهر یمن قلعهٔ بود که
آن را قلعهٔ صعلوک میگفتند و پادشاه آن را بیکی از معتمدان خود سپرده
بود پادشاه دوات و قلم طلبید و بکتوال قلعه رقعهٔ نوشت مضمون آن
که آورندهٔ مکتوب[2] هرگاه که رسد فی الحال سر اورا از تن جدا کرده بپایه
سریر اعلی فرستد و یک سر موی در آن تعلّل و تقصیر جایز ندارد و
آن کتابت نوشته بمهر خود رسانید و به پیچید و رشتهٔ در وی بسته
موم و مهر کرده بنیک رای داد و گفت که مرا صندوق جوهریست که از
پدر میراث رسیده است که در خزاین هیچ پادشاهی مثل آن جوهر
نبوده است امروز بحر کرم ما موج بر اوج بخشش رسانیده آن را در

1. A, C دور 2. П این خط

طلبیده است نیک‌رای هیچ معذرتی نیافت و بناکام بدرگاه عالیپناه شتافت
چون بموضع معهود خود قرار گرفت پادشاه سر به پیش وی آورد که با
وی راز گوید و حاضر و ناظر که [آثار] و علامات سخن که شنیده از وی
بظهور میآید[1] یا نه نیک‌رای چون دید که پادشاه سر به پیش وی فرود آورد[2]
با خود گفت که آه چه چاره کنم که چنین طعام منتنی خورده‌ام و بوی
ناخوش از دهان من میآید العیاذ بالله که این بوی بمشام پادشاه رسد
از من و صحبت من متوحش گردد و از برای دفع بوی دهان خود آستین را
بر دهان گرفت پادشاه چون آنرا بدید سخن آن تمام بدلجت باورش
آمد و از وی بجان رنجید و بسیار بر خود بپیچید[3] اما چنان نکرد که کس
بر آن مطلع شود با وی آغاز ملایمت و اظهار التفات نمود و گفت
ای نیک‌رای مدت مدید [و عهد بعید] است که بر این آستان بقدم
خدمت و استطاعت ایستادهٔ و وظایف[4] خدمتگاری و شرایط بندگی

1. П, B2 میپیوندد 2. A, C доб. نیک‌رای 3. A بوپیچید 4. A, C وظیفهٔ

پادشاه دام ملکه ویرا امتحان فرمایند اگر سخن من خلاف واقع شود هر عقوبتی که فرمایند سزاوار باشم آن بدبخت [ملعون] سیاه روی و مطرود[1] مردود دروغ‌گوی از پیش پادشاه بیرون آمد و بر در خانه‌اش[2] که بر سر راه نیک‌رای بود بایستاد چون آن نامراد رسید فی الحال پیش دوید و اظهار تملّق و کرم‌خوئی نمود و گفت. باشد که بیمن[3] قدوم شریف خود[4] خانهٔ فقیرانرا مشرف گردانید نیک‌رای را از کمال لطف و خُلقی که داشت دعوت ویرا قبول کرده بخانهٔ وی درآمد آن ملعون طعامی پخت و در وی سیر خام بسیار آمیخت و پیش نیک‌رای آورد نیک‌رای چون آن طعام را چشید طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ[5] كَٱلْمُهْلِ يَغْلِي فِي ٱلْبُطُونِ[6] كَغَلْيِ ٱلْحَمِيمِ[7] بخاطرش رسید اما از خاطر میزبان چاره ندید و از طعام تناول کرد بخاطر قرار داد که آن روز بملازمت [پادشاه] نرود چون از خانه بیرون آمد قاصدی از پیش پادشاه آمد و گفت که پادشاه ترا

1. A, C مترود 2. Только B_2, л. 260б; остальные рук. خانه 3. П, B_2, T بفرّ 4. A, C قدم خود
5. Коран, 44, 44. 6. Коран, 44, 45. 7. Коран, 44, 46.

بغایت رنج و عذاب میکشم[1] و همواره در وقتی که [شما] با[2] وی راز میگویید او
آستین بر دهان[3] خود میگیرد پادشاه بر شمال غنچه سر بجیب تحیّر فرو برد و
بر خود بپیچید[4] و گفت که من اورا مرد سلیم النفس و صحیح القول اعتقاد
داشتم و اورا در این مرتبه خبیث‌طبع نمیپنداشتم وی چگونه این
چنین افترا و کذبی صریح در حق من میگفته باشد آن حسود بدبخت
گفت شاها حقیقت و فطرت کس‌را بآسانی نمیتوان دانست و مُطّلع بر ماهیت
کسی گردیدن در کمال دشواریست

بیک دو روز ز[5] احوال کس توان دانست * که تا کجاش رسیداست پایگاه علوم
ولی ز باطنش ایمن مباش و غرّه مشو * که خبث نفس نگردد بسالها معلوم

پادشاه گفت این امر غریب و صورت عجیب است[6] مرا باور نمیاید آن حسود
بدبخت دستاررا از سر برداشت و سر بر زمین نهاد [л. 1216] و گفت حضرت

1. П, л. 1656 (B2 در رنج) و من از آن بغایت در رنج و عذاب بسیارم
2. П доб. خفیه; T доб. خفیه و آشکار
3. A, C در
4. A بو پیچید
5. T, л. 340a نه; B2, л. 2606 که
6. П, л. 1656 доб. که او چنین امری

تربیت پادشاه نیستند [بیت]

پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بدست * تربیت نااهل را چون گردکان بر گنبدست

پادشاه پرسید که غرض از این حکایت چیست گفت شاها من وقتی افشای این راز مینمایم و تغافل از درج این اسرار میگشایم که حضرت پادشاه خلّد ملکه شرط فرماید که حکایت مرا کما ینبغی تفحّص و تفتیش نمایند و خط بطلان بر حدیث من نکشند و تیغ سیاست کشیده مرا بیگناه نکشند پادشاه بر وقف مدعای وی اورا مستأمن گردانید و مستوثق ساخت گفت [شاها] بجان زنهار که این درویش بدکیش را که شما نیک‌رای مینخوانید و اورا پهلوی خود مینشانید و اورا محرم اسرار و کاشف استار خود گردانیده‌اید[1] و واقف بر سرایر ضمایر خود ساخته‌اید [وی] شمارا غیبت میکند و عیبی که ذات پاکیزه صفات ملک‌سمات شما از آن بری و عاری است بر شما اثبات میکند و میگوید که از دماغ پادشاه تَتَنّی[2] ظاهر میشود که من از آن بسیار به تنگم و

1. A, C, A. 174a گردانیدید 2. B_2 از دماغ پادشاه و بینی وی بوی بدی

بنوعی برداشت و اعزاز و اکرام بجای آورد که اهل لشکر حیران و واله شدند
چون نعمان شاه بمستقر خلافت بازگشت با نیک رای طرح مخالطت و مصاحبت
انداخت از وی چندان آثار عقل و فراست و دیانت[1] و کیاست احساس نمود
که [اورا] مستشار و مؤتمن خود ساخت آورده‌اند که پادشاه‌را ملازمی بود در
غایت تقرب که نفس ناطقهٔ وی بود پادشاه بیوقوف وی بهیچ کاری مبادرت
نمینمود چون دید که کار نیک رای روز بروز روی[2] در ترقی دارد آتش [л. 121a]
حسد در کانون سینهٔ وی اشتعال یافت بسوی وادی تأمل و تفکر شتافت
با خود گفت اگر این شخص برین منوال ماند مارا هیچ قدری[3] و قیمتی نماند
تدبیری باید کرد که اورا از نظر پادشاه بیندازم و از ملازمتش دور و مهجور سازم
روزی پادشاه در خلوتی نشسته بود با وی از هر بابی سخنی[4] در پیوسته حکایت
بدانجا رسید که بعضی از آدمیان از قبیل آنند که ایشان قابل رعایت و [لایق]

1. A, C فراست دریافت 2. A بر وی روز ; C, л. 174a روز بروز در ترقی 3. A قدر 4. П, B2, л. 260a سخن 5. П, B2 حکایتی

این بیابان با دد و دام انس گرفته‌ام و میگویم که

عزلتی خواهم که گر چرخ فلک چون گردباد * خاکدان دهررا بیزد نیابد گرد من

نعمانشاه یمنی چون این حکایت را شنود و این مقالت را استماع نمود گفت

ای نیک‌رای بجزت آن خداوندی که مژده هزار عالم در قبضهٔ قدرت اوست

تا زمانیکه زنده باشم و مرا قوت و قدرت[1] آن باشد [که] با تو مختلط و

مصاحب باشم از تو یک زمان جدا و مهجور نباشم زنهار که این سخن

نگوی و آهن سرد مکوب و خاطر بر مصاحبت این فقیر قرار ده که

هر نوع رای تو مقتضی آن باشد هرگز یک سر موی از آن انحراف

ننمایم هرچند که نیک‌رای ممانعت نمود وی در مبالغت افزود تا انکه بحکم

اَلضَّرُورَاتُ تُبِیحُ اَلْمَحْظُورَاتِ آنرا قبول نمود ناگاه سپاه نصرت اقتران[2]

ظفرقرین که در طلب نعمانشاه یمنی متردد بودند رسیدند[3] و پادشاه نیک‌رای را

1. П, л. 165a توانای 2. A, C نصرت پناه 3. П, л. 165a بعد از تردد بسیار بپادشاه ملحق شدند (шаднд следует) پادشاه آنچه واقعه (так) که در میان پادشاه و نیک‌رای واقع شده بود همه‌را بارکان دولت گفت

اما مدت هفت سال در حبس و زندان بماندم آن غلام که حسود را
کشته بوده حضرت رسالت[را] صلی الله علیه و سلم[1] در خواب دیده و
گفته‌اند[2] ای غلام آن حسود بدبخت را [л. 1206] تو کشتهٔ و نیک‌رای بیگناهٔ
مدت هفت سالست که محبوس است اکنون اگر امید بشفاعت من داری
برو و این واقعه‌را پیش پادشاه بازنمای آن غلام به پیش پادشاه آمد
و آن قضیه‌را بتمام شرح داد چون بیگناهیِ من بر پادشاه و همهٔ [اهل]
لشکر و کشور ظاهر شد و ثابت گردید پادشاه مرا از زندان برآورد و
بلباسهای خاصهٔ خود مشرف ساخت و عذرخواهی بسیار نمود و باز همان
منصب‌را بمن تفویض نمود بحقیقتیِ اهل عالم و بیمروتیِ ایشانرا دانسته
بودم سر بآن فرود نیاوردم[3] و همتی ورزیدم و همه‌را پشت پا زده بساط
تنعم درنوردیدم و درگوشهٔ منزوی گردیدم پادشاه مرا از حد بیرون تکلیف
مینمود و [مرا] بحال من نمیگذاشت بنابران من آن ولایترا بازگذاشته در

1. A, C доб. را 2. П, л. 164б, Т, л. 338 а که پیغمبر اورا گفته است 3. A, C, л. 173б فروز ناوردم

مبادا که تو این رازرا فاش گردانی کنیزک سوگندها خورد که [من] اظهار آن
نمایم غلام واقعه‌را بتمام بآن کنیزک شرح داد خواجه این حکایت بتمام استماع
نمود دانست که غلام مکری کرده بوده است و آن ضعیفه و برادرش[1] بیگناه
بوده اند گریبان درید و فریاد کردن آغاز کرد و خاک بر سر میکرد و
همه عمر در آن غم و اندوه بود [و] انگشت ندامت بدندان غرامت میگزید
چاره نداشت [اکنون] ای پادشاه تو نیز ملاحظه کن که مبادا بعد از کشتن
من ترا این‌چنین پشیمانی و ندامت حاصل شود[2] چون این حکایترا بعرض
رسانیدم پادشاه‌را رقتی پدید آمد و بسیار بگریست روی بمدعیان کرده گفت
در این قضیه از روی موجب شرع محمدی تجاوز نمینمایم[3] ایشانرا گفت [که]
رجوع بشرع نمایند اگر این امررا بر وی[4] اثبات نمائید بعد از آن من حکم
فرمایم القصه بدولت شریعت محمدی از آن قصاص ناحق خلاص گردیده

1 Остальные рук. برادر خواجه 2. П, л. 164б دست دهد 3. A, C نمایم ; T قیلما یدورمن 4. A, C. بوی л. 173а

پرداخت بخانهٔ خود آمده جمیع فرزندان را دید[1] گرد یتیمی بر رخسار ایشان
نشسته و رنگهای ایشان شکسته با رخهای زرد و دلهای پر درد پیش پدر دویدند و
نوحه و فریاد و فغان برکشیدند و غریو و ناله بچرخ اثیر رسانیدند آن خواجه از غصّه
نزدیک بود که کاری بردارد و خودرا بآنها ملحق گرداند اما خود کرده است هیچ چارهٔ
و تدبیر نبود تا بعد از چند گاه خواجه آن کنیزک را بنکاح آن غلام درآورد شبی
خواجه را خواب نمیبرد از درد دل فرزندان خود بیطاقت شده از خانه بیرون
آمد گذارش بدر خانهٔ[2] آن کنیزک و غلام افتاد آواز گفت وگوی ایشان بگوش
وی رسید گوش داشت و استراق سمع نمود کنیزک آه دردناک [بر] کشید
و گفت دریغ از آن بی بی ولینعمت من که خواجهٔ من اورا بجور و ستم
هلاک کرد غلام تبسمی کرد و گفت [ای فلانی] سبب کشتن بی بی تو شدی
کنیزک گفت وا ویلا چه میگوئی و این چه سخنی است از غلام در مقام تفحّص
شد که این [سخن] چه معنی دارد غلام گفت بر زن اعتمادی نیست

1. П, B₂ میبینند 2. A, C بخانهٔ

چون این سخن بشنید بغایت متردد گردید گفت ای غلام رحمت بر تو
باد که مرا برین امر مطلع گردانیدی و خواجه در مقام امتحان شد و بخانه درآمد
و عورت خودرا گفت که من امروز گرانی در خود درمییابم و خواب بر من
غلبه کرده بستر بیانداز که ساعتی استراحتی کنم این بگفت و سر ببالین
نهاد [و] خودرا بخواب ساخت اما بچشم سر[1] حاضر و ناظر [و] بگوشهٔ
چشم نظاره مینمود زن[2] مظلوم فقیر گمان برد که وی در خواب گشته است
فی الحال استره را از آستین برآورد و دست بزیر گلوی شوهر خود دراز کرد [که
آن] خواجه برجست و سر دست اورا با استره بگرفت و گفت ای بدبخت چه
میخواستی که کنی و اورا مجال سخن نداد و سر اورا گوش تا گوش برید و بعد از آن
بدر خانهٔ برادر خود آمد و اورا طلبید و بخانهٔ خود برد و آن فقیر بیگناه را نیز
بقتل رسانید فتنه و آشوب برخاست و اولیاء آن زن خواجه را عذابها [л. 120a]
کردند و بسی زر و مال وی تلف گردید بعد از چند گاه که از آن تفرقه ها وا

1. П доб. و دل ; B₂ سردون (?) ; T оп. 2. T, л. 336б بی بی بیچاره ; A, C آن

زاد و از خانه بیرون رفت و خواجهٔ خودرا پیدا کرد و پیش وی آمده خودرا
ملول گرفت خواجه چون اثر ملال در غلام بدید از وی پرسید که ای غلام
سبب چیست که ترا چین در جبین میبینم و [ترا] ملول و غمگین میبابم
غلام در گریه شد و گفت ای خواجه [بیت]

دردیست در دلم که گر از پیش آب چشم * بردارم آستین برود تا بدامنم [1]

عجیب قضیهٔ و غریب واقعهٔ گفتن وی موجب فتنه و غوغاست و نهفتن
آن مستلزم محنت و بلا القصه من چنین معلوم کرده‌ام که بی‌بی از شما برگشته
است و دل در عشق برادر شما بسته و هر دو بهم اتفاق کرده‌اند و کمر بخون
شما بسته‌اند من اینرا از آنجا میگویم که یک روز برادر شمارا دیدم که بدست
وی استرهٔ تیزی داد و باهم حکایت بسیار گفتند بعد از چند روز شما در خواب
بودید من دیدم که بی‌بی استرهٔ تیز از آستین برآورد و دست بزیر گلوی
شما برد شما حرکتی کردید فی الحال باز وی استره در آستین پنهان کرد خواجه

1. П. л. 1636 ببرد تا بدانم

گرداند زن که این سخن را شنید آتش غیرت در سینهٔ وی افروختن گرفت و اشک ندامت بر رخسارش ریختن گرفت گفت ای غلام رحمت بر تو باد که مرا خبر کردی و حق نمک بجای آوردی اکنون من دانم که بروی چه میکنم غلام گفت ای بی‌بی مصلحت نیست که شما اظهار این معنی نمائید و سر این راز بگشائید زیرا که سبب جنگ و نزاع میشود [و] خواجه در تعصب میافتد و بآن کار بیشتر میل مینماید بی‌بی گفت ای غلام چه سازم که مرا طاقت نمانده غلام گفت ای بی‌بیِ دلینعمتِ من تدبیر این کار بکنم شما باید که وقتی که خواجه در خواب باشد [ل. 1196] استرهٔ تیزی برگیرید و [دو] موی از زیر گلوی خواجه ببرید و بمن دهید تا من بر آن افسونی خوانم و رشتهٔ جان خواجه‌را بمحبت شما چنان پیوند سازم که مانند موی بر آتش محبت[1] شما در پیچ و تاب شود بی‌بی گفت ای غلام اگر تو این کار کنی هرچه مطلوب و مدعای تو باشد روا گردانم غلام استرهٔ تیزی بوی

1. П, B₂ دوستی

که روزی در خانه بغیر از بی‌بی و غلام هیچکس نبود غلام زمان زمان تبسمی میکرد و سری میجنبانید آن عورت چون آنرا بدید از وی استفسار نمود گفت ای بی‌بی ولینعمت من

چه گویم که ناگفتنم بهتر است * زبان در دهان پاسبان سر است

یکی سرّیست و یکی رمزیست که من مشاهده کرده ام که [مصرع]

گفتن نمیتوان و نهفتن نمیتوان

[گفتن بنابران که][1] میترسم که بیطاقت شوید و آن را فاش گردانید و نهفتن بنابرانکه مرا بر شما رحم میآید مبادا که اگر نگویم امری بوقوع آید که شما بآن درمانید بی‌بی که اینرا شنید بیطاقت گردید و بغلاظ و شداد سوگندها خورد که من این رازرا فاش نگردانم غلام گفت ای بی‌بی من معلوم شما باد که خواجهٔ من در جائی تعلقی پیدا کرده و کار بجائی رسیده است که دمبدم است که بآن محبوب دست طرب در آغوش میکند و شمارا بالکلیه فراموش

1. В рук. A, C вместо этих слов بنابران که مرا بر شما رحم میآید

است گفتم آورده‌اند که در ولایت عراق خواجهٔ بود مال بسیار و ثروت بیشمار
داشت روزی ببازار درآمد تا از برای خود غلامی خرد در بازار غلامی دید نهایت
صاحب جمال چون اورا از صاحبش خریداری نمود گفت این [٨. 119a] غلام
من یکی عیب[1] دارد که نمام و سخنچین است دیگر هیچ عیب ندارد
خواجه گفت سهل است دروغگوئی و نمامی غلام چه خواهد بود زر بداد و آن
غلام را بخرید و بخانه آورد آن خواجه کنیزکی سروقامتی آفتاب‌طلعتی عنبرموئی
داشت که سرو آزاد پیش قامت او فروماندی و گل و ریاحین از رشک
عارض او عرق شبنم بر رو آوردی این غلام‌را بآن کنیزک علاقهٔ تعشقی پیدا شد
بعد از چند گاه این [غلام] ببعضی از مصاحبان خواجه‌اش این رازرا در میان
نهاد و آن کنیزک‌را طلبید خواجه‌اش در آن باب تعللی مینمود آن غلام بی‌بی
خودرا مانع این امر میدانست از بی‌بی کینه در دل گرفت و شب و روز در
فکر آن بود که بی‌بی خودرا از صحبت خواجه دور و مهجور سازد تا آن

1. A, C یکعیب

حکایت مرا استماع نمود در سیاست من توقّف فرمود[1] و] باز مرا بزندان فرستاد[بیت]

روز دیگر کین جهان پرغرور * یافت از سرچشمهٔ خورشید نور

باز آن جماعت مرا[به] پیش پادشاه آوردند و فریاد کردند که ای پادشاه اگر داد مارا نمیدهی مانیم و دست در دامن[تو] در عرصه‌گاه قیامت زنیم[2] چرا درقصاص خونی تاخیر میکنی پادشاه بار میخواست که حکم بقصاص فرماید که باز برخاستم و بزانو درآمدم و گفتم که شاها بسخن این مدعیان عنان اختیاررا ازدست مده و در حقّ من این گمان مبر که من از[3] این مبرّا و معرّا ام و این در بارهٔ من افتراست مبادا که خطائی کنی و سالها در تاسف و ندامت آن درمانی و از تعجیل که اَلْعَجَلَةُ مِنَ الشَّیْطَانِ در پشیمانی و ندامت افتی چنانچه مرزبان عراقی که زن خودرا و برادر خودرا بگفتِ غلام تمام بکشت و تا زنده بود از آن اندوه و پشیمانی بیرون نمیآمد سلیمان‌شاه گفت آن کدام

1. A, C, л. 1716 نمود 2. П, л. 163a دست باهم دامن تو در عرصه‌گاه قیامت : B2, л. 256a بایم دست
3 B2 дод. قیامت عرصه کاهیدا بزنیک قولوبیز سنگ ایتاکنک T, л. 3346 : و دامن تو فردای قیامت گناه

باغ میخرامد[1] درخشم شد و بجانب وی روان گردید گفت ترا که در این باغ
گذاشته آن جوان گفت ای برادر من فلان کسم[2] گفت چه نامعقول میگوئی او
مرد پیر است و تو جوان گفت ای برادر من در پیشان باغ میوه‌ها دیدم و
از آن خوردم مرا این کیفیت پیدا شد فی الحال باغبان آن جوانرا با طبق از
[آن] میوه‌ها به پیش پادشاه برد و واقعه‌را[3] عرض کرد پادشاه باز امتحان
فرمود معلوم شد که طوطی راست میگفته و در آن میوه یکصورتی واقع شده
بوده از باغبان پرسیدند که [تو] آن میوه را از درخت کنده بودی یا از زمین
برداشته بودی گفت از زمین برگرفته بودم معلوم شد که مار در وی زهر
ریخته بوده و طوطی بیگناه بوده بعد از آن پادشاه از کشتن طوطی پشیمان شد
و همه عمر میگریست پشیمانی سود نداشت اکنون ای شاه [اگر در کشتن من
سرعت نمائید بیشک] شمارا نیز همان پشیمانی دست خواهد داد پادشاه چون

1. A, C, л. 171a میآید 2. П کس میباشم 3. Все остальные рук. کیفیت

میکنی و بدین نوع قصد من مینمائی هرچند [طوطی] گفت که شاها در این باب
تامّل و تفحّص نمائید که از من این دغای و دغلی نیامده تا در این چگونه امری
واقع شده باشد هرچند گفت بجائی نرسید و فرمود تا آن طوطی را بکشتند و
بعد از آن پادشاه فرمود تا آن درخت را برکنید و بسوزید وزیر گفت شاها این
میوه نیز در خزینهٔ پادشاه بسیار درکار است از برای دفع دشمن داروی به از
این نیست فرمائید که آن نهال را نیک ضبط نمایند باغبانرا طلبیدند و [با وی]
گفتند که آن میوه زهر قاتل است واقف باش که کسی نادانسته آن میوه را
نخورد باغبان از وی باخبر بود [و] هرکس بباغ میآمد اورا خبر میکرد [که] زینهار
از آن میوه نخوری اتفاقا ویرا مصاحبی بود پیر گشته قامت وی مانند کمان
خم گردیده بگشت آن باغ آمد [آن] باغبان نبود وی در باغ سیر میکرد به
پیش آن نهال رسید دید که خوش میوه های پختهٔ خوب لایق
دندان وی از آن [1186 ا.] میوه ها تناول کرد فی الحال جوان گردید
[از حال خود] متعجب گشته روی بدر باغ نهاد باغبان دید که جوانی از پیشان

مستلزم حیات جاودانی است در آن روضهٔ جنت‌آسا تربیت و پرورش نماید پیر
باغبان آن نهال‌را مانند الف در میان جان نگاه میداشت تا باندک زمانی چنان
نشو و نما یافت که شاخ و بالش سر باوج ثریا کشید و بیخ و ریشهٔ پیچ در
پیچش در تحت الثری بر پشت گاو و ماهی رسید تا بعد از چند سال این
نهال در بار آمد و میوهٔ او پخته گردید اتفاقا یک میوه‌اش پخته و مُهرّا
گشته بر زمین افتاده بود و ماری بر وی رسیده دندان در وی فروبرد
و زهر در وی ریخته باغبان آنرا ندانسته بر طبق نهاده پیش پادشاه آورد
پادشاه که آن میوه‌را دید میخواست که فی الحال آنرا بخورد و زندگانی از سر
گیرد وزیری داشت گفت شاها پادشاهانرا در امثال این چیزها تامّل واجب و لازم
است تا این میوه‌را امتحان نفرمایند تناول ننمایند[1] القصه آن میوه را بیکی
از ملازمان خود خورانید خوردن همان بود و جان سپردن همان پادشاه‌را
حالتی عجبی شد و طوطی‌را گفت ای بدبخت تو با من اینچنین دشمنی و غدری

1. П, л. 162б, B₂, л. 255a, T, л. 333a مناسب نیست که تناول فرمایند

[و عزّت] شهنشاهی بمیوهٔ الطاف نامتناهی خرّم و برومند باد در وقتی که احرام
ملازمت مصمم گردانیده بودم از دوستان التماس نمودم که تحفهٔ که لایق و
مناسب و هدیهٔ که درخور و موافق عتبهٔ علیه باشد سرانجام نمایند یکی
گفت که من در فلان جزیره [1] درختی میدانم که میوهٔ اورا این خاصیتست که
اگر پیر از وی خورد فی الحال جوان میگردد و اگر مریض از او بنوشد مرض وی
بصحت مبدّل میگردد گفتم که هیچ تحفهٔ در عالم از این بهتر و لایق‌تر نیست با وی
بآن جزیره رفتم و نهالی بدست آورده روی بدرگاه عالمپناه آوردم آورده‌اند که چیپالشاه را
یکی [2] باغی [3] بود که روضهٔ ارم از رشک گل و ریاحینش صدهزار داغ آتشین از
لاله‌های رنگین بر سینه داشت و از حسرت بالای رعنای درختان [л. 118a] نازنینش
هر طرف دود آهی از سرو سهی بر میافراشت درخت صنوبر فردوس برین را
از هوس شمشاد آن حدیقهٔ جنت‌آئین ناخن حسرت در دل و پای حیرت
در گل بود باغبانرا طلب نموده فرمود که این نهالرا که ثمرهٔ آن مثمّر سرمایهٔ جوانی و

1. A, C, л. 1706 доб. یکی 2. П, л. 162a оп. 3. П چهار باغی

چند روزی گرچه رفتم از درت ای سرو ناز * باز رو با[1] درگهت آورده‌ام با صد نیاز

و دیگر بزرگان گفته‌اند که کثرت مصاحبت و دوام مخالطت مستلزم کلال و ملال میباشد فلاجرم حضرت نبوی علیه التحیة و السلام فرموده‌اند که یا ابا هریرة زُرْ غِبّاً تَزْدَدْ حُبّاً یعنی هرروز میآ که محبت زیاده شود اگرچه شربت جانفزای دلارای وصال زنگ دل ببرد و راحت جان میآرد اما بعد از تجرع مُرّ آلْمَذاقِ فِراقْ در تن مردهٔ صدساله روان میآرد ای پادشاه دلنواز یکچند روزی که از دولت ملازمت دور و مهجور بودم و زهر فراق از ساغر اشتیاق پیمودم قدر نشئی بادهٔ وصال معلوم کردم و لذّت دولت حضور تو بر سر آوردم [بیت]

من نه آنم کز درت جائی روم تا زنده‌ام * گر اجل دورم کند از کوی تو معذور دار

چیپال‌شاه آن طوطی را نوازش بسیار کرده با او لطف و عنایت بیحد نمود و گفت ای طوطی این چگونه نهالیست که با خود آوردهٔ گفت شاها همیشه نهال دولت و اقبال شاهی برشحات [سحاب] عنایت آلهی سرسبز و ارجمند و دوحهٔ حشمت

1. П, B2 در . T بر 2. T. л. 332a فراق زهری (!)

بیحد و پایان دست داد و بدین ترانه سرآغاز کردید[1] که

تویی برابر من یا خیال در نظرم * که من بطالع خود هرگز این گمان نبرم

ای طوطی دلت بار داد[2] که مرا اینچنین در بلای فراق گذاری و مرغ جانم [л. 117б] در چنگال عقاب عذاب اشتیاق[3] سپاری گفت شاها بر ضمیر منیرت مخفی نماند که صلهٔ[4] ذوی الارحام یکی از واجبات اسلام است و تفقد و تعهد دوستان از جملهٔ [اداب] و سنن فرقهٔ انام [بیت]

آنکه اورا نیست یاد[5] دوستان * کن فراموشش که نبود دوست آن

مدت مدید و عهد بعید بود که از خویش و اقربای خود جدا گشته بودم و از ایشان خبری نداشتم رفتم و ایشانرا از وصال خود خوشنود کردم و باز رو بدرگاه خلایق پناه[6] آوردم [بیت]

1. П, B2, T زبان برکشاد 2. T, л. 3316 کونکلونک یاری لیق بردی 3. Только T; остальные рук فراق گذار A : فراق 4. A, C, л. 170a صیلهٔ 5 A, C دل با 6 Все остальные рук عالم پناه

القصه بدین تدبیر و تزویر خودرا خلاص کردم این بگفت و بآن طوطی دیگر پرواز نمود و گفت [بیت]

کردم ای سلطان ز درگاه تو رحلت خیرباد * تا بآن وقتی که باز آیم بخدمت خیرباد

عمر اگر باقی بود آیم بخدمت عنقریب * در بمردم بیمنت روز قیامت خیرباد

جیپال شاه بمرتبهٔ متألم و متاثر شد که گویا مرغ روح وی از قفس قالبش پرواز نمود همیشه گریه میکرد و نوحه مینمود و ورد زبانش این بود که

دیدار ترا شکر نگفتم[1] بوصال * تا دولت دیدار توام یافت زوال[2]

ناشکرکننده را چنین باشد حال * بر رخ نم و در دل غم و در دیده خیال

حاصل [که] بدین منوال عمر[3] میگذرانید تا بعد از چندگاه که با خیالش مانوس شده[4] بود و از وصالش مایوس گردیده[5] دید که آن طوطی از روی هوا پیدا شد و در منقار خود نهال[6] ضعیفی گرفته مانند فرشتهٔ رحمت پیش وی فرود آمد جیپال شاه را فرح فراوان و بسط و نشاط

1. A, C без точек; П, B₂ بگفتم ; T نه گفتم 2. П, T گشت ; П زلال 3. П, T احوال 4. П مانده
5. П کشته 6. П نهالکی

[بیت][1]

ضرورتست وگرنه خدای میداند * که ترک صحبت یاران نه اختیارمنست

گفت ای برادر چه شود اگر از پادشاه یکچند روز رخصت طلب نمائی و بجانب یاران و دوستان خود آیئی و مهجوران را از بلای هجران رهانی و باز خودرا بخدمت ولینعمت خود رسانی گفتم ای جان برادر این سخنرا پادشاه هرگز از من باور ندارد و بسمع قبول درنیارد که من از قفس خلاص یابم و باز باختیار خود سوی وی شتابم [بیت]

هیچکس باور کند این را که مرغی از قفس * وارهد و آنگه بطوع خویش گردد باز پس

گفت پس من ترا تعلیمی دهم که خودرا از این قید خلاص گردانی و از این بند[2] و محنت وارهانی بیباید که خودرا بیخود بیندازی و بمردگی برسازی [مصرع]

تا نمیری ز قید وا نرهی

1 T, л. 330б مصرع и оп. первое полустишие. 2. П, л. 161б بلا

حرم بارگاه از فراق تو اوقات بماتم میگذرانند و مانند بلبلان بهار ناله و افغان هزاران دارند [بیت]

صبح ما بیتو بغم[1] شام بماتم گذرد * صبح و شام کسی از هجر چنین کم گذرد

[فرد]

آنچه از ما گم شده گر از سلیمان گم شدی * بر سلیمان هم پری هم اهرمن بگریستی

ای برادر هرچند ترا از مصاحبت احباب [ا. 117a] ملالت بود و طبع نازکت بر مهاجرت و مفارقت اصحاب سخی مینمود باری وقت رفتن بعضی از دوستان و مخلصانرا اخبار میتوانستی نمود [بیت]

رفتی و در وقت رفتن هم نگفتی خیرباد * بنده را این داغ تا روز قیامت بر دلست

[گفتم ای برادر فرد]

نه دوری دلیل صبوری بود * که بسیار دوری ضروری بود

مرا صیّاد قضا و قدر بدام این پادشاه نیکوسیر انداخت و بقید قفس وی مقیّد ساخته

1 П. л 1606 بیغم تو.

طوطی زبان شکرفشان بمعذرت آن شاه معدلت نشان برکشاد و گفت شاها [بیت]

از تو میمون کشته شاها بخت روزافزون من * گر ز حکمت سرکشم در گردن من خون من

شاها گمان مبر که حقوق نعمت شاهی [را] فراموش سازم و طوق وفاداری و حلقهٔ

خدمتگاری و هواداریٔ درگاه شهنشاهی را از گوش و گردن جان بیندازم [بیت]

چند روزی میبرد بخت بد از کوی توام * باز قلاب محبت میکشد سوی توام

کیفیت احوال آن است که من پادشاه خیل طوطیان بودم عمرها در هوای فضای[1]

سلطنت و پادشاهی پرواز مینمودم از آن وقت که صیاد قضا و قدر مرا بدام مضاحت

تو انداخت و گرفتار قفس ملازمت تو ساخت جمعی کثیر و جمّی غفیر از توابع

و لواحق من اطراف و اکناف عالم را بپیمایند و مرا طلب بینمایند اکنون بحکم

مقولهٔ مَنْ طَلَبَ شَیْئاً وَ جَدَّ وَجَدَ این طوطی که در پهلوی من نشسته میبینی برادر

من است که مرا شناخت و گفت ای برادر ارجمند و ای دوست بجان پیوند

ترا چه واقع افتاد و چه حادثه دست داد که تمام خیل و سپاه و محرمان

1. A, C فزای

ای انیس خاطر پژمان من * وی همایون تر ز مرغ جان من

لعل تو کز وی دلم مدهوش گشت * وه نمیدانم چرا خاموش گشت

در فراقت دیده گریان شد چو میغ * ای دریغا ای دریغ ای دریغ [ا. 1166]

قدر روز وصل تو نشناختم * ز آتش غم لاجرم بگداختم

این ابیات سوزناک بر زبان میراند و سرشک اندوه و حسرت بر چهره میافشاند چون از گریه و نوحه وا[1] پرداخت آن طوطی را از دست بینداخت از دست پادشاه جدا شدن همان بود بر گوشهٔ ایوان در پهلوی آن طوطی [دیگر] نشستن همان جیپال شاه حیران شد که این چگونه امر بو العجبی بود و این طوطی عیار چه نوع مکر و شعبدهٔ نمود زبان بنوازش او بکشاد که ای گزیده تر از مرغ روح و ای مفرّح دل مجروح ای مرغ شاخسار زندگانی و ای مونس روزگار جوانی از ما چه تقصیر دیدهٔ که از مخالطت و مصاحبت ما رمیدهٔ [بیت]

جانا بگو که از من بیدل چه دیدهٔ * کز دام ما چو طوطیِ وحشی رمیدهٔ

1. A. C, ا. 169a دل

وی گفت و شنود مینمود و اورا بآن طوطی ذوقی و شوقی و طوطی را در گردن
از مهر و وفای او طوقی[1] چون دو یار همنفس با یکدیگر[2] حضوری داشتند که ناگاه
از روی هوا طوطی پدید گردید چون آن طوطی را در درون قفس بدید بر
کنارهٔ ایوان نشست و بآن طوطی حکایت در پیوست بزبانی که چیپپال شاه
آنرا نمیدانست و درک و فهم آن نمیتوانست بعد از زمانی طوطی در درون
قفس طپیدن و اظهار اضطراب آغاز کردن گرفت[3] و بسیار بر خود بلرزید
و بیافتاد و بیحس و حرکت شد و نفس وی منقطع گردید چیپپال شاه گفت
آه واویلا این چگونه مرغی غریبی و جانور عجیبی است این عقاب اجل بود
که مونس مرغ روح مرا صید کرد و ربود درِ قفس را کشاد و آن طوطی را
بردست گرفته نوحه و گریهٔ جانسوز میکرد و این ابیات را مناسب حال خود
بر زبان میآورد

1. П, л. 160б доб. مصرع ; B₂, л. 252a بیت 2. П, B₂ با هم 3. П, B₂ آغاز کرد

مهر [انور] سخن میآموزد و قنّاد دوران از شکرپاره‌های کواکب برای آن طوطی غذا میاندوزد کام طوطی ناطقه از شکر مدح و ثنای حضرت پادشاه خلد ملکه متلذّذ و شیرین باد آورده اند که در شهر بنگاله که از[1] معظم بلاد هند است پادشاهی بود [چیپال شاه نام] که صیت و صدای [عدل] او از قاف تا بقاف رفته بود و دبدبهٔ حشمت و طنطنهٔ شوکتش تمامی عالم فروگرفته طوطئ داشت مانند لعل دلکش خوبان شیرین تکلّم و دلپذیر و چون خط سبز نازک مهوشان پرآشوب و فتنهٔ دل برنا و پیر تو گوئی که دست قدرت حضرت بیچون سبزه و آتش خلیل را بهم آمیخته بود یا[2] مصوّر کن فیکون از برای انموذج خط سبز و لب دلبران موزون شنگرف را در زنگار ریخته بود

[بیت]

بود در خلعت چو خضر و در تکلّم چو مسیح * خون مرغ روح در گردن ز[3] گفتار ملیح

روزی چیپال [شاه] هندی قفس آن طوطی را در پیش خود نهاده بود و با

1. Только A, C. 2. A تا; C без точек. 3. Т. л. 328б оп.

بسلسله های خطوط شعاعی مقید ساختند[1] و بدرگاه عالمپناه افراسیاب روزحاضر گردانیدند جماعت خونیان خون‌آشام و مدعیان درشت[2] نافرجام مرا از زندان برآورده بند کرده به پیش سلیمان‌شاه آوردند و از وی طلب حکم بکشتن من کردند پیش از آنکه سلیمانشاه تکلم نماید برخاستم[3] و گفتم که شاها

بیت

بتندی سبک دست بردن بتیغ * بدندان گزی پشت دست از دریغ

واقف باش و در این امر تعجیل منمای که اگر[4] سرعت نمائی بیشک پشیمان گردی همچنانکه چیپال‌شاه هندی از کشتن طوطی پشیمان شد و همه عمر گریه میکرد و آه سوزناک میکشید و پشت دست تاسف [A. 116a] بدندان ندامت و غرامت میگزید و هیچ سودی نمیداد سلیمان‌شاه پرسید که آن چگونه بوده است گفتم که پادشاها تا زمانیکه استاد ازل طوطی سبز فلک را در پس آئینهٔ

1 A C, B2 ساختند 2. A, C زشت 3 A, C, B2 برخواستم 4 A. C اگر چه

روان گشته در آن چشمه ریخته و آب آن مثل ماء حمیم بجوش آمده عادلشاه چون آن حالت بدید نعرهٔ زد و بیهوش شد چون بحال خود آمد تشنگی بر وی فراموش گشته خدایرا شکر بسیار گفت و برکشتن باز تاسف میخورد و زار زار میگریست و همواره از زهر فراق آن باز چشمه سار دیده‌اش غلیان نموده خونابهٔ جگر بر چهره میاورد و از زبان باز بخود خطاب کرده میگفت [مصرع]

کاحباب چنین کنند احنت احنت

ای پادشاه چون بیگناهئ من بعد از سیاست ظاهر گردد هرآئینه ترا نیز پشیمانی و ندامت روی خواهد داد[2] [مصرع]

پشیمان گردی و سودت نباشد زان پشیمانی

سلیمان شاه از آن سخن متاثر گردید و کشتن مرا موقوف گردانید و مرا حکم بزندان فرمود روز دیگر که بیژن خورشیدرا از سیاه چاه مشرق برآوردند[3] و

1. A, C, ۸. 168a مینمود 2. П دست دهد 3. A, C, ۸. 168a سجین (?) خورشید را از چاه بیژن مشرق ; T, ۸. 328a خورشید بیجنین مشرق سیاه چاهی دین برآوردند

آتش عطش در کانون سینهٔ عادلشاه بنوعی برافروخته بود که بآب شور دیده دست امید از جان شیرین شسته قطره‌های اشک خونین بر چهره مثل شراره میخورد ناگاه دید که از بالای کوه رشحات آب زلال چون اشک عاشقان بروی سنگ میغلطید یا خود از حرارت خورشید قطرات عرق از مسامات سنگ خاره می [۸. 1156] چکید عادلشاه جام زرین از ترکش برآورده در زیر آن داشت تا زمانیکه پر آب شد چون خواست که آن جامرا بلب رساند و آتش تشنگی را بآن آب فرو نشاند آن باز بال خودرا بر آن جام زده آب را بتمامی بر زمین ریخت عادلشاه در غضب شده آن بازرا بر گرد سر گردانیده چنان بر زمین زد که باز هلاک شد [مصرع]

شرمش از مظلمهٔ کشتن آن بازش باد

چون تشنگی بغایت غلبه نموده بود اورا تحمل آن که جام از قطرات پر شود نبود از اسپ فرودآمده قدم بر دامن آن کوه نهاد تا خودرا بر سر چشمه رساند چون بر کمر کوه رسید بر سر چشمه اژدهائی دید کشته و از تاب افتاده زهر آن

برایا در نهایت مرحمت و وداد همای معدلتش در فضای هوای سلطنت
چنان بال مرحمت و عطوفت[1] گشوده بود که عصفور از برای آشیانهٔ خود
از باز و شاهین پَر طلب مینمود این پادشاه روزی بکوکبه و دبدبهٔ تمام
برسم شکار بیرون آمده بود اتفاقا از پی صیدی تاخت و بجائی رسید که
راه برگشتن گم کرد بدان کوهی رسید در غایت بزرگی و بلندی که سر بفلک
لاجوردی کشیده بود از گرانیش پشت گاو تحت اثیری شکسته و از نوک
تیغ بیدریغش سینهٔ گاو فلک دریده بود | بیت |

گر فتادی در پس آن کوه اعظم آفتاب * تا[2] قیامت کس کجا دیدی بعالم آفتاب

هوا بمرتبهٔ گرم بود که تاب حرارت آفتاب آن جبل را مانند کوه طور سیاه ساخته
بود در دامنش لاله‌زار نمینمود بلکه از شدت و عفونت هوا آن کوه مثل
بیماران خونینجگر خون برانداخته بود | بیت |

ز مهر گرمیٔ آن کوه بسکه افزون بود * درون ز لعل | و | برونش ز لاله پرخون بود

1. Все остальные рук. عاطفت 2. П در

اگر شاها دلت از کشتنم[1] خوشنود میگردد * ولی حیف از دم تیغت که خون‌آلود میگردد

شاها شهریارا در عقوبت تاخیر کردن و در سیاست توقف فرمودن داب و سنّت

سلاطین و در مثل این مهمّات تامّل و تدبیر نمودن از جملهٔ واجبات دین

بدان که دامن عصمتم [a. 115a] بلوث این گناه نیالوده‌است و هرگز اندیشهٔ

این عمل در ساحت خاطر من نبوده و در این کار تعجیل مکن و سررشتهٔ اختیار

از دست مده و الّا عاقبت الامر پشیمان شوی همچون عادل‌شاه کشمیری که باز

خودرا بیگناه هلاک ساخت و مرغ دل خودرا در چنگال عقوبت عقاب پشیمانی

و ندامت انداخت سلیمان‌شاه پرسید که آن چگونه [بوده] است فی الحال بر

خاستم[2] و گفتم که شاها همیشه شاهباز عزت و حشمت‌را بر سر دست دولت

و شوکتت نشیمن باد و کبوتر دل دشمن از آسیب منقار شنقار قهر

و غضبت مانند تیهو در سرپنجهٔ شاهین در اضطراب و طپیدن آورده اند

که در ولایت کشمیر پادشاهی بود عادل‌شاه نام در کمال عدل و داد و برعایا و

1- П قتل ن 2. Все рук برخواستم

از این حال مرا کیفیتی عارض[1] شد که مجال مقال نماند که [مصرع]

بهستان مردرا مبهوت سازد

تحیّر و تفکر مرا دلیل وقوع عمل من ساختند و دشمنان خون‌آشام در میدان انتقام دواسپه بر سرمن تاختند جماعتی که در ایام فراغت با من لاف دوستی و یکجهتی میزدند همه‌را در مقام ایذا و جفای خود دیدم و جمله را مترصد کشتن و متصدی سیاست [خود یافتم] اِنَّ الَّذینَ تَرَوْنَهُمْ اِخْوانَکُمْ یُشْفیٰ عَلیلُ صُدُورِهِمْ اِنْ تَضَرَّعُوا [مصرع]

یاران زمانه اینچنینند

[همه] در کشتن من تا غایتی غلبه[2] کردند و هجوم آوردند و دیباچه‌ها و حیله‌ها انگیختند که پادشاه حکم بقتل من فرمود خونیان خونخوار و مدعیانِ کینه‌دار در من آویختند چون خودرا بدین حال مشاهده کردم[3] آواز برآوردم و گفتم [بیت]

1. A, C, л. 167a حاصل 2. П, л. 159a, T, л. 325б غلو 3. A, C, л. 167a, П, л. 159a доб. و

راز عاشقان بدرید آن حسود پیدا نبود کسان وی در مقام تجسس شدند و در طلب وی سعی و کوشش نمودند بعد از دو روز گفتگوی مردم بسیار شد که با یکدیگر میگفتند که در همان شب که در خانهٔ نیکرای درآمد بیرون آمدنش را کسی ندید بعد از چند روز این حکایت بپادشاه رسید جمعی کثیر از ملازمان درگاه هجوم کردند و بخانهٔ من درآمدند و آن حسود را از چاه خانهٔ من بدرآوردند و دستهای مرا بر قفا بسته بخواری و عقوبت تمام بدرگاه عالم‌پناه پادشاه حاضر آوردند و کیفیت حال را بیان کردند سلیمان‌شاه روی بمن کرد و گفت ای نیک رای این چه عمل قبیح و [این چه] فعل منکر بود که از تو در وجود آمد از خدا نترسیدی [و] از خلق شرم نداشتی که اینچنین کار زشت کردی [بیت]

ای مرد خدا چهاست اینها * از همچو توئی رواست اینها

من از تو [هرگز] عشر عشیر این طمع نداشتم و ترا این مقدار بدسیرت و بدکردار نمیدانستم [مصرع]

خود غلط بود آنچه میپنداشتم

من که باشم که بر آن خاطر عاطر گذرم * لطفها میکنی ای خاک درت تاج سرم

اگر ترا سر بمصاحبت این کمینه فرود آید مرا سر مفاخرت و مباهات بر اوج آسمان سعادت ساید [مصرع]

زین تفاخر شاید ار سر بر فلک ساید مرا

حاصل که با یکدیگر نشستیم و از هر دری سخنان در پیوستیم تا وقتی که دو پاس از شب درگذشت ناگاه برخاست[1] و گفت مرا عجب مهمّ ضروری[2] بخاطر رسید البته[3] میباید رفت و الّا آن مهم فوت میشود این بگفت و از خانهٔ من بیرون شتافت اما [بر] بیرون رفتنش[4] هیچ کس اطلاع نیافت[5] بعد از بیرون رفتن بغلام خود فرموده است [که] بکشتنش قیام نموده سر اورا بر بام برآورده در چاه خانهٔ من انداخت و من [A. 1146] از این امر تمام[6] بیخبر و دانای کل حال خالق خیر و شر چون صبح صادق دمید و گیرندهٔ روز گریبان هندوی شب را چون پردهٔ

1. Все рук. برخواست 2. A ضرورتی 3. A. C a. 1666 البته البته 4. A доб. را 5. П هیچ کس را اطلاع نبود 6. Только A. C.

و اورا بدسرانجامئ ملامت خون ناحق حاصل باشد الفصه هرچند غلام ممانعت
مینمودی در مبالغت میافزود تا عاقبت الامر کار آن بی‌عاقبت بکشتن قرار
گرفت[1] نماز شام که هندوی ظلام شب قیرفام سر مرزبان روز را به بریده و
در چاه مغرب انداخت و سکان سراچهٔ عالم را در ماتم وی مانند آل عباس
سیاه‌پوش ساخت آن حسود با جمعی از دوستان و مصاحبان بخانهٔ من درآمد
چنانچه رسم و قاعدهٔ مهمانداری و طریقهٔ خدمتگاری باشد قیام و اقدام نمودم
و زبان بادای شکرگذاریٔ قدومش بدین نمط کشادم که

آمدی ای شمع و مجلس را چو گلشن ساختی * پای بر چشم نهادی خانه روشن ساختی

حاصل که تا یک پاس از شب صحبتی داشتیم همگنان اورا از جملهٔ صحبان
میپنداشتند چون عزیزان عزیمت رحلت نمودند وی اظهار آن کرد که من
امشب از این جا نمیروم و با تو صحبت میدارم گفتم ای یار نامی و ای
عزیز گرامی لطف مینمائی و التفات میفرمائی و گزنه [بیت]

1 П. B2 یافت 2. B2, л 249a доб. خواجه حافظ علیه الرحمه فرماید

گفت ای غلام تا کی از آتش عداوت نیکرای شامی بسوزم و نار کینه و
حسد اورا در سینه افروزم هرچند که در دفع وی تدبیر میکنم تیر تدبیر من
بر هدف تقدیر نمیآید و هرچند در بستگی کارش [در] فکر[1] و اندیشه میکوشم[2]
بروی من دری نمیکشاید بغیر از این تدبیر[ی] نیافته‌ام که مرا کشته در
چاه خانهٔ وی اندازی تا اولیای[3] من اورا بعلت آن بقصاص کشند
و بخواری و عقوبت تمام اورا بکشند غلام گفت هله ای خواجهٔ [л. 114a]
غافل[4] چون از سر خود[5] میگذری چرا اورا نمیکشی گفت ای غلام راست میگوئی
اما بر وی دست نمییابم و بر تقدیر دست یافتن میخواهم که عنوان صحیفهٔ احوالم
بطرازی بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ[6] فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ[7] مشحون
باشد و نامهٔ اعمالش بآیت وعید و عبارت تهدید وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً[8]
مُتَعَمِّداً فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا[9] مخبون باشد مرا نیکنامی درجهٔ شهادت

1. B_2 حذر 2. A, C, B_2 میکوبم 3. Т. л. 3236 دار ثلار 4. П. Т. B_2 عاقل 5. П. Т. B_2 доб. جان
6. Коран, 3, 193. 7. Коран, 3, 196. 8. A, C, л. 166a (на полях) شدید 9. Коран, 4, 95

اکنون ادای آن حقوقرا ترا خدمتی میفرمایم و کاری بعهدهٔ تو مینمایم میباید ترا که از آن رو نگردانی و سر باز نکشی تا من از تو راضی باشم غلام گفت که ای خواجه صاحب دولت و ای مخدوم ولینعمت این بندهٔ کمینه‌را در بندگی چه احتیاج باین همه مبالغه و تاکیدست من بنده غلام و خدمتگارم [مصرع]

هر چه فرمائی بجان ایستاده‌ام تسلیم‌را

گفت ای غلام خدمت تو آنست که دست و پای مرا محکم میبندی و مرا سر میبری و بر بام خانهٔ نیک‌رای شامی برآورده درون سرایش چاهیست در آن چاه میاندازی غلام گفت وا ویلا ای خواجه شما دیوانه شده‌اید و از عقل [و خرد][1] بیگانه گشته‌اید این چه سخن بیمعنی است و این چه حدیث ما لا یعنی [مصرع]

چنین حرفی نگوید هیچ عاقل بلکه مجنون هم

مگر شمارا بمن سر هزل و مسخرگیست خدارا باز نمائید که سر این کار چیست

1. П. в. 1586 عقل خود

منخرط گردانیده بود [مصرع]

نعوذ بالله از این نوع دشمن خونخوار

هرچند در انهدام مبانی جاه و حشمت [من] سعی و اهتمام کرد مرادش بحصول نپیوست و بنای اقبال من بسنگ تدبیر او نشکست [مصرع]

دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست

عاقبت الامر کارش بجان و کاردش باستخوان رسید غلامی که معتمد و موتمن وی بود اورا در خلوتی طلبید و با وی گفت ای غلام عمرهاست[1] که بدولت من عیش و کامرانی کردهٔ و هرچه مقصود و مطلب تو بود[2] در پناه حمایت من بدست آوردهٔ [نظم]

یک غلام اندر جهان هرگز نیافت * آنچه تو از دولت من یافتی

آنچه مقصود تو بود از خیر و شر * جمله را بر وجه احسن یافتی[3]

1. A, C, л. 166a مدتهاست 2. B2, л. 248a доб. از خیر و شر جمله را بر وجه احسن یافتی و 3 B2 этот бейт оп.

پیروئی آن آفتاب سپهر عظمت و جلال تخلف نمینمودم [بیت]

در دلم بود که بیدوست نباشم یک دم[1] * چه توان کرد که[2] سعی من و دل باطل بود

در ملازمت آن پادشاه حسودی بود که دود آتش حسد وی کانون باطنش را چون دل منافقان سیاه ساخته بود و حَمَّالَةَ الْحَطَبِ[3] همت ملعونه اش خرمن صبر و طاقتش را بر ذَاتَ لَهَبٍ[4] حقد و حسد انداخته [نظم]

توانم آنکه نیازارم اندرون کسی * حسودرا چه کنم کو ز خود برنج در است

بمیر تا برهی ای حسود کین رنجیست * که از مشقت آن جز بمرگ نتوان رست

آن بدبخت نجیس دون و آن واجب القتل ملعون [1136 ٨] را بمن عداوتی و نزاعی واقع شد[5] مدتها بود که در آتش حسد میسوخت و از برای سوختن پر و بال پروانهٔ اقبال من شمع تدبیر میافروخت با وجود این با من اظهار محبت و دوستی مینمود و در پیش پادشاه خودرا در سلک دوستان و مخلصان من

1. А. С, л. 1656 هرگز 2 П جو 3. Коран, 111,4. 4. Коран, 111,3. 5. А. С. л. 1656 بود

گفت ای عزیز مرا نیک رای نام است [و] مولدم شام است در دامن این کوه که مینماید صومعهٔ دارم مانند دل عشاق مهجور تنگ و تاریک و بعالم خمول و گمنامی بسی نزدیک در وی منزلی دارم و در آنجا اوقات میگذارم درمیان این ریگها گیاهی است بیخ وی بقدر شیرینی دارد و باندک از آن قناعت میتوان کرد هرچندگاه میآیم از آن مقداری میبرم آن را قوت خود ساخته قوّت آن را بطاعت خدای تعالی صرف مینمایم [بیت]

کسی که گنج قناعت نیافت هیچ نیافت * کسی که گوشهٔ عزلت ندید هیچ ندید

وسبب عزلت و انزوا آنست که من ملازم سلیمان‌شاه شامی بودم[1] و مرا تقرب و نیابت درپیش وی بدرجهٔ بود که کفایت جزئیات و کلیات مهمات سرکار سلطنت مفوض و موکول برای و تدبیر من بود و اعتبار و اختیار من یوماً فیوماً مثل عنایت و الطاف و عقیدت پادشاه نسبت بمن ساعةً فساعةً میافزود طرفة العین از نظر وی غایب نبودم و مانند سایه از

1. П. л. 158a میبوده‌ام

مردم چو بیوفاست خوش آن جند نیکرای * کآرامگاه خویش بویرانه ساخته

پادشاه گفت ای درویش بدان که من محب و مخلص درویشانم و همواره سر اخلاص و ارادت بپای ایشانم همیشه جویای صحبت کیمیاخاصیت ایشان میباشم و تخم محبت ایشان در مزرع سینه و زمین دل خود میپاشم و محبت ایشانرا وسیلهٔ وصول دولت دارین میدانم و خدمت ایشانرا ذریعهٔ حصول سلطنت خافقین میخوانم [بیت]

روضهٔ خلد برین خلوت درویشانست [λ. 113a] * مایه محتشمی خدمت درویشانست

ای درویش خدارا که ازمن ساعتی مگریز و با من لحظهٔ درآمیز تا از صحبت سعادت منقبت تو لحظهٔ محظوظ شوم و بعین عنایت و التفات تو لمحهٔ ملحوظ گردم درویش ملتمس وی را قبول نموده بجای خود بنشست نعمان شاه از اسپ پیاده گشت و رخ نیاز بر زمین ادب نهاده بتعظیم تمام پیش وی بزانو درآمد [و] گفت ای بزرگوار میخواهم بدانم که ترا چه نامست و مولد و موطن تو کدام است و در این بادیه سرگشته چرائی و چگونه معاش مینمائی

از غایت اضطراب خودرا در چاه افکندی [بیت]

آهو که در آفتاب میگشت * با [1]روغن خود کباب میگشت

درمیان آن بیابان درویشی را دید که پوست آهوی را لباس خود گردانیده و مانند سایه در زیر خار مغیلان مسکن ساخته و سجادهٔ عبادت انداخته نعمان شاه روی بجانب وی آورده سلام کرد درویش جواب سلام باز داد و بالفور روی بجانب بادیه نهاد پادشاه گفت ای عزیز بحرمت آن خدای که ترا این حالت داده و این منزلت بخشیده از من روی متاب و با من سخن ناکرده ببادیهٔ مسافرت [2]مشتاب درویش گفت ای عزیز با من چه میگوئی و از من چه میجوئی من چون از خلق عالم وفائی نیافته ام از مخالطت و مصاحبت ایشان روی برتافته ام [بیت]

چنان در عشق آن خورشید خو کردم به تنهائی * که گر دستم دهد از سایهٔ خود نیز بگریزم

در این بیابان از جفای فرزندان آدم گریخته ام و با آهوان دشت درآمیخته ام

1. П در 2. П. л. 1576 مسافرت ; B2. л. 2466 سافره

کس بر آن آهو تیر بیندازد و در پی وی نتازد و خود از پی وی متوجه صید
وی گردید چون آن آهو در محاذیِ نعمان شاه رسید چهار دست و پای را
گِرد ساخته خودرا مانند گوی از بالای سرش بیرون انداخت پادشاه در پی وی
اسپ [л. 1126] انداخته بسرعت تمام میتاخت تا غایتی که آن آهو از نظر
وی غایب گردید پادشاه خودرا در میان بیابانی دید که کریمهٔ کَسَرابٍ بِقِیعَةٍ
یَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً[1] از آن خبر میداد در آن بَیْدای کران ناپیدا بغیر چشمهٔ
چشم جگرتشنگان خشک لب آبی نبود[2] و در آن لجّهٔ خونخوار و قلزم زخّار
بجز از کاسه‌های سر سرگشتگان حبابی نمینمود تو گفتی از وزیدن باد افواج
امواج بر روی ریگ نمایان شده بود یا استخوانهای پهلوی گم‌گشتگان آن بیابان
از زیر پردهٔ غبار مینمود یا خود ادیم زمین از شدت تاب آفتاب درهم خزیده
بود یا از تجرع خون لب تشنگان تلخکام آن ریگستان خون‌آشام روی درهم
کشیده بود گاهی از صعوبت حرارت سایه در زیر خار مغیلان مسکن کردی و گاهی

1. Коран, 24,39. 2. A, C, л. 1646 نداشت

بید بر زمین افتاده لرزه مینمود خرگوش تیزهوش را چون از طنطنهٔ هیاهوی لشکریان طپیدن
دل و رنج خفقان عارض گردید از برای طلب قرص کهربا پیش دیدهٔ شیر میدوید آهوان
تیرخورده بر سر گور[1] مرده زار زار ناله میکردند روباه و گرگ در آن مصیبت بزرگ
موینه‌های بازگونه پوشیده از ناله و فغان شغالانرا بنوحه‌گری میآوردند خرس مانند
خوک تیرخورده در زدوگیر یوز افتاده از وی غصه‌ها میخورد و کفتار بیوقار در آن
شکار از هول مویهایش به تیغ بسته[2] پناه بسگ تازی میآورد | نظم

دیدهٔ آهو که سیل‌انگیز بود * خفتن خرگوش اجل‌آمیز بود
ناوک هر قاتل بدخو نسق * آیت قتل و تن آهو ورق[3] |

آورده اند که درعین گرمئ شکار درمیان جرگه آهوئی پدیدار شد مانند چشم
خوبان دلنواز | و | دلاویز و مثل غمزهٔ غزالان طنّاز فتنه‌انگیز چون نعمان‌شاه را
چشم بروی افتاد شاهباز دل وی پی صیدش پرواز نمود حکم فرمود که هیچ

1. A, C, л. 1646 کورهٔ 2. П, B₂, 3392, 1320, 698 نشسته ; T эти слова оп. 3. П, л. 157a, B₂, л. 245
доб. بازوی گردان شده تیغ و هوا (تیغ بلا - B₂) قطرهٔ آن ناوک و تیغ بلا

نشان صدهزار ستاره بر کرّهٔ خاک پدید آوردی [بیت]

پر ماه و پر ماه ستاره شدی هر زمان زمین * ز[1] آن شانزده ستاره که بر چار ماه داشت

بجولان درآمد سپاه و عساکر نصرت‌شعار از هر جانب بجنبش درآمدند [بیت]

ز هر سو بانگ هول‌انگیز [بر] خاست * تو گوئی روز رستاخیز برخاست

فرمان همایون سمت نفاذ یافت که لشکریان جرگه‌را بهم پیوندند و دایرهٔ شکار را محکم ببندند و مقرّر شد که از جانب هر کسی جانوری بیرون رود تن اورا از ضرب تیغ بیدریغ و زخم خدنگ مانند ببر و پلنگ گردانند چون محفل شکار گرم گردید چرغ و باز و شاهین چنگهای خودرا با نای گلوی مرغان ساز کرده پرهای ایشانرا مضراب چنگ خود کردند و دد و دام از کثرت پرهای سهام مانند عقاب درمیان جرگه پر و بال برآوردند شیر ژیانرا چون از خوف سهم یلان علّت برقان مستولی گشته بود طبیب قضا اورا مشاهدهٔ ماهیهای[2] جوهر دریای تیغ فرمود پلنگ تیزچنگ از هول ضربت خدنگ از بس که ترسیده بود مانند سایهٔ درخت

1. A, C, П, л. 1566 оп. 2. П, B₂ ماهیان

که خسرو خاور عالم افروز روز باز سفید صبح را جنولیِ زرین مهر بگردن آویخته بقصد شکار کبوتران نجوم از دامن کوه فلک نیلگون بیرون تاخت و شاهباز بلند پرواز گردون شکار خودرا بر خیل آن کبوتران انداخت [نظم]

باز طاوس مهر چون عنقا * در جهان برکشاد بال ضیا
زاغ شب چون کبوتران نجوم * گشت از این مرغزار ناپیدا

نعمان شاه بر اسپ بادپای خاک فرسای آتشنمای آبپیمای زرین سم نجخاردم[1] تیزگوش بیدار هوش سوار [بیت]

که گر مرد بر پشت او تا زدی * نخستین قدم بر ثریا زدی

بادسیری که از غایت سرعت هنگام حرکت بر زمان گذشته پیش گرفتی و از روی شتاب بیک دو گام وقت آینده را دریافتی [л. 112a] براقی بود برق حرکتی که چهار نعل هلال آسای او بر روی زمین هزار ماه نو نمودی و شانزده میخ ثابته شکلش

1. A, C, П نجخار ; T, л. 319a نجخاد ; B2, л. 245a, на полях عجخاج دم

باطراف [و اکناف] آن کوه فرستاد و بلجار[1] مقرر کرد که در ده فرسنگی نواحی
این کوه هر دد و دوابیکه باشه آنجا جمع گردانند و با جمعی از ندما و خواص
و مقربان زمرهٔ اختصاص در دامن آن کوه پرشکوه بعیش و عشرت مشغول گردیدند
نماز شام که جام مشعشع [زرنگار] آفتاب عالمتابرا ساقی دوران در خم
خسروانی مغرب غوطه داد و از انعکاس[2] آن کاس پر اساس شراب ناب
لاله‌گون شفق منفجر گشته دامن کوه فلک لاجوردی را مانند پردهٔ دیدهٔ خونبار عاشقان
سرخ گردانید ساقیان گلعذار باده‌های خوشگوارا در جامهای مرصع ریختند و مغنیان
خوش‌الحان چنگ در قانون دلنوازی و نغمه‌پردازی زده آتش شوق دلبرانرا در
کانون سینهٔ عشاق بینوا از باد نی و آتش عود برانگیختند [بیت]

جام زررا ساقیان از لعل زیور ساختند * دختر رزرا زچین شیشه معجر ساختند

چون آن سپاه و لشکر جانوران شکاری را در دامن آن کوه جمع آوردند علی الصباح

1. T, л. 318a بلجار و مقرر قیلدی کیم ; П بلجار ; 2. A, C, П انعاس (؟); T انتعاش

حلقهٔ زرّین چشم بازرا از روی لطف[1] * دست عدلش زیور پای کبوتر کرده بود

روزی آن پادشاه عالیجاه برسم شکار بیرون آمده بود باساس و کوکبه تمام و

بصد هزار [л. 111б] دبدبه و احتشام تا بدامن کوهی رسید مانند همت عالیهمتان

در غایت بلندی و مثل [تمکین][2] صاحبان وقار در نهایت بزرگی و ارجمندی

چشمه‌های آب زلالش آب چشمهٔ حیوانرا بخاک سیاه نهان ساخته بود و سبزه‌های

روح افزای مرغزارش از آتش شفق مشعله‌های رشک در بنفشه‌زار فلک انداخته

[مثنوی]

بقد چون چرخ اطلس رفته والا[3] * ملمّع کرده اطلس را بنحارا

چو با خنگ فلک هم‌تنگ[4] گشته * بتنگ از قلّهٔ او در گذشته

فلک از تیغ همچون آهن او * نموده سبزهٔ در دامن او

در دامن آن کوه جشن ملوکانهٔ ساخت و طرح شکاری انداخت حشم و خدم را

1. П, Т ها 2. Только Т, л. 318а. 3. В₂, л. 244б, Т, л. 318а بالا 4. Так во всех рук.

است و کما ینبغی احوال و اوضاع خدّام و ملازمان خودرا دانسته هرکدام را بمنصب لایق و مرتبهٔ موافق رسانیده باشد مقرّر و معیّن است که بسخن صاحب غرض تغییر و تبدیل بقواعد آن راه نخواهد داد[1] [بیت]

چو برآ آب فرومیبرد حکمت چیست[2] * شرمش آید ز فروبردن پروردهٔ خویش

ابو علی گفت که حضرت پادشاه دام ملکه مگر حکایت نعمان شاه یمنی و نیک رای شامی را نشنیده‌اند ابن الدوله گفت آن چگونه بوده است ابو علی گفت آورده اند که در شهر یمن شهریاری بود که اورا نعمان شاه گفتندی از کمال عقل و دانائی و نهایت عدل و جهان آرائی طراز خلعت حشمتش بجواهر زواهر معدلت آراسته[3] بود و بر فراز افسر شوکتش درّة التاج نصفت نور دیدهٔ اولی الابصار میفزود در ایام دولت راحت انجامش بجز جام باده تلخکامی نبودی و در روزگار سعادت سرانجامش جز بر گوشهٔ کمان کسی زورمندی ننمودی [بیت]

1. A, C, л. 163a یافت 2. П, л. 1556 دانی 3. Все остальные рук. مزیّن

رسانید اهل غرض و ارباب حسد همت بر آن میگمارند و خاطر بر آن میآرند که اورا از اوج سپهر عزتش باندازند و در حضیض مذلتش بخاک هوان و خاری برابر سازند

نردبان خلق این ما و منی ست * عاقبت زین نردبان افتادنی ست

هرکه بالاتر رود ابله ترست * استخوان او بتر خواهد شکست

[مصراع]

چرا عاقل کند کاری که بار آرد پشیمانی

[مصراع]

من لاف عقل میزنم این کار کی کنم

امین الدوله گفت آری آنچه حکیم زمان و فرید دوران میفرمایند محض حکمت و عین حقیقت است اما وقوع این امر در وقتیست که پادشاه از اهل امتیاز نبوده باشد و کماهی حال هریک از خُدّام عالیمقام خودرا ندانسته بنای کار و اوامر و احکام خودرا بر تقلید مانده باشد لیکن وقتی که پادشاه صاحب کیاست و فراست

کلاه گوشهٔ قدر تو از طریق نفاذ * ربوده از سر گردون کلاه جباری

بر ضمیر منیر پادشاه دین‌پناه مخفی و محجوب نخواهد بود که مرد عاقل را در ارتکاب هر امر [از امور] ملاحظهٔ دو فایده لازم بلکه فریضه و مُتَحَتِّم اول ملاحظهٔ نتیجهٔ عاجل که از آن تعبیر بفایدهٔ دُنیوی بینمایند که طبیعت اکثر اهل عالم و اولاد بنی آدم بر استحصال این فایده محصور و مقصور است دویم ملاحظهٔ منافع آجل که آنرا نتیجهٔ اخروی میگویند که مطمح نظر ارباب عقل و اصحاب همت بر استجلاب[1] آن فایده مجبول و مفطور است و حصول این دو نتیجه اگر چه در ملازمت سلاطین و خواقین میسر و ممکن است اما کثرت موانع و غلبهٔ مزاحم آنرا بسرحد استحاله و امتناع رسانیده است چه حصول این دو امر بالتفات و عنایت پادشاه منوط و مربوط است و مبانی این مقصود بوصول [л. 111a] حشمت و جاه محکم و مضبوط و هرچگاه پادشاه یکی از ملازمان خودرا بمزید الطاف و شرف اعطاف مخصوص گردانید و اورا باعزاز و اکرام بجاه و منصبی

1. П, л. 1556 استخلاص

لطافت دهد خواست که اورا در سلک سکان و خدّام عالیمقام درگاه عالمپناه خود آورد و منخرط گرداند و بآن وسیله مفاخرت و مباهات بر سلاطین جم‌مقدار و خواقین اسکندراقتدار نماید از روی تواضع بملازمت شیخ ابو علی آمده قواعد تعظیم و شرایط تکریم بجای آورده التماس نموده [فرمود][1] که از مکارم اخلاق آن حکیم باستحقاق و مخدوم علی الاطلاق مطموع و مامول آن است که هر صبح دم که خسرو خاور از سراپردهٔ مشرق بر تختگاه فلک لاجوردی قرار گیرد و چراغهای افروختهٔ انجم از دم[2] پاسبان وَ الصُّبحِ إذا تَنَفَّسَ[3] فرو نشیند سپهر مجلس مارا بآفتاب ذات عالیسمات خود منوّر و مشرّف گردانند

از آن طرف نپذیرد کمالشان نقصان * و زین طرف شرف روزگار ما باشد

شیخ ابو علی نیز تواضع نموده و طریق مدح و ثنا پیموده گفت

زهی ز[4] عقل[5] علم گشته در نکوکاری * سلّمست ترا نوبت جهانداری

1 A, C نمود 2. П, л. 155a هردم 3. Коран, 81, 18. 4. П, T چو 5. T علم

شراب را چه گنه گرچه ابلهی بخورد * زبان بهرزه بَرَد دست و پا بتیغ و درق

حلال بر عقلا و حرام بر جُهّال * حرام گشته بفتوی شرع بر احمق

بطعم تلخ چو پند پدر ولیک مفید * بنزد باطل مُبطَل بنزد دانا حق

چو بو علی مِی صاف گر خوری حکیمانه * بحق حق که بگیرد همه وجودت حق

چون آفتاب عالمتاب فضیلت و کمال شیخ ابو علی بر اوج فلک اعتبار برآمده پرتو اشتهار بر اطراف و اکناف عالم انداخت و لوای دعوی إِنّی أَعلَمُ ما لا تَعلَمُونَ[2] در مضمار سَلُونِی عَمّا دُونَ ٱلعَرشِ ٱلأَعلَی در میان سکّان [л. 110б] فرش غبرا [انداخت و][3] برافراخت امین الدوله همگی همت عالی‌نهمت را بر آن گماشت و تمامی[4] خاطر بر آن داشت که سپهر سلطنت علیا منزلت[5] خودرا بآن خورشید عالم‌افروز علم و فضیلت زیب و زینت بخشد و تاج بالتهاج عظمت و حشمت خودرا بآن درّة التاج عزت و کرامت حسن و

1. درق ? 2. Коран, 2,28 3. Только A, C, л. 162б. 4. Все остальные рук. جملگی. 5. Остальные рук. عالی منزلت.

نیست و خروجش را پیش از حصول وصل آن متحذر مینمود در توجیه
قواعد این فن نفاذ قوتش بمرتبهٔ رسید که در پیش ارباب این صناعت
مطلقاً مَعمولٌ بِه گردید[1] خلعت اِنَّ مِنَ الشِّعرِ لَحِکمَةً برقامت باستقامت
نظم پاکش راست میآمد و حلیهٔ اِنَّ مِنَ النَّظمِ لَعِبرَةً از صنعت حکمت سمت شعر
لطیفش نشان میداد[2] این نظم از سوانح ابکار[3] و نتایج اوست که در تعریف شراب فرمود[نظم]
غذای روح بود بادهٔ رقیق الحق * که رنگ و بو کند از رنگ و بوی او گل دق
عقیق گونه و یاقوت رنگ و لعل صفت * ز بوش عنبر و مشک و گلاب برده سبق
برنگ زنگ زداید زجان اندهگین[4] * همای گردد اگر قطرهٔ خورد زو بق
ز سلسبیل بسی مشکبوی تر گویی[5] * ز آب چشمهٔ حیوان به[6] آمده مطلق
خراب آن می صافم که از رخ خوبان * برآورد بدو جرعه هزار قطره عرق

1. Так П, л. 154б; Т, л. 315а معلوم به بولوب ; A, C کردند ; B2, л. 241б کردید 2. Далее в узбекском переводе вставка, о которой см. *Введение*, стр. 29, 3. Все остальные рук. انظار 4. П حال
5. Т, л. 315б مشکبارتر 6. A, C, T بر ; П مشکبار بر

مطوی و محذوف ساخت [۸. 110a] از برای رفع و ازالهٔ قبض خاطر و کشف و تخلیع کلفت طبع متدارک رجز [و] هزج نمزدای و رمل منسرح دلکش‌ی گشته اصول ملالت از حریم ریاض دل مقتضب و مجتث گردانیدی و ضرب قصر ابتر مدعیان مزاحف نمودی دعوی لَکُنْتُ اَلیَوْمَ اَشْعَرَ مِنْ لَبِیدِی [را] بدوایر مؤتلفهٔ[1] افلاک رسانیدی [نظم]

هر دم ز بحر خاطر پاکش برآمدی * نظمی هزار بار[2] به از[3] گوهر خوشاب

چون کیفیت تقطیع و زحافات و کمیت بحور و اوزان [و] صنایع و بدایع اشعار و معایب و مناقب آنرا معلوم گردانید قواعد فن قافیه و شرح حاجب و ردیف[4] و سایر متعلقات این علم شریف را که ردیف و متمم علم عروض است پی روی نموده بقید ضبط درآورده چنان در تاسیس مبانی و قواعد این صنعت دخیل نابرهٔ شوق گردید که مزیدی بر آن متصور

1. T, ۸. 315a مؤلفه 2. A, C بارہ 3. B_2, ۸. 241a نظمی به از هزار 4. (?) روی. A, C, ۸ 162a حاجت و رویت

نکتهٔ تاویل قران ظاهر از تبیانش بود * آیت تفسیر گوئی آیتی در شانش بود

چون به تتبع و تصفح کتب احادیث نبوی و استقرار اخبار و آثار مصطفوی
علیه السلام و التحیه روی آورد باطنش از ضیاء مشارق انوار اخبار محمدی
و آثار اسرار کلام احمدی مانند مشکوٰة و مصابیح منور گردید حدیثیت
صحیح و مُتَّفَقٌ عَلَیهِ و نقلیست مسلسل و متواتر و مُجمَعٌ عَلَیهِ که دقایق الصحاح
و حقایق الحسان احادیث نبی مرسل را در اندک زمانی چنان بحیطهٔ ضبط
در آورده بود که مقبول و مردود و صحیح و موضوع احادیث را بمجرّد سماع
از یک دیگر فرق مینمود مَشارِقُ اَنوارِ اَلعُلوم حَدیثیهٔ و منهٔ مَصابیحُ اَلظَلام
تَوَقُّداً[2] از برای تشحیذ طبع و تفریح خاطر سفینهٔ فکرت سریع الانتقال را چنان
در بحر بسیط مدید العرض [علم عروض و محیط طویل العمق فن شعر انداخت
که بطبع وافر کامل معانی جدید قریب الفهم [را] در سلک انتظام[3] مشاکل
و متقارب درر منظوم گردانیده دفاتر فصحای عرب و دواوین بلغای عجم را

1 A, C, л. 1616 موضع 2 T л. 314б доб وتقعداً 3. A, C доб. هر 4. A, C در

روز دراهم و دنانیر کواکب مستنیررا بر امتحان در زیر پردهٔ کافوری صبح
نهفته از وی نشانی پرسیدی بعد از استحصال علوم عقلیه و نقلیه و استحضار
فنون غریبه بعلم تفسیر که مقصد اقصی و مطلب اعلی اصحاب تحصیل است
اشتغال نموده خوض در دقایق و نکات و رموز و اشارات محکمات و متشابهات
کلام ملکِ علاّم بنوعی فرمود که حقایق انوار تنزیل و دقایق اسرار تاویل
و ما یَعلَمُ تأوِیلَهُ إلّا اللّهُ والرّاسِخُونَ فِی العِلمِ [1] را بلسان معجز البیان
کشّاف مُعضلات [2] و مفتاح مشکلات بود عرایس ابکار افکار اعجاز قرآنی
و ظرایف لطایف [3] حقیقت و مجاز سبع المثانی متحلی بحلیهٔ حسن التقریر
علی لسان ارباب التفسیر بر منصهٔ بیان بر وجهی جلوه دادی که جار الله
علاّمه بلکه ابن عباس رضی الله عنهما در نظر وی پردگیان حجلهٔ [4] افکار
و دوشیزه‌گان پردهٔ انظار خودرا از خجالت روی نکشادی [بیت]

1 Коран, 3,5 2. A, C موضلات 3. П. л. 154а доб. بیان 4. A, C حجرهٔ; П جلبه

طالعش بوسیلهٔ این علم از هبوط نحوست فلاکت و افلاس و حضیض
خاست حرمان و یأس باوج شرف عزت و اقبال انتقال یافته
ساعت بساعت آفتاب دولت وسعادتش باوج برج مکنت و حرمت
رو در ترقی داشتی و اکابر و اصاغر درطریقهٔ اعزاز و اکرامش دقیقهٔ نامرعی نگذاشتی[1] [بیت]

همه زیج فلک جدول بجدول[2] * باصطرلاب حکمت کرده مدخل

بعد از آن چون بتحصیل علم رمل شتافت شجرهٔ پرثمرهٔ این فن شریف در جویبار
ضمیرش باندک زمانی چنان نشأ و نما یافت که خواص و عوام برای نصرت
[л. 1096] برمقاصد و مرام خارج عتبهٔ اورا بوسه دادی[3] قطب سپهر اعظم در
مکتب خانهٔ تعلیمش بر صحن فلک لاجوردی هر شب از کواکب سیار و نجوم
ثوابت نقاط زرین نهادی عطارد که دبیر فلک اثیر است برای قرعهٔ تختهٔ[4] رملش
حمایل جوزارا در سیم زرین شهاب ثابت کشیدی و پادشاه عالم افروز روز بر

1. A, C, л. 1616 نگذاشتندی 2. A, C جزول بجزول; T, л. 3136, B2, л. 2496 جندول بجندول 3. A, C доб. وباعانه 4. Так только П, л. 154a; остальные рук. تخنهٔ

چون بضبط قواعد براهین یقینی که عبارت است از علم هندسه توجّه فرمود
اشکال تاسیس دوایر فلک مستدیررا بر سطح صحیفهٔ خاطر مستنیر مانند اشکال
اقلیدس تحریر نمود هرگاه که پرگار پُرکار خیال را بر صفحهٔ[1] خاطر خطیر
برکشودی[2] کرهٔ عظیمهٔ فلک تاسع مرکز دایرهٔ پرگارش بودی و هرچگاه بدر
زاویه تفکر عمود کلک را در مثلث بنان ترکیب نمودی شکل جسم تعلیمی از
برای تمثیل ارباب تحصیل این فن نصب فرمودی سطح فلک مستدیر با
نقاط کواکب و خطوط شهاب ثابت صفحهٔ از کتاب هندسهٔ وی بودی و
دلایل اقلیدس و براهین بطلیموس نزد حجّت وی مصادره بر مطلوب مینمود
بعد از آن چون بعلم نجوم اشتغال نمود باندک زمانی دقایق اجرام افلاک
و صُوَر ثوابت و اقدار ایشان از سُها تا سماک و مواضع سعود و نحوس و
مواقع اذناب [و رؤس] و توضیح مراکز و اوجات [و اوساط] و خواص
و تعدیلات و آثار انظار و مطارح انوار[3] کواکب سیّاره را تحقیق نمود کواکب

1. Все остальные рук. صحیفهٔ 2. A, C برکشادی 3. A, C доб. بر

چون مقولهٔ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْهَيْئَةَ فَهُوَ عِنِّينٌ فِي مَعْرِفَتِ اللّٰهِ تعالی عنان
عزیمتش را بصوب مطالعهٔ علم هیئت کشید سطح مُحدّب و مقعّر ذات
فلکی سماتش بکواکب فضایل ظاهری و ثوابت خصایل باطنی مزیّن گردید
آفتاب عالمتاب فضل و کمالش چون بر اوج فلک اعتبار بخط استوا
ارتقا رسیده پرتو اشتهار بر اطراف و اکناف اقالیم سبعه انداخت دوایر[1]
[٨. 109a] فلک مُماثل مجالس و محافل ارباب فضایل را از نجوم ثوابت مدیح خوشتن
مانند صحن دایرهٔ[2] فلک البروج مزیّن و آراسته ساخت خورشید ذات نورانی سماتش
در عقدهٔ راس کمال بدرجهٔ ترقی و تصاعد یافت و طلایع انوار فضایلش بمرتبهٔ بر
مشارق و مغارب عالم تافت که هرکس بدعوی دانش بمقابلهٔ وی روی نهادی
مانند قمر در عقدهٔ ذنب در خوف وبال و حضیض انفعال افتادی[بیت]
هیئت اجرام علوی بود پیش او چو گوی[3]* زیج را در بحر علم او کم [از] یکقطره گوی[4]

1. A, C, ٨. 161a زوایر 2. A, C سخن ; П, ٨. 1536 شخن 3. B_2, ٨. 239a تو 4. A, C, ٨. 161a چکوی
5. B_2 خوی

فضل رحمانی مطالعه و مشاهده نمود نظر در[1] تعقّل ذات و صفات باری
عزّ و علا و تفکّر در ثواب و عقاب و عفو و عذاب روز جزا بنوعی
گماشت که موجودات خارجیه و جواهر[2] کونیه در نظر اعتبارش مانند اعراض
بقای مستمّری نداشت [و] چون اصحاب مذاهب باطله لعنة الله علیهم از
جبریّه و قدریّه و معتزله و غیرهم [در زمانش] مانند شریک باری در خارج
منفی و ممتنع بود و حکمای لُبنان و یونان در مجلس عالیش مانند دونان
در محفل عالی[3] مهر سکوت بر[4] دهان و خاموش و مستمع گشت [مثنوی]

گشت راسخ چنان بعلم کلام[5] * که از او گشت کار دین بنظام
بود دایم برغم معتزلی * ناظر اندر جمال لم یزلی
کر بر اهل مذاهب باطل * داشتی سبقت[6] زمان حاصل
نشنیدی بدهر کس مطلق * مذهبی را بغیر مذهب حق

1. A, C و 2. A, C جوهر 3. B₂ доб. او ; T, л. 3126 مجلس عالی و محفل متعالی سیدا 4. A, C در 5. A, C علام 6. A, C, П, л. 1536 سبقتی

موهومه که حکما و فلاسفه بر طول و عرض و عمق اجرام علویهٔ فلک فرض و ارتسام نموده‌اند مانند سطح مجرّه[1] در نظر وی ظاهر و هویدا بود و بر وضع و کیف [و] کم آنی و زمانی از ملاحظهٔ [ذات] و صفات قدیم و مشاهدهٔ مصنوعات صمد واجب التعظیم تخلف مینمود [نظم]

چنان در علم حکمت گشت کامل * کزو جستی ارسطو حلّ مشکل
کر افلاطون و لقمان زنده گشتی * ز روی حکمت اورا بنده گشتی
مصاحب کر باو بودی سکندر * کنون میبود چون[2] خضر پیمبر

بعد از تحقیق مسایل حکمیه و تفتیش رسایل و کتب حکماء مشائیه و اشراقیه چون اهتمام لا کلام [بتحصیل علم کلام] که من حیث الموضوع[3] اشرف علوم است مبذول فرمود در مواقف ریاضت چهرهٔ حصول مقاصد عوارف سبحانی را در سَجَنْجَل الارواح دل بیمن طوالع انوار لطف ربّانی و فیض عقاید اسرار

1. A,C, л. 1606 عمره 2. B_2, л. 238a او 3. A, C الموضع, B_2, T المصنوع

بعده چون بمقتضای مؤدای یُؤْتِی ٱلْحِكْمَةَ مَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا[1] طبیعتش بعلم حکمت طبیعی میل نمود بهدایهٔ اشارات حکمت الیین فیض ازلی و بعنایت بشارات عین حکمت لم یزلی حضرت علیم حکیم [و] واجب الوجود کریم قدیم که ذات مقدّس او از هیولا و صورت و سکون و حرکت مُبرّا و مُعرّا است ابواب معرفت حقیقت موجودات را بحکمت شامله و قدرت کامله بر حاجب[2] ضمیر منیر او بگشود و رخش تیزگام فلک خرام فکرتش مانند براق برق کردار حضرت مصطفوی از حیّز کون[3] و فساد اِبْطال مسئلهٔ خرق و التیام اَجْرام فلکی نموده [ل. 1086] بر فراز نُه فلک مستدیر سیر مینمودی و جوهر فرد جسم لطیف و عنصر شریفش در کورهٔ ریاضت و مجاهدت تحصیل علم حکمت بنوعی بسیط گشته بود که بهمان ماده نقض[4] استدلال اِبْطال جُزْء لایتجزّی را[5] باطل کردی خطوط

1. Коран, 2, 272. 2. A, C حاجت : П, л. 153a صاحب , B2, л. 2376 بر ساحت حقیقت ضمیر منیر او 3. B2, T, л. 312a سکون 4 A, C, T نقش 5. A, C, B2 لایتجزی T ضمیر منیری یوزی کا آپتی

پرتو انوار ترقی بر حواشی احوالش انداخت و ظلمات شبهات شک و وهم را بیقین از حدود خاطرش بپرداخت حالت توجهش بدرجهٔ رسید که قضایای مهملهٔ نامحصله من حیث الصوره و المادهرا از روی حجّت و دلیل و مقدمات استقرا و تمثیل از جملهٔ قضایای موجه گردانیدی و قوت تقریرش بمثابهٔ انجامید که مسایل یقینه را که از قبیل مسلمات و مقبولات بمقدمات مغالطه[1] و مباحثات سفطه بر هر ذی بصیرتی بمرتبهٔ وهم و درجهٔ شک رسانید بر عکس رسم ناقص اهل دوران که نفی و سَلب[2] غیر از موجبات ذات و لوازم ماهیت ایشانست همواره تعریف و توصیف اکفای خود میفرمود و بدین[3] شکل و قیاس بیان ماهیت حود نموده خودرا موضوع[4] مسئلهٔ مَنْ صَنَّفَ فَقَدْ اَسْتَهْدَفَ مینمود [بیت]

بفن منطق و میزان چنان گرفت کمال * که عقل ناطقه شد پیش منطق او لال

1 A مقالطه 2. A. C. ۸ 160a سلبت 3. A. C برین 4. A. C. T. ۸. 3116 موضع

مشتمل النکات چون صاحب دلایل الاعجاز علی وجه الایجاز درر معانی
بدیع سفتی ابواب قصر | л. 108a | معانی مُخلقه را بمفتاح بیان بتحریر[1] یک
فصل انشاء مختصر بکشادی و اَطْنَابِ[2] مطوّلِ اِطْنابِ عبارات قوم را
باعتبارات[3] مناسب و استمالات ملایم[4] بدرر و لآلی وجوه تحسین زیب
و زینت دادی | بیت |

بعلم معانی بیان چون شتافت[5] * کسی چون خود اندر فصاحت نیافت

شد اورا لقب در تمام دیار * فصاحت شعار و بلاغت دثار

چون میل طبیعت معقول فطرتش از طریق تتبع منقولات بصوب وادی
معقولات کشید و مقدمات[6] منطق که قسطاس ذهن مستقیم و مقیاس فطرت سلیم
| و | بقیم است معلوم گردید عذار شمسیهٔ اللمحات استعدادش از مطالع[7] مطالعاتش طلوع نمود[8]

1. B_2, л. 236б بتحریک : П, л. 152б بتحریک قفل 2. A, C اطیاب : T оп. 3. B_2 عبارات 4. Все остальные рук. احتمالات 5. T, л. 311a چنان بیشتافت 6. A, C مقدمهٔ 7. B, B_2 и T مطلع 8. После этого в рук. B, л. 263б открывается лакуна, скрытая более поздним ложным кустосом ازخانه

و معرفه‌را در ظرف ضمیر بیبدلش انداخته و سررشتهٔ خاطر فرخنده مآثرش باشارهٔ عالیه و بکنایهٔ شافیه بیوسیلهٔ[1] توکید ارباب تعلیم و بیذریعهٔ تصدیع اصوات اهل تفهیم بدقایق و غوامض این علم موصول ساخت معلمش نیز چون تمیز [حال] خجسته‌مآلش نموده بود اورا در تربیت از جملهٔ اقران مستثنی داشت[2] و همگی همت بر رفع آثار کسالت و نصب اعلام براعتش که فتح ابواب هدایه و کسر اسباب ضلالت در ضمن آن ضمّ است بجزم برگماشت [بیت]

چنان رسید بحد کمال اندر نحو * که ساخت از ورق دهر نام فرّا محو

بعد از تحصیل و تکمیل ضوابط و قواعد علم اعراب رخش [سعی] را چون بصوب میدان علم معانی بیان جولان نمود گوی فصاحت بچوگان بلاغت در جایگاه براعت از جمیع اقران خود در ربود ارتفاع نشان فصاحت و ارتقای مکان بلاغتش بدرجهٔ رسید که سخن جز مطابق مقتضای حال نگفتی و بمکالمات

1 A, C بوسیلهٔ 2. П, л. 152б, B, л. 263a, B₂, л. 236a ساخت

باشتقاق[1] صیغ[2] افضال و دانش از مصدر سعی و کوشش زمان زبان مضاعف
میگردید چون اوقات فرخندهٔ تحصیل را از ایام تعطیل مفروق ساخته بود و ساعت
خجسته سمات خودرا مقرون بجد و جهد گردانیده اورا احتیاج بامر و نهی و
تاکید معلّم نبود و زجر خطاب و کلفت غیبت[3] هیچ متکلمی نمیشنید چنان
بضبط قواعد تصریف استقبال نمودی [که] علم صرف حال وی گشته بود
نام صرفیان ماضی مانند حرف مُدْغم [از کتابت] و الف جمع از عبارت
محذوف گردانید و در میان اقران خود مثال میزان کلام عرب که مقیاس
زواید و اصول است میزّ هر معقول و نامعقول گردید [بیت]

بعلم صرف گردید آنچنان کامل که در پیشش * نمودی سیبویه از عجز مانند[4] بز اخفش

چون میل خاطرش بنحو [علم] اعراب و بنا که عبارت از علم نحوست منصرف
گردید حضرت علّام الغیوب بهدایهٔ کافیه و عنایهٔ وافیه لب لباب علم

1 A, C, ʌ. 1596 اشتیاق 2. A, C, B, ʌ. 2626, B_2, ʌ. 2356 صنع 3. T, ʌ. 310a عتاب 4. T, ʌ. 310b
از عجز خودش همچون بز

جواهر زواهر معجز نظام ملک علّام را بمقتضای وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً[1] از
روی کرسیِ سی و دو پاره دندان بنوعی بر طبق تجوید آوردی که مسبّحان
عرش و کرسی و کروبیان قدوسی[2] بجای حمد و تسبیح بر وی تحسین و
آفرین کردی نوعروس دلربای روح افزای کلام ربانی را بحکم مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ
بِالْقُرْآنِ فَلَيْسَ مِنّی بلباس نغمات خوش و خلعت ترنّمات دلکش برو
بیاراستی که راست مانند عشاق بینوا نالهٔ زار حسینی از بزرگ و کوچک
عراق عرب [л. 1076] و عجم برخاستی[3] [بیت]

جان و دل از نغمه هایش روح و لذت یافتی * سینه را بهجت فزودی روح راحت یافتی

بعد از آن عنان سعی و همت از صوب مقتضیات طفولیت صرف نموده بنحو
و تحصیل علوم معطوف گردانید چون بعلم صرف اشتغال نمود و صیغهٔ طبع
عدیم المثالش از صفت اِعوِجاج و علت انحراف صحیح و سلیم بود میلش

1. Коран, 73, ч. 2. С, л. 159а, Т, л. 309б, В, л. 262б, B_2, л. 235а قدسی 3. Все рук. برخواستی

طشت ریخته بود[1] طلب نمودند انگشتری را یافتند[2] چون از عمر ابو علی چهار سال و چهار ماه و چهار روز [و چهار ساعت] گذشت تختهٔ تعلیم بدست او دادند[3] و آن طایر آشیان قدسی را بدام و دانهٔ اشکال حروف و نقاط مقیّد ساخته بند تکلیف جد و جهد بر پا نهاد چون ارقام حروف بیت و هشت گانه را و کیفیت ترکیب بعضی حروف را ببعضی دیگر بر لوح ضمیر وی بنگاشت چنین گویند که از ابتدای [بای] بسمله تا سین ختم ناس که مؤدای آن بس است دیگر احتیاج بتعلیم نداشت کلام ملک متعال را در مدت یک سال بهفت قراءت [یاد] گرفته علم دقایق و نکات قراءت سبعه را باتمام رسانید و واقف بر مواقف وقوف[4] و عارف بدقایق اداء الکلمات و الحروف گردید [فرد]

گردید در فنون قراءت باهتمام * هم عاصم القواعد هم نافع الانام

1. A, C بودند 2. B یافت کردید ; Π انگشتری یافت کردید ; B_2 انگشتریی یافت کردید 3. A, C, Π داد ; B بدست آوردند 4. A, C, л. 159a وقف

میداد در اثنای آن حال [л. 107a] انگشتری آن دایه که در وی فیروزهٔ
قیمتی بود غایب گردید بر کنیزکی گمان بردند و آن بیگناه را مانند حلقهٔ
انگشتری در [کورهٔ] آتش عقوبت انداختند و بدنش را بضرب
چوب چون نگین فیروزه کبود ساختند هر چگاه که بایذا و جفای آن
کنیزک مشغول میشدند ابو علی در جَزع و فَزَع میشد و آواز گریه
و فریاد درمیکشید و چون دست از وی باز میداشتند تسکین گرفته
خاموش میگردید همگنان از آن حال تعجب نموده دست از جفای
آن کنیزک بازداشتند و آن انگشتری را نابوده انگاشتند تا آن زمانیکه لعل
در افشان ابو علی تبکلّم درآمد اول کلامی که بر زبان او جاری گشت آن بود
که شما در حق آن کنیزک عجب ظلم و ستم نمودید در وقتی که مرا دایه غسل
میداد دیدم که انگشتری وی در طشت افتاد اما مرا مجال حرف[1] نبود که شما را
از آن حال خبردار[2] گردانم پس بفرمود که آن موضع را که [کنیزک] آب

1. П, л. 1516, B, л. 262a سخن; B2 оп. 2. A خبر; C, л. 159a خبرکنم

سرکشید که عاقبت صرصر اجل اورا از بیخ و بنیاد بر نکند و کدام غنچهٔ سیراب زندگانی بر گلبن نشو و نما شکفته گردید که تندباد مرگ اورا بر خاک مذلت نیفگند [نظم]

بدنیا دل نبندد هرکه مرد است * که دنیا سر بسر اندوه و درد است
بگورستان نظر کن تا ببینی[2] * که دنیا با حریفانت چه کرد است

[بیت]

استخوان سر که پر دندان بگورستان در است * خنده دارد بر کسی کاورا غروری در سر است

القصه جناب مدرس اکابر و اعیان و اعالی و اشراف ولایت بخارا را طلب نموده مجمعی ساخت و طرح تعزیتی انداخت و از برای سینا بمقتضای رسم زمان تعزیت داشت بعده خاطر بتربیت ابو علی برگماشت و والدهٔ اورا بعقد نکاح خود درآورد آورده اند که چون آن درّ[3] یگانه از لجهٔ عدم بساحل وجود افتاد دایهٔ که غوّاص بحر ولادت است اورا در طشتی غسل

1. A, C کذر 2 A, C, B₂ بو بینی 3. П, л. 1516, B, л. 2616 درّ دانهٔ

دریغ و درد از آن دوستدار جانی من * دریغ و درد از آن یار دوجهانی من

گریه و نالهٔ جانسوز میکرد و این نظم را مناسب حال بر زبان میراند[1] [نظم]

ای نور دو دیدهٔ جهان افروزم * رفتی وز فرقت تو شب شد روزم

گویا من و تو دو شمع بودیم بهم * کایّام[2] ترا بکشت و من میسوزم

بعد از آن گفت ای عزیزان مرا در این گریه و اضطراب معذور دارید که میان من و سینا من المهد الی اللحد دوستی و محبت تمام باتحاد و مصادقت ما لا کلام بود [بیت]

گر گریه کنم بخون دل معذورم * کامروز[3] از آن جان و جهان مهجورم

[بیت]

وَکُلُّ أَخٍ یُفارِقُهُ أَخُوهُ * لَعَمْرُ أَبِیکَ إِلَّا الْفَرْقَدانِ

آری ای عزیزانِ من کدام نهال اقبال جوانی در حریم جویبار جهان فانی

1. П, л. 151a, B, л. 261a میآورد ; B2, л. 233б بخواند 2. A, C ایام 3. A, C امروز

ایشان بپذیرفت و روی بآن کنیزک کرده[1] گفت که این کوکب نیک اختر سعادت پرتو از کدامین برج و این دُرِّ دانهٔ یگانهٔ پاکیزه جوهر از کدامین درج است [نظم]

آخر این غنچهٔ خندان ز کدامین چمن است * که ز سر تا قدم آشوب دل و جان من است

گرچه [л. 1066] طفلست و هنوزش شکر آلودهٔ شیر * دل صد پیر و جوانست بسودایش اسیر

ای کنیزک این فرزند جگربند کیست و این نور دیده و سرور سینهٔ کیست آن کنیزک بگریه در آمد و گفت [بیت]

این دُرِّ یتیم ابن سیناست * کز طلعت او دو دیده بیناست

ای عزیزان فرزند ارجمند سعادتمند سیناست و او مدت سه ماه است که فوت نموده و رخت اقامت از دار فنا بسرمنزل بقا کشیده چون مدرّس این سخن شنید گریان شد [و] قطرات عِبَرات بر چهرهٔ روان گردانیده و گفت [فرد]

1. Остальные рук. آورده

که سخن خارج مبحث در میان انداز و گفت و گوی را نامعقول و نادربرابر ساز چون از قانون مناظرهٔ معقول و طریقهٔ مباحثهٔ موجّه و مقبول انحراف نمود ابو علی روی درهم کشید و آثار تنفّر از وی ظاهر گردید باز مدرّس گفت آن ورق را بگردانند و سلسلهٔ گفتگوی را بوادیِ معقولیت کشیدند ابو علی اظهار انبساط نمود و دمبدم فرح و نشاط وی بیفزود و همچنین چون امتحان [مقرر و][2] مکرر گردید [و ممتحن شد][3] بر همگنان مقرر و معیّن شد که سخن مدرّس بواقع مطابق است و تفرّس وی بنفس امر موافق [بیت]

نه در هر سخن بحث کردن روا است * خطا بر بزرگان گرفتن خطا است

همه زبان اعتذار برگشادند و سر عجز و افتقار بر زمین نهادند و گفتند که خداوندگارا ما را معذور دارید که ما هرگز مثل این امری ندیده ایم و چنین قصّهٔ نشنیده ایم مگر این طفل روح القدس و نفس قدسی است که مصوّر بدین صورت گشته است مدرّس گفت که راست میگوئید و عذر

1. A. C. л. 158a احتباط (?) 2. Только A. C. 3. Только A. C.

خلاف رای شما نیست غیر سهو و خطا * چرا که رای شما عین حکمت است و صواب

مدرس فرمود که من از احوال | л. 106a | این کودک چنان دریافتم و تفرس نمودم که وی بر جمیع مباحثات و مناظرات ما حاضر و ناظر است و تمامی مقولات و مذاکرات اورا مکنوز خزینهٔ خاطر چون جماعهٔ طلبه این سخن شنیدند و این حکایات استماع فرمودند جزم کردند که مولوی مدرس را[1] کبر سنّ دریافته و سر پنجهٔ شیب و خرافت ساعد فهم و کیاست اورا بر تافته همه تبسم کنان در زیر لب این بیت گویان که

پیری بود و هزار علّت * علّت چه که صد هزار ذلّت

هرچند که پیر ذو فنونست * در پیش جوان بسی زبونست

چون مدرس دانست که اورا تخطیه مینمایند[2] و بر وی در تمسخر میگشایند آن کودک را طلب نمود و بر سر زانوی خود نشانیده شاگردانرا فرمود که آغاز مباحثه کردند و مبحث گذشته را در میان آوردند مدرس یکی را فرمود

1. B, л. 260a مولانای مارا ; П, B, T مولانا 2. A. C. л. 158a میدانند

چون حضار حوضهٔ[1] درس استاد خودرا در گرداب حیرت و اندیشه مستغرق یافتند در[2] طریق تفحّص و تفتیش آن باهتمام شتافتند از وی سوال نمودند که مخدوما استظهارا مدت مدید است که شمارا متوجه این کودک میبینیم و آثار تعجّب از احوال شما مشاهده مینمائیم مدرّس گفت که ای دوستان موافق و ای خوشطبعان مدقّق آن چه من از این طفل[3] ملاحظه و مشاهده نموده‌ام نزد شما بطلان آن از اُجلیِ بدیهیات است و قبول این پیش شما از [قبیل] ممتنعات [من] چگونه کشف این معنی نمایم و سرّ این راز برگشایم همگنان فرمودند حاشا و کلّا که آن چه بر ضمیر منیر شما سمت ظهور یافته باشد غیر مطابق واقع[4] و خلاف نفس الامر باشد عنایت نموده اظهار آن نمایند و کشف آن فرمایند که از فقیران بغیر تسلم و قبول شیوهٔ ظاهر نخواهد شد [بیت]

1. П حوزهٔ ; остальные рук. оп. 2. A, C چون 3. B کودک 4 A, C غیر واقع و مطابق

بودند چون ابو علی ندای این جماعت شنید و صدای مناظرهٔ ایشان بگوش
رسید بجانب ایشان متوجه گردید چون کنیزک توجه و میل خاطر اورا بجانب
آنها دانست[1] قدم [در] درون مدرسه نهاد و نظاره‌کنان بکنارهٔ حوضهٔ[2]
درس ایستاد مدرس را چون نظر بر صفحهٔ رخسار وی افتاد[3] از روی امعان
نظر دیدهٔ بصیرت بر صحایف طلعت او گشاد و آثار دقایق فهم و فراست
و انوار حقایق و حَدْس و ذکاوت بر حاشیهٔ جبین مبینش مطالعه
نمود با خود تأمّلی کرد و سر بجیب تفکّر [در] آورد و گفت که این استدلال
که [من] بر ادراک این کودک نموده ام[4] اگر اظهار نمایم بی تخلف این جماعت
مدعیان زبان بمنع این مقدمه گشایند و بمجرد منع در مقام نقض و معارضه
درآیند و این قضیه را سند[5] خود ساخته در هر مجلس نقل نمایند [بیت]
حاشَ لِلّه که توان گفت بدین مدعیان * آنچه من در پس این پرده نهان میبینم

1. П. л. 150a دید , два предыдущих слова оп.; B بدان جانب دانست , B_2 دید و دانست 2. B, л. 259a, B_2, л. 231a, П. л. 150a حوزهٔ 3. T, л. 306a تحتِ نظر بیله 4. A, C, л. 1576 نمودم 5. B, л. 259б پسند

آورده‌اند که در آن وقت آن دُرِّ یگانه و آن گوهر فرزانه یعنی بو علی یکساله[1]
و نیم بود که یتیم گردید بعد از آن مادر ابو علی که ستاره[2] بانو نام داشت
بشهر بخارا آمد منقولست که روزی کنیزکی ابو علی را بر دوش گرفته در
بازار سیر مینمود گذرش بدر مدرسهٔ افتاد که طاق ایوانش بسان ابروی
خوبان طاق بود و خشت فرش صفهٔ[3] عالیمکانش مانند نَیّرِ اعظم در
صفا و نور شهرهٔ افاق رفعتش بدرجهٔ که اگر خورشید انوررا گذر برگوشهٔ
ایوانش افتادی مانند ماه نو پهلو تهی کردی و کمند باصره از شُرفهٔ غُرفهٔ
منیع [رفیعش] چون نظر دونهمتان کوتهی نمودی

چنان ز هیأت آن طاق آمدی بخیال* که سه بیکدگر آورده بر فلک دو هلال

جمعی از اصحاب تحصیل و ارباب [1056 ا] قال و قیل در درونش بمناظره
و مباحثه مشغولی مینمودند و بغلغلهٔ مجادلهٔ[4] زلزله در گنبد نیلگون [افلاک] انداخته

1. A یکسال 2. Так только B, л. 2586; все остальные рук. ستیاره 3 B حلقهٔ 4. A, C بغلغله و مجادله

[رباعی]

آنانکه بکنج عافیت بنشستند * دندان سگ و دهان مردم بستند

کاغذ بدریدند و قلم بشکستند * از دست و زبان حرف گیران رستند

در کنج زاویه بطاعت و عبادت مشغول بود تا زمانی که قابض ارواح در دیوانخانهٔ کُلُّ شَیْءٍ هالِکٌ إِلَّا وَجْهَهُ[1] بروات[2] نقد روانش را به ثبت کُلٌّ إِلَیْنا راجِعُونَ[3] رسانید و محصل جانستان ملک الموت را بتحصیل آن نقد بر گماشت و اورا بحکم فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا یَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا یَسْتَقْدِمُونَ[4] مهلت نداده جانش را در وجه آن برات بتن[5] برداشت

[نظم]

این کهنه دیر کزمی غم پر بود خمش * ثُقل غم و بلاست پراکنده انجمش

بگشوده از لحد دهن این تیره خاکدان * با خلق این بود پسِ عمری تبسّمش

1. Коран, 28,88. 2. A, C, л. 157a برداشت و 3. Коран, 21,93. 4. Коран, 7,32. 5. П : بہ تن ;

T از (?) следует : جانین ادل برات وجہی اوچون بدینین کوتاردی

منها و من ذلک مقابله نمودی حشوی از قلم زیبارقم او بازرنگردیدی و
بر دفتر روزنامچهٔ احوال وی که فهرست مفردات راستی و کوتاه دستی بود بر
ضلع هیچ فردی رقم تصرّف و خیانت هیچ کس ندیدی [قطعه]

جهان مکرمت بر ایادی * پناه مملکت دستور اعظم
نبود و بعد از این مثل که باشد * وزیری مثل او و آللّٰهُ أعْلَم

آورده اند که در ولایت بخارا [مدت] هفت سال بر مسند وزارت نصر
بن نوح سامانی مستند بود و بر مرکب دولت و سعادت [λ. 105a] طریق
اختیار و سبیل اعتبار بپیمود بعد از آن توفیق آلهی رفیق [حال] وی
گردید تا بقلم همّت رقم بطالت بر دفتر اعتبار بی‌اعتبار وزارت کشید از پادشاه
استعفا نموده خودرا از آن منصب عزل گردانید و در گوشهٔ عزلتی
مختفی گردید ورد زبانش این بود [بیت]

عزلتی خواهم که گر چرخ فلک چون گردباد * خاکدان دهررا بیزد نیابد گرد من

1. A, C доб. آمده

ابرار میشمارند و این رباعی بوی منسوب است و حقیقت حال او از این رباعی ظاهر میشود و آن رباعی اینست

کفر چو منی گذاف و آسان نبود * محکم‌تر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آن هم کافر * پس در همه دهر یک مسلمان نبود

پدر شیخ سینا نام داشته و از ولایت بلخ بوده است چنین گویند که سینا در علم سیاق بمثابهٔ ماهر[1] بوده است که اهل سیاق و ارباب دفتر از بیم بازیافت[2] اوارجه و دقایق محاسبهٔ [او] از نمک آب شور دیدهٔ[3] خود همواره در شکنجه بودند و از بدایع توجیه و لطایف تقریرش متغلبهٔ ارباب مال را مثل ارباب تحاویل هنگام مقابلهٔ طومارِ حوالات دل در اضطراب و رنجه هر چند مستوفیان مدقق خبیر[4] و مشرفان دقیقه‌جوی نکته‌گیر مُجمل و مفصّل اوراق محاسبهٔ اورا بارقام

1. П, B, B₂ доб. و برتبهٔ کامل 2. T доб. یعنی تاپسا قلیقی دین ; A, C доб далее او از 3. A, C شوریدهٔ : T اوز کوزلاری شورابه‌سی توزیدین 4. A, C, л. 1566 مستوفیان مشیر

معروض میدارد که در تاریخ معینی آورده است که شیخ ابو علی سینا
در سن بیست سالگی احراز[1] جمیع علوم متداوله و غیره کرده بوده و
علوم غریبه حتی که سحر و شعبده را بغایت نیک میدانسته [ا. 1046]
اما آن اعمال [و افعال] که در شعبده و سیمیا بوی منسوب میدارند
و اورا از فرقهٔ مشعبدان میشمرند غیر واقع است زیرا که علو شان
و رفعت مکان وی از آن عالیتر است که اورا باین اعمال خسیسه
منسوب [توان] داشت و اورا در سلک این طایفهٔ دنیه توان
انگاشت آن چه مشعبدان و اهل معارک از سیمیا نقل مینمایند در
حقیقت بابو علی مشعبد که بشیخ معاصر بوده منسوب است از وی
حکایات عجیب و روایات غریب مشهور و معروف است بعضی
از آن در خاتمهٔ مجلس سمت تحریر خواهد یافت انشا الله تعالی
و شیخ ابو علی سینارا از حکماء اسلامیه میدارند و در سلک علماء

1 B. B. T احضار

المختص بعنایت الملک الاحد مظفر الدین سلطان محمد بهادر خلّد ملکه
در درون دیوان‌خانهٔ شاهی بر تخت بخت شهنشاهی قرار گرفت امرا
و ارکان دولت و ندما و ارباب فضیلت هر کدام بمقام مقرر و
مسکن معیّن متمکّن گشته بودند [و] استفاضهٔ حکمت و استارهٔ معرفت
از آن مخزن نعم و سپهر جود و کرم مینمودند تا آن که آن عالیحضرت
سلطنت منقبت درِ درج حکمت و معرفت[1] گشود و سوال فرمود که از
شیخ الرئیس ابو علی سینا چنین منقولست که در جمیع علوم ماهر و
در انواع فنون کامل و متبحر بوده است و علم شعبده و سیمیا را
نیکو میدانسته و در این فن از وی امور غریبه و افعال عجیبه
[بسیار] منقولست ایا مطابق واقع بوده باشد تحریر این واقعات
و مقرر این کلمات[2] [بندهٔ] کمینهٔ درگاه واصفی تتبّع و تفحّص تواریخ
نموده و بقدم استقرا طریق استماع اخبار غریبه و حکایات عجیبه پیموده

1. П, л. 149а, Т, л. 303б оп. 2. Все остальные рук. حکایات

پانزدهم [٨. 104a] شهر صفر ختم بالخیر و الظفر مشعبد قضا و قدر حقه‌های
مینای فلک نیلگونرا از مهره‌های سیمین کواکب درخشان بپرداخت و مهرهٔ
زرین مهر انوررا که هنگام شام در جیب مغرب نهان ساخته بود در
وقت صبحدم از دهان مشرق بیرون انداخت [لمولفه][1]

سحر که شعبده‌باز سپهر بوقلمون * فکند پردهٔ بیضای صبح برگردون[2]
بچابکی و سبک‌دستی از ثوابت کرد * بزیر پرده نهان صدهزار مهره فزون
مگر که بود ز سیماب مهره‌هاش که کرد * همه یکی و از آن قرص زر فکند برون

حضرت سلطان ابن سلطان مظهر انوار الفضل و الاحسان غیاث
نفوس کافهٔ الامم ملاذ عموم العرب و العجم نور عین السلطنت الغرّا
عین نور الخلافت البیضا مالک اماجد المشرقین ملک اعاظم الخافقین

[بیت]

شاهی که ملک جمله[3] بزیر نگین اوست * فیروزه سپهر در انگشترین اوست

1. П. л. 149a, Т. л. 3036 بیت 2. A. C. л. 156a صبحدم بیرون 3 П. л. 149a, Т. л. 3036 جمله ملک

مقرر شد که استاد مشار الیه کلانتر و مهتر خیاطان ولایت شاهرخیه بوده آن جماعت سر اطاعت از فرمان او نتابند و بهمان دستور که سابقاً باستاد علی خیاط معامله مینمودند همان طریقه را با وی مسلوک دارند[1]

[XXI] گفتار در سوال فرمودن عالیحضرت سلطنت‌شعاری معدلت‌دثاری خلّد ملکه از فضایل و کمالات و غرایب حکایات سلطان اساطین الحکما مغیث النفوس باجماع العلما شیخ ابو علی سینا خصوصاً از فن شعبده و علم سیمیا

چون بامر حضرت حکیم لم یزل و فرمان قادر قدیم عز و جل صباح

1. B, f. 255 b مسلوک داشته بتقدیم رسانند انحراف ننمایند

حشمت و عظمت ما بسوزن اقبال و رشتهٔ افضال دوخته و درزیِ
صنع آلهی که در زیِ عظمت و جلالِ ما کما هی سعی و کوشش
مبذول میدارد کسوت اُبهت مارا بطراز اعزاز مطرّز گردانیده همواره
همت عالینهمت بدان مصروف و معطوف است که بندگان درگاه
قاهره و ملازمان بارگاه باهره که دامن‌وار سر از پشت پای خدمت بر
نمیدارند و آستین‌شعار دست نگاه میدارند[1] همیشه بلباس انعام[2] و خلعت
اکرام معزز و مشرف باشند چون در این ولا استاد حسین خیاط که
سوزن‌صفت قدم از سر ساخته سر رشتهٔ خدمت از دست نمیدهد و
از ترس تقصیر خدمت بر مثال بند قبا لرزان است و از طریق مخالفت
رای همایون گزگز[3] گریزان هنرمندی که اوطومثال در کورهٔ ریاضت و مجاهدت
میسوزد و مقراض‌صفت در قطع امور میان محکم بسته هم میبُرد و هم میدوزد[4]

1. T, л. 3026 یئنک کیبی ادب قول‌لارین ساق لایدور 2. A, C, л. 1556 اعزاز 3. T доб. یعنی قاری قاری 4. П, л. 1486 گاهی سوزن مانند; в рук. B, л. 255б и B₂, л. 228а эти слова помещены после میدوزد

قرار یافت بیباید که مولانا مشار الیه بی شایبهٔ تحلل و بی غایلهٔ تکاسل متوجه گردد که بعنایت خسروانه و رعایت پادشاهانه محرز و سرافراز خواهد شد در عهده دانسته در این باب تقصیر و تحلل ننماید و آلأمر أعلی

[تمت]

این نشان[1] نیز بنابر ملتمس شیخ مشار الیه نوشته شد فرزندان صاحب‌قران ظفر قرین و امرای[2] سعادت[3] نشان صدرنشین[4] [л 1036] و صدور عالیمقدار و وزرای منشرح الصدور[5] و نواب عتبهٔ گردون قباب و حجاب سُدّه سپهرجناب و سایر ارکان دولت علیا و باقی اعیان حضرت فلک ارتقا یَسَّرَ آللّٰه تعالی آمالَهُمْ و قَرَنَ بآلعافیتِ فی خُلودِ آلسَّلْطَنَةِ أحوالَهُمْ بدانند که از آن وقت که خیاط نادره‌کار یگانهٔ ازلی و استاد کارخانهٔ لم یزلی خلعت نفیس دولت و سعادت را بر قامت

1 П انش 2 Т. л 302a علمای и оп. предыдущие слова. 3. A, C صدارت 4. Т صاحب‌قران ظفر قرین. 5 Т доб ذو الاعتبار

مقولهٔ کُلّکُم راعٍ و کُلّکم مسئولٌ عَن رَعیّتِه بر ذمّهٔ همت عالیهمت واجب و لازم و فریضه و متحتّم داشته‌ایم و همگی دواعی همّت بر آن گماشته که انواع عنایت و اصناف رعایت در بارهٔ رعیت مصروف و مبذول گردانیم تا عموم خلایق بمقتضای السّلطانُ ظِلُّ اللهِ یأوی إلَیهِ کُلُّ مَظلومٍ در سایهٔ عنایت و عاطفت بیغایت ما مُرفّه الحال و فارغ البال باشند کمال حضور و نهایت فراغت ظاهراً و باطناً بر کمال تندرستی و صحت بدن مَنُوط و مربوط است و حصول این مأمول و تیسّر این مطلوب بی امداد و معاونت طبیب کاملی و حکیم حاذقی میسّر نیست فلا جرم إعتناءً بِشأنِهم همگی همّت بر تربیت کسی که متصدیِ این امر شریف تواند بود [معطوف] گردانیده‌ایم [و] چون در این ولا اوصاف کمال و فضایل جناب حکمت مآب فضیلت انتساب زبدة الحکما قدوة الاطبا جالینوس الزمان بقراط الدوران المؤید بالنفوس القدسیه من عند الله مولانا عبد الله مذکور مجلس رفیع گشت خاطر کیمیا مآثر بر تربیت وی

یرقان حسد بر جسد عارض گردید و علّت خفقان سوء[1] مزاج بر
بدن ستولی شد نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ اَنْفُسِنا و مِنْ سَیِّئاتِ اَعْمالِنا
روز دیگر در وقت استوا بود که در پیش شیخ نشسته بودیم که نوکرش
از راه [л. 103a] برگشته آمد که آن نشان را[2] گم کردم شیخ خندان
شده گفتند که ما بر سر انصاف آمدیم و یقین باشد که شما در باب
انشا بیمثل و عدیم النظیرید عنایت کرده باز نشان دیگر سازید[3] این
نشان انشا نموده شد

چون حضرت حکیم[4] دانا و قادر [قدیم] توانا درگاه عالمپناه مارا
مرجع و مآل کافهٔ رعایا و عامهٔ برایا گردانیده و دفع امراض و اسقام
حوادث را از مظلومان رعیت و رفع اعراض و آلام ظلم و ستمرا
از ملهوفان برّیت به طبیب لبیب عاطفت ما حواله فرموده و بنابر

1. A, C سوی 2. A, C, л 155a انشا را 3. П, л. 148a انشا فرمایید; B, л 2546 عتاب کرده باز
نشان دیگر عنایت کنید . T, л. 3026 تحریر تیبلینک 4. A, C کریم

عیسوی انفاس موسوی التباس جالینوس الزمان بقراط الدوران المخص بعواطف الملک الاله مولانا نظام الدین عبد الله مذکور مجلس عالی و مطروح محفل متعالی گردید از فحوای کلام ربانی و ندای منهیِ آسمانی [بیت]

ندا آمد بگوش دل ز هر سو * که لَمّا قَامَ عَبْدُ ٱللّٰهِ یَدْعو[1]

بنابرین مقدمات مولانای مشار الیه میباید که مانند شفای عاجل و صحت مستعجل بدین جانب توجّه نمایند که طبیب لبیب عنایت [و شفقت] ما در ازالهٔ مرض ضِیقِ ٱلنَّفَس افلاس و دفع خفقان حرمان یأس وی کلیم صفت ید بیضا خواهد نمود و همواره از دار الشفاء لطف و احسان اشربه و اغذیهٔ انعام و اکرام ما لا کلام باو خواهد پیمود در عهده[2] دانسته در این باب تقصیر ننماید و الامر اجل و اعلی تمت

چون این انشارا تمام کردم و بر اهل مجلس انشاد[3] نمودم جناب شیخ را مرض

1 A, C یرکو 2. П, л. 148a, B, л. 254a عهد (?). 3. Так П, л 148a; остальные рук. انث

مختلفة المزاج انامرا بحذاقت طبیب لبیب مرحمت سلاطین روزگار و
خواقین عالیمقدار تفویض نموده و اسباب حصول اعراض[1] معلولان متعرصة
العلاج خواص و عوام را بانفاس مسیح التباس عاطفت ایشان حواله
فرموده شکرانهٔ این سعادت کبری و موهبت عظمی ملاحظهٔ این حالات
نموده اسباب علاج اهل عالم و اصلاح مزاج بنی آدم را ترتیب نموده
خودرا بوسیلهٔ تربیت اطبّاء حاذق صادق و حکماء معتمد علیه لایق
فایق متجلب اجر بیحساب وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا ٱلنَّاسَ
جَمِيعًا[2] گردانیده اند ما نیز اقتدا بدین شیوهٔ رضیّه و شیمهٔ مرضیّه
نموده تربیت این طایفهٔ واجب الرعایه را بر ذمهٔ عنایت بیغایت
خود[3] واجب و لازم داشته ایم[4] و همگی [همّت] عالینهمت را بر ترضیهٔ[5] حال ایشان
گماشته ایم چون در این ولایت[6] تعریف اوصاف جناب محالی مآب حکمت پناه حقایق آگاه[7]

1 П. B اغراض 2. Коран, 5,35. 3. П بر ذمّت همت عنایت پادشاهانه 4. A. C دانسته ایم 5
A. C ترضیه 6. A. C. л 1546, B2, л. 226 б ولا 7 Все остальные рук. حقایق انتباه

فرستاد و اورا بپایهٔ سریر گردون مصیر آورده نگاه میباید داشت انشاء
آن نشان را باین مکینه مفوّض گردانیدند شیخ العالم شیخ فقیررا طلبیده
گفتند که همین زمان انشاء آن نشان میباید کرد که ملازم [ما] روان
شده بهمین محطل و مقید است و غرض از این سرعت [و تعجیل] این
بود که شیخ مذکور بارها بمردم[1] در خانه گفته بوده که این منشئات که
فلانی ظاهر میسازد همه از مردم است که بنام خود میپردازد اینک
همان نشان طب را فرمائیم که در پیش ما نویسند معلوم میشود حاصل
که دوات و قلم و کاغذرا طلبیدند[2] [و] گفتند زود باشید که رونده
مستعجل است فقیر آن نشانرا در حضور جمع کثیر انشا نمودم [و]
آن انشا این است چون حضرت حکیم رب العالمین از روی نسخهٔ
و یَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِینَ[3] قانون [л. 1026] شفای امراض

1. Все остальные рук. بنوّاب 2. П, л. 147б, B2, л. 225б حاضر ساختند; B, л. 253а آوردند 3. Коран, 9, 14.

باخلاق القدسیة المختص بعواطف الله المجیب مولانا میر کلان طبیب
رفع الله قدره و شرح بالعنایة الشاملة صدره را جهت معالجهٔ یکی از
[اهل] حرم سلطانی از سمرقند بشاهرخیه آورده بودند[1] و آن جناب
جهت استخلاص خود مولانا عبد الله طبیب را بنوعی و بوجهی تعریف
نمود که بو علی بلکه ارسطو و افلاطون از جملهٔ تلامیذ او تواند بود
و گفت که بر ذمهٔ همهٔ[2] خسروان که بقراط و جالینوس شفاخانهٔ خلافت
است واجب چنانست که بر حسب أَعْطِ ٱلْقَوْسَ بارِیَها و أَنْزِلِ
ٱلدَّارَ بانِیَها انتظام مهام معالجات مرض ارباب استقام را برای صایب
سیح آثاری گذارند[3] که از قدوم فرخنده اثرش طبایع برایا سلیم ماند حضرت
سلطان فرمودند که رعایت این طریقهٔ مرضیه را از لوازم میداریم و
مراقبت این سنّت سنیه را از فرایض میشماریم از برای وی نشانی میباید

1. A, C بود 2. П, л. 147а доб. همت 3. B₂, T эту пословицу оп. 4. П گذراند

آلِ ایمانِ مطلق چه [بلا][1] مردک بیحیائی بوده دگیر بوی اختلاط نکردند

[л. 102a] و او را رخصت دادند[2]

چنین گوید مؤلف این کلمات و مصنّف این حکایات [3] بندهٔ درگاه بی اشتباه [4] واصفی که عالیجناب فضایل مآب حذاقت انتساب مولانا اعظم جامع اقسام الفضایل و الحکم المستجمع بکمالات الانسیة المتصف

1. A, C, B_2 оп. 2. T, л. 299a продолжает: بیحیالار برله اختلاط ایتماک دولت شکستی بلکه خوف زوال ایمان دور دیب اختلاط ایشکین آینمک یوزیکا باغلاب رخصتین بیریب مجلس دین امانت بیلا سور دیلار و دید یلار کیم بی ادب هرگاه کیم پادشاه مجلسیدا یول تاپا پادشاه شکوهی بر طرف بولور بیت

ادب تاجیست از نور الهی * بنه بر سر برو هرجا که خواهی

Дальнейшая часть этой главы выделяется в рук. T в самостоятельную главу со следующим заголовком: کفتار شیخ العالم شیخ کیم حضرت سلطان ینک صدری ایردی بو فقیرنی انشا علمیدا امتحان قیلغانی ذکریدا و خامهٔ مشکین شامه ینک سریع السیر ادهین [л. 299б] مستر شاه راهی غه سالیب جولان پرماک بیله شبه رفعین ایتماک ینک بیانیدا و برنچه سوز لوآلی سین تحریر رشته سیغه تارتماق بیله مدّعانی انصاف غه کیلتورماک ینک ماجراسیدا سوز سورماک

Этот подзаголовок заменяет приводимые в других рукописях вводные слова к новому рассказу: چنین گوید الخ 3. A, C, л 154a مصنف این کتاب و مؤلف این کلمات 4. Только П, л. 147a.

میبود | و | آن حضرت را بوی التفات بسیار بود این امر بوی قرار
یافت مولانا طَیِّب آن زن را بوی نکاح کرد فی الحال برخاست و تکیهٔ
نمدی را بر داشت و آفتابهٔ آبی بدست آن زن داد و در خیمه درآمد
و آن خیمهٔ کهنه بود و شکاف[1] بسیار داشت قریب بدویست آدمی
بر گرد آن خیمه جمع گشته چشم بر سوراخها نهاده نظاره میکردند و خواجه
عبد الرزاق فریاد میکرد که یاران ببینید[2] | و مشاهده نمایید | که این
شخص در لباس شرع چگونه زِنائی میکند و اصلا شرم[3] نداشته در
آن محشر بآن زن دو نوبت مباشرت نمود بعد از آن مولانا
طیّب مسئلهٔ نقل فرمودند که استبرای رَحِم کرده میتوان که در همین
زمان بشوهرش نکاح کنند آن زن را بشوهرش عقد کردند چون این حکایت
بسمع شریف حضرت سلطان رسید انگشت حیرت بدندان گزیده فرمود که اَلحَیاءُ مِن

1. Остальные рук. سوراخ 2. A,C, B2, л. 225a بو بینید 3. T, л. 299a вставляет القصه

شیخ که صدر حضرت سلطان بود حاضر شدند [حضرت] خواجه
عبد الرزاق آن زن را فرمودند که از آن جماعت که نشسته‌اند
از برای تحلیل کدام یک را قبول میکنی و خواجه از روی هزل و
ظرافت سر و گردن [بر] میافراشتند و خود را بر آن
زن معروض میداشتند زن چون نظر از خواجه منصرف گردانید
خواجه فرمودند دیدید یاران که این زنک بسبب علت[1] پیری
مارا قبول نکرد در هر که نگاه میکرد و احتیاط مینمود آن کس
از شرمندگی نزدیک بود که آب شود در صف نعال جوانکی
نشسته بود [و] خالی از حسنی نبود اورا که دید گفت مرا همین
میباید آن جوان گریان و گریبان شد خروش و فغان از اهل
مجلس برخاست القصه مولانا مطلعی که مرد شاعر [و] فاضل بود
و از علم سیاق وقوف تمام داشت و در ملازمت حضرت سلطان

1. A بعلت سبب

که روی بدرگاه عالم‌پناه آورده و خانرا تکلیف مینماید که اورا بشوهرش آشتی
دهند و شوهرش میگوید که اگر مرا پاره پاره کنند احتمال ندارد که اورا
قبول کنم و هرچند حضرت خان آن زن‌را نصیحت میکنند و میگویند [که]
ترا بدیگری که بمال و جمال از این شوهر تو بهتر باشد بدهیم او میگوید که
اگر پادشاهان عالم بمن میل کنند من [همان] شوهر خودرا میخواهم حاصل
که حضرت خاقان حکم فرموده‌اند که آن زن و مرد از ولایت آهنگرانند
[و آن] تعلق بتو دارد تو این تشویش‌را از سر من دفع نمای القصه
حضرت سلطان شوهرش‌را طلبیده استمالت بسیار نمودند و اورا ترخان ساخته
نشان [л. 1016] ترخانی کرم نمودند و هرساله مبلغ پنجهزار درم بوی
انعام فرمودند آن شخص راضی شد حضرت سلطان بمخادیم گفتند که روید و
همچنان سازید که این زن بشوهر خود حلال شود مخادیم بخیمهٔ شیخ العالم

1 B, л. 2516 доб من بیزارم 2. П, л 1466, B2, л 2246 دینار : B, л 2516, T, л 298a تنکه

خواجه عبد الرزاق که شیخ الاسلام تمامی ولایت [حضرت] سیونج خواجه خان بودند و مولانا طَیِّبِ کندبادامی[1] و مولانا سعید ترکستانی و مولانا[2] عبد المومن و مولانا احمد سمرقندی تشریف حضور شریف ارزانی فرموده بودند و جمع کثیر و جم غفیر از طالبعلمان و اهل فضل در عتبهٔ سپهرمرتبه حاضر بودند ناگاه زنی نشانی در دست متوجه عتبهٔ بارگاه شد حجاب و نواب نشان را از وی طلبیدند که بذروهٔ عرض رسانند آن زن گفت من بیوسیله و وساطت شمایان این نشانرا بدست سلطان میدهم و سر خودرا بر آن خاک آستانه مینهم سلطان فرمود که ای زن قدم پیش نه و آن نشانرا بدست من ده چون آن نشانرا حضرت سلطان مطالعه نمودند تبسمی کردند[3] و روی بمخادیم آورده[4] گفتند که این نشانرا از نزد حضرت خان بنام این فقیر آورده و مضمون این نشان آنست که شوهر این زن ویرا مطلقهٔ ثلاثه گردانیده و این زن مدّت یکماه است

1. T. ۸ 297a کانِ بادامی 2. A ملا 3. A. C. ۸ 1536 نموده 4. A. C کرده

[XX] گفتار در ذکر نشان آوردن زن آهنگرانی از نزد حضرت اعلیخاقانی سیونج خواجه خان بنام سلطان الاعظم الاکرم کیلدی محمد سلطان خلد ملکه

در تاریخ [سنهٔ] ثلاثین و تسعمایه بود که حضرت سلطنت مآب معدلت انتساب ظل الله [تعالی] فی الارضین متعالی فی العالمین کهف الانام مغیث المسلمین مظهر اسرار ظل الله فی الارضین مطلع انوار و نَجْعَلَهُمُ الوارثِینَ[1] المختص بعنایت الملک الاحد مظفر الدین سلطان محمد مَهَّدَ اللّٰهُ تَعالی قَواعِدَ اَلْمَحَلَّةِ بِدَوامِ دَوْلَتِهِ در ییلاق لگلگان که در نواحیٔ پسکت است [л. 101a] منجوق خیمه و خرگاه و قبّهٔ سراپرده و بارگاه بعیوق سپهر و ذروهٔ ماه و مهر رسانیده بودند در روزی که آن شاه و شهریار بر تخت سلطنت نشسته بودند [و] ارکان دولت و اعیان حضرت هرکدام در مقام مقرّر و مسکن معیّن قرار یافته بودند و خواجهٔ با استحقاق

1. Коран 28,4.

حسین میرزا بوده در [ولایت] خراسان ۱۲۰۱

XXXVII داستان میرک زعفران ۱۲۲۲

XXXVIII داستان علم عزیمت افراشتن سلطان صاحب قران

کیلدی محمد سلطان بصوب ولایت خراسان ۱۲۳۰

XXXIX حکایت ۱۲۴۸

XL حکایت ۱۲۵۸

XLI داستان مولانا آگهی و خواجه شهاب [الدین] اسحاق ۱۲۶۲

XLII مطایبات ظرفا که بفرمودهٔ آن عالیحضرت نوشته شد ۱۲۶۸

XLIII مشکلات حسابی که بفرمودهٔ آن حضرت نوشته شد ۱۲۷۴

XLIV حکایت ۱۲۸۰

XLV حکایت ۱۲۸۶

XLVI منشآت متفرقه که بالتماس بعضی از احبا از کتاب

بدایع القوانین نوشته شد اینست ۱۳۰۸

شجرهٔ دولت و اقبال نوباوهٔ ریاض خلافت و اجلال مظفر
الدین سلطان محمد ابد الله تعالی ظلال عاطفته الی یوم القیام ۹۲۹
XXVIII داستان مولانا خواجه علی صدر شیبک خان ۹۵۳
XXIX حکایت امیر سید جلال الدین مرغینانی ۹۵۸
XXX گفتار در حکایت تاج النسب که عیّارهٔ بود در شهر هراة ۹۷۰
XXXI گفتار ۹۹۳
XXXII داستان غیاث الدین محمد خراسانی ۱۰۰۷
XXXIII گفتار در ذکر فضایل و کمالات مولانا صبحی که نور صبح
فضیلت از جبین او میتافت و مجلس افاضل از فضایل
او زیب و زینت میافت ۱۱۴۱
XXXIV گفتار در ذکر مولانا کاتبی نیشاپوری و بابا سودای باوردی ۱۱۵۸
XXXV داستان خمسهٔ مُتحیّره ۱۱۷۶
XXXVI داستان خواجه نظام الملک خوافی که وزیر سلطان

مولانا ریش الدین ابو المحاسن قاضی جادک بمجلس همایون
و انبساط نمودن حضرت سلطنت شعاری از مشاهدهٔ آن
صورت مضحکهٔ میمون ۸۹۴
XXVI گفتار در تعریف کردن حضرت سلطنت شعاری خلد ملکه
اعلی جناب اقضی القضات قاضی نظام الدین علیه الرحمة
ببزرگئی دستار و پوشیدن لباسهای فاخر و سواری کردن بر
اسپان تازی نژاد باد رفتار ۹۱۰
XXVII گفتار در ذکر وفات عالیحضرت فلک رفعت ملک صفوت
کیوان سطوت بهرام صولت مجیی مراسم العدل و الاحسان
قامع مآثر الظلم و العدوان حضرت سیونج خواجه خان و بر
تخت خلافت و مسند قایم مقامی نشستن خلف گرامی
او حضرت سلطان الاعظم مالک رقاب الامم درّ درج
سلطنت و شهریاری اختر برج حشمت و کامکاری میوهٔ

۸۲۰ از غرایب آن ملتمسات بدیع

XXIII گفتار در بیان آنکه از سپهر سلطنت و جلالت فرخنده اختر
نورانی یعنی از نزد خاقان اکبر اعظم قاآن امجد اکرم یاقوت
رمّانی از دار السلطنهٔ تاشکند جلوهٔ ظهور نموده بود [و]
بدان تقریب حضرت سلطنت شعاری مملکت پناهی خلّد
۸۵۰ ملکه از منافع یاقوت سوال فرمودند

XXIV گفتار در بیان کشیدن نادر العصر ماهر الاصناف مولانا جلال
الدین یوسف نقاش صحیفهٔ مصوّر بصورت شهسواری ببرشکاری
بمجلس فردوس آیین و گذرانیدن جناب فضایل مآب مولانا
عابد خطّاط مقطعات خطوط افاضل را بمحفل سپهر تمکین
۸۷۶ بهشت تزیین

XXV گفتار در بیان ارسال نمودن جناب مبدع البدایع مخترع
الروایع مولانا یوسف نقاش صورت اعجوبة العجایب

فهرست جلد دوم

XX گفتار در ذکر نشان آوردن زن آهنگرانی از نزد حضرت اعلیخاقانی سیونج خواجه خان بنام سلطان الاعظم الاکرم کیلدی محمد سلطان خلد ملکه ۶۸۳

XXI گفتار در سوال فرمودن عالیحضرت سلطنت شعاری معدلت دثاری خلّد ملکه از فضایل و کمالات و غرایب حکایات سلطان اساطین الحکما مغیث النفوس باجماع العلما شیخ ابو علی سینا خصوصاً از فن شعبده و علم سیمیا ۶۹۷

XXII گفتار در [بیان] عرض نمودن جناب نادرة الافاضل و الاهالی ناظم الدرر و اللآلی مولانا مطلعی عرضه داشت منظوم خود را که مشتمل بود بر طلب قریهٔ ویرانی و التماس خرج الیوم خودرا از دیوان عالی اعلی خاقانی بمجلس سپهر منزلت رفیع و در شگفت شدن طبع لطیف حضرت سلطنت شعاری خلد ملکه

تحت نظر

ی. ا. برٹلس

انستیتوی ملل آسیا

بدایع الوقایع

تألیف

زین الدین محمود واصفی

متن انتقادی با مقدمه و فهرستها

بقلم الکساندر بالدیروف

جلد دوم

مسکو ۱۹۶۱

فرهنگستان علوم اتحاد شوروی

سلسلهٔ آثار ادبی ملل خاور

متون

سری بزرگ

۵

ادارهٔ نشریات ادبیات خاور

بدایع الوقایع

تألیف

زین الدین محمود واصفی

جلد دوم